

ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ НАПН УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ НАПН УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПЛЕТКА ОЛЬГА ТАРАСІВНА

УДК: 159.9 + 316.62+316.663.5

ДИСЕРТАЦІЯ

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙМАННЯ
МОЛОДЦЮ ҐЕНДЕРНИХ РОЛЕЙ**

19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О. Т. Плетка

Науковий керівник – Горностай Павло Петрович, доктор психологічних наук,
професор, головний науковий співробітник

Київ – 2021

АНОТАЦІЯ

Плетка О.Т. Соціально-психологічні особливості сприймання молоддю гендерних ролей. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи. Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. Київ, 2021.

У роботі представлено результати дослідження соціально-психологічних особливостей сприймання гендерних ролей молоддю.

Актуальність дослідження зумовлена істотними трансформаціями гендерних цінностей та орієнтацій в багатьох сучасних суспільствах. Ця ситуація створює принципово нові умови гендерної соціалізації молоді. Успішність цієї соціалізації залежить передусім від соціально-психологічних особливостей сприймання молоддю гендерних ролей.

Проаналізовано основні підходи до вивчення соціальної, рольової, а також гендерно-рольової перцепції. Виявлено, що гендерно-рольова перцепція становить собою сприймання (розуміння, причинову інтерпретацію) гендерно-рольової поведінки особи чи групи з опорою на власний гендерно-рольовий досвід суб'єкта сприймання.

Важливими елементами гендерно-рольового сприймання є гендерні ролі, а також еталони і прототипи цих ролей. Гендерні ролі – це низка визначених, культурно обумовлених зразків поведінки чоловіка і жінки, які регламентуються певними рольовими приписами і супроводжуються гендерно-рольовими переживаннями. Вони можуть об'єднуватися в мета-ролі – узагальненій соціальній (гендерній) ролі, яка поєднує в собі локальніші ролі за якоюсь важливою гендерною характеристикою.

Еталон є системою ознак соціальної ролі, за якими суб'єкт сприймання її ідентифікує (свого роду шаблоном). У процесі рольової перцепції суб'єкт зіставляє роль, яку транслює або сприймає, з еталоном як універсальним зразком.

Прототип є максимально типовою реалізацією конкретної ролі. Він інтеріоризується в процесі соціалізації і містить інформацію про можливу варіативність ролі, її межі та символи належності.

Кожна гендерна роль у процесі її сприймання оцінюється за характеристиками фемінності/маскулінності/андрогінності. Незважаючи на те, що будь-яка гендерна культура чи субкультура приписує гендерним ролям певний рівень названих характеристик, у реальному сприйманні цей рівень може бути далеким від еталону (так, «типово жіноча» роль матері може виглядати маскулінною, бо передбачає владу і контроль над дитиною).

Для оптимізації гендерної соціалізації молоді необхідно підвищувати її перцептивну гендерно-рольову компетентність – здатність швидко і конструктивно орієнтуватися у світі гендерних ролей і адекватно реалізовувати в ньому свій гендерний потенціал.

Розроблено програму емпіричного дослідження соціально-психологічних особливостей сприймання гендерних ролей, яка включала пілотне, основне констатувальне дослідження і формувальний експеримент, проведений за допомогою авторської тренінгової програми «Перцептивна гендерно-рольова компетентність молоді».

У дослідженні взяли участь 523 особи: 483 – в констатувальному (з них 150 у пілотному) дослідженні, 40 – у формувальному експерименті. Учасники пілотного дослідження належали до різних вікових груп: молоді (75 осіб) і людей зрілого віку (75 осіб); решта респондентів констатувального дослідження (333 особи) належали до молоді віком 20-23 роки.

Опрацювання даних відбувалося із застосуванням таких статистичних процедур, як розрахунок коефіцієнту кореляції, статистичне порівняння (непараметричні критерії: Т Вілкоксона, U Манна-Уїтні, Н Краскела-Уоліса), а також факторного аналізу методом головних компонент.

У результаті якісного та кількісного аналізу даних встановлено, що соціально-психологічні особливості гендерно-рольового репертуару чоловіків і жінок молодого і зрілого віку є різними. Люди зрілого віку мають ширший

гендерно-рольовий репертуар, ніж молодь. Водночас гендерно-рольовий репертуар чоловіків незалежно від віку є вужчим, ніж аналогічний репертуар жінок: чоловіки сконцентровані на чоловічих ролях і виявляють високу варіативність у їх ідентифікації та описанні; жінки частіше актуалізують ролі як з жіночого, так і з чоловічого репертуару (найбільше це притаманно жінкам зрілого віку).

Соціально-психологічні особливості сприймання молоддю гендерних ролей розрізняються залежно від економічного статусу, професійної належності, статусу шлюбу батька/ матері (перший чи повторний). Молодь з високим економічним статусом частіше орієнтована на цінності гендерної рівності, тоді як молодь із середнім і низьким економічним статусом – на збереження традиційних ролей та наявні гендерні стереотипи. Гуманітаріям частіше притаманні перцептивна андрогінність багатьох гендерних ролей і толерантність до фемінності чоловіків, водночас у репрезентантів технічних професій частіше переважають настановлення на домінування чоловіка у родині та в парі. Учасники дослідження, які є дітьми від першого шлюбу матері і повторного шлюбу батька, схильні приписувати більшу турботливість (фемінність) сімейним ролям. Встановлено, що повторний шлюб батька пов'язаний з таким параметром перцепції гендерних ролей, як рольова глибина. Соціально-психологічні особливості сприймання молоддю гендерних ролей пов'язані з характеристиками сімей, у яких зростали діагностовані. Респонденти з неповних сімей відрізняються недовірою до деяких виявів чоловічих ролей: «сила чоловіка» ототожнюється з маніпуляцією, а турбота з його боку тлумачиться як його «фемінізація». Діагностовані, які зростали за межами кривної сім'ї (наприклад, у бабусі та дідуся), відрізняються від інших за оцінками ролі жінки як жорстокої та домінуючої. Це поєднується з «розмиванням» традиційних гендерних ролей (відмінності в толерантності до фемінізації чоловіків і маскулінізації жінок). У респондентів, що зростали у повних сім'ях, рівень рольової гнучкості є вищим, ніж у респондентів з неповних сімей.

Встановлено соціально-психологічні особливості сприймання молоддю гендерних ролей за характеристиками їх маскулінності – фемінності – андрогінності. Найбільш маскулінними ролями як для жінок, так і для чоловіків виявилися «чоловік (муж)», «чоловік-лідер» та «батько»; найменш маскулінними – ролі домогосподарки, дружини, бабусі. Найбільш фемінною роллю як для чоловічої, так і для жіночої вибірки є роль матері; до найменш фемінних обидві вибірки зараховують ролі мачо, чоловіка-лідера і жінки-лідера. Але в оцінюванні андрогінності гендерних ролей ці вибірки не є однотайними. Якщо молоді жінки зараховують до найбільш андрогінних і жіночі, і чоловічі ролі, то молоді чоловіки – лише чоловічі (для них андрогінність є атрибутом власне чоловічих ролей). Найменш андрогінними респонденти вважають ролі «спокусниці», «альфонса», «коханки».

Аналіз кореляційних зв'язків маскулінності/фемінності/андрогінності власного Я досліджуваних засвідчив: маскулінні вияви власного Я пов'язані з екстраверсією, напористістю, самоефективністю та рольовою гнучкістю. Ці кореляти «маскулінності» розкривають типовий сценарій формування маскулінної поведінки: конкуренція з однолітками, активність та напористість як риси характеру. Аналогічно оцінюють респонденти андрогінність своїх гендерно-рольових виявів (вона корелює з «лідерством серед однолітків», екстраверсією, рольовою гнучкістю). Крім того, андрогінність пов'язана з високою оцінкою стосунків у батьківській парі і «успіхами з протилежною статтю». Самооцінка фемінності не корелює з іншими показниками, крім одного – драйвера «радує інших».

Соціально-психологічною особливістю сприймання гендерних ролей як чоловіками, так і жінками є різниця у їх емоційно-особистісному навантаженні. Оцінки чоловічих ролей чоловіками найчастіше корелюють з ідеалізацією стосунків у батьківській парі; жіночих ролей – з конструктами «прихильність», «приниженість» та «конфліктність у батьківській родині», що свідчить про емоційну суперечливість експектацій у сприйманні жіночих ролей. Оцінки гендерних ролей жінками (як за фемінністю, так і за маскулінністю) часто

корелюють зі стереотипними настановленнями щодо шлюбу та сім'ї, що свідчить про перцептивно низьку варіативність рольових експектацій у сприйманні гендерних ролей молодими жінками.

Важливою соціально-психологічною особливістю сприймання молоддю гендерних ролей є його прототипність. За фемінними і за маскулінними ознаками гендерний рольовий репертуар респондентів згрупувався за 4-ма факторами: сімейно-жіночі, сімейно-чоловічі, ресурсно-фінансові та еротично-ігрові ролі, що свідчить про прототипний характер цих груп ролей. При оцінці ролей за андрогінністю вони згрупувалися по двох факторах: сімейно-рольовому і індивідуально-споживацькому. Отже, можна говорити про як мінімум дві метаролі, які є прототипами гендерних ролей у сприйманні молоді: 1) сімейна роль; 2) індивідуалістична роль. Вони можуть конкретизуватися в чотирьох прототипах гендерних ролей: 1) сімейний чоловік; 2) сімейна жінка; 3) індивідуаліст (-ка), орієнтований на споживання; 4) індивідуаліст (-ка), орієнтований на сексуальні задоволення. Сімейні цінності не поєднуються з орієнтаціями на збагачення чи на сексуалізацію.

Авторська тренінгова програма «Перцептивна гендерно-рольова компетентність молоді» базувалася на принципах: 1) системної єдності (будь-які зміни гендерно-рольової перцепції можуть спричинити зміни у гендерних схемах, а також світогляді, цінностях особистості); 2) культуральності; 3) гендерної рівності; 4) ресурсності: акцентування уваги не на дефіцитах, а на потенціалах, нових можливостях розуміння гендерних ролей. Ці принципи було реалізовано на основі драматерапії, а також казкотерапії як інструмента метафоричного «прочитання» гендерної ролі.

В експериментальній групі по завершенні тренінгу зафіксовано істотні зміни у сприйманні гендерних ролей, на відміну від контрольної групи. Зросла оцінка андрогінності традиційних сімейних ролей, що є виявом поглиблення розуміння цих ролей учасниками тренінгу, адже їх виконання насправді вимагає андрогінності як синтезу маскулінних і фемінних характеристик.

Зафіксовано зниження оцінок фемінності еротично-ігрових ролей, які виступали привабливими, але табуйованими, що свідчить про зменшення стереотипності сприймання цих ролей. Натомість зросла оцінка фемінності традиційних жіночих ролей (зокрема, «мами», «дружини», «бабусі»), що збалансовує їх попередні (до тренінгу) високі оцінки за рівнем маскулінності (за фактором «Контроль»). Це, вочевидь, розширює і доповнює розуміння цих ролей учасниками тренінгу.

Внаслідок проходження тренінгової програми зросла кількість ознак, за якими оцінювалися ролі. Це свідчить про те, що надана тренінговою програмою можливість «познайомитись» з роллю ближче, програти, відрефлексувати її підвищує перцептивно-рольову компетентність учасників. Встановлено також статистично значуще підвищення рольової гнучкості та рольової глибини учасників експериментальної групи, чого не спостерігалось в контрольній групі після тренінгу.

Ключові слова: гендерна роль, перцепція гендерних ролей, прототип гендерної ролі, гендерно-рольова компетентність, фемінні/маскулінні/андрогінні характеристики гендерних ролей.

SUMMARY

Pletka O.T. Social-psychological peculiarities of perception of gender roles by the youth. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for Candidate Degree in Psychological Sciences, major 19.00.05 – Social Psychology; Psychology of Social Work. – Institute of Social and Political Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, 2021.

The paper presents the results of a study of socio-psychological peculiarities of the perception of gender roles by young people.

The relevance of the study is due to significant transformations of gender values and orientations in many modern societies. This situation creates fundamentally new conditions for gender socialization of youth. The success of this socialization depends primarily on the socio-psychological characteristics of young people's perception of gender roles.

The main approaches to the study of social, role, as well as gender-role perception are analyzed. It was found that gender-role perception is the understanding (causal interpretation) of gender-role behavior of a person or group based on their own gender-role experience of the subject of perception.

Important elements of gender role perception are gender roles, as well as standards and prototypes of these roles. Gender roles are a series of defined, culturally determined patterns of behavior of men and women, which are regulated by certain role prescriptions and are accompanied by gender-role experiences. They can be combined in a meta-role - a generalized social (gender) role that combines more local roles according to some important gender characteristic.

A standard is a system of peculiarities of a social role, according to which the subject of perception identifies it (a kind of template). In the process of role perception, the subject compares the role he translates or perceives with the standard as a universal model.

The prototype is the most typical implementation of a specific role. It is internalized in the process of socialization and contains information about the possible variability of the role, its boundaries and symbols of belonging.

Each gender role is assessed by the characteristics of femininity - masculinity - androgyny in the process of its perception. Although any gender culture or subculture assigns a certain level of these characteristics to gender roles, in real perception this level may be far from the standard (the "typically female" role of the mother may seem masculine because it involves power and control over the child).

To optimize the gender socialization of young people, it is necessary to increase their perceptual gender-role competence - the ability to quickly and constructively navigate the world of gender roles and adequately realize their gender potential.

The program of empirical research of socio-psychological peculiarities of perception of gender roles which included pilot study, basic ascertaining research and the formative experiment carried out by means of the author's training program "Perceptual gender-role competence of youth" is developed.

523 people took part in the research: 483 - in the ascertaining (150 of them in the pilot study), 40 - in the formative experiment. Participants in the pilot study belonged

to different age groups: young people (75 people) and adults (75 people); the rest of the diagnosed belonged to young people aged 20-23 years.

Data processing was performed using such statistical procedures as the calculation of the correlation coefficient, statistical comparison (nonparametric criteria: T Wilcoxon, U Mann-Whitney, H Kruskal-Wallis), as well as factor analysis by the principal components method.

As a result of qualitative and quantitative data analysis, it was found that the socio-psychological peculiarities of the gender-role repertoire of men and women of young and mature age are different. Adults have a wider gender role repertoire than young people. At the same time, the gender-role repertoire of men, regardless of age, is narrower than the similar repertoire of women: men focus on male roles and show high variability in their identification and description; women more often actualize roles from both female and male repertoire (this is most common in mature women).

Socio-psychological peculiarities of young people's perception of gender roles differ depending on economic status, professional affiliation, marital status of the father / mother (first or second). Young people with high economic status are more likely to focus on the values of gender equality, while young people with medium and low economic status are more focused on maintaining traditional roles and existing gender stereotypes. The humanities are more often characterized by the perceptual androgyny of many gender roles and tolerance for the femininity of men, while the representatives of technical professions are more often dominated by the attitude to male dominance in the family and in the couple. Study participants who are children from the mother's first marriage and the father's remarriage tend to attribute greater concern (femininity) to family roles. It was found that the remarriage of the father is associated with such a parameter of perception of gender roles as role depth. Socio-psychological peculiarities of young people's perception of gender roles are related to the characteristics of the families in which they were diagnosed. Respondents from single-parent families are distrustful of some manifestations of male roles: "man's power" is identified with manipulation, and his care is interpreted as his "feminization". Those diagnosed who grew up outside of a blood family (such as

grandparents) differ from others in their assessment of a woman's role as cruel and dominant. This is combined with the "blurring" of traditional gender roles (differences in tolerance for the feminization of men and the masculinization of women). Respondents who grew up in complete families have a higher level of role flexibility than respondents from single-parent families.

The socio-psychological peculiarities of young people's perception of gender roles according to the characteristics of their masculinity - femininity - androgyny have been established. The most masculine roles for both women and men were "husband", "man-leader" and "father"; the least masculine - the roles of housewife, wife, grandmother. The most feminine role for both male and female samples is the role of the mother; to the least feminine both samples include the roles of macho, male leader and female leader. But in assessing the androgyny of gender roles, these samples are not unanimous. If young women consider both female and male roles to be the most androgynous, then young men consider them only male (for them, androgyny is an attribute of male roles). The least androgynous diagnosed are the roles of "seductress", "pimp", "mistress".

An analysis of the correlations between the masculinity-femininity-androgyny of the diagnosed Self showed that the masculine manifestations of the Self were associated with extraversion, assertiveness, self-efficacy, and role flexibility. These correlates of "masculinity" reveal a typical scenario for the formation of masculine behavior: competition with coevals, activity and assertiveness as character traits. Respondents similarly assess the androgyny of their gender-role manifestations (it correlates with "leadership among coevals", extraversion, role flexibility). In addition, androgyny is associated with a high appreciation of parental relationships and "success with the opposite sex." Self-assessment of femininity does not correlate with other indicators, except for one - the driver "please others".

The socio-psychological peculiarity of the perception of gender roles by both men and women is the difference in their emotional and personal load. Men's assessments of male roles often correlate with the idealization of the relationship in the parental couple; female roles - with the constructs "affection", "humiliation" and "conflict in

the parental family", which indicates the emotional contradiction of expectations in the perception of female roles. Assessments of gender roles by women (both by femininity and masculinity) often correlate with stereotypical attitudes about marriage and the family, indicating a perceptually low variability of role expectations in the perception of gender roles by young women.

An important socio-psychological peculiarity of young people's perception of gender roles is its prototype. According to feminine and masculine characteristics, the gender role repertoire of the diagnosed was grouped by 4 factors: family-female, family-male, resource-financial and erotic-game roles. At the same time, resource-financial and erotic-game roles, which are also gender roles in their characteristics, exist in the perception of young people separately from the family. When assessing roles for androgyny, they were grouped by two factors: family-role and individual-consumer, which is consistent with previous results. Thus, we can talk about at least two meta-roles, which are prototypes of gender roles of youth: 1) the family meta-role; 2) the individualistic meta-role. They can be specified in four prototypes of gender roles: 1) the family man; 2) the family woman; 3) the individualist, focused on consumption; 4) the individualist, focused on sexual pleasures. Family values are opposed to both enrichment and sexualization.

The author's training program "Perceptual gender-role competence of youth" was based on the principles of: 1) systemic unity (any changes in gender-role perception can lead to changes in gender patterns, as well as worldview, personal values); 2) culturality; 3) gender equality; 4) resourcefulness: focusing not on deficits, but on potentials, new opportunities to understand gender roles. These principles were implemented on the basis of drama therapy, as well as fairy tale therapy as a tool for metaphorical "reading" of the gender role.

At the end of the training, significant changes in the perception of gender roles were recorded in the experimental group, which was not the case in the control group. The assessment of the androgyny of traditional family roles has increased, which is a manifestation of the deepening of the participants' understanding of these roles, as their

implementation actually requires androgyny as a synthesis of masculine and feminine characteristics.

There was a decrease in assessments of the femininity of erotic-game roles, which were attractive but tabooed, which indicates a decrease in stereotypes of perception of these roles. Instead, the assessment of the femininity of traditional female roles (in particular, "mother's", "wife's", "grandmother's") has increased, which balances their previous (before training) high scores on the level of masculinity (on the factor "Control"). This obviously expands and complements the participants' understanding of these roles.

As a result of the training program, the number of criteria by which roles were evaluated increased. This indicates that the opportunity provided by the training program to "get acquainted" with the role closer, to play it, to reflect on it increases the perceptual-role competence of the participants. There was also a statistically significant increase in the role flexibility and role depth of the participants of the experimental group, which was not observed in the control group after training.

Key words: gender role, perception of gender roles, prototype of gender role, gender-role competence, feminine, masculine and androgyne characteristics of gender roles.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

А) Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

Публікації у наукових фахових виданнях, затверджених МОН України:

1. Плетка О. Т. Вивчення гендерних стереотипів студентської молоді /О. Т. Плетка // Наукові записки Інституту психології ім. Г. Костюка АПН України – К.: Главник, 2005. – Вип.26, Т.3. – С. 374-377.

2. Плетка О. Т. Соціально-психологічні особливості формування гендерних ролей у молоді / О. Т. Плетка // Вісник ЧДПУ. – 2006. – Вип. 41. Серія «Психологічні науки». – Т.2. – С.78-82.

3. Плетка О. Т. Особливості гендерних стереотипів молоді / О. Т. Плетка //Наукові студії із соціальної та політичної психології: Зб. статей. – К.: Міленіум, 2008. – Вип. 20 (23). – С.106-113.

4. Плетка О. Т. Гендерні аспекти групової ідентичності в терапевтичних групах /О. Т. Плетка // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Випуск 74. Серія: Психол. науки: Зб. наук. пр.: у 2 т. – Чернігів: ЧДПУ, 2009. – Вип..74. – Том 2. – С. 76-80

5. Плетка О. Т. Современные российские исследования гендерной идентичности / О. Т. Плетка // Психологічні перспективи. Спец. випуск, К.: Міленіум. – 2009. – С. 64-75

6. Плетка О. Т. Особливості гендерної ідентичності у студентських навчальних групах / О. Т. Плетка // Психологічні перспективи. Спеціальний випуск: Актуальні проблеми психології малих, середніх та великих груп. – Т. 1. Особистість і мала група. – К., 2012. – С. 205–214

Публікації у зарубіжних наукових виданнях:

7. Плетка О. Т. Особливості сприймання гендерних ролей (за результатами тренінгової програми) / О. Т. Плетка //Nowoczesnaedukacja: filozofia, innowacja,

doświadczenie – Nr 3(2015). – Łódź : Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki Umiejętności. – С. 68-72.

Б) Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

Публікації у матеріалах конгресів та науково-практичних конференціях, що відбулися в Україні:

8. Pletka O. Gender roles in youth: the perception and development of their own models / Global challenges of XXI century MHGC PROCEEDINGS. [Crossref] DOI: <http://doi.org/10.32437/MHGCProceedings.Issue-2018>. pp. 52 – 53. Rome. *Retrieved from:* <https://mhgc21.org/uploads/MHGC-Proceedings-2018.pdf> [in English]

9. Плетка О.Т. Модель рольової перцепції у соціальній взаємодії. / О. Т. Плетка // Матеріали круглого столу «Комунікативні технології врегулювання соціальних конфліктів в інформаційному суспільстві» Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. грудень 2018р. С. 63–68. URL: <http://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2019/06/Електронний-збірник-круглого-столу.pdf>

10. Плетка О. Т. Феминность и маскулинность в оценке гендерных ролей / О. Т. Плетка // International Scientific Conference «Topical Issues of Science and Education» (July 17, 2017, Warsaw, Poland). Vol.6. – С. 36-42

11. Плетка О. Т. Прояв гендерної ідентичності та гендерних ролей у казках учасників тренінгової групи / О. Т. Плетка //Простір арт-терапії : [зб. наук. праць] УМО, ВГО «Арт-терапевтична асоціація». – К. : Золоті ворота, 2016. – Вип. 1 (19). – С. 119 – 128.

12. Плетка О. Т. Гендерні ролі: особливості прояву у драматерапевтичному просторі тренінгу / О. Т. Плетка // Матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Соціально-психологічні особливості професійної діяльності працівників соціальної сфери: виклики сьогодення» – К.: Університет «Україна», 2016. – С. 74-83.

13. Плетка О. Т. Соціальні виміри сучасності: групова взаємодія у гендерному контексті / О. Т. Плетка / Соціально-психологічні особливості професійної

діяльності працівників соціальної сфери: соціальні виміри сучасності: Матеріали VI всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Мелітополь, 22-24 травня 2014 р.) – Київ–Мелітополь, 2014 – С. 17-19.

14. Плетка О. Т. Вплив батьківських настанов на формування уявлень про гендерні ролі в юнацькому віці / О. Т. Плетка // Особистість у сучасному світі. III Всеукраїнський психологічний конгрес з міжнародною участю. 22-24.11.2014. – 2014. – С.454-459.

15. Плетка О. Т. Казкотерапевтичний простір розвитку гендерної ідентичності / О. Т. Плетка // Качество жизни: потенциал и перспективы психологической науки и практики: сборник материалов Междунар. научно-практ. конф. (г. Донецк, 30 ноября 2013 г.) / под ред. кафедры психологи ДонНУ. – Донецк: ООО «Східний видавничий дім», 2013. – С. 399-404

16. Плетка О. Т. Прояви гендерної ідентичності у молоді при груповій роботі / О. Т. Плетка // Простір арт-терапії: досвід становлення: Матеріали X Ювілейної міжнар. міждисплин. наук – практ. конф. / За наук. ред. А. П. Чупрікова, Л. А. Найдьоновой, О. А. Бреусенко – Кузнєцова, О. М. Скар, О. Л. Вознесенської. – К.: Золоті ворота, 2013. – С. 78-81.

17. Плетка О. Т. Гендерні аспекти ідентичності у тренінговій роботі з жінками / О. Т. Плетка // Простір арт-терапії: вершини усвідомлення: Матеріали IX Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції (м. Київ, 24-26 лютого 2012 р.) / За наук. ред. А. П. Чупрікова, Л. А. Найдьоновой, О. А. Бреусенко-Кузнєцова, О. Л. Вознесенської, О. М. Скар. – К.: Золоті ворота, 2012. – С. 64-66.

18. Плетка О. Т. Гендерна ідентичність: корекція та терапія казкою/ О. Т. Плетка // Простір арт-терапії: вершини усвідомлення: Матеріали IX Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції (м. Київ, 24-26 лютого 2012р.) / за наук. ред. А. П. Чупрікова, Л. А. Найдьоновой, О. А. Бреусенко-Кузнєцова, О. Л. Вознесенської, О. М. Скар. – К.: Золоті ворота, 2012. – С. 134-137

19. Плетка О. Т. Гендерний аспект у діаді відносин / О. Т. Плетка // Простір арт-терапії: витоки натхнення: Матеріали VIII Міжнародної міждисциплінарної

науково-практичної конференції (м. Київ, 24-26 лютого 2011р.) / За наук. ред. А. П. Чуприкова, Л. А. Найдьоновой, О. А. Бреусенко-Кузнецова, О. М. Скар, О. Л. Вознесенської. – К.: Золоті ворота, 2011. – С. 57–59.

20. Плетка О. Т. Використання арт-методів при роботі з проблемою ідентичності (на прикладі жіночих груп) / О. Т. Плетка // Простір арт-терапії: Зб. наук. ст./ УМО, 2010, ГО «Арт-терапевтична асоціація», 2011; Редкол.: Лушин П. В., Чуприков А. П. та ін. – К.: ПП «Золоті ворота», 2011. – Вип.2(10). – С. 116–125.

21. Плетка О. Т. Гендерна ідентичність у тренінгових групах: прояви та тенденції / О. Т. Плетка // Матеріали I всеукраїнського конгресу із соціальної психології «Соціально-психологічна наука третього тисячоліття: досвід, виклики, перспективи» (18-20 жовтня 2010 р., м. Київ) [Електронний ресурс]. – режим доступу : http://www.ispp.org.ua/podiy_14_s_19.htm

22. Плетка О. Т. Особливості гендерних аспектів групової ідентичності у тренінгових групах / О. Т. Плетка // Матеріали II Всеукраїнського психологічного конгресу, присвяченого 110 річниці від дня народження Г. С. Костюка (19-20 квітня 2010 р.). – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. – Т. 1. – С. 388-392.

ЗМІСТ

ВСТУП	19
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СПРИЙМАННЯ МОЛОДДЮ ГЕНДЕРНИХ РОЛЕЙ	26
1.1. Соціальне сприймання як предмет наукового аналізу.....	26
1.2. Рольовий контекст соціальної перцепції.....	38
1.3. Сприймання гендерних ролей як чинник гендерної соціалізації молоді	48
Висновки до першого розділу.....	59
РОЗДІЛ 2. ГЕНДЕРНО - РОЛЬОВА ПЕРЦЕПЦІЯ МОЛОДІ: СОЦІАЛЬНО - ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ТА ОСОБЛИВОСТІ	62
2.1. Дизайн дослідження: опис методик та вибірки дослідження.....	62
2.2. Гендерно-рольовий репертуар у контексті поколінних змін	72
2.3. Соціально-психологічні параметри та детермінанти сприймання молоддю гендерних ролей	89
2.4. Гендерно-порівняльний аналіз рольової перцепції у молоді.....	105
2.4.1. Оцінка сили і слабкості у рольових експлікаціях чоловіків та жінок..	105
2.4.2. Сприймання та самосприймання молоддю гендерних ролей в контексті первинної та вторинної соціалізації.....	113
2.4.3. Ситуативно-особистісні кореляти сприймання жінками та чоловіками гендерних ролей.....	124
2.5. Сприймання молоддю гендерних ролей за характеристиками фемінності, маскулінності та андрогінності	144
Висновки до другого розділу.....	171
РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДІ ЩОДО СПРИЙМАННЯ ГЕНДЕРНИХ РОЛЕЙ	175
3.1 Організація перцептивного процесу як умова розвитку компетентності молоді щодо сприймання гендерних ролей	175

3.2 Тренінгова програми розвитку перцептивної гендерно-рольової компетентності молоді	181
3.3. Аналіз показників розвитку гендерно-рольової компетентності молоді	194
Висновки до третього розділу.....	206
ВИСНОВКИ.....	209
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	211
ДОДАТКИ	246

ВСТУП

Актуальність проблеми. Розвиток сучасного суспільства зумовлює зміну цінностей та світоглядних орієнтирів у сфері гендерної взаємодії. Нові форми шлюбу і партнерства, практики зміни статі, пошук балансу між традиційними та сучасними гендерними ролями – усе це сьогодні є важливими викликами для молоді, яка проходить гендерну соціалізацію в принципово інших умовах, ніж попередні покоління. Успішність цієї соціалізації залежить передусім від особливостей перцепції молоддю гендерних ролей, а також від рівня розвитку у неї гендерно-рольової компетентності. Саме цим зумовлена актуальність та своєчасність дослідження соціально-психологічних особливостей сприймання молоддю гендерних ролей.

Дослідження психології гендеру (С. Бем, Ш. Берн, Т. Говорун, Т. Данильченко, Л. Заграй, В. Каган, І. Кльоцина, О. Кікінежді, О. Літвінова, У. Найссер, Т. Титаренко, Р. Чіп) пояснюють феномени, важливі для розуміння сприймання гендерної поведінки: гендерні стереотипи, ідентичність, а також маскуліність, фемінність та андрогінність тощо.

Вивчення закономірностей рольової взаємодії (Р. Лінтон, Р. Мертон, Я. Морено, Е. Берн, Е. Гоффман, А. Саха, Г. Булден, Р. Шулер, К. Моссхолдер, А. Бедеян, А. Арменакис) створює основу розуміння рольової перцепції.

Д. Пацлиф, О. Кубрякова, М. Шехтер, А. Полев розглядають прототип і еталон як важливі елементи соціально-перцептивного процесу, що лягло в основу нашого тлумачення ролі прототипів у гендерно-рольовій перцепції.

Незважаючи на значний обсяг відповідних наукових робіт, бракує цілісної пояснювальної моделі сприймання гендерних ролей, технік та програм формування перцептивної гендерно-рольової компетентності молоді. Соціальна значущість і недостатнє розкриття особливостей сприймання молоддю гендерних ролей зумовили вибір проблеми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано в межах науково-дослідної роботи лабораторії психології малих груп та міжгрупових відносин Інституту соціальної та політичної психології НАПН України

за темою «Свідоме та несвідоме як чинники регуляції групової взаємодії суб'єктів освітнього процесу» (державний реєстраційний номер 0114U001513). Тему дисертації «Соціально-психологічні особливості сприймання молоддю гендерних ролей» затверджено на засіданні вченої ради Інституту соціальної та політичної психології НАПН України (протокол № 2 від 27.01.2005) та узгоджено бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 18.05.2005).

Мета дослідження полягає у встановленні соціально-психологічних особливостей сприймання молоддю гендерних ролей та розвитку її перцептивної гендерно-рольової компетентності.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати стан вивчення проблеми, виокремити найважливіші складові сприймання молоддю гендерних ролей.
2. Виявити особливості гендерно-рольового репертуару чоловіків і жінок у молодому і зрілому віці та визначити зв'язок сприймання гендерних ролей з професійними, соціально-статусними, сімейними параметрами.
3. Розкрити особливості емоційно-особистісного контексту сприймання гендерних ролей молодими чоловіками і жінками.
4. Встановити особливості сприймання актуальних для молоді гендерних ролей за характеристиками фемінності, маскулінності та андрогінності.
5. Розробити та апробувати тренінгову програму розвитку перцептивної гендерно-рольової компетентності молоді.

Об'єкт дослідження – соціальна перцепція гендерно-рольової взаємодії.

Предмет дослідження – соціально-психологічні особливості сприймання молоддю гендерних ролей.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та розв'язання завдань було використано комплекс методів:

– *теоретичні методи* – аналіз та узагальнення наукової літератури з проблеми дослідження для з'ясування стану розробленості предмету дослідження; систематизація, порівняння та узагальнення даних теоретичних і

емпіричних досліджень, теоретичне моделювання – з метою обґрунтування концептуальних засад дослідження;

– *емпіричні методи* – анкетування з метою визначення основних показників сприймання гендерних ролей; психодіагностичне тестування для виявлення характеристик особистості, її рольової поведінки та рольових переживань; на корекційно-розвивальному етапі розроблено та апробовано тренінгову програму, спрямовану на підвищення рівня гендерно-рольової компетентності молоді.

Для встановлення уявлень молоді та людей зрілого віку про гендерні ролі застосовано авторську анкету «Гендерні ролі в моєму житті»; для актуалізації знань щодо гендерних ролей та виявлення типових патернів сприймання своїх та чужих ролей – групова дискусія і драматизація; для визначення соціально-демографічних характеристик респондентів, а також оцінки сприймання ними гендерних ролей була розроблена авторська анкета «Досвід гендерно-рольової взаємодії». З метою дослідження особистісних характеристик було використано тестові психодіагностичні методики: а) «Шкала загальної самоефективності» Р. Шварцера і М. Ерусалема; б) «Агресивність і конфліктність» Є. П. Ільїна і П. О. Ковальова і г) «П'ятифакторний опитувальник особистості 5PFQ» Р. Маккрає та П. Коста в адаптації А. Хромова. Для встановлення патернів поведінки ми використали «Опитувальник з дослідження драйверів» М. Кокс; для виявлення показників рольової поведінки і рольових переживань особистості – «Опитувальник з рольової компетентності» П. Горностая. Для вивчення оцінок респондентами гендерних ролей за характеристиками фемінності/маскулінності/андрогінності було застосовано «Статеврольовий опитувальник» С. Бем (BSRI);

статистичні: для обробки та узагальнення отриманих результатів було застосовано методи статистики: кореляційний аналіз (коефіцієнт кореляції Спірмена); парціальні рангові кореляції (для виявлення взаємозв'язку між параметрами сприймання гендерних ролей і особистісними характеристиками); порівняльний аналіз із застосуванням критеріїв непараметричної статистики – Н-критерію Краскела-Уоліса, U-критерію Манна-Уїтні, T-критерію Вілкоксона –

для встановлення статистично значущих відмінностей у сприйманні гендерних ролей чоловіками і жінками, а також респондентами з різними статусними, професійними та особистісними характеристиками. Був застосований також факторний аналіз методом головних компонент для виявлення узагальнених латентних чинників сприймання гендерних ролей. Математико-статистична обробка даних проводилася на базі програмного комплексу для прогностичної аналітики SPSS (PASW) Statistic 18 (2009 р.).

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що:

Вперше:

- *визначено* особливості гендерно-рольового репертуару молоді і людей зрілого віку: молоді жінки актуалізують чоловічі і жіночі ролі симетричного характеру; жінки зрілого віку мають найширший гендерно-рольовий репертуар і актуалізують жіночі і чоловічі ролі (як симетричного, так і комплементарного характеру); чоловіки незалежно від віку більше актуалізують ролі чоловічого репертуару симетричного характеру;

- *виявлено* соціально-психологічні особливості сприймання молоддю гендерних ролей: орієнтація молоді на гендерно-рольову рівність корелює з високим економічним статусом і належністю до гуманітарних напрямів професійної підготовки; стереотипність сприймання гендерних ролей – з низьким економічним статусом і належністю до технічних напрямів підготовки; сприймання гендерних сімейних ролей як фемінних («турботливих») пов'язано зі статусом батьківського шлюбу (перший шлюб матері або повторний шлюб батька);

- *встановлено*, що сприймання молоддю гендерних ролей здійснюється з опорою на такі прототипні мета-ролі як: сімейний чоловік; сімейна жінка; індивідуаліст (-ка), орієнтований на фінансове збагачення; індивідуаліст (-ка), орієнтований на сексуальні задоволення;

Уточнено:

- соціально-психологічні особливості емоційно-особистісного контексту сприймання гендерних ролей чоловіками і жінками – виявлено

емоційну суперечливість сприймання жіночих ролей чоловіками, а також прямий кореляційний зв'язок між оцінками жіночих ролей жінками та рівнем стереотипності їхніх настановлень щодо шлюбу та сім'ї.

Набули подальшого розвитку:

– методичні підходи до вивчення гендерно-рольового сприймання: підібраний і апробований у дослідженні методичний інструментарій (авторські анкети, спрямовані на визначення основних показників сприймання гендерних ролей; психодіагностичні техніки для виявлення рольової поведінки та рольових переживань особистості) дає змогу виявляти характеристики сприймання гендерних ролей;

– практичний інструментарій розвитку перцептивної гендерно-рольової компетентності. Реалізація авторської тренінгової програми засвідчила свою ефективність, бо спричинила зростання когнітивної складності, зменшення стереотипності сприймання гендерних ролей, а також зростання рівнів рольової глибини та рольової гнучкості учасників.

Практичне значення дослідження. Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані в діяльності практичних психологів для консультативної роботи з молоддю, спрямованої на розв'язання проблем гендерно-рольового сприймання та самосприймання; для стратегій державної гендерної політики, спрямованої на утвердження гендерної рівності; для підготовки навчальних програм з відповідних психологічних дисциплін. Застосування авторських анкет «Гендерні ролі в моєму житті» і «Досвід гендерно-рольової поведінки» дозволить виявляти типові патерни сприймання гендерних ролей. Розроблена автором тренінгова програма «Перцептивна гендерно-рольова компетентність молоді» буде корисною у роботі з молоддю для збагачення гендерно-рольового репертуару та підвищення гендерно-рольової компетентності.

Результати дослідження **впроваджено** в роботу Полтавського відокремленого підрозділу Центру розвитку місцевого самоврядування (довідка № 2 від 21 березня 2019 р.), Мелітопольського державного педагогічного

університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 01.28/958 від 10 травня 2019 р.), Київського національного університету будівництва і архітектури (довідка № М-1.9/720 від 01.07.2019 р.), Адвокатського об'єднання «Бона Фідес» (довідка № 01-07/19-01П від 02.07.2019 р.).

Апробація результатів дослідження. Результати дисертаційної роботи були представлені та обговорювалися на: науково-практичних *міжнародних конференціях*: «Методологія та технології практичної психології в системі вищої освіти» (м. Київ, 2009), «Медична психологія: здобутки, розвиток та перспективи» (м. Київ, 2013), International program «Training of Trainers» TOT – EUROPEAN – 2015 Міжнародна інтегрована програма підготовки тренерів (Україна – Франція – Італія – Польща) (м. Київ, 2015), Челпанівські читання (Київ, 2017); *міжнародних психологічних фестивалів* «Психологія казки. Казка психології» (м. Москва, Росія, 2011-12), «ПАРОСТОК» (м. Київ, 2017); *міжнародному науково-практичному семінарі* «Сучасні методи арт-терапії у сімейного консультуванні» (м. Севастополь, 2009); *всеукраїнських конференціях з міжнародною участю*: міждисциплінарних «Простір арт-терапії» (м. Київ, 2011-13), «Соціально-психологічні особливості професійної діяльності працівників соціальної сфери» (м. Мелітополь, 2011, 2014, 2016), «Актуальні проблеми соціалізації особистості в сучасних умовах» (м. Чернігів, 2006), «Арт-терапія та формування позитивного мислення» (м. Черкаси, 2018); I *всеукраїнському конгресі* із соціальної психології «Соціально-психологічна наука третього тисячоліття: досвід, виклики, перспективи» (м. Київ, 2010); *науково-практичних конференціях*: професорсько-викладацького складу Мелітопольського інституту екології та соціальних технологій ВНЗ Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» (м. Мелітополь, 2007-08) та «Соціально-психологічні проблеми цілісності українського суспільства» (м. Черкаси, 2012); *круглому столі* «Комунікативні технології врегулювання соціальних конфліктів в інформаційному суспільстві» (м. Київ, 2018).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження відображено у 22 одноосібних публікаціях, з яких – 6 у наукових фахових виданнях, включених

до переліку МОН України; 1 – у зарубіжних наукових виданнях, 15 – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (388 найменувань, з яких 51 – іноземними мовами). Загальний обсяг дисертації становить 310 сторінок, основний зміст роботи викладено на 189 сторінках. Робота містить 37 таблиць і 6 рисунків, які займають 26 сторінок. Додатки розміщено на 63 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СПРИЙМАННЯ МОЛОДЦЮ ГЕНДЕРНИХ РОЛЕЙ

У розділі висвітлено стан розробки проблеми соціальної перцепції, зокрема її рольового контексту, розглянуто різноманітні підходи до трансляції гендерних ролей як чинника соціалізації молоді. Обґрунтовано доцільність вивчення соціально-психологічних особливостей сприймання молоддю гендерних ролей.

1.1. Соціальне сприймання як предмет наукового аналізу

Соціально-психологічна думка, описуючи процес сприймання, апелює до цілої низки понять, а саме: пізнання, розуміння, репрезентації, відображення, апперцепції, оцінки, ідентифікації, уявлення, образу, еталону, прототипу; механізмів взаєморозуміння (міжособистісні, міжгрупові) тощо. Розвиток наукової думки підтверджує важливість диференціації задекларованих вище понять, їх уточнення і співвіднесення, що в нашому випадку стосується перш за все соціальної перцепції. Сам термін «соціальна перцепція» введений в обіг з середини ХХ століття, у перекладі з латини (*perceptio* – сприйняття) стосується досліджень сприймання як пізнавального процесу, розширення сфери його пізнання до природи соціальних явищ. Сучасні словники потрактовують соціальну перцепцію через процеси відображення, розуміння та оцінку людьми саме соціальних об'єктів (інших людей, самих себе, груп, соціальних спільнот), виокремлюючи її тим самим від пізнавального процесу, що вивчається у загальній психології [267, с. 87].

Соціальне сприймання як предмет вивчення у соціальній психології характеризується такими ознаками: визнання взаємоактивними і суб'єкта, і об'єкта сприймання; перевага фіксації на смислових, оцінних та причинових

детермінантах процесу; залежність сприйняття від мотиваційно-сміслової структури діяльності суб'єкта сприймання з тенденціями до злиття його афективного компонента з пізнавальним [267, с. 87]. Незалежно від сфери розгортання процесу сприймання (нежива/жива природа, об'єкти/суб'єкти, предмети чи соціальні явища), вченими виділяються його типові структурні компоненти (суб'єкт, об'єкт, процес та результат), а при вивченні соціальної перцепції увага зосереджується більше на характеристиках суб'єкта і об'єкта перцептивного процесу та їхньої ролі у розбудові соціальної взаємодії як на рівні індивіда, так і соціальних груп.

У наукових розвідках щодо поняття соціальної перцепції Г. Андрєєва виокремлює три напрями: перший стосується виділення предмета дослідження, другий – його структури (суб'єкт, об'єкт, процес, результат – образ), а третій – детермінантів перцептивного процесу, в ролі яких можуть виступати як фізіологічні особливості, так і соціальні чинники, зокрема, культура, традиції або історична зумовленість специфіки середовища простору оточення, в якому взаємодіє особистість [4, с. 40–42]. Кожна людина має низку детермінувальних характеристик, завдяки яким вона активно взаємодіє із об'єктом. Дослідниця окреслює ефекти соціальної перцепції, а також наголошує на значенні саме когнітивних процесів у соціальному сприйманні суб'єктів взаємодії [4, с. 105]. Підтримуючи ідеї Г. Андрєєвої, Н. Карпенко вважає, що соціальне сприймання слід описувати у зіставленні характеристик як соціального суб'єкта, так і соціального об'єкта перцепції а також як специфіки самого процесу перцепції, так і його результату [130, с. 17].

Висвітленню процесу соціальної перцепції присвячені праці зарубіжних учених: Е. Аронсон, А. Бандури, Дж. Брунер, Г. Келлі, Дж. Кемпбелла, К. Левіна, Г. Теджфела [8; 10; 42; 133; 180; 181; 184; 308], вчених радянського періоду: Г. Андрєєвої, О. Бодальова, Л. Виготського, Л. Гозман, Я. Коломінського, В. Лабунської, О. Леонтєєва, Р. Кричевського, М. Обозова, Л. Петровської, П. Шихирєва, А. Юрєвича [5; 31; 60; 68; 152; 176; 182; 185; 186; 222; 232; 330; 334] та сучасних вітчизняних науковців: Н. Гаєвської, Т. Горобець, Т. Данильченко,

О. Дудар, В. Москаленко, В. Семиченко, В. Циби, Н. Чепелевої [62; 80; 89; 101; 214; 284; 316; 318]. Однак, незважаючи на численні дослідження, у науковій літературі дотепер продовжується дискусія щодо самого терміну соціального сприймання. Так, А. Лабунська, досліджуючи вербальні та невербальні сигнали у спілкуванні, наголошує, що під соціальним сприйманням треба розуміти відображення психічного стану об'єкта сприймання, розуміння його властивостей, що завершується передбаченням ефекту впливу на нього [182, с. 52–56]. У свій час Б. Єремєєв поняття «соціальна перцепція» характеризував низкою синонімічних понять: міжособистісне сприймання, рефлексія, психічне відображення, пізнання іншого, опосередковане відображення, де в описі останнього передбачається одноразове включення характеристик і суб'єкта, і об'єкта соціального сприймання [106, с.29]. Розроблена ним класифікація образів, сформована у такій взаємодії, може слугувати важливим підґрунтям для нашого дослідження.

На думку А. Ватолкіної, соціальне сприймання є процесом формування образів соціальних об'єктів, під час якого людина конструює, створює образи, використовуючи відображення як процес психічної діяльності. У подальшому такі образи слугуватимуть детермінантами розбудови поведінки людини в умовах певного середовища [52, с. 122]. Подібну думку висловлює З. Гаркавенко, вважаючи соціальну перцепцію процесом, що включає оцінку емоцій, причин та наслідків, а також інтерпретацію сприйнятого і вибір стратегії власної поведінки. Результатом цього є побудова образу соціального об'єкта [64].

О. Бодальов розкриває процес соціального сприймання через пізнання, у монографічному дослідженні якого – «Сприймання та пізнання людини людиною» [32] – термін «сприймання іншої людини» має синонім «пізнання іншої людини». Він вважає, що сприймання враховує не лише сприйняття фізичних характеристик людини, а й поведінкових проявів. На його думку, важливими результатом сприймання є формування уявлень щодо об'єкта (його намірів, емоцій, здібностей) та особливостей розбудови відношень (прямих та опосередкованих) між об'єктом та суб'єктом цього процесу. Вчений стверджує, що під час безпосереднього спілкування формується перцептивний образ-сигнал

про зовнішні та поведінкові ознаки в цілому, тобто відбувається наочно-образне відображення суб'єктом пізнання об'єкта [32, с. 118].

Услід за Т. Ліппсом, засновником теорії «проникнення в іншого», описаної ним у праці «Знання про чуже «Я» [369], О. Бодальов зауважує: розуміння того, що інший існує, можливе лише за умови, коли я можу «вживитися» в нього, взаємодіючи з ним та задовольняючи потреби у наслідуванні й вираженні, співпереживати цю спільну дію [32, с. 51]. Також учені (К. Ангеліс, Г. Андреева, П. Горностай) наголошують, що важливим у процесі соціального сприймання є усвідомлення реакцій візаві на суб'єкт сприймання, рефлексія того, як «мене сприймає та розуміє інший» [2; 4; 74]. Досліджуючи розуміння та пізнання у спілкуванні, В. Знаков говорить про поступове узагальнення людиною власного досвіду розуміння іншого; результатом такого узагальнення буде певна стереотипізація уявлень, що, у свою чергу, спрощує процес взаємодії, але й породжує непорозуміння, коли за сталим власним уявленням не можна «побачити» реальність об'єкта сприймання [120, с. 61]. Процеси стереотипізації також схарактеризовані у наукових доробках О. Блинової, Л. Орбан-Лембрик, Т. Шибутані [26; 227; 326].вступ

На ролі активності у процесі пізнання наголошує В. Джемс, стверджуючи, що пізнання – це не пасивне пристосування до зовнішнього світу, а побудова таких стосунків із зовнішнім, щоб внутрішні стосунки сприяли виживанню та благополуччю. Пізнання в його розумінні пов'язане із зацікавленням і це дозволяє розглядати процес сприймання крізь призму мотиваційної структури взаємодії суб'єкта з об'єктом заради пізнання [93]. За умови зацікавлення об'єктом пізнання стає можливим процес рефлексії та розуміння природи речей. Ця думка перегукується з ученням Г. Риккерта про роль цінностей у процесі пізнання. Він наголошує на важливості «не фіксувати усі деталі», а виділяти головне, що спрямовує процес пізнання на визначення того суттєвого в зацікавленнях людини та її індивідуальної позиції [272]. Дослідник розрізняв два процеси пізнання дійсності: суб'єктивно-практичну оцінку (Werten) та теоретичне «віднесення до цінності» (Wertbeziehung). В теоретичному плані – це

загальнозначуща гносеологічна оцінка, тоді як суб'єктивно-практична оцінка має індивідуальний психологічний характер [272]. Важливими для нашого розуміння предмета дослідження є визначення домінант процесу пізнання, що стосується індивідуальної позиції та зацікавлення об'єктом пізнання. У такому контексті стає важливим сформульований М. Вебером принцип: усяке пізнання є судженням. Воно передбачає протиставлення суб'єкта пізнання пізнаваному об'єкту, і опосередковане співвіднесення цих протиставлених елементів [57].

Свій внесок у розуміння процесу пізнання вніс і дослідник у сфері розвитку людини Ж. Піаже. Він описав процес «децентрації» як розумову здатність враховувати множинні боки дійсності в процесі взаємодії з іншими [233]. У свою чергу, Л. Виготський вважав, що потрібно розглядати феномени процесу сприймання під кутом здатності людини до розвитку та усвідомлення. У сформульованому ним принципі осмислення цілісного об'єкта йдеться про те, що в процесі розвитку змінюються значення і мислення діяльності, і, як наслідок – сприймання. Тобто, процес сприймання не є константою: він трансформується під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників [60, с. 239]. У такий спосіб розвивається здатність людини до рефлексії розуміння об'єктів, наповнюючи пізнання себе та світу в широкому контексті.

Г. Костюк, займаючись проблемами розуміння, потрактує його як явище різноаспектне: йдеться і про здібності, і про власне процес розуміння (дійти до суті), і про стан свідомості, і про результат процесу (поява на його підґрунті суджень, висновків, понять, поглядів) [171, с. 197]. На історичних і ситуативних аспектах сприймання наголошував С. Рубінштейн, зауважуючи, що особливості етапів розвитку людини та її нагальної ситуації будуть визначати і процес її сприймання [278, с. 18]. Тобто, за певних обставин людина може сприймати події константно, як зріла особа, а в іншій ситуації – з регресивної позиції, як дитина. Ця думка важлива з огляду на предмет нашого дослідження, оскільки молоді люди перебувають у процесі становлення власної особистості та самовизначення в суспільстві.

Вивчаючи соціальне сприймання в контексті теорії діяльності, О. Леонт'єв вказував на неможливість сприймати соціальний об'єкт без наслідування певних

патернів та їх відтворення у власній поведінці. Результатом соціально-перцептивного процесу, на його думку, виступає образ як елемент структури перцепції, орієнтовна основа поведінки. Він стверджував, що проблема сприймання – це проблема процесу побудови в свідомості індивіда багатомірного образу світу, образу реальності як відображення природи речей [186, с. 254]. У свою чергу, Ф. Бекон поділяв пізнання на раціональне та чуттєве, де останнє вважав достовірнішим за раціональне, яке може породжувати образи – фікції, що не спираються на «істинну природу речей» [45]. Підкреслюючи сказане вище з позиції емпіризму, соціолог А. Поцелуйко теж вважав джерелом образів соціального сприймання саме чуттєвий досвід безпосередньої взаємодії в реальному переживанні повсякдення. Продуктивним вираженням у такому випадку виступають конкретні образи. Водночас прихильники раціоналізму вважають, що джерелом сприймання є спілкування між людьми, а вираженням перцепції є знакові конструкти та поняття, відображувані в мові [263, с. 57]. Висловлені думки вчених розмежовують емпіричний та раціональний шляхи пізнання світу, де останній слугує більше науковому пізнанню, ніж відображає природний процес реального життя. Натомість системний підхід знімає ці протиріччя й уможливорює констатацію того, що в повсякденному житті особистість може конструювати узагальнені образи та поняття, спираючись на власний досвід соціалізації (чуттєвий, раціональний тощо) [213; 269].

Науковці стверджують, що соціальне сприймання містить у собі три складники: власне сприймання, пізнання та оцінку об'єктів суб'єктами [5; 11]. Пізнання, що розгортається на основі сприймання, забезпечує розуміння об'єкта сприймання, його інтерпретацію (за смислом, контекстом тощо) та створення його образу. А. Коваленко наголошує на співвідношенні значення соціального сприймання зі значенням інтерпретації, завжди залежних від попереднього досвіду суб'єкта та поведінки об'єкта сприймання у певний момент; від системи ціннісних орієнтацій суб'єкта та інших детермінувальних чинників суб'єктивного й об'єктивного характеру [146, с. 60]. Інтерпретація об'єкта сприймання, на думку авторки, здійснюється за умови створення у психіці

суб'єкта деякого образу, уявлення про те, що саме в цей момент часу він сприймає.

Отже, спираючись на наукові розвідки, можемо стверджувати, що процес сприймання передбачає наявність певних уявлень щодо об'єкта, процесу та образу, що передують процесу соціального сприймання і виступають його уточненим результатом, як синтез чуттєвого та наочного характеру, виступаючи якісно новим утворенням – узагальненим образом дійсності в свідомості людини [268]. Потрактовуємо поняття соціального сприймання як процес, що включає відображення, пізнання (розпізнавання, розуміння) та інтерпретацію (оцінки, категоризації) у свідомості суб'єкта соціальних об'єктів та їхню взаємодію задля створення цілісного образу соціальної реальності та власної картини світу (збагачення, звуження тощо).

Узагальнюючи теоретичні надбання щодо поняття «соціального сприймання» хочемо наголосити, що воно знайшло своє відображення в різних школах та концепціях, а саме: когнітивно-поведінковій, гештальт- і екзистенційно-орієнтованій психології тощо. Як зауважує Л. Литвинчук, у «природничо-науковій теорії відображення» термін сприймання розглядається як здійснена в уяві форма взаємодії свідомості з матеріальним явищем, як відбитий у свідомості світ в еквівалентній йому формі [189, с. 15]. Пояснюючи процес соціального сприймання у парадигмі гештальт-психології, В. Кауфман, спираючись на роботи К. Коффки, В. Келера, М. Мерло-Понті, стверджує, що ця категорія осмислюється за допомогою понять цілісності і структури. Цілісність забезпечується відображенням об'єктів у всій їхній повноті, а структура передбачає виділення окремих боків завдяки розумінню та пізнанню об'єктів [132]. У контексті екзистенційно орієнтованої психології Ф. Brentano [39] і Е. Гуссерль [85] розглядають соціальне сприймання з точки зору феноменології цілісного здійснення людського буття, коли інтенційність свідомості спрямована назовні крізь уявлення, почуття та судження суб'єкта. М. Мерло-Понті сприймає цілісність людини, її внутрішній світ крізь призму формування взаємодії зі світом, дійсністю, а сприймання є процесом діалогу світів. Процес сприйняття,

на його думку, містить креативний компонент, оскільки суб'єкт не тільки відображає, але й активно конструює дійсність, що є важливим аспектом для нашого дослідження [201]. Радянський учений М. Ярошевський теж розглядав сприймання як процес, налаштований на формування цілісного образу предмету сприймання, а виявлення динаміки цього образу (на підставі можливості центрації на фоні або фігурі по черзі) уможлиблює розкриття складної когнітивної структури особистості [336].

У працях представників когнітивного напрямку щодо вивчення явища соціального сприймання найбільшого розвитку набуло розуміння процесу формування оцінки. Так, Д. Колесов наголошує, що під час сприймання оцінювання об'єкта сприймання відбувається за принципами подібності та відмінності його від інших. Виявлення окремих рис об'єкта сприймання полегшує пошук подібності та дозволяє зробити розумове узагальнення. Натомість відмінності знаходять, спираючись на сукупність рис об'єкта. Ці когнітивні процеси забезпечують ідентифікацію, категоризацію та деталізацію об'єкта сприймання. Цікавим вважаємо зауваження, що крім прямої оцінки об'єкта сприймання суб'єкт може здійснити своєрідне перенесення оцінки (використання власних або запозичених готових оцінок) [150]. Також важливим у процесі сприймання видається концептуальне пізнання образу взаємодії, детально розкриті в працях Е. Бехтеля та О. Бехтеля [23]. У свою чергу, Дж. Брунер, вивчаючи сприймання, наголошував на групуванні за критеріями в процесі категоризації явищ, феноменів та перцептивних конструктів, що допомагають співвідносити їхню схожість. Також він пояснював існування певної гіпотези, яка виникає у людини під час сприймання об'єкта (регуляторна функція). Це пов'язано з очікуванням взаємодії і її потужність залежить від частоти повторюваності досвіду, значущості об'єкта та потреб суб'єкта. Все це, на думку Дж. Брунера, виробляє певну перцептивну готовність, коли мінімізується зовнішня неочікуваність і максимізується очікувана успішність процесу сприймання [42].

Для нашого дослідження цікавою є точка зору Дж. Брунера про те, що перцептивній готовності можна навчитися. В процесі життя людина сприймає

різні об'єкти, явища й феномени та складає думку про них. Якщо розуміння нею цих речей підтверджується практично, формується деякий еталон, з яким в подальшому звірятиметься розуміння схожих об'єктів. Еталони містять інформацію, якими повинні бути відповідні об'єкти сприймання (зокрема – гендерні ролі). Люди чи явища, що в своїх проявах збігаються з внутрішнім еталоном, ми зараховуємо до прототипів цих феноменів. Якщо певне явище, за нашою оцінкою, не збігається з еталоном, досліджуємо чому і, якщо знаходимо пояснення, розширюємо поле свого розуміння цього явища, утворивши уточнений еталон. Цей процес відбувається повсякчас, розвиваючи наше соціальне пізнання. Коли ми в змозі досягнути множинну кількість цих еталонів, то надзначуєть одного перестає контролювати інші, з'являється так звана соціальна толерантність до різноманіття думок, уявлень та суджень щодо одного й того самого об'єкта сприймання.

Поняття «еталон» у словнику української мови тлумачиться як мірило, зразок для порівнювання з чим-небудь [289]. Використання у психології поняття «еталон» започаткував О. Запорожець під час розроблення теорії розвитку сприймання шляхом формування перцептивних дій у межах загальної психології. Еталони слугували для порівняння існуючих перцептивних образів з новими, зовнішніми при розпізнаванні навколишнього світу [102, с. 194]. Зазначена концепція передбачає такі етапи сприймання: впізнавання об'єкта, виділення ознак та прийняття рішень [385]. Процес упізнавання тісно пов'язаний з механізмами пам'яті, коли об'єкт сприймання порівнюється з існуючими внутрішніми конструктами (кодами) людини [140]. У соціальну психологію еталон потрапив завдяки О. Бодальову, який використовував його для характеристики процесу міжособистісного сприймання [31]. Концепцію еталонів також розробляли вітчизняні (О. Дудар, Т. Дуткевич) та зарубіжні (Р. Клацки, Н. Кочеткова, О. Селфридж) вчені [98; 102; 140; 172; 385]. На думку Н. Кочеткової, еталони – це соціально-психологічні утворення, ціла система ознак, що виступають оцінкою, мірилом соціальних об'єктів різного характеру [172, с. 50]. Авторка стверджує, що еталони залишаються в нашій пам'яті і безпосередню задіяні під час прийняття

рішення. Порівнюючи їх з образами, Н. Кочеткова зазначає, що останні пов'язані з нашою уявою і процесом перетворення уявлень, створення нових образів, трансформації старих – це певна система образів, динамічно створених в процесі розвитку [172, с. 51]. У цьому контексті впізнавання образів згідно з еталонами повертає нашу увагу до механізму ідентифікації, коли його результатом виступає процес порівняння об'єкта сприймання з внутрішнім еталоном. Людина може мати безліч еталонів щодо внутрішньої структури, актуалізованих згідно з контекстом соціальної ситуації.

Розглядаючи поняття соціального сприймання, важливим виступає поняття прототипу, що в психологічному словнику пояснюється як репрезентація набору ознак з усередненим або ідеальним значенням об'єктів сприймання, які можна віднести до одного класу [204]. У загальній психології теорія формування прототипів передбачає створення абстрактних узагальнених образів, де поєднуються ті основні ознаки, які найбільш часто зустрічаються в групі еталонів, об'єднаних у прототип [58]. На думку Р. Клацки, основою прототипів є схеми або набір правил, за якими ми описуємо прототип [140]. Ця теорія добре перегукується з поняттям прототипу в соціальній психології, коли процес розпізнання образів у процесі соціальної взаємодії спирається на порівняння з типовим зразком – «типового образу» (прототипу). Питаннями розроблення концепції прототипу займалися вчені: Б. Велічкоський, Р. Клацки, О. Краснорядцева, П. Майер, Ф. Мінірт, Ф. Уічерн, Д. Раткліф, Д. Полев, І. Стернін, М. Шехтер, М. Августінос, І. Валкер, С. Файск, С. Тейлор, Е. Рош [58; 140; 172; 197; 258; 297; 327; 339; 357; 377; 380]. На думку І. Стерніна, прототипи – це конкретні перцептивні образи. Вони віддзеркалюють наочний загальновідомий приклад, що ілюструє концептуальне явище [297, с. 306]. Згідно з поглядами Е. Рош, прототип є найкращим прикладом процесу категоризації [380].

Як вважає П. Майер, людина використовує прототип як точку відліку при порівнянні нетипових представників, явищ, понять [197, с. 135]. Вивчаючи поведінку дошкільнят, Д. Петкліф спостерігав, що діти теж при розпізнаванні об'єктів більш звертають увагу на типові ознаки, уніфікуючи та об'єднуючи їх для

спрощення сприймання [377]. О. Кубрякова зазначає, що теорія прототипів – це новий підхід до явища категоризації, до поняття як до структури з вказівкою на те, які елементи поняття є прототипами [178, с. 140]. Однак, подальші дослідження Д. Полева довели, що порівняння з навіть ідеальним зразком не може відображати складність реального процесу [258, с. 20]. М. Шехтер вважає прототип одним із видів еталонів, що уможлиблює приблизну категоризацію та слугує першою її ланкою, спираючись на жорсткі еталони [328]. З точки зору когнітивної психології можна стверджувати, що еталон та прототип є репрезентаціями соціальної реальності, де еталон слугує відбитком конкретних стимулів, забезпечуючи індивідуальне впізнання, а прототип передбачає абстрактну репрезентацію задля групового пізнання [23, с. 100–108]. Динамічною особливістю прототипу є те, що він розширюється до великих соціальних процесів, може набувати ознак надбання культури, виступаючи її зразками – орієнтирами, за якими відбувається соціальна взаємодія [23, с. 105–106; 159; 204].

Науковці погоджуються, що формування в свідомості особистості певних еталонів та прототипів як психологічних конструктів забезпечує спрощення системи сприймання соціальної дійсності [23; 292]. Прикладом такої структури може слугувати поняття «схеми», яке запропонував У. Найссер. Він вважав, що схема виступає посередником між попереднім досвідом (зафіксованим через еталон) та актуальним сприйманням. Схеми функційно наповнюються соціальними конструктами у вигляді стереотипів, уявлень й культурних стигм, що спрямовують пізнавальну діяльність людини. Його схема також враховує активність суб'єкта та низку зовнішніх соціальних обставин. Згідно з поглядами У. Найссера, середовище допомагає стандартизувати соціальний досвід [218], інтегрований через його схематизацію та фіксування в еталоні. Сталість такого конструкту не дозволяє розширити поле пізнання, фіксуючись на певному зразку. Натомість перехід у прототип дозволяє знайти саму суть явища, відповідну сучасній ситуації і слугує адаптації та розвитку в ній. Розроблена М. Вебером «концепція ідеальних типів» пояснює процес формування таких еталонів та прототипів як мисленнєвого образу, що поєднує певні зв'язки і

процеси в деякий позбавлений внутрішніх суперечностей «космос мисленнєвих зв'язків» [57]. На його думку, така конструкція носить характер утопії, однак вона придатна для того, щоб бути практичним ідеалом, до якого слід прагнути, порівнюючи значущі компоненти його змісту та формуючи абстрактний узагальнений образ явища або регулювати певні соціальні процеси.

Дж. Келлі в «теорії особистісних конструктів» пояснює процес соціального сприймання як такий, що діє за допомогою системи конструктів, порівнюючи між собою явища і процеси. На його думку, такі особистісні конструкти людина виробляє все своє життя. Вони можуть відрізнитися основою порівнянь та ієрархією значущих ознак. Автор також зауважує, що конструкти спрямовують, задають вектор аналізованих явищ. Він поділяв людей на когнітивно-простих та когнітивно-складних залежно від кількості вибудованих ними конструктів (чим більше конструктів, тим більша здатність адаптації до реальних протиріч життя) [133]. На нашу думку, теорія конструктів Дж. Келлі добре пояснює природу виникнення низки еталонів (конструктів), що у взаємодії та за певних умов можуть створювати відповідні прототипи як регулятори соціальної активності та перцептивного процесу.

Для нашого дослідження може бути корисною теорія Б. Єремєєва, яка пояснює процес засвоєння особистістю образів та розуміння нею об'єктів сприймання. На думку автора, відображення образу може відбуватися так: очікування та абсолютизація, відтворення моделі, моделювання в процесі сприймання [106]. Перший крок, на його думку – це певний набір прототипів, зразків об'єкта сприймання, що спонукають до узагальнення уявлень щодо нього та запровадження поняття «ідеальний» об'єкт для співвідношення того, що сприймається з тим, що розуміється на даний момент. Друга стадія (відтворення моделі) передбачає, що суб'єкт сприймання наслідує, уточнює та формує уточнений прототип з огляду на отриманий досвід сприймання об'єкта і вже потім людина спроможна в процесі наступного етапу пізнання вибирати, моделювати власні очікування та дії щодо об'єкта сприймання. Цей процес може

слугувати конструктивним підґрунтям нашого дослідження щодо особливостей сприймання молоддю гендерних ролей.

Підсумовуючи зазначене вище, можемо стверджувати, що науковцями сформовано підґрунтя розуміння соціального сприймання як такого, що розгортається у суб'єктно-суб'єктній взаємодії в процесі пізнання та суб'єктивної оцінки соціальної реальності. Психологічними конструктами цього динамічного процесу можуть виступати схеми, патерни, уявлення та еталони, прототипи та поняття, що забезпечуються механізмами міжособистісного та міжгрупового взаєморозуміння.

1.2. Рольовий контекст соціальної перцепції

Становлення особистості передбачає процес рефлексії свого життя та усвідомлення власної репрезентації як учасника соціальної взаємодії з певним набором соціальних позицій, функцій, статусів, очікувань та ролей. Спроба науково пояснити соціальну поведінку людини, виокремити та обґрунтувати її детермінанти привела до створення низки рольових теорій, зокрема: функційно-рольової (Ф. Батс, Р. Лінтон, Т. Парсонс, С. Харві, Е. Шілз), структурно-рольової (Р. Барт, Р. Лінтон, М. Леві, С. Надел, М. Мандел, Г. Уайт, С. Уіншіп), організаційно-рольової (Е. Ван-де-Вліерт, М. Ван-Селл, Н. Гросс, Р. Л Кан), когнітивно-рольової (Я. Морено, М. Шериф, Дм. Роттер, Дж. Келлі, Дж. Мід, Ж. Піаже) та теорії символічного інтеракціонізму (Г. Блумер, М. Кун, Ч. Кулі, Дж. Мід). Дослідження Е. Берна, Дж. Келлі, Дж. Міда, Дж. Морено спонукали науковий світ до інтеграції основних засад цих теорій у практику психології засобом виокремлення психологічних корелят, однією з яких є поняття соціальної ролі. Конгруентність її сприймання і оцінки є основою соціальної взаємодії.

Як науковий термін «роль» вперше використали Дж. Мід і Р. Лінтон при описі стратегії поліпшення взаємодії в процесі комунікації через прийняття іншого [113, с. 27]. Трансформація розуміння ролі відбувалася, на думку Дж. Морено, поступово: від банального його опису як «рулону», на якому писали суфлеру ролі

акторів крізь поняття персони, маска, особистість до розуміння місії соціальних ролей чи виконання певних соціальних функцій [211]. Українські вчені М. Корнєв і А. Коваленко вважають, що поняття «роль» виступає своєрідною ланкою зв'язку між особистістю і соціальним середовищем [146; 165, с. 260]. Також нам імпонує твердження Є. Кузьміна, що роль можна розглядати в двох площинах: соціальній та психологічній. Із соціальної позиції роль – це результат та суспільна значущість діяльності особистості; в психологічному плані вона розглядається з точки зору глибини її розуміння, сприйняття та відповідальності при її виконанні а також ставлення до різних ролей, їхньої спорідненості / конфліктності відносно групових норм та цінностей [203, с. 122–123; 34].

І. Кон вважає, що роль є поняттям багатозначним. Натомість, у буденності вона потрактовується як щось несуттєве, штучне, що не можна ототожнювати з самою особистістю і саме тому слід описувати через зовнішнє співвідношення різних презентацій, не розкриваючи їхньої природи [154, с. 191]. Водночас, Ч. Гордон підкреслював важливість осмислення ролі в кожній ситуації, бо в процесі її диференціації певні елементи поведінки та прояви почуттів можуть «зліплюватися» з нею [359]. Він вважав роль нормативним поняттям і співвідносив з очікуваною поведінкою в конкретній ситуації. Н. Корабльова зазначає, що завдяки усвідомленню рольової реальності відбувається визначення власної рольової ідентифікації. Услід за Р. Тернером вона стверджує, що ролі відповідають культурним і соціальним нормам, в яких акумулюється та втілюється досвід особистості шляхом концептуалізації її смислів й засвоєння ознак в процесі сприйняття, рефлексії та оцінки [164, с. 22]. Питаннями наукових досліджень ідентифікації як механізму сприймання присвячені праці: М. Боришевського, І. Кона, С. Раджабарової, В. Татенка, Дж. Ховарда [37; 156; 270; 304; 362]. Водночас, Р. Мертон наголошує на ролі як самовиховній настанові соціального очікування, що створює тиск на поведінку особистості залежно від ціннісних орієнтирів останньої [цит. по 305, с. 35].

За визначенням П. Горностаєва, роль – це засіб і механізм включення особистості до певної групи, де вона може бути носієм не однієї, а декількох ролей

[75]. У процесі життя людина засвоює та виконує безліч ролей. Вони складають її рольову реальність буття, які Дж. Морено назвав рольовим розвитком, наголошуючи на процесах соціалізації та опанування особистістю соціальним досвідом задля забезпечення органічного поєднання різних вимірів людської життєдіяльності, формування її власної ідентичності та набуття смислів життя [211]. Під час рольового розвитку людської особистості ми можемо спостерігати процес інтеріоризації механізмів та патернів як культурних надбань суспільного життя, а також створення й узгодженість рольового репертуару особистості в процесі соціалізації та розбудови її ідентичності. Виокремлені Дж. Морено соматичні ролі, які визначаються фізіологічними потребами, маркуються емоціями і започатковуються у період раннього дитинства. Психічні ролі розширюють сферу переживань суб'єкта соціальної взаємодії, формуючи її соціальну матрицю. Соціальні ролі задаються структурою соціальних стосунків людини; завдяки трансцендентним (інтегративним) ролям людина здійснює іманентну, притаманну світу, трансценденцію і, врешті, приходить до загального погляду на світ.

Отже, в процесі рольового розвитку відбувається послідовне формування всіх рольових категорій [211]. Український учений П. Горностаї запевняє, що рольовий розвиток особистості відбувається впродовж усього життя, виступаючи невід'ємною частиною процесу соціалізації [74, с. 131]. Проведений аналіз дає право стверджувати, що в рольових теоріях особистість вивчається крізь призму її рольового репертуару. З одного боку, це говорить про чітко структурований науковий апарат, що описує рольове навантаження, а з іншого – обмежує можливість «побачити» саму особистість з її потребами й очікуваннями. У цьому контексті роль, насамперед, – це комплекс складників, що визначають специфічність поведінки за певних обставин чи транслюють образ – прототип певної рольової категорії. Процес проживання (прогривання) набутих у процесі соціалізації особистості ролей описується теорією символічного інтеракціонізму, психодрами, трансакційним аналізом, а також та теорією особистісних конструктів [76].

Так, представники теорії символічного інтеракціонізму (Дж. Мід, Г. Блумер, Е. Гоффман, М. Кун та ін.) вважають, що особистості притаманна

сукупність соціальних ролей, виконуваних нею в житті, а головним завданням соціалізації є формування соціальних ролей особистості [4; 27]. Засновник психодрами Дж. Морено досліджував структуру особистості через набір ролей, що формуються впродовж життя [211]. В концепції Е. Берна особистість розглядається в контексті її особливих «его-станів». Вони прослідковуються в специфічних проявах свідомості і зразках поведінки щодо рольового репертуару. Науковець виділяв такі «его-стани»: «Батько», «Дитина» та «Дорослий». Кожному з цих «его-станів» притаманний набір якостей та можливостей щодо здійснення міжособистісної взаємодії, він може слугувати підґрунтям для психологічних ігор і створення скриптів стереотипізованої поведінки [298]. Теорія особистісних конструктів Дж. Келлі містить рольовий конструкт особистості, що передбачає розуміння людей крізь призму сприйняття та формування репертуару ролей. Його метод фіксованої ролі використовується в психотерапії, а репертуарний тест рольового конструкта дозволяє вивчати репертуар ролей, притаманних особистості [373]. Водночас Дж. Морено стверджує, що для активізації тієї чи іншої ролі потрібна взаємодія між людьми [211]. Л. Журавльова наголошує, що взаємодія неможлива без емпатії як механізму взаєморозуміння між її суб'єктами [108].

Класифікуючи основні типи рольових ідентичностей, властивих людині, Ч. Гордон виділив такі: сексуальну, етнічну, політичну, професійну та роль групової належності [359]. Виділені дослідником типи рольових ідентичностей презентуються особистістю через її рольову поведінку і можуть бути складниками аналогічних типів ролей. Згідно з існуючими поглядами науковців, важливим є усвідомлення особистістю того набору ролей, які вона використовує у своєму житті. На думку П. Горностая, за ступенем включення психологічних ролей у життєдіяльність людини, їх можна поділити на чотири типи, поєднаних у дві групи: соціальні (ситуативні та групові) і особистісні (міжособистісні та життєві). Ситуативні ролі повністю обмежуються конкретною буденною ситуацією, тобто виникають і завершуються в її межах. Групові ролі пов'язані не лише з соціальною ситуацією, а і з соціальною групою (або з

суспільством в цілому) і місцем особистості в ній, зазвичай, закріплені в матрицях соціальної взаємодії людей у вигляді рольових експектацій. Міжособистісні ролі, визначаються не лише ситуацією і групою, а й особистісними детермінантами, втілюючись у соціально-психологічній характеристиці особистості. Ці ролі також залежать від рольових експектацій, однак вони формуються не лише як результат функціонування суспільних і групових норм, а й під впливом досвіду рольової поведінки індивіда, тобто мають переважно особистісну детермінованість. Життєві – особистісні ролі складають щоденний рольовий репертуар людини, що супроводжує її все життя, або, принаймні, упродовж значного життєвого періоду чи стадії. До життєвих ролей автор відносить і гендерні ролі [73].

У словнику гендерних термінів поняття гендерної ролі пояснюється як сукупність норм, що передбачають певну поведінку чоловіків та жінок у суспільстві [288]. Гендерні ролі, як приписані ролі, приймаються особистістю через культурні надбання щодо соціальної репрезентації її гендерної ідентичності [265, с. 211]. На думку Д. Чемеринської, для самореалізації людини важливо знати свою гендерну роль, яка включає і культурні очікування, і гендерно-орієнтовані стереотипи щодо маскулінної і фемінної поведінки як певні стандарти поведінкових проявів людини і як носія тієї чи іншої статі, носія етнокультурного простору певного суспільства [317]. Ці стандарти реалізуються через ролі, засвоєвані та виконувані людиною у своєму житті і які визначають її прояви у конкретному суспільстві. Такі питання досліджувалися багатьма вченими, зокрема, рольові приписи розглянуті в працях Р. Дарендорфа, Р. Лінтона, Л. Чорної, А. Фурнхама, Д. Пендлетона, Т. Джое, Р. Мертона, Р. Тернера [90; 188; 324; 349; 358; 365; 372; 387], рольові очікування – В. Горбунової, П. Горностая, І. Гофмана, Г. Долинського, І. Поповича, Дж. Макквіна [71; 74; 82; 95; 261; 262; 371], рольові уявлення – І. Бовіної, І. Бондаревської, С. Московічі, В. Орла, І. Жадан, В. Фомичової [29; 35; 215; 228; 295; 310]. Як зазначають І. Клецина та Є. Юркова, гендерні ролі – це ролі, зумовлені диференціацією людей в суспільстві за ознакою статі. Водночас,

Є. Іванова підкреслює, що гендерні ролі – це низка очікуваних зразків поведінки для чоловіків та жінок [56, с. 327]. Ця теза перегукується з дослідженнями, панівними тривалий час у психології: характеристика особистості можлива лише з огляду на прояв у особистості маскулінності чи фемінності, що жорстко закріплювалося за категорією статі і потрактовувалося як протилежні конструкти. У 70-х роках вчені почали говорити про маскулінність та фемінність як незалежні конструкти, які у своєму поєднанні формують андрогінні характеристики особистості. Традиційна двовимірна модель маскулінності-фемінності містить набір бажаних психологічних і поведінкових властивостей і якостей, очікуваних від чоловіків і жінок у конкретному соціально-історичному середовищі. Натомість андрогінність передбачає ефективність функціонування особистості на основі здатності проявляти як маскулінність, так і фемінність щодо певної ситуації, що пояснюється дослідженням С. Бем – засновниці концепції андрогінності [67, с. 192]. Висловлюючи загальну думку сучасної науки, О. Лопухова підкреслює, що сучасне суспільство стало складнішим, посилюючи тим самим вимоги до проявів саме андрогінних характеристик людини [193, с. 58].

Наразі дослідники зацентровують увагу щодо поняття гендеру без прив'язування до біологічної основи (статі) з переважанням фокусу уваги на соціальних та особистісних детермінантах. Аналізуючи різноманіття підходів щодо гендерних ролей, В. Романова виокремлює такі моделі трактування гендерної ролі: 1) біполярна (неортогональна) розглядає маскулінність та фемінність як напівзалежні риси особистості, одна з яких переважає в особистісній структурі; 2) ортогональна визначає ці риси незалежними, тому допускає гіпермаскулінні, гіперфемінні та проміжні моделі (за О. Вейнінгером); 3) андрогінна статево-рольова модель особистості ґрунтується на примиренні полярно трактованих статей. Існує три концепції психології андрогінності: перша – інагуральна (співприсутність), психологічний баланс статево типових характеристик та їхнє чергування залежно від ситуації; друга – злиття, утворення гібриду фемінних і маскулінних рис, існування їх одночасно, що «розмиває»

кордони і відмінності; третя – трансценденція, коли дихотомія не має значення, однак здійснюється спроба «перехитрити» статевий диморфізм засобом використання альтернативних когнітивних інструментів [274].

Сучасна наукова думка однозначно погоджується, що гендерна роль зумовлена історичними змінами в культурі суспільства і є результатом засвоєння особистістю соціальних конструктів, у ролі яких можуть виступати соціально-гендерні уявлення, гендерні моделі та гендерні схеми [17; 274]. Згідно з дослідженнями С. Бем, процес гендерної схематизації поведінки ґрунтується на системі гендерно-зв'язаних асоціацій, в контексті якої особистість самостійно моделює свою поведінку, використовуючи існуючі в суспільстві гендерні схеми. На думку Т. Говорун і О. Кікінежді ця теорія пояснює як походження гендерних стереотипів, так і соціально-психологічні механізми їхньої стійкості [66, с. 278]. О. Морозова-Ларіна стверджує, що гендерні стереотипи та гендерні ролі існують в діалектному симбіозі єдності та протилежності. Вона вважає їх носіями домінувальних для певного суспільства стереотипів, які за змістом є більш консервативними, ніж ролі [212, с. 457].

Вчені зазначають, що становлення рольового репертуару особистості (у тому числі і гендерного) спирається на соціальні уявлення, як засобу пізнання соціальної дійсності щодо змістовного наповнення певних ролей та актуалізації запитів на них у соціальній взаємодії, як чинник конструювання реальності [5], що окреслює відтворення, створення та інтерпретацію образів, зокрема і гендерних [294]. С. Московічі потрактує соціальні уявлення як певну систему дій, ідей та цінностей, що формують порядок, забезпечуючи членам суспільства можливість спілкування з опорою на узагальнені коди соціального обміну [215]. Завдяки соціальним уявленням ми можемо співвідносити смисли з образами та наповнювати образи смислами (С. Московічі) [294, с. 378], у такий спосіб формуючи власне відображення соціального світу і своє суб'єктивне ставлення до нього (І. Жадан) [295, с. 9]. Аналізуючи наукові погляди на предмет соціального уявлення в контексті соціального сприймання можна зауважити, що уявлення, з одного боку, є певним результатом процесу сприймання щодо

формування образу, а з іншого – передує самому процесу сприймання, бо на нього орієнтується суб'єкт взаємодії, передбачаючи тим самим її формат.

Отже, ми можемо вважати гендерні ролі продуктом гендерних уявлень, процесом трансформації їхнього зовнішнього образу у внутрішній, що на індивідуальному рівні може бути представлено певним еталоном. А. Саха вважає, що рольова перцепція відіграє важливу роль у сприйманні самого себе, власної самооцінки. Розмите сприймання ролі може, на її думку, призвести до недостатньої ефективності та марнування потенціалу особистості [383]. П. Горностай наголошує, що сприймання ролей треба розглядати в широкому контексті соціальної перцепції, де сприймання іншого неможливо без сприйняття його рольової поведінки й тих ролей, які він виконує у суспільній взаємодії [78, с. 67].

Аналіз наукових напрацювань підтверджує, що питання рольової перцепції вивчалися згідно з такими сферами життєдіяльності людини: щодо ролей професійної приналежності (наприклад, дослідження особливостей сприймання ролі медичної сестри та медичного брата тощо), К. Майерс [375], А. Рігол-Квадра [379], В. Донсбах [351], оцінки трансгендерних рольових диспозицій у представників нетрадиційної сексуальної орієнтації М. Річардсон [378], С. Ебрі [354], організаційної взаємодії (сприймання рольових позицій та статусів у організаціях тощо) Дж. Булден [343], Р. Шулер [380], П. Шриканс [386], К. Лима [364], Д. Канбарро [368], К. Мосшолдер [374]. У контексті організаційного розвитку Г. Булден стверджує, що очікуване сприймання традиційних ролей може завадити розвитку організації і тому слід періодично переосмислювати власні погляди на власні ролі й ролі людей [343]. Р. Шулер [384], досліджуючи засоби подолання проблем організаційного спілкування та організаційної поведінки, описав інтервенційний ефект від сприйняття ролі. Розроблена ним модель трансакційного процесу спрямована на циклічні процеси в організаційних комунікаціях та поведінці, які можуть накопичувати патологічні ефекти внаслідок викривленої рольової перцепції [388].

П. Горностай розширює вивчення рольової перцепції у напрямку рефлексивного процесу щодо рольових очікувань, проявів ролі іншого та реакцій

інших на власні рольові дії. Сприймання ролі, на його думку, формується під призмою оцінки вербальних та невербальних проявів особистості (слів, тексту інформації, рольової поведінки, зовнішності візаві тощо) [74], а невід'ємним його складником виступає рольова апперцепція (процес приписування опоненту певних якостей, спираючись на власні рольові моделі) [74]. Отже, рольова перцепція передбачає процес сприймання соціального об'єкта (людини чи групи людей), його рольових позицій, рольових проявів та рольової поведінки з опорою на власний рольовий досвід. Н. Сарджвеладзе підкреслював, що соціальний простір істотно впливає на цей процес, створюючи соціальні запити та очікування щодо проявів ґендерних ролей [282]. Узагальнюючи, можемо змоделювати рольову перцепцію у соціальній взаємодії (рис. 1.1).

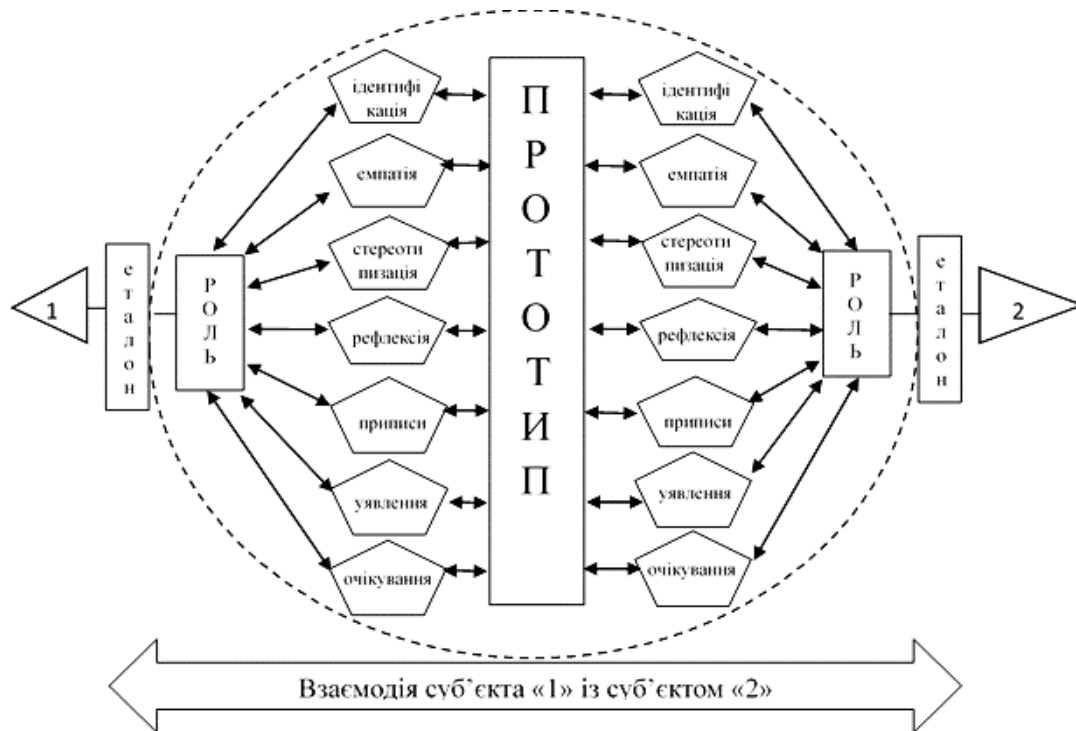

Рис. 1.1. Модель рольової перцепції у соціальній взаємодії

Можна зазначити, що суб'єктами перцепції можуть бути як окремі особистості, так і групи людей, а головним елементом пізнання є безпосередньо роль, трансльована суб'єктами перцепції. Так, кожен суб'єкт може трансльовати власну соціальну роль з огляду на власний еталон. Така трансляція відбувається у певному середовищі, відображенням якого слугує рольовий прототип, його змістові характеристики враховують культурні, етнічні, історичні та

територіальні особливості середовища. Індивідуальний еталон ролі в процесі перцепції порівнюється з прототипом та за потреби доповнюється характеристиками, що спостерігаються і можуть бути співвіднесені з цією роллю. Динаміка перцептивного процесу від еталону ролі до прототипу й у зворотному напрямку від прототипу до еталону з можливою подальшою його корекцією відбувається за рахунок структурних елементів процесу рольового сприймання, відображених на моделі. Вони також враховують індивідуальний (еталон) та груповий (прототип) рівень рольової перцепції (див. рис. 1.1).

Отже, ми спираємося на концепцію еталонів, згідно з якими існує система ознак, що виступають мірою соціальної ролі (по суті її еталон). У процесі перцепції суб'єкт співвідносить з нею роль, що транслює або сприймає. Необхідним елементом моделі є поняття прототипу (за принципом категоризації), коли образи та уявлення щодо певних ролей групуються навколо типових (середніх або ідеальних) характеристик, спільних для певної ролі. Прототип як носій усередненого образу ролі виступає культурним надбанням середовища проживання особистості (групи), яке інтеріоризується і проявляється через рольову поведінку та детермінується в еталоні. Згідно моделі прототип є центральним її елементом з відносно цілісною структурою, містить багатоваріантність тієї чи іншої ролі, має певні межі, символи належності (загальні, глобальні, зрозумілі більшості людства), визначає загальні засади, спрямовує процес пізнання та сприймання. Кожна взаємодія, як і процес рольового сприймання, є взаємообумовленими і взаємозбагачувальними динамічними процесами, що слугують розвитку суб'єкта. Як відображено на рисунку 1.1, прототип наповнюється з кожною взаємодією, що дозволяє за допомогою категоризації «бачити» загальні ознаки об'єкта (суб'єкта) сприймання.

У моделі виділені складники рольової перцепції згруповані як її структурні елементи, де перші вказують на механізми взаєморозуміння та соціального сприймання, а саме: ідентифікацію, емпатію, рефлексію та стереотипізацію, а наступні – на основні параметри ролі, як-от: рольові приписи, рольові очікування та рольові уявлення. Модель демонструє динамічну природу процесу рольової перцепції. Двосторонні стрілки показують напрям процесу, коли, транслюючи

власну роль, суб'єкт у процесі сприймання пізнає та інтерпретує власну роль та роль, що виконує інший суб'єкт. Розроблена модель розкриває рольову перцепцію як механізм соціальної взаємодії, в процесі якої особистість сприймає власні рольові презентації та презентації інших, інтегрує культурні надбання та формує власні еталони та прототипи, у тому числі і щодо гендерних ролей.

1.3. Сприймання гендерних ролей як чинник гендерної соціалізації молоді

Опанування людиною гендерних ролей відбувається в процесі соціалізації, що розгортається у контексті певної соціальної системи з характерними для неї традиціями, цінностями, нормами та уявленнями про соціально-рольову взаємодію представників обох статей. Гендерну соціалізацією Т. Говорун розглядає як процес засвоєння та відтворення актуальних для даного суспільства нормативів поведінки представників певної статі [66]. Такої думки дотримується й П. Горностай, який під гендерно-рольовою соціалізацією розуміє не тільки процес засвоєння гендерних ролей та суспільних очікувань щодо них, а й формування в особистості відповідних цим ролям психологічних характеристик [72]. Шлях до норм статево-рольової поведінки відкривається людині через розуміння, сприймання і усвідомлення нею своєї статі та засобом ідентифікації, формуванням статевої ідентичності, коли особистість співвідносить себе з певною статтю та відповідним репертуаром гендерних ролей [63]. Науковці доводять, що багатосторонньому та багаторівневому розвитку сприймання ролей, зокрема гендерних, послуговує організація перцептивної діяльності для вивчення якої в період юнацтва важливим є знання щодо впливу спілкування та комунікації на соціальне сприймання та пізнання (Г. Андреева, О. Бодальов, А. Брушлінський [43] та ін.); зокрема студентства (І. Гаврилова [61]), психологія розуміння (А. Коваленко [145]), розвиток в юнацькому віці соціальних (О. Власова [59]) та соціально-перцептивних (Т. Білавіна [24], А. Березіна [19], І Іванова) здібностей, а також дослідження механізмів

міжособистісного розуміння у процесах соціалізації (І. Степанова, Ф. Фомічов [310], І. Коган, Т. Дадаєва [88]) тощо.

Як стверджує В. Татенко, соціалізація передбачає долучення людини до світу культури шляхом засвоєння спільно здобутого, накопиченого й узагальненого досвіду людства, дотриманням загальноприйнятих у соціумі норм і правил поведінки, формуванням у неї соціально типових рис характеру, загальнолюдських цінностей, національної свідомості тощо [304, с. 126]. Важливими для соціалізації молодої людини, на його думку, є процеси суб'єктивізації і індивідуалізації, що передбачають формування її «Я-образу», вільного і водночас відповідального творця свого життя. Для молодої людини та її самореалізації, – вважає Д. Чемеринська, – важливо знати свою гендерну роль у співвіднесенні з культурними очікуваннями й стереотипами, що серед інших транслують людині і зразки маскулінної та фемінної поведінки [317].

Отже, формуючись під впливом соціальних очікувань, стереотипів і настанов, гендерна роль проявляється в типізованих моделях поведінки, що акумулюють у собі традиційні маскулінні, фемінні та андрогінні характеристики. Ця задана система координат і визначає особливості процесу сприймання себе та інших як чоловіка та жінку.

В. Васютинський зауважує, що в процесі сприймання важливими виступають статево-рольові стереотипи: вони полегшують процес вироблення конгруентного ситуації стилю поведінки [50, с. 276]. На його думку, гендерні стереотипи, проявляючись у типових зразках поведінки, засвоюються індивідом у процесі інтерсуб'єктної взаємодії, передаються йому і відображаються як ознаки правильної, на його суб'єктивну думку, статево-рольової поведінки [50, с. 278]. Переймаючи ці зовнішньо-задані зразки, індивід відповідно до них структурує свій внутрішній світ, поступово формуючи психологічну сутність власної особистості у процесі соціалізації [50]. Водночас, із позиції суспільства О. Замфір характеризує гендерні стереотипи як структури ментальності, що формуються у суспільній свідомості як стійкі когнітивно-емоційні образи чоловіка та жінки [115]. О. Кікінежді виділяє 4 групи гендерних стереотипів.

Перша стосується характеристик фемінності-маскулінності, що, відповідно, розмежовують чоловіків та жінок. Друга група розглядає стереотипізацію сфер діяльності, праці та напрямів соціалізації статей. Третя описує розмежування соціальних ролей у приватно-сімейній сфері, а четверта – щодо публічної сфери [135]. Позитивна роль гендерної стереотипізації як механізму міжгрупового взаєморозуміння у тому, що вони уможливають задоволення соціальних потреб приналежності до групи та сприймання себе як чоловіка чи жінки, дають підґрунтя для вибору об'єктів наслідування статево-рольової поведінки тощо. Такий визначення формує гендерну самооцінку і дає впевненість в правильності вибору [20; 127; 137; 141; 191].

Натомість, негативні аспекти цього процесу виявляються у специфіці побутової міжособистісної взаємодії, коли фокус уваги сприймання обмежується стереотипними характеристиками, в яких губиться індивідуальність іншої людини. За таких умов спосіб мислення та поведінка людини тяжіють до підпорядкованості. На цьому наголошують М. Обозов, Н. Ожигова, Є. Соколова, Л. Шнейдер, М. Ярошевський, Дж. Рубін [222; 223; 291; 331; 336; 382]. Ще одним негативом є відторгнення значення стереотипів у побудові соціальної взаємодії. Кожен контакт при цьому створюється як новий, що потребує додаткових зусиль і супроводжується підвищенням тривожності, переглядом самооцінки, появою вибірковості та звуженням контактів, що підтверджено дослідженнями І. Кона, І. Малькіної-Пих, О. Сапелькіної [154; 200; 281].

Наукові розвідки підтвердили, що багатогранність процесу засвоєння особистістю гендерних ролей у різних психологічних школах пояснюється обраними пріоритетами та концепціями. Так, представники біологізаторського підходу (психоаналітична теорія, соціобіологічна та теорія статевого диморфізму) наголошують, що чоловіче властиве «біологічному чоловікові», жіноче – «біологічній жінці», а головну роль у засвоєнні гендерної поведінки відіграє спадковість. Біхевіористи розглядають статево-типізовану поведінку як результат навчання (наслідування та підкріплення) особистості батьківським моделям поведінки (теорія статевої типізації, теорія соціального наuczіння,

соціально-когнітивний підхід). Представники когнітивного підходу вважають, що головним у засвоєнні індивідом гендерної ролі є досягнення ним певного рівня розвитку моральної свідомості (теорії когнітивного розвитку, теорія гендерних схем) [323; 341; 353; 350; 370]. Біопсихосоціальний підхід дозволяє інтегрувати сьогодні всі схарактеризовані теоретичні концепції пояснення процесів трансляції та засвоєння гендерних ролей в особистісному розвитку людини під час соціалізації.

У контексті нашого дослідження важливими є різновекторні характеристики науковцями гендерних стереотипів як «типових якостей жінки та чоловіка», що мають історично-зумовлену природу. В. Романова наголошує, що більшість наявних стереотипів статево-рольової поведінки індивідів є наслідком соціально-історичних чинників: домінувального розподілу праці залежно від статі; відмінностей у змісті і засобах виховання хлопчиків і дівчат; культурних зразків поведінки, де носіями одних є чоловіки, а інших – жінки; диференціації чоловічих і жіночих соціальних ролей тощо [274]. Ці чинники, на її думку, визначають зміст і функції гендерних ролей, вони мають типові прояви в культурі суспільства і характеризуються через поняття статево-типізованої поведінки. Остання розглядається як втілення генералізовано-узагальненого уявлення про «типово» жіночу та «типово» чоловічу статево-рольову поведінку, підтверджуючи набір певних маскулітних та фемінних рис особистості [274].

Проведений аналіз свідчить, що зібрані нами матеріали продовжують фіксувати стереотипне сприймання чоловіків та жінок, де перші описуються честолюбними, авантюрними, сильними, владними, а жінкам приписується залежність, підпорядкованість і слабкість (А. Герасименко, І. Майданек, Е. Лібанова) [300]. Так, «типовій жінці», на думку І. Бровермана, притаманні такі риси, як тактовність, ніжність, розуміння почуття інших та потреба захисту, а типовому чоловікові – агресивність, домінантність, знання як опанувати світ, самодостатність [344; 345].

Дж. Довида поняття «стать» розглядає як знак, що вказує на групову приналежність і виступає опосередкованим біологічно-соціальним орієнтиром як

для самої особи, так для людей її оточення. Погоджуємося, що образ взаємодії «чоловік – жінка» все ще утримує акцент на перевазі однієї статі над іншою та на дихотомічному розподілові гендерних характеристик, де чоловіча стать розглядається як «сильна», а жіноча – «слабка» [352]. Дослідження гендерних стереотипів, проведені в Україні в грудні 2018 року міжнародною дослідницькою компанією Ipsos, теж підтвердили дієвість гендерних стереотипів: 69% з опитаних вважають жінку слабкою статтю [25]. Водночас, спираючись на психологічні детермінанти соціальної поведінки, науковці підкреслюють значення у її розбудові гендерної ідентичності та усвідомлення власної гендерної приналежності [136, с. 34–44]. Визначення себе як чоловіка чи жінки стосується і легітимних у даному суспільстві цілей та цінностей а також методів їхнього досягнення, моделей світосприйняття, мислення, поведінки як суспільно схвалюваних та легітимних [342]. Погоджуємося з твердженням В. Романової щодо процесу статево-рольової соціалізації. Його можна вважати двоспрямованим, він діє як через трансляцію суспільством, так і через засвоєння особистістю стандартів, зразків поведінки, правил, цінностей, норм, вимог, очікувань щодо поведінки людей чоловічої й жіночої статі упродовж входження особистості в соціальне оточення [274]. В цьому процесі особистість сприймає й засвоює соціальні норми щодо гендерної поведінки в традиціях певної культури суспільства та формує свою статево-рольову ідентичність. Тому процес гендерного самовизначення людини співвідносний із поняттям легітимності, що діє в умовах певного суспільства, та, на думку Р. Чіп, розгортається в умовах становлення гендерної ідентичності особистості [323].

Однак, на думку Е. Забадікіної і Н. Ходиревої, в процесі історичного розвитку суспільство поступово переглядає історично зафіксовані судження щодо статево-орієнтованих стереотипів: вже недостатньо просто належати до тієї чи іншої біологічної статі; наслідувати стереотипи «мужності» й «жіночності», прийняті певним суспільством в певний час; задавати та переймати норми щодо поведінки чоловіків та жінок з найвищим ступенем їх прояву [109]. Досліджуючи вплив культури на гендерно-рольові настанови,

О. Мітіна і В. Петренко дійшли висновку, що в гендерних ролях культурні складники більш значущі, ніж статеві [206, с. 72]. Е. Іжванова, вивчаючи співвідношення сприймання себе та іншого у різних вікових та гендерних групах, дійшла висновку, що в молоді найменше протиріч в уявленнях протилежного гендера, а також образах «Жінки» й «Чоловіка». Так, у жіночих вікових групах дослідниками було зафіксоване стійке негативне ставлення до «образу Я», що з віком зменшувалося при збільшенні розходжень образів з образами чоловіків. У чоловіків – навпаки, зафіксоване позитивне ставлення до «образу Я» і з віком трансформація не спостерігалася [122]. О. Камінська зауважує, що від домінувального типу гендерної поведінки залежить і самосприймання молоді: андрогінний тип поведінки сприяє адекватному оцінюванню власної ідентичності, у дівчат фемінний тип поєднується з неприйняттям себе, а в хлопців маскулінний тип – із завищеною самооцінкою [129]. Водночас О. Донець стверджує, що така ситуація може бути пов'язана з перепонами, на які наражається молодь в процесі соціалізації: поширені суспільством гендерні приписи, порушення принципів гендерної рівності та їхня ретрансляція засобами масової інформації (ЗМІ) викликають у молоді підвищені вимоги самосприймання у категоріях маскулінності (М) / фемінності (Ф) [96].

Процес засвоєння гендерних ролей, як зауважує О. Кікінежді, розвивається впродовж життя, спираючись на зразки гендерно-рольової поведінки оточення та шляхом створення ідеального внутрішнього зразка себе, що і транслюється через весь період дорослого життя людини [136]. Дослідниця услід за Б. Ананьєвим визнає, що період молодості характеризується процесами біосоціального дозрівання, пошуку себе, експериментування у різних сферах життя, процесами набуття соціального досвіду та особистісного становлення, а також засвоєння суспільних норм поведінки, формування власного світогляду та життєвих орієнтирів [1, с. 9; 136]. Г. Балл, Г. Костюк, В. Татенко цей період життя людини розглядають як досягнення особистістю соціальної суб'єктності [9; 170; 303], для нього характерне активне соціальне життя, освоєння різних соціальних ролей (О. Коробанова) [166], формування професійної ідентичності, закріплення

гендерної ідентичності (Т. Бендас, М. Боровцова) [38], адаптація до нових вимог (вже не дитина, але ще не зовсім доросла особа), розвиток здатності до самосвідомості, самопізнання та рефлексії. Це період, коли можливі різноманітні зрушення у психологічному та соціальному контексті: трансформація уявлень, рольової поведінки, зміна соціальних уподобань, усвідомлення «власного Я» (О. Здравомислова, О. Терешенкова). На думку О. Кокуна, дослідження та практика підтверджують, що психологічна гнучкість, можливість вибору та прагнення певних досягнень, усвідомлення власної сили та відповідальності за своє майбутнє допомагають молодій людині сформувати бажаний образ світу, як стимулюючої системи самоздійснення [149]. Таким чином, ми можемо стверджувати, що соціальна перцепція гендерних ролей у період молодості обумовлюється їх соціальною ситуацією розвитку і забезпечує процес опанування необхідним для дорослішання репертуаром гендерних ролей згідно провідних сфер життєдіяльності (професійної, сімейного-інтимної, соціально-комунікативної, дозволево-рекреаційної та ділової) у особистісному розвитку.

Натомість, саме вплив соціальних очікувань суспільства і особливостей його культури є визначальними у спрямуванні поведінки особистості, де гендер відіграє ключову роль, на чому особливо наголошують Дж. Стоккард і М. Джонсон [56, с. 335]. Механізм впливу соціальних очікувань на процес засвоєння гендерних ролей описано у кратологічній теорії В. Васютинського, в якій зазначено, що оцінки заохочення та покарання поведінки щодо відповідності чи невідповідності статі, опосередковують чоловічі та жіночі ознаки особистості, а уявлення, сформовані суспільством щодо стандартів гендерної поведінки, спонукають особистість пристосовуватися до них [51, с. 289]. Однак патерни, що не збігаються із заданим «зразком», викликають у спільноти негативну оцінку обурення та непорозуміння. Укорінення у такий спосіб у свідомості людей стандартів гендерної поведінки стають елементом гендерної культури суспільства.

М. Корнєв виокремлює три підходи щодо рольового трактування, де перший – це вимоги та очікування щодо певної рольової поведінки особистості

в певній ситуації та згідно свого статусу (зовнішній контроль), другий передбачає наявність вибору своєї рольової поведінки, а третій підхід наголошує на її соціальній детермінованості. Спираючись на ці підходи, він аналізує генезис розвитку ролі: зразок ролі, модель ролі та рольову поведінку, що можна співвіднести з концепціями еталону та прототипу [165, с. 260]. Продовжуючи думку М. Корнєва, В. Романова вказує на етапи опанування індивідом гендерними ролями, на першому місці серед яких – засвоєння зразка гендерної ролі. На її думку, зразок – це образ чоловіка або жінки, уявлення про те, які риси повинна мати та чи інша людина і якої поведінки вона повинна дотримуватися, щоб її вважали чоловіком або жінкою. В межах нашого дослідження можемо говорити про процес засвоєння еталонів гендерних ролей. Другий етап – засвоєння моделі гендерної ролі, що на відміну від зразка не є простим відображенням зовнішніх вимог, а виступає результатом синтезу внутрішнього і зовнішнього в структурі особистості. В моделі, на думку автора, втілена оцінка особистістю вимог і очікувань суспільства, що може слугувати внутрішнім регулятором її поведінки. Зважаючи на те, що модель здебільшого є абстрактною узагальненою структурою, її роль можемо співвіднести із функцією прототипу. А третій етап – це засвоєння гендерно-рольової поведінки як практична реалізація гендерного зразка і моделі гендерної ролі. Вчені наголошують, що гендерна поведінка вибудовується кумулятивно через досвід, стикаючись і проходячи через сплановане і не сплановане навчання, через точні інструкції і навіювання, вона детермінується вимогами і очікуваннями оточення, гендерними уявленнями [165; 274].

Також процес гендерної соціалізації, на думку Р. Ліончука, може бути представленим як результат засвоєння особистістю соціальних конструктів, що пояснюється через соціально-гендерні уявлення, гендерні моделі та гендерні схеми [190]. С. Бем вводить поняття «гендерних лінз», яким наголошує, що соціально-гендерні уявлення є соціальними приписами щодо норм поведінки чоловіків і жінок у конкретному суспільстві в історично-зумовлений період часу. Зокрема, лінзами гендера, на її думку, виступають поняття: андроцентризм –

перевага чоловічого, чоловіків; гендерна поляризація – кожен аспект культури, людського досвіду постає у нерозривному зв'язку зі статевими особливостями; біологічний есенціалізм – пояснює природність сталого стану речей щодо біологічної природи жінок та чоловіків [17].

В основу гендерних моделей поведінки, як підкреслює В. Романова, покладено соціальний гендерний стереотип маскулінності/фемінності [274]. Гендерна схематизація поведінки, як конструкту, формується засобом узагальнення й натренування когнітивної готовності особистості кодувати й організовувати інформацію про себе й інших відповідно до культурних визначень «чоловіче-жіноче», що особливо є значущим у ситуаціях успішної соціалізації та ідентифікації власної статевої ролі. Поняття гендерних схем, запропоновані С. Бем та уточнені Т. Говорун і О. Кікінежді, пояснює виникнення та соціально-психологічні механізми стійкості гендерних стереотипів [66, с. 278]. Водночас, Л. Заграй додає, що гендерні схеми є надбанням культури, що підкріплюються поведінкою конкретних людей і тому сприймаються як реальні утворення. Гендерні схеми, на думку автора, є системотвірними елементами гендерної ідентичності особистості, що одночасно відображаються на індивідуальному та соціокультурному рівнях [110; 111]. Згідно з концепцією гендерної схеми, сприймання є процесом конструювання, а не копіювання. У цьому процесі відбувається взаємодія між вхідною й існуючою в індивіда схемою, що є визначальним при сприйманні і зумовлює перехід до наступного етапу гендерної соціалізації – засвоєння гендерної ролі на рівні «Я- концепції» особистості.

Отже, «Я-концепція» стає типізованою за статтю (статеві-типізованою), і обидві статі сприймаються по-різному не лише за ступенем виразності особистісних властивостей, а здебільшого за виразністю характеристик, властивих тій або іншій статі. Водночас відбувається процес оцінювання себе на відповідність гендерній схемі засобом протиставлення іншій статі, визнанням переваг приналежності до певної статі (стосунки, соціальні привілеї, допуски та обмеження

тощо). Гендерна схема стає такою, що пропонує, диктує стандарт поведінки, а згідно з С. Бем вказує на ступінь організації їхньої «Я-концепції» [341].

Поясненням гендерно-перцептивних процесів у суспільстві може слугувати концепція «гендерно-інтерпретаційних схем», здатних, на думку Т. Данильченко, категоризувати об'єкти і явища дійсності з точки зору їхнього співвіднесення з категоріями маскулінності / фемінності / андрогінності, наділяти їх певними характеристиками та вбудовувати їх у гендерні моделі [89]. Застосувавши це поняття стосовно психологічної теорії, М. Буракова розглядає його як відображення конструктів маскулінності / фемінності, реалізовуваних у соціально-перцептивних процесах [44]. Водночас, Т. Данильченко стверджує, що перцептивні механізми, які забезпечують безпосередньо процес сприймання, мають свою специфіку в осіб різної статі, оскільки відбуваються в рамках гендерних інтерпретаційних схем. Так, при сприйманні особи своєї статі увага звертається на стиль взаємодії і ділові якості, протилежної – на міжособистісну привабливість [89]. Згідно з дослідженнями А. Орлової, чоловіки у процесі сприймання оцінюють зображення більш позитивно, а жінкам властива критичність як по відношенню до представників своєї статі, так і протилежної [229].

Підсумовуючи все зазначене вище, можна виокремити психологічні механізми гендерної соціалізації у різних наукових школах: процес ідентифікації (психоаналітична теорія); соціальні підкріплення (теорія соціального научіння й статевої типізації); усвідомлення розуміння статевої соціальної ролі (теорія когнітивного розвитку); соціальні очікування (нова психологія статі); гендерні схеми (теорія гендерної схеми). Зокрема, теорія гендерної схеми спирається на дві теорії засвоєння статевої ролі: теорію соціального научіння й теорію когнітивного розвитку. Представники теорії соціального научіння [10; с. 347] вважають значущими в розвитку статево-рольової поведінки батьківські моделі, які в дитинстві намагається наслідувати особистість, і від підкріплень, які дають поведінці дитини батьки (позитивне – за поведінку, що відповідає статі, і негативне – за не відповідну). Теорія когнітивного розвитку декларує, що в процесі засвоєння статевої ролі важливою

є активність самої особистості, коли вона дізнається про існування двох статей і співвідносить себе з однією з них [60; 219; 367].

Отже, групуючи та усвідомлюючи інформацію стосовно відповідності тієї чи іншої поведінки обраній статі, відбувається самовизначення особистості щодо гендерної соціалізації, що також розглядається як статева типізація.

На основі проведеного аналізу нами була розроблена модель рівнів гендерно-рольової перцепції (див. рис. 1.2), де перший вказує на внутрішньо-особистісні процеси, другий фіксує поведінкові прояви, а третій – міжособистісний контекст. Модель містить такі компоненти: рольовий репертуар особистості, фактор маскулінності/фемінності/андрогінності, особистісну гендерну схему, моделі гендерно-рольової поведінки, процеси взаємодії та сприймання.

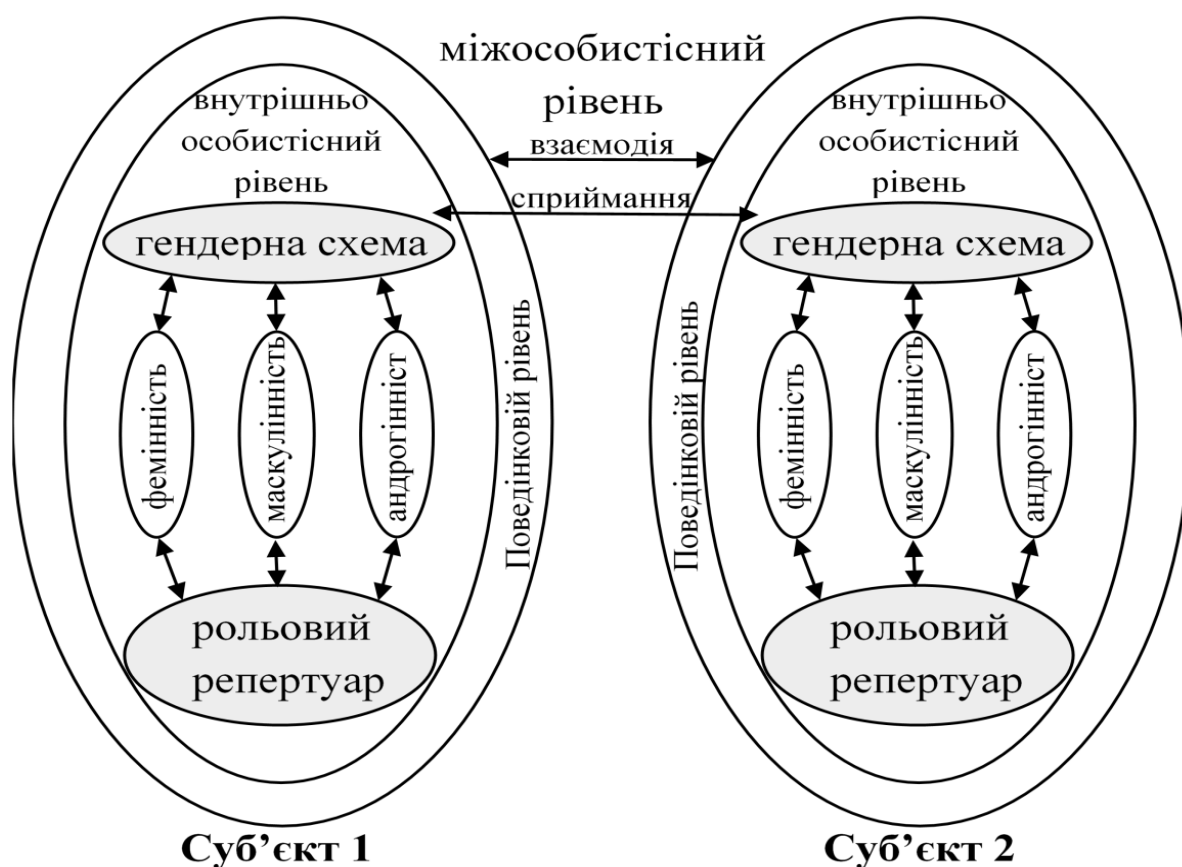

Рис. 1.2. Модель рівнів гендерно-рольової перцепції

Проаналізуємо більш детально організацію рівнів моделі. Внутрішньо-особистісний рівень охоплює такі компоненти: рольовий репертуар особистості

(П. Горностай), фактор маскулінності/фемінності/андрогінності, особистісну гендерну схему (С. Бем). Слід відзначити, що рольовий репертуар особистості має певну динаміку впродовж життя. Так, у молодих людей закладаються певні поведінкові моделі завдяки їхнім близьким, бабусі чи дідусеві, а власна трансляція ролі можлива лише у певному віковому континуумі. Гендерна схема формується під впливом характеристик М/Ф/А та коригується під час взаємодії й сприймання гендерно-рольової поведінки інших особистостей. Поведінковий рівень містить моделі, зразки та еталони прояву гендерних ролей у самопрезентації особистості та її поведінці. Міжособистісний рівень складається з процесів взаємодії та сприймання, в результаті яких може здійснюватися корекція власної гендерної схеми особистості під впливом моделей гендерно-рольової поведінки інших учасників процесу.

Проведений нами теоретичний аналіз наукових джерел дає можливість стверджувати, що трансляція гендерних ролей у процесі соціалізації молодої людини спирається на існуючі у культурі гендерні стереотипи та соціальні уявлення, що інтеріоризуються як еталони та прототипи, формуючи рольовий репертуар (зокрема гендерних ролей) особистості. Спираючись на зразок та модель гендерно-рольової поведінки, суб'єктна роль реалізується у поведінці та взаємодії. Наявність гендерної схеми дозволяє розширювати рольовий репертуар, усвідомлювати наслідки схематизації та формувати еталони гендерних ролей, виконуваних у житті.

Висновки до першого розділу

На основі аналізу наукових джерел з проблеми соціально-психологічних особливостей сприймання молоддю гендерних ролей можна зробити висновки:

1. Соціальне сприймання (соціальна перцепція) становить собою процес формування образів соціальних об'єктів, а також пояснення (розуміння, причинну інтерпретацію) сприйнятого, що детермінує поведінку суб'єкта сприймання. Аналогічно, рольова перцепція – це сприймання, розуміння та

причинна інтерпретація рольової поведінки об'єкта сприймання, що здійснюються з опорою на власний рольовий досвід суб'єкта сприймання.

2. Гендерні ролі є особливою категорією ролей, які визначаються низкою рольових приписів стосовно поведінки чоловіка та жінки у їх різних іпостасях (наприклад, сімейних або професійно-кар'єрних), специфічних для різних суспільств, які супроводжуються відповідними рольовими очікуваннями та переживаннями.

3. Гендерно-рольове сприймання характеризується тим, що образ соціального об'єкта конструюється залежно від його відповідності або невідповідності гендерним рольовим приписам та заборонам, а також поширеним у суспільстві гендерним схемам.

4. Гендерні схеми засвоюються індивідом у процесі гендерної соціалізації, сутність якої полягає у засвоєнні та відтворенні актуальних для даного суспільства рольових приписів поведінки представників певної статі. Аналогічно, гендерно-рольова соціалізація означає не лише засвоєння гендерних ролей і рольових експектацій, а й формування в особистості відповідних цим ролям психологічних характеристик

5. Важливими елементами рольового сприймання є еталон і прототип. Еталон є системою ознак соціальної ролі, за якими суб'єкт сприймання її ідентифікує (свого роду шаблоном). У процесі рольової перцепції суб'єкт співвідносить роль, яку транслює або сприймає, з еталоном як універсальним зразком.

6. Прототип є максимально типовою реалізацією конкретної ролі, який сприймається її найбільш автентичним інваріантом (наприклад, «справжня мати», «справжній чоловік» тощо). Він інтеріоризується у процесі соціалізації і містить інформацію про можливу варіативність ролі, її межі та символи належності, які розрізняються в різних культурах. Так, наприклад, образ мачо в одних суспільствах може бути прототипним («це справжній чоловік»), а у інших – ні.

7. Мета-роль – це узагальнена соціальна (гендерна) роль, яка об'єднує в собі локальніші, але подібні в чомусь ролі (наприклад, ролі мами, сестри, бабці можуть об'єднуватися в мета-ролі сімейної жінки).

8. Згідно з авторською моделлю соціально-психологічних особливостей сприймання молоддю гендерних ролей, динаміка перцептивного процесу полягає у русі від еталону ролі до прототипу й у зворотному напрямку з можливою корекцією образу ролі чи її носія, і відбувається за рахунок механізмів соціальної перцепції, які виступають одночасно як структурні елементи процесу рольового сприймання.

9. У зв'язку зі складними трансформаціями гендерної взаємодії у сучасних суспільствах необхідно розвивати гендерно-рольову компетентність молоді, а саме – здатність швидко і конструктивно орієнтуватися у світі гендерних ролей, адекватно реалізуючи в ньому свій гендерний потенціал.

Основні результати розділу висвітлено в 5 публікаціях автора: [234; 245; 253; 254, 255].

РОЗДІЛ 2

ГЕНДЕРНО- РОЛЬОВА ПЕРЦЕПЦІЯ МОЛОДІ: СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ТА ОСОБЛИВОСТІ

У розділі представлено програму емпіричного дослідження особливостей сприймання молоддю гендерних ролей, обґрунтовано обсяг вибірки, описано зміст та специфіку використання методів та процедур. Подано результати дослідження специфіки гендерно-рольової перцепції у молодому та зрілому віці, описано соціальні та соціально-психологічні детермінанти сприймання молоддю гендерних ролей; особистісні характеристики та експектації гендерно-рольового сприймання; перцептивні фемінність/маскулінність/андрогінність актуальних для молоді гендерних ролей, розкрито змістовні характеристики мета-ролей.

2.1. Дизайн дослідження: опис методик та вибірки дослідження

Вибірка дослідження охоплює 523 респондента. У пілотному дослідженні брали участь 150 осіб, з яких 75 – молодих людей віком від 20 до 23 років (35 чоловіків і 40 жінок) та 75 – особи зрілого віку від 40 до 50 років (39 чоловіки та 36 жінки). У емпіричній частині дослідження брали участь 333 особи – молоді люди віком від 20 до 23 років, які на час дослідження були студентами різних закладів вищої освіти України, а саме: Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного медичного університету імені О. О. Богомольця, Київського національного університету театру, кіно та телебачення імені Івана Карпенко-Карого, Мелітопольського педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, Чернігівського національного технологічного університету, Донбаського державного технічного університету. Вибірка емпіричного дослідження була збалансована за гендерними показниками і соціально-демографічними характеристиками (сімейний, соціально-економічний статус, географічне походження, напрям

професійної підготовки тощо). Вибірка представлена студентами різних профілів підготовки, а саме: психологи, педагоги, медичні та соціальні працівники, що разом складають 55% вибірки, а також студенти, які отримують освіту технічного спрямування (20%), природничого (6,3%), фізико-математичного (12%) та мистецького (7%), а також правового, спортивного й економічного. Деякі студенти паралельно здобували два напрями підготовки, наприклад поєднуючи психологічну освіту з педагогічною або соціальною роботою; педагогічну освіту з економічною. Загалом, вибірка презентує різноманіття характеристик студентської молоді і є достатньою для отримання надійних результатів

Аналіз соціально-демографічних характеристик вибірки показав, що більшість респондентів ще не створили власну сім'ю (90,99%). Серед тих, хто має досвід подружніх стосунків у офіційному шлюбі перебуває 2,1% респондентів, розлучених – 1,2%, та незареєстровані подружні стосунки мають 5,71% респондентів (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Характеристика вибірки за сімейними ознаками респондентів

Категорії	Показники	%
Актуальний сімейний статус	власна сім'я не створена	90,99
	офіційно-зареєстрований шлюб	2,10
	спільне проживання без реєстрації шлюбу	5,71
	розлучений/-на	1,20
Сім'я походження	повна	79,28
	не повна (матір)	18,02
	не повна (батько)	0,90
	проживання з дідусем і бабусею	1,20
	проживання поза родиною	0,60

Примітка. Кожна категорія охоплює 100% вибірки

Аналіз типу батьківської сім'ї респондентів показав, що більшість респондентів (79,28%) зростали у дитинстві у повній батьківській сім'ї. У неповній сім'ї (з матір'ю) проживали 18,02% респондентів, а тільки з татом – 0,9%. Також 1,2% респондентів зростали у прабабківській сім'ї (дідусь та бабуся), а 0,6% – поза родиною (див. табл. 2.1).

Наразі, слід відмітити певні особливості молодих людей, які народжені на початку 90-х років минулого століття і зростали у відносній соціальній стабільності і не мали досвіду воєнних подій. У дослідженнях Р. Ісаєвої [125], Т. Лумпієвої [194], С. Носової [221] та інших сучасних вчених описані наступні психологічні особливості: прийняття себе та орієнтація на себе, вміння відстоювати власні інтереси, бути самостійним та незалежним (навіть стосовно прийнятих у суспільстві норм поведінки) при високій особистісній тривожності, імпульсивності, гіперактивності.

На думку дослідників саме це покоління демонструє толерантну (небунтуючу) поведінку, має схильність до порозуміння з батьками, відчуття власної цінності, бажання жити в комфорті, спрямованість на успіх і славу, демонструє схематизацію та спрощення дій, колегіальність у прийнятті рішень [363]. Ця інформація є важливою для нашого дослідження задля розуміння контексту та вивчення специфіки сприймання молоддю гендерно-рольових диспозицій.

Дослідження проводилося у п'ять етапів. Перший етап, пілотний, був спрямований на уточнення розуміння респондентами поняття гендерних ролей. Ми розглядали гендерні ролі через уявлення про них, оцінку та інтерпретацію як складових процесу рольового сприймання та рольових експлікацій особистості у соціальній взаємодії. Гендерні ролі, які властиві жінкам та чоловікам як представникам своєї статі, вивчалися у контексті актуального соціокультурного середовища періоду становлення України у період до Революції гідності. На другому етапі була сформована вибірка емпіричного дослідження та підготовлений комплекс необхідного діагностичного інструментарію згідно його завдань. Третій етап – власне емпіричний, передбачав безпосередню реалізацію програми дослідження, відповідно завдань якої розроблені методи та підібраний інструментарій. Четвертий етап, формувальний, спрямований на розвиток гендерно-рольової компетентності молоді засобом організації перцептивної діяльності під час їх участі в авторській тренінговій програмі. П'ятий етап, завершальний,

передбачав визначення результативності реалізації завдань тренінгової програми та систематизацію отриманих результатів щодо всіх п'яти етапів дослідницької роботи.

Пілотне дослідження передбачало анкетування та обговорення у групі розуміння респондентами гендерних ролей, актуалізацію їх досвіду через драматичне представлення звичних патернів гендерно-рольової поведінки. Таким чином, обраний метод дослідження передбачав три форми роботи: *групова дискусія*, де на основі теоретичних знань та досвіду визначалася специфіка прояву гендерних ролей у суспільстві та вибір ролей, які несуть індивідуальну зацікавленість, драматизація їх гендерно-рольової презентації, та анкетування, де респонденти описували характеристики обраних гендерних ролей. Розроблена авторська анкета була спрямована на уточнення репертуару гендерних ролей, що зустрічаються в досвіді респондентів та опис характеристик цих ролей, визначення їх найбільш типових зразків. Респондентами були учасники конференцій, семінарів та форумів, а також студенти гуманітарних та технічних спеціальностей. Детальний опис процедури пілотного дослідження надано у Додатку А, а застосованих методів у табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Методи пілотного дослідження

Методи дослідження	Параметри дослідження	Методи аналізу даних
авторська анкета №1 «Гендерні ролі в моєму житті» (пілотне дослідження)	уявлення про гендерні ролі згідно статево-вікових та соціально-статусних даних вибірки	<ul style="list-style-type: none"> • порівняльний аналіз, • опис виділених гендерних ролей
групова дискусія	уявлення про гендерні ролі згідно статево-вікових та соціально-статусних даних вибірки	рольовий аналіз згідно заданої схеми
драматизація рольових кейсів	типові та індивідуальні патерни рольової взаємодії	опис кейсів

Власне емпіричне дослідження включало наступний перелік діагностичних методик та анкетування: шкала загальної самоефективності (Р. Шварцер і М. Єрусалем) [174, с. 37; 327], опитувальник з вивчення драйверів поведінки (М. Кокс) [169; 347; 348], методика Є. Ільїна і П. Ковальова з вивчення агресивності та конфліктності «Особистісна агресивність та конфліктність» [123; 202], п'ятифакторний особистісний опитувальник (Р. Маккрей, П. Коста, модифікація Х. Теуйн) [315], опитувальник рольової компетентності П. Горностая [78; 207], статево-рольовий опитувальник С. Бем (BSRI) [210; 258] та авторська анкета на виявлення досвіду респондентів щодо оцінки ними гендерних ролей (Додаток Б).

Формувальний експеримент передбачав проведення авторської тренінгової програми з оцінкою їх ефективності до та після тренінгу. Тренінгова програма складалася з низки вправ, метою яких було розширення гендерно-рольового репертуару та підвищення гендерно-рольової компетентності у молоді. Учасниками тренінгової програми стали респонденти, які брали участь у емпіричному дослідженні та висловили бажання продовжити свій досвід.

Узагальнення та систематизація отриманих результатів проводилась на п'ятому етапі дисертаційного дослідження.

Коротко опишемо перерахований інструментарій.

Шкала загальної самоефективності (Р. Шварцер і М. Єрусалем) оснований на твердженні А. Бандури про те, що віра в ефективність власних дій може суттєво впливати на поведінку особистості. Згідно авторської концепції існує чотири джерела самоефективності, а саме: конкретні успіхи, що сприймаються особистістю, спостереження за досвідом інших, їх вербальний вплив та власне й інших осіб емоційне збудження, що наразі сприймається. Загальна самоефективність, на думку авторів, є стабільною центральною характеристикою особистості. Це поняття відображає позитивні соціальні наслідки для неї: хороше здоров'я, високі досягнення та найкраща соціальна інтеграція. Отримання цих даних дозволяє нам відстежити взаємозв'язок показників самоефективності з процесом сприймання гендерних ролей. Згідно

первинній гіпотезі від рівня самоефективності особистості залежить сприймання та прийняття типових гендерних ролей, що притаманні даному суспільству та їх подальша інтеграція у характеристику даної окремої особи. Тест складається з 10 запитань, що містять характеристики ефективної поведінки та оцінку особою своїх можливих дій у разі актуалізації певних потреб у певних ситуаціях [327].

Опитувальник з вивчення драйверів поведінки (М. Кокс, М. Ed.) складено для дослідження характерних особистісних стилів взаємодії. Згідно теорії трансакційного аналізу, у людини існує п'ять видів неусвідомлюваної поведінки (драйверів), які сформовані у дитинстві як найбільш бажані у батьківській родині. Особистість користується ними впродовж життя як нормою своєї взаємодії з іншими. Основних драйверів п'ять, а саме: «будь досконалим», «будь сильним», «радуй інших», «намагайся» та «поспішай». Ці драйвери виступають певною мірою модифікаторами поведінки та процесу сприймання інших. Виявлення провідних драйверів поведінки дозволяє нам з'ясувати під призмою яких сімейно-родинних настанов особистість сприймає типові гендерні ролі та яким чином вона засвоює ці норми. Опитувальник складається з 25 питань, які містять побутові звичні для особистості ситуації та можливу реакцію на них. Відповіді ранжуються за драйверами та визначаються провідні поведінкові стилі особистості [169; 347; 348].

Методика «Особистісна агресивність та конфліктність» Є. Ільїна і П. Ковальова [123; 124] присвячена дослідженню неусвідомлених та усвідомлених проявів агресії та конфліктності особистості, які розглядається як її особистісна характеристика. Методика складається з 81 твердження та містить наступні шкали: запальність, напористість, образливість, непоступливість, безкомпромісність, мстивість, нетерпимість до недоліків інших, підозрілість. Згідно плану дослідження такі характеристики особистості були важливими для виявлення мотивів поведінки та процесу сприймання інших. На нашу думку, вимірювання за шкалами дозволяє з'ясувати, чи є взаємозв'язок між цими характеристиками особистості та її

сприйманням гендерних ролей. Механізмами гендерної соціалізації, на думку дослідників теорії нормативного та інформаційного тиску [20] виділяють поступливість, схвалення та ідентифікацію, які передбачають процес засвоєння зразків рольової поведінки опосередковано через сприйняття прикладів, наслідування та навіювання; вибір взірця з наступною його дезактуалізацією. Дана методика може слугувати орієнтиром у дослідженні впливу особистісних характеристик на процес сприймання саме гендерних ролей для виявлення їх характеристик у людини.

Методика П'ятифакторний особистісний опитувальник «Велика п'ятірка» (5PFQ). Первинна версія «Великої п'ятірки» була розроблена у 1983–1985 рр. американськими психологами Р. Маккрає та П. Коста. Надалі опитувальник удосконалювався авторами і в остаточному варіанті був представлений тестом NEO PI (від англ. «нейротизм, екстраверсія, відкритість») у 1992 р. Нами була використана японська версія «Великої п'ятірки» 5PFQ (уклад. Хійджиро Теуйн), що була перекладена російською і адаптована в 1999 р. психологом Курганського державного університету А. Хромовим [315]. Методика призначена для дослідження п'яти універсальних характеристик особистості, що складають її структуру: нейротизм, екстраверсія, відкритість досвіду, згода та свідомість. Японським дослідником Х. Теуйн запропонована біполярна характеристика для кожного фактору, а саме: екстраверсія – інтроверсія, прихильність – відокремленість, контролювання – природність, емоційність – емоційна стриманість, грайливість – практичність. Зазначимо виділені автором первинні ознаки компонентів. Для характеристики екстраверсії – інтроверсії: активність – пасивність, домінування – підлеглість, комунікативність (товариськість) – замкнутість, пошук нових вражень – уникнення нових вражень, прояв – уникнення почуття провини. Для характеристики фактору прихильності це: теплота – байдужість, співробітництво – суперництво, довірливість – підозрілість, розуміння – нерозуміння, повага до інших – самоповага. Сенс фактору Контролю у вольовому регулюванні власної поведінки. Х. Теуйн

вважає, що первинними компонентами цього фактору є: акуратність – неохайність, наполегливість – відсутність наполегливості, відповідальність – безвідповідальність, самоконтроль – імпульсивність, передбачливість – безтурботність. Характеристиками афективної сфери особистості в даному випадку виступають наступні компоненти: тривожність – безтурботність, напруженість – розслабленість, депресивність – емоційна комфортність, самокритичність – самодостатність, емоційна лабільність – емоційна стабільність. П'ятий фактор описує здатність особистості до переключення з реальних ситуацій до уявних та спроможність сприймати незвичні образи та символи, наприклад, вироби мистецтва. Первинними компонентами цього фактору Х. Теуйн запропонував такі: цікавість – консерватизм, мрійливість – реалістичність, артистичність – неартистичність, сенситивність – низька чутливість, пластичність – ригідність. П'ятифакторний опитувальник особистості – це 75 протилежних за значенням висловлювань-стимулів, що характеризують поведінку людини в типових життєвих ситуаціях, в яких найбільш яскраво проявляються її особистісні риси. Дана методика дозволяє виокремити особистісні характеристики респондентів та відстежити яким чином вони впливають на сприймання особистістю гендерних ролей.

Опитувальник Рольової компетентності (П. Горностаї) присвячено дослідженню рольової гнучкості та рольової глибини (здатності до рольового переживання). Опитувальник складається з 32 тверджень, завдяки відповідям на які вимірюються заявлені показники. На думку автора «існує негативний статистичний зв'язок між рольовою гнучкістю та глибиною, а також між глибиною та варіативністю. Це означає, що широка рольова варіативність та висока рольова гнучкість часто пов'язані з поверховістю ролей, а значна рольова глибина (тобто здатність до довільної зміни сили рольових переживань від повного його зникнення до почуття потрясіння та катарсису) характерна для обмеженого репертуару психологічних ролей». Методика вимірює рольову гнучкість та рольову глибину, які й складають рольову

компетентність особистості. Дана методика була використана з метою визначення рівня гендерно-рольової компетентності респондентів [78].

Анкета авторська № 2 «Соціально-статусний досвід гендерно-рольової взаємодії» (Додаток Б. 2.1 та Б. 4). Питання анкети спрямовані на збір загальних даних респондентів: соціально-статусних характеристик (стать, вік, сімейний і економічний статус) та суб'єктивних оцінок респондентів власного досвіду, отриманого у батьківській чи прабадьківській сім'ї, а саме: настанов щодо статевої відповідності презентацій чоловіками і жінками гендерних ролей; досвіду соціалізації на рівні стосунків з однолітками у шкільному середовищі та із сіблінгами у колі родини, ретроспективних оцінок стосунків батьків як подружньої пари. Шкала оцінки передбачає два типи відповідей: фіксована (так – ні) і диференційована (від 1 до 10).

Для гендерної оцінки ролей було використано *опитувальник (BSRI) С. Бем в адаптації Т. Говорун та Я. Моргуна* [210]. Зміст тесту С. Бем та схема його обрахунку використовувалися для оцінювання маскулінності/фемінності/андрогінності (М/Ф/А) ролей за аналогією вимірювання М/Ф/А у людини. Відмінністю адаптованого варіанту цього опитувальника є наявність трьох окремих шкал (у С. Бем це один показник і за його рівнем визначається категорія): маскулінність, андрогінність, фемінність. Зміст завдань опитувальника аналогічний до адаптованого оригіналу (перелік з 60 якостей), за формулою визначається індекс означених шкал. У нашому дослідженні цей опитувальник використовувався таким чином, як і у класичному варіанті – для самооцінки та як перелік якостей для оцінювання деяких, виділених респондентами пілотного дослідження, гендерних ролей: дружина, чоловік, мама, батько, дідусь, бабуся, подруга, друг, коханка, альфонс, жінка-лідер, чоловік-лідер, домогосподарка, домогосподар, спокусниця, мачо.

При обробці отриманих даних були застосовані методи математичної статистики, а саме: порівняльний, кореляційний та факторний аналізи. Дані щодо їх застосування надані у таблиці (табл. 2.3.)

Таблиця 2.3

Перелік використаних у роботі статистичних методів

Назва методу	Мета використання	Кількість показників	Обсяг вибірки
Коефіцієнт кореляції Спірмена	Виявлення взаємозв'язків між показниками дослідження	153	333
Н-критерій Крускала-Уоліса	Виявлення впливу категоріальної змінної на чисельну змінну	153	333
Парціальні рангові кореляції	Виявлення зв'язків між показниками дослідження, не опосередкованими іншими показниками дослідження	143	333
U-критерій Мана-Уїтні	Порівняння вибірок	153	333
Критерій Ансарі-Бредлі	Порівняння дисперсій у вибірках	57	333
Факторний аналіз (метод головних компонент)	Отримання на основі оцінки ролей більш узагальненої структури показників	57 (по 19 на кожний варіант)	333

Докладне обґрунтування вибору останніх двох методів надано у основному тексті, перед їх використанням. Факторний аналіз було реалізовано методом головних компонент з облімін обертанням, що дозволило досягти максимально можливої інформативності факторної структури. Якість матриці кореляцій для факторного аналізу перевірялася критерієм сферичності Бартлета, якість вибірки – критерієм адекватності вибірки (КМО), якість результату факторизації – критерієм Хамфрі. Кількість факторів визначалася за допомогою процедури паралельного факторного аналізу генерованих випадкових даних [364]. У дослідженні нами обрано стандартний розрахунок потужності, де рівні помилки першого роду $\alpha = 0,05$ та ймовірності помилки другого роду $\beta = 0,2$ (бажана потужність критеріїв, відповідно, становить 80%). Розподіл даних в дослідженні відрізняється від нормального, тому розрахунок необхідного обсягу вибірки проведено на основі потужності непараметричних тестів.

Щоб визнати значущим коефіцієнт кореляції Пірсона, який дорівнює $r = 0,3$ (двосторонній розподіл) при заданій ймовірності помилки першого роду $\alpha = 0,05$ і другого роду $\beta = 0,2$ обсяг вибірки має бути не менше 85 осіб. Для t-критерію Стьюдента (дві вибірки, двосторонній розподіл) різниця в $0,5 \sigma$ (половина стандартного відхилення) може бути визнана значущою при тих же значеннях помилок на обсязі не менше 64 людини в кожній вибірці (всього 128 чол.) [346]. Розподіл даних в дослідженні відрізняється від нормального, тому розрахунок необхідного обсягу вибірки на основі потужності параметричних тестів (Пірсона та Стьюдента) виявився неможливим. Е. Леман вказує, що для непараметричних (рангових) тестів необхідно збільшувати обсяг вибірки на 15% від розрахованого для параметричних тестів. Відповідно, для нашої роботи достатнім був обсяг вибірки в $128 + 19 = 147$ осіб [355]. У дослідженні брали участь 333 особи, отже надійність результатів була захищена кількістю респондентів вибірки, що у 2 рази перевищує розрахункову.

2.2. Гендерно-рольовий репертуар у контексті поколінних змін

У цій частині роботи ми прагнули окреслити перелік гендерних ролей, які існують у досвіді респондентів та були набутими ними у процесі їх соціалізації. Для цього ми сформуваємо дві вибірки респондентів, які різнилися віковими параметрами, а їхні дані аналізувалися за допомогою якісної статистики. Під час пілотного дослідження яке проводилось за допомогою розробленої нами авторської анкети № 1 «Гендерні ролі в моєму житті» (Додаток Б), був встановлений перелік названих гендерних ролей. Також був здійснений аналіз змістовних характеристик кожної окремої ролі та сформованих груп, а саме: сімейні, підтримуючі, соціально-професійні, статево-еротично-ігрові, ситуативно-характерні і ресурсно-фінансові. Остання група ролей показує ставлення до ресурсів і отримала у групі респондентів відповідні назви, а саме: «спонсор», «споживач», «утриманка», що вказує на запит щодо матеріального утримання.

Дослідженням були встановлені відмінності щодо кількості названих респондентами та приписаних чоловікам та жінкам ролей. При аналізі відповідей юнок було виявлено, що спектр чоловічих і жіночих ролей є гендерно-збалансованим з незначною перевагою (на 3%) власне приписаним ролям (Додаток В). Натомість у вибірці юнаків відмічається більша варіативність ролей, що приписується саме чоловікам: вони на 35% перевищують кількість названих ролей, що приписуються жінкам (табл. 2.4.)

Таблиця 2.4

Рейтинг приписаних гендерних ролей (чоловіки молодь)

Рейтинг вибору	Ролі приписані	
	Чоловікам	Жінкам
1	Батько	Мати
2	Чоловік	Дружина
3	Добувач	Утриманка
4	Альфонс	Домогосподарка
5	Спонсор	Донька
6	Коханець	Сестра
7	Професіонал	Повія
8	Брат	Подруга
9	Порадник	Коханка
10	Син	Дівчина
11	Жигало	Студентка
12	Помічник	Професіонал
13	Споживач	Бізнес-леді
14	Начальник	Красуня
15	Захисник	Годувальниця
16	Харизма	
17	Продовжувач роду	
18	Хлопець	
19	Поціновувач краси	
20	Підтримка	
21	Господар	
22	Студент	
23	Управлінець	

Примітка. Назви ролей представлені у авторській інтерпретації респондентів.

Натомість у респондентів зрілого віку дослідженням зафіксовано збільшення діапазон ролей, що особливо стосується жіночої вибірки. Особливістю опису жінками гендерних ролей є те, що вони більш варіативно описують чоловічі ролі, збільшуючи їхню кількість на 40% (Додаток Д).

Натомість чоловіки зрілого віку (як і юнаки) більше описують варіативність власних, чоловічих ролей, при цьому звужуючи кількість названих жіночих ролей на 20% (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Рейтинг приписаних гендерних ролей (чоловіки зрілий вік)

Рейтинг вибору	Ролі приписані	
	Чоловікам	Жінкам
1	Добувач	Мати
2	Батько	Дружина
3	Начальник	Берегиня
4	Воїн	Подруга
5	Чоловік	Коханка
6	Альфонс	Помічниця
7	Коханець	Утриманка
8	Нитик	Бізнес-леді
9	Алкоголік	Добувачка
10	Вождь	
11	Захисник	

Примітка. Назви ролей представлені у авторській інтерпретації респондентів.

Згідно впорядкованих списків названих респондентами ролей, можна сказати, що чоловіки, незалежно від віку, налаштовані на фіксацію власного репертуару ролей. Натомість жінки мають лише частково в юному віці таку тенденцію, а у зрілому – переорієнтовуються на переважну фіксацію рольового репертуару, який приписується саме чоловікам. Виявлені нами гендерні особливості оцінки рольового репертуару чоловіків та жінок можуть одноразово вказувати на процеси соціалізації та формування гендерної ідентичності, що розгортаються згідно вікових та соціальних характеристик, що підкреслює необхідність їх врахування при вивченні специфіки сприймання гендерних ролей в процесі гендерної соціалізації молоді.

При аналізі функціональних зв'язків між ролями ми керувалися двома принципами їх побудови, де перший вказує на доповнювальні функціональні зв'язки [340; 360; 361], а другий – на симетричні як незалежно існуючі (табл. 2.6)

Таблиця 2.6

Пари гендерних ролей з функціонально-симетричним зв'язком (молодь)

Вибірка \ Ролі	Чоловічі ролі	Жіночі ролі
Вся вибірка	Батько	Мати
	Чоловік	Дружина
	Хлопець	Дівчина
	Коханець	Коханка
	Син	Донька
	Альфонс	Утриманка
	Брат	Сестра
	Професіонал	Професіонал
Чоловіки	Студент	Студентка
Жінки	Господар	Господиня
	Друг	Подруга
	Добувач	Добувачка
	Тесть	Теща
	Зять	Невістка
	Начальник	Начальниця
	Кар'єрист	Кар'єристка
	Бізнесмен	Бізнес-леді
	Герой	Героїня
	Муз	Муза
	Хрещений	Хрещена
	Коханий	Кохана
	Спонсор	Спонсор

Примітка: Назви ролей представлені у авторській інтерпретації респондентів.

Як видно з табл. 2.6 респонденти виділяють ролі, які можуть приписуватися і чоловікам і жінками, вказуючи на їхній симетричний функціональний зв'язок. Натомість лише у вибірці юнок був зібраний найбільш повний перелік ролей, що співвідноситься з різними сферами, як-то: сімейна (23%), соціально-підтримуюча (7%), еротично-ігрова (21%), соціально-професіональна (26%), ресурсно-фінансова (14%), ситуативно-характерна (9%). А у вибірці юнаків виявилися представленими лише 4 сфери гендерних ролей: сімейна (42%), соціально-професіональна (18%), еротично-ігрова (24%) та ресурсно-фінансова (16%) (Дод. В). Розширення рольового репертуару саме у юнок по відношенню до юнаків може вказувати на їх зростання в умовах сучасних суспільних трансформацій ствердження прав жінки та процесів її емансипації, що, зокрема, наголошується у дослідженнях

Т. Кремешної [175], В. Гупаловської [84], А. Слободянюк [287]. Автори вважають, що сучасна соціально активна жінка вимагає збільшення рольового репертуару, що в умовах патріархального суспільства було прерогативою переважно чоловіків. Водночас, дослідження показали що при зростанні соціальної активності жінки не зменшується обсяг її традиційного рольового навантаження у ролі господині. На думку І. Сушицької еволюція гендерних ролей чоловіків і жінок спрямована на розширення соціально-професійних ролей саме жінок, як основи їхньої економічної самостійності. Дослідження І. Сушицької показує, що все більше фіксується прагнення жінки набутися професійних знань та зробити кар'єру, зайняти активну громадську позицію та реалізувати у суспільній діяльності свої здібності [301].

У нижче наведеній таблиці представлено вибір репертуару гендерних ролей респондентами зрілого віку, де більше названо ролей саме сімейно-родинного напрямку, що може підкреслювати їх традиційну пріоритетність в житті людей, як представників іншого покоління (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

**Пари гендерних ролей з функціонально-симетричним зв'язком
(респонденти зрілого віку)**

Роль	Чоловічі ролі	Жіночі ролі
Вибірка		
вся вибірка	Захисник	Берегиня
чоловіки	Добувач	Добувачка
жінки	Брат	Сестра
	Кум	Кума
	Дідусь	Бабуся
	Ненько	Ненька
	Сват	Сваха
	Син	Донька
	Порадник	Порадниця
	Секс партнер	Секс партнер
	Домогосподар	Домогосподарка
жінки	Годувальник	Годувальниця
	Вчитель	Викладач
	Професіонал	Професіонал

Примітка. Назви ролей представлені у авторській інтерпретації респондентів.

Жінки зрілого віку також обирають більшу кількість ролей, пов'язаних саме із сімейним способом життя, використанням ресурсів та реалізацією підтримуючої функції. Натомість чоловіки більше підкреслюють захисну та наснажуючу функції гендерних ролей обох статей. Цікавою виявилась тенденція жінок до більш гнучкого та повного вибору можливих гендерних ролей. Пояснити цей факт можемо через вплив патерналістичної картини світу, де жінці треба пристосовуватися до ролі успішної і в сім'ї і в соціумі. Дослідження, що підтверджують наші припущення описав Д. Майерс у своїй праці «Соціальна психологія» [198]. Він наголошує, що культурні традиції мають істотний вплив на вибір людиною репертуару трансльованих гендерних ролей, що у нашому випадку фіксується у зростанні репертуару ролей саме у жінок.

Також звертаємо увагу на той факт, що спільними для представників обох статей виявився вибір ролей «захисника» і «берегині». Слід зауважити, що приписування ролі «захисника» чоловікові є традиційним для сучасної української культури. Однак, на думку О. Покуль роль «берегині» не є автентичною для української культури, а була введена у літературний опис наприкінці ХХ століття [257]. Так, О. Кісь, досліджуючи історичний аспект наголошує, що «берегинство» виникло з метою символізації та пропаганди патріархального укладу життя і стало модерним міфом, сформованим у протигагу модним тенденціям радянського періоду щодо емансипації жінки-робітниці [138; 139]. Спираючись на ці дослідження щодо штучного утворення такого міфу, ми можемо пояснити його наявність у старшого покоління і його сплющення аж до відсутності у молоді. Тож роль «берегині», як актуальної за часів молодості респондентів зрілого віку, і була виявлена у нашому дослідженні як фіксований образ. О. Покуль наголошує, що роль берегині – це створений узагальнений образ еталону жінки (ідеальний тип за М. Вебером [57]), така собі раціональна конструкція сутності жіночності, що мала закріпити активність жінки рамками сімейного побутового життя. На думку О. Покуля, у протигагу транслюємого образу жінки-робітниці порівняння з

таким еталоном («берегинею») демонструє наближення (віддалення) жінки щодо її ідеально-типового зразка [257]. Натомість юнки виділяють у цій ролі лише суто її функціональну частину, спрямовану на створення та облаштування домашнього затишку, що позбавляє її міфологічного змісту і робить її більш прагматичною.

Загалом дослідженням зафіксовано тенденції динамічних змін змістовних характеристик ролей згідно вікових показників респондентів, а саме, з романтично-міфологічно забарвленого тлумачення ролі до прагматичного і навпаки. Так у виборі парних ролей респондентами зрілого віку (Додаток Д) була обрана роль сексуального партнера на протигагу вибірці респондентів молодого віку, де набули значення ролі «коханого/коханець» та «коханої/коханка». Також у обох вибірках спостерігається стереотипне прийняте використання назв гендерних ролей жінок у чоловічому роді: спонсор, партнер, викладач, професіонал. Це може також свідчити про відлуння мовної норми вживання рольових назв як наслідків патерналістської культури, де соціальна активність вважається прерогативою чоловічої статі [175].

Аналізуючи спектр парних доповнювальних (комплементарних) ролей, ми з'ясували, що для респондентів молодого віку такими є ролі батька і чоловіка серед чоловічих ролей та ролі матері серед жіночих (табл. 2.8). Загалом респонденти вибірки (молодь) виділили доповнювальну функцію у рольовому співвіднесенні лише у батьківсько-дитячих ролях, що в однаковій мірі характеризує як чоловіків, так і жінок. Доповнювальна функція рольового співвідношення «чоловік-дружина» також більше приписується молоддю чоловікам саме як ролі «поціновувача краси» та «красуні» (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Доповнювальні (комплементарні) ролі (молодь)

Ролі Вибірка	Приписані чоловікам	Доповнювальні ролі	Приписані жінкам	Доповнювальні ролі
Вся вибірка	батько	син; донька	мати	син; донька
	чоловік	дружина	-	-

Продовження таблиці 2.8

Ролі Вибірка	Приписані чоловікам	Доповнювальні ролі	Приписані жінкам	Доповнювальні ролі
Жінки				
	тесть	зять	теща	зять
	господар	домашня робітниця	господиня	домашня робітниця
	начальник	підлеглий; робітник	начальниця	підлеглий; робітник
	«папик»	утриманка	викладачка	учениця
	альфонс	покровителька	-	-
	чоловік	хранителька домашнього затишку	-	-
Чоловіки	поціновувач краси	красуня	-	-

Примітка. Назви ролей представлені у авторській інтерпретації респондентів.

Водночас слід зазначити, що функціонально-доповнювальні ролі переважно виділяються жіночою вибіркою і здебільшого приписуються чоловікам. Так, доповнювальні ролі чоловіків серед респондентів жіночої статі представлені більш широко та стосуються майже всіх сфер: сімейної, підтримуючої, соціально-професійної, еротично-ігрової та ресурсно-фінансової. Така тенденція теж підкреслює процеси емансипації жінки у період трансформації патерналістської структури суспільства, де жінка виказує себе як більш соціально гнучкою та заявляє на більш широкий спектр соціального прояву (від соціально активної жінки вимагають і підвищеної уваги до сімейної сфери, що не скажеш про чоловіків [198]). Саме на це вказує А. Костенко, зауважуючи перевагу поширеності стереотипних очікувань стосовно саме жінки: жінка має підтримувати затишок у родині, чистоту в домі, стежити за здоров'ям чоловіка та дітей, за успіхами дітей у школі тощо і в той же час бути зайнятою на роботі [168]. Доповнювальні ролі, описані респондентами зрілого віку представлені у табл. 2.9.

Таблиця 2.9

Доповнювальні (комплементарні) ролі (респонденти зрілого віку)

Ролі Вибірка	Приписані чоловічі ролі	Доповнювальні ролі	Приписані жіночі ролі	Доповнювальні ролі
Вся вибірка	чоловік	дружина	чоловік	дружина
Чоловіки	начальник	помічниця	-	-
Жінки	батько	син; донька	мати	син; донька
	тесть	зять	теща	зять
	начальник	робітник; секретарка; офісний працівник	свекруха	невістка
	керівник	робітник; секретарка; офісний працівник	керівниця	робітник; секретарка; офісний працівник
	політик	соратник	-	-

Примітка. Назви ролей представлені у авторській інтерпретації респондентів.

З таблиці 2.9 видно, що чоловіки зрілого віку представили лише дві пари ролей: «чоловік-дружина» та «начальник-помічниця», а респондентки-жінки більш детально описали доповнювальні ролі як сімейної сфери, так і соціально-професійної. Але у респондентів зрілого віку (у протизвагу від молоді) не представлені доповнювальні ролі еротично-ігрової та підтримуючої сфер. Це може вказувати на те, що молоді люди під час соціалізації потребують підтримки, опори на зовнішні ресурси, а люди зрілого віку традиційно самі стають для молоді підтримкою, як їх «зовнішні ресурси». Продемонстрована молоддю наявність рольового репертуару еротично-ігрової сфери фіксує її співвіднесення із відповідним періодом їх соціалізації – створення подружньої пари, як соціального новоутворення періоду молодості [81; 135].

Дослідження показало, що у описі ситуативно-характерних ролей, респонденти не були одностайними. Так, жінки молодого віку описують ролі-характеристики як чоловічі, так і жіночі, а респондентки зрілого віку – тільки чоловічі. З боку чоловіків описи ситуативно-характерних ролей є тільки стосовно чоловіків (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Ситуативно-характерні ролі: порівняння вибірок

Ролі Респонденти	Ролі приписані чоловікам	Ролі приписані жінкам
Юнки	герой	героїня
	вовк-одинак	«сіре мишеня»
	-	жертва
	-	дурепа
	-	«блондинка»
Юнаки	харизма	-
Жінки	розмазня	-
	скнара	-
	козел	-
	лоботряс	-
	деспот	-
Чоловіки	алкоголік	-
	нитик	-

Примітка. Назви ролей представлені у авторській інтерпретації респондентів.

Отже, встановлено відмінності у сприйманні гендерних ролей між чоловіками та жінками молодого і зрілого віку. Так, у всіх респондентів зрілого віку рольовий репертуар є істотно ширшим, ніж у молоді ($U = 3$; $p \leq 0,001$). Найширшим цей репертуар є у жінок зрілого віку. Вони актуалізують жіночі і чоловічі ролі як симетричного, так і комплементарного характеру. Чоловіки зрілого віку частіше актуалізують чоловічі ролі, але описують їх варіативніше, ніж жіночі ($U=4,8$; $p \leq 0,001$).

Проведений якісний аналіз отриманих результатів показав, що представленість рольових позицій у респондентів молодого та зрілого віку мають певну динаміку розгортання. Окрім вище сказаного привертає на себе увагу ще одна особливість представлених гендерних ролей, де молоді жінки описують роль «жертви» (приписуючи її своїй статі), а зрілі жінки описують роль «деспота» (приписуючи її протилежній статі). Ці ролі можуть бути доповнюваними в діаді «насильник-жертва». Натомість вони виявилися розведеними у представників різного віку. Ці рольові позиції, де комунікація будується на основі хибних уявлень і приписуваннях та несе ризик застосування сили/насильства, ми можемо розглядати, спираючись на психосоціальну модель взаємодії «Драматичного трикутника» С. Карпмана

[131], в якій йдеться про особливості взаємодії між ролями: «переслідувач-жертва-рятівник». Виявлені серед жіночої вибірки вікові прерогативи у виборі цих ролей фіксують роль «жертви» у молодих жінок і роль «чоловіка-деспота» у вибірці зрілих жінок. Це може вказувати на зсув локусу уваги із себе на чоловіка без виходу із рольового стереотипу «Драматичного трикутника», як звиклого соціального патерну.

Також нами зафіксовано, що молоді жінки виділяють ситуативні жіночі ролі такі як «сіре мишеня», «блондинка», «дурепа», які носять скоріше презентаційний характер, а не постійний стиль поведінки. Водночас зрілі жінки виокремлюють чоловічі ситуативні ролі «розмазня», «лоботряс», «скнара», «козел» як більш постійні особливості характеру. Чоловіки молодого віку виокремили лише «харизматичну роль» і приписали її саме чоловікам, однак, ця роль не може бути цілісною, вона може бути структурним елементом іншої більш масштабної ролі, пояснення якої відсутнє у описах чоловіків респондентів. Така фрагментарність може свідчити про процес гендерної соціалізації в період молодості. Чоловіки зрілого віку описують чоловічі ролі «алкоголіка» та «нитика». Ці характеристики можуть вказувати на інфантилізацію поведінки чоловіків, що підтверджується клінічними дослідженнями таких авторів, як Л. Вертіло, Т. Рибокової, А. Трусової, Н. Ліщини, Л. Міщенко, Ю. Форманюк [143; 192; 208; 312]. Цікавим для нас виявились дослідження О. Яковенко, в яких доведено, що дівчата з дисгармонійних родин називають «чоловічими» такі якості, як: інфантильність, атрибути соціального статусу (по 57%), слабкість та привабливість (по 54%) [335]. Р. Тайсон вважає, що така амбівалентність в оцінці чоловіків є наслідком свідомої чи несвідомої відмови від деяких аспектів жіночої гендерної ролі і переважно характеризує жінок, які мали досвід сексуального насилля [302].

Подальший більш детальний аналіз названих ролей на предмет їх ресурсного потенціалу, емоційної оцінки та ймовірних проблем, надав нам можливість розкрити їх змістовне наповнення. Для проведення

дисертаційного дослідження нами були виокремлені типові описи ролей, які приписуються чоловікові та жінці. Виділені наступні групи симетричних ролей: традиційно сімейні ролі: «чоловік – дружина», «батько – мати», «дідусь – бабуся». Соціальні ролі підтримуючого та професійного характеру: «друг – подруга», «чоловік-лідер – жінка-лідер». Побутові ролі або ресурсно-фінансові: «домогосподар – домогосподарка». Еротично-ігрові ролі: «коханка – альфонс», «мачо – спокусниця». (Додаток Б .4). Пара «коханка – альфонс» створена за принципом сексуально-еротичної функції домінування, що реалізуються на основі домовленості (свідомої чи несвідомої). Під час реалізації пари ролей «спокусниця – мачо» домінує дозвілево-ігрова роль з аспектами інтриги, що схожа за параметрами опису ролі «кокетки». Надамо описи цих ролей.

Роль «матері» за рейтингом виборів посіла провідне місце і в уявленнях респондентів має такі описові характеристики (Додаток Е. 1). Жінки детально описують роль Матері, надають їй певних характеристик. В уявленнях молодих жінок переважає жертвність ролі «матері»: хвилювання, самопожертва, потрібно всю себе віддавати сім'ї максимально, робити так, щоб сім'ї було комфортно, труднощі виховання, матеріальні проблеми. Проблеми, які властиві жінці в ролі «матері» також містять низку ситуацій, які можуть бути властиві і іншим ролям (надалі в інтерпретації респондентів): «багато відповідальності», «немає поруч надійного чоловіка», «тривога», «не достаток часу», «фізичне моральне вигорання», «мало часу», «недосипання», «втома». Чоловіки, навпаки, описують роль «матері» стисло та лаконічно. Проблемами ролі вони вважають обмеження часу (молоді чоловіки) та залежність (зрілі чоловіки). Цікавим є факт, що зрілі жінки не написали імена особистостей, які на їх погляд втілюють прототип ролі Матері у суспільстві. Це може пояснюватися тим фактом, що саме ця вікова категорія наразі є активним носієм ролі «матері» та реалізує її у своєму житті.

Згідно отриманих результатів *роль «батька»* (Додаток Е. 2) описується респондентами як така, яка вміщує в себе характеристики інших ролей,

наприклад, добувача та годувальника. Чоловіки обох вікових категорій детально описують характеристики ролі «батька». Цікавим є факт, що особистості, які уособлюють типову роль «батька», описані молодими чоловіками та респондентами зрілого віку. Такими взірцями для чоловіків є реальні близькі люди, а для жінок зрілого віку як реальні люди, так і літературні персонажі. Молоді жінки таких характеристик не надали. У описаних характеристиках ролі «батька» переважають функціональні описи: «добувач», «захисник», «опора», «матеріальне забезпечення». Як зауважує О. Яцина для цієї ролі важливою є відповідальність, яка розглядається в рамках функціонально-рольового розподілу обов'язків батьків [337].

Роль «чоловіка» описана респондентами молодого віку та жінками зрілого (Додаток Е. 3). Чоловіки зрілого віку не надали описів ролі «чоловіка». Жінки обох вікових категорій написали серед почуттів, які супроводжують цю роль, надію, а молоді люди (чоловіки та жінки) – відповідальність. Також молодь описує захисну функцію цієї ролі: жінки пишуть про «захист та підтримку», а чоловіки – про втішання дружини. Особливу зацікавленість при аналізі викликала характеристика проблем ролі «чоловіка» у молодих жінок. Так, серед різних складнощів вказана «деспотичність». Нагадаю, що в описах можливих жіночих ролей у юнок була «жертва», а у зрілих жінок в описах чоловічих ролей – «деспот». Можемо припустити, що молоді жінки виявляють і передбачають вірогідність такої якості у чоловіків, а зрілі жінки виводять її у окрему роль. Тобто, юнки, не маючи певного життєвого досвіду, приписують деспотичність як можливу якість взагалі, а зрілі жінки вважають, що ця якість не є загальною, а може бути у окремих чоловіків, і це вже окрема роль. На питання: «З якою відомою Вам людиною Ви асоціюєте цю роль як зразок для наслідування?» відповіли тільки юнки, використовуючи реальних людей та літературних персонажів.

Роль «дружини» описана тільки жінками (Додаток Е. 4). Тому порівняльний аналіз здійснено тільки серед описів, що надали респондентки обох вікових категорій. Молоді жінки детально характеризують роль

«дружини», зрілі жінки більш лаконічні у своїх описах. Так, потенціал та ресурси ролі «дружини» у юнок містить 28 якостей, а у зрілих жінок всього 2 якості. Молоді жінки приписують ролі «дружини» якості ролі «господині»: готує їжу, хазяйновитість, прання, прасування. У зрілих жінок переміщення характеристик ролей не спостерігається. Серед зразків для наслідування – історичні особистості, селебріті та рідні респондентів (моя мама, моя бабуся).

Ролі «дідуся» та «бабусі» названі респондентами обох вікових категорій, але описані кожна в одній категорії респондентів. Так, роль «дідуся» описано у молодих жінок, а роль «бабусі» у респонденток зрілого віку. Така ситуація не дає змоги об'єднати описи та не дозволяє провести порівняльний аналіз рольових описів респондентів (Додатки Е. 5 і Е. 6).

Молоді жінки описали *роль «друга»*, однак інші респонденти такого опису не надали, тому порівняльний аналіз не було здійснено (Додаток Е. 7).

Роль «подруги» описана жінками обох категорій (Додаток Е. 8). Юнки детально описали цю роль на противагу описам зрілих жінок, де опис лаконічний та стислий. Респондентки зрілого віку потенціал цієї ролі вбачають у змозі бути комусь потрібною та у потребі комусь надати допомогу. Молоді жінки потенціал ролі описують 10-ма характеристиками. Така ж ситуація спостерігається при аналізі проблем, які можуть супроводжувати цю роль. Зрілі жінки надають два варіанти: непорозуміння та можливість перебільшення. А молоді респондентки серед 9 характеристик також згадують непорозуміння, але ще пишуть про такі характеристики, як образи, заздрощі, сварки, страх розчарування, прихильність, брехливість, зраду. Можна припустити, що у молодому віці роль «подруги» є важливою для успішної соціалізації, а в зрілому віці вона стає менш значущою. Така ситуація підтверджується дослідженнями Бюро статистики Департаменту праці США [338], науковими доробками І. Кона [153; 157], Р. Павелківа [230], В. Кутішенко [179], А. Апішевої [7].

Роль «коханки» також описана тільки жінками. Характеристика цієї ролі в деяких аспектах збігається у респонденток різного віку. Так, обидві категорії

описали наступні характеристики ролі: задоволеність, радість, привабливість, можливість змінити на роль «дружини», а також невизначеність, проблеми потрібності. Молоді жінки вбачають проблемою проживання ролі «коханки» можливість захворювання венеричними захворюваннями, непорозуміння, відповідальність, недовіру, старість, відсутність любові. Зрілі жінки описують емоційні складові проблем: страх, сором, а також пишуть про ризик та шкоду для інших. Юнки описують цю роль, використовуючи романтичні уявлення: відважна, розкута, ніяких обов'язків, добре виглядати завжди (привабливо в очах мужчин), нові погляди, жінка, до якої приходять відпочити, пристрась, любов, довіра, розпуста, без комплексів, комунікативна, стерво, вільна. Респондентки зрілого віку назвали лише чотири характеристики: кокетство, сексуальне задоволення, яскрава жінка, безпринципна. Також привертає на себе увагу вибір особистостей, які уособлюють цю роль. Якщо молоді жінки вказали на літературних та кіношних персонажів, то зрілі жінки вказали конкретну персону, роль «коханки» якої зафіксовано суспільством, Моніку Левінські (Додаток Е. 9).

Роль «альфонса» описана респондентками обох вікових категорій та молодими чоловіками, зрілі чоловіки вказали цю роль, але не описали її. Порівняльний аналіз показав, що в описах переважає економічний статус представників цієї ролі: нездатність заробляти гроші самостійно, нічого не дає, тільки забирає, наявність грошей на задоволення потреб (юнки), постійно доводиться просити гроші (юнаки), жага до наживи (зрілі жінки). Також респонденти описали своє ставлення до проявів цієї ролі: неповага, вчитися брехливості (молоді жінки), відчуженість, розчарування (юнаки), зневага, презирство (зрілі жінки). Слід зауважити, що в описах ролі респонденти вказують на нещирість почуттів: нездатність на щирі почуття, а лише дитячі образи, обраниця не завжди кохана (юнки), розвив сімейності, в будь-який момент може кинути (молоді чоловіки), нещирість почуттів, суспільство від цього стає аморальним, найти чергову «жертву», приживала (зрілі жінки). Щодо особистостей, що уособлюють цю роль, думки респонденток різного

віку різняться. Так, жінки вказали на літературних та кіношних персонажів, а також узагальнили погляд на реальних людей: молоді жінки відобразили можливу причину ставати «альфонсом» (прописка), а зрілі жінки вбачають цю роль як притаманну більшості чоловіків (Додаток Е. 10).

Ролі «чоловіка-лідера» та «жінки-лідера». Респонденти у своїх описах вказували низку ролей, в яких проявляються лідерські та керівні якості особистості: керівник, керівниця, начальник, начальниця, бізнесмен, бізнеследі, лідер, управлінець, підприємець, діловий чоловік. Цікавістю для нашого дослідження є те, що ці ролі можуть транслювати стереотипні уявлення щодо гендерних переваг у оцінці лідерських якостей чоловіків та жінок. Для скорочення у дисертаційному дослідженні ми будемо використовувати символічну назву «лідер», яка буде відображати ролі, функції яких пов'язані з керуванням та управлінням у виробничих відносинах. Аналіз описів, що надали респонденти за вказаними вище ролями, показали наступні результати. *Роль «чоловіка-лідера»* описана жінками респондентами. Чоловіки описів ролей не надали, хоча й виділили ці ролі. В описах молодих жінок – лаконічна характеристика ролі, без особистостей, носіїв цієї ролі. Зрілі жінки описали декілька типів «лідера-чоловіка», розлого надали характеристики та надали як історичних, так і реальних людей, що для них є взірцем носія цієї ролі. Цікавим виявився факт, що одна респондентка описала роль керівника-чоловіка, але особистістю для наслідування вписала реальну жінку-керівника. Описи мають як позитивні характеристики, так і негативні. Така розбіжність в описах (лаконічність та розлога відповідь) можуть свідчити про обсяг досвіду, який мають респондентки. Зрілі жінки стикалися в житті з різними керівниками, і в них є цей досвід, який вони надали в описах. Молоді жінки мають невеличкий досвід спостереження за роллю «чоловіка-лідера», і тому їх описи тільки позначають певні характеристики ролі в описах (Додаток Е. 11).

Роль «жінки-лідера» представлена в описах позитивними характеристиками. Описів ролі у чоловіків немає, але роль була ними виокремлена у загальний список ролей як симетрична. Жінки обох вікових

категорій описали цю роль аналогічно до чоловічої: лаконічно – молоді жінки, розлого – зрілі жінки. Особистості, що уособлюють цю роль позначені зрілими жінками. Серед них – реальні особистості керівників, родичів та історичні постаті (Додаток Е. 12).

В описах респондентів присутні *ролі «домогосподарки» та «домогосподаря»*. При цьому респондентами також виділено ролі «господаря» та «господині», часто при розмові змішуючи ці ролі. В нашому розумінні «господар» та «господиня» – це ролі людей, які вміють опікатися власним помешканням, не залежно від того чи працюють вони ще десь, крім своєї оселі. Роль «домогосподаря» та «домогосподарки» – ці ролі передбачають відсутність іншої роботи, крім роботи у власній оселі, догляду за дітьми, родиною, організації життя родини: харчування, розвиток, дозвілля. Роль «домогосподаря» описана юнками, але вона відсутня у описах інших респондентів, тому порівняльний аналіз не було здійснено. *Роль «домогосподарки»* описана у жіночих вибірках. Молоді жінки вбачають у цій ролі проблему замкненого простору, відсутності свободи та постійну зайнятість. Зрілі жінки відмічають працьовитість, переважно, роздратування та стабільність. У юнок відсутні характеристики, які вказують на втому та переважно, а у жінок зрілого віку такі дефініції присутні. Одна молода респондентка вказала як взірець ролі власну бабусю. Інші респонденти не назвали особистості, що уособлюють як взірець цю роль (Додаток Е. 13 і Е. 14).

Роль «мачо» описана молодими жінками (Додаток Е. 15). Інші респонденти цю роль тільки назвали. Респондентки надали короткий опис характеристики ролі. Серед особистостей, що уособлюють цю роль реальні популярні особистості. *Роль «спокусниці»* описана тільки зрілими жінками. Характеристика ролі стисла, підкреслено чарівність та красу особистості, що проживає цю роль (Додаток Е. 16).

Респондентами були виділені та охарактеризовані професійні ролі. Однак ці ролі не були включені в аналіз, оскільки не є предметом нашого дослідження. Також слід зауважити, що в описах ролей не були відмічені характеристики

сексуально-забарвлених зразків гендерних репрезентації особистості, таких як трансгендерні та гомосексуальні. Таким чином, пілотне дослідження надало можливість виділити гендерні ролі, які є значущими для молоді. Представлені описи та характеристики гендерних ролей показують, що у описі трансляції гендерних ролей респонденти спираються на особистісні якості, стереотипні уявлення та власно-сформовані еталони крізь призму яких сприймаються та інтерпретуються рольові диспозиції міжособистісної взаємодії.

Таким чином, у результаті дослідження були виокремлені дев'ять функціонально-симетричних пар гендерних ролей, як суб'єктів перцепції молоді.

2.3. Соціально-психологічні параметри та детермінанти сприймання молоддю гендерних ролей

В цій частині роботи ми прагнули розкрити особливості детермінування сприймання молоддю гендерних ролей, що започатковуються і транслуються в їхньому досвіді через 1) соціально-статусні характеристики (стать, економічний та соціально-сімейний, освітній та професійний статус тощо); 2) настанови, отримані у прабатьківській сім'ї щодо відповідності презентацій чоловіками і жінками гендерних ролей; 3) уявлень про жіночність та мужність у нормуванні статево-рольової поведінки та форм їх презентацій; 4) досвід побудови взаємин з представниками різної статі на рівні стосунків із сіблінгами у родинному колі та однолітками у шкільному середовищі; 5) ретроспективні оцінки стосунків батьків як подружньої пари. Таким чином, перераховані показники охоплюють різні аспекти рольових презентацій на різних рівнях їхнього досвіду соціалізації, зокрема, первинної соціалізації (сім'я) та вторинної соціалізації (середовище, як рівень найближчого оточення, шкільний етап соціалізації та загально-суспільний).

Аналіз особливостей сприймання молоддю гендерних ролей проводився на основі зіставлення отриманих суб'єктивних оцінок гендерного досвіду респондентів (авторська анкета № 2) із даними, що вивчалися за допомогою

тестів і стосувалися 1) їхніх особистісних характеристик (методика 5PFQ, «Особистісна агресивність та конфліктність» Є. Ільїна, П. Ковальова), 2) поведінкових проявів (опитувальник по драйверам М. Кокс, опитувальник рольової компетентності П. Горностаї) й 3) здатності до самоефективності. (Шкали загальної самоефективності Р. Шварцера, М. Єрусалема).

Для обробки отриманих даних були використані непараметричні критерії. Для порівняння даних двох незалежних вибірок (наприклад, чоловіків і жінок) – U-критерій Манна-Уїтні, для порівняння даних декількох незалежних вибірок (наприклад, при створенні п'яти груп згідно економічного статусу респондентів тощо) – H-критерій Краскела-Уолліса. Вибіркою дослідження послуговували молоді люди віком від 20 до 23 років у загальній кількості 333 особи.

Спочатку надамо характеристику вибірки респондентів за показниками П'ятифакторного особистісного опитувальника (5PFQ). Дослідженням встановлена відсутність за більшістю шкал фактору «Прихильність» та фактору «Контрольованість» статистично значущих гендерних відмінностей.

Відсутність значущих гендерних відмінностей у проявах прихильності підкреслює, що молодим людям в однаковій мірі властива здатність щодо «довірливості» та «розуміння», встановлення «тепліх стосунків» та «співробітництва». Водночас за даними цих факторів можна побачити, що такі показники, як «поваги до інших» ($U = 13908$; $p = 0,004$) та «відповідальності» ($U = 13352$; $p = 0,027$) більше характеризують респондентів жіночої вибірки (див. табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Значущі гендерні відмінності за факторами 5PFQ

Показники \ Респонденти	Жінки	Чоловіки	U	p
5F.Екстр/Товариськість	10,96	9,95	13744,5	0,007
5F.Екстр/Пошук вражень	9,87	9,19	13245,5	0,038
5F.Екстр/Активність	10,03	10,86	9947	0,041
5F.Прих/Повага до інших	10,87	10,01	13908	0,004

Продовження таблиці 2.11

Показники \ Респонденти	Жінки	Чоловіки	U	p
5F.Контр/Відповідальність	10,99	10,25	13352,5	0,027
5F.Емоц. нестійкість	50,07	46,27	14207	0,001
5F.Емоц/Напруженість	9,69	8,73	13875	0,004
5F.Емоц/Лабільність	10,47	8,98	15488,5	<0,001
5F.Експресивність	55,48	52,06	13617	0,011
5F.Експрес/Артистичність	11,69	10,32	14073,5	0,002
5F.Експрес/Сензитивність	11,01	10,13	13712,5	0,008

Згідно даних вибірки за наступними трьома факторами опитувальника (екстраверсія/інтроверсія, емоційність/емоційна стриманість та грайливість/практичність) встановлено, що 50% шкал теж не мають статистично значущих гендерних відмінностей. Так характеристики «самоконтролю» поведінки, «акуратності», «наполегливості», «передбачуваності» (фактор «контроль/природність) а також «тривожності», «депресивності» та «самокритики» (фактор емоційність/емоційна стриманість) не отримали значущих гендерних відмінностей. Натомість показники цих же факторів у більшій мірі характеризують респондентів саме жіночої вибірки, а саме: «емоційна нестійкість» ($U = 14207$; $p = 0,001$), «напруженість» ($U = 13875$; $p = 0,004$) та «емоційна лабільність» ($U = 15488,5$; $p \leq 0,001$) а також «експресивність» ($U = 13617$; $p = 0,011$), «артистичність» ($U = 14073,5$; $p = 0,002$) та «сензитивність» ($U = 13712,5$; $p = 0,008$). У табл. 2.11 показано, що за даними останнього фактору «екстраверсія/інтроверсія» саме респондентам-чоловікам більш властива «активність» ($U = 9947$; $p = 0,041$), а респонденти-жінки більше цінують «товариськість» ($U = 13744,5$; $p = 0,007$) й «пошук вражень» ($U = 13245,5$; $p = 0,038$). Тож наше дослідження підкреслило уже наявні наукові дані [112] щодо надання молодими чоловіками переваги активності як розбудову траєкторії вертикальних соціальних зв'язків та молодими жінками – проявам

експресивності, емоційності та контактності, що слугує створенню траєкторії горизонтальних зв'язків.

Згідно даних опитувальника «Рольової компетентності» дослідженням не встановлено значущих гендерних розбіжностей щодо показників рольової гнучкості та рольової глибини у респондентів вибірки. Також відсутні значущі гендерні відмінності за даними тестів самоефективності та драйверної поведінки (Додаток Ж). Водночас порівняльний аналіз показників агресії та конфліктності (табл. 2.12) показав, що юнакам більш властиво бути «напористими» ($U = 8407$; $p \leq 0,001$), «непоступливими» ($U = 9717,5$; $p = 0,019$), «мстивими» ($U = 9029,5$; $p = 0,001$) та «підозрілими» ($U = 9544,5$; $p = 0,01$).

Таблиця 2.12

Гендерні відмінності щодо прояву агресії у молоді

Показники		Респонденти		U	p
		Жінки	Чоловіки		
Тотожно властиві (статистично значущі відмінності відсутні)	Агрес/Конф: Запальність	5,85	5,08	13095	0,058
	Агрес/Конф: Образливість	4	4,1	10923	0,404
	Агрес/Конф: Нетерпимість до думки інших	4,25	4,19	11970	0,626
Властиві жінкам (статистично значущі відмінності наявні)	Агрес/Конф: Безкомпромісність	6,79	5,93	14031,5	0,002
Властиві чоловікам (статистично значущі відмінності наявні)	Агрес/Конф: Напористість	3,63	4,72	8407	<0,001
	Агрес/Конф: Непоступність	4,09	4,81	9717,5	0,019
	Агрес/Конф: Мстивість	3,75	4,54	9029,5	0,001
	Агрес/Конф: Підозрілість	4,23	5,01	9544,5	0,01

Натомість юнки демонструють самовідстоювання через показник безкомпромісної поведінки ($U = 14031,5$; $p = 0,002$). У чоловічих ролях більше поєднуються із соціальними презентаціями через «напористість», «непоступність», «підозрілість», «мстивість». У жіночих більше опираються на внутрішні рішення, прикладом чого може виступати активізація якостей

«безкомпромісності» (див. табл. 2.12). Виявлені особливості респондентів підтверджують вже раніше отримані здобутки вчених, що суспільно-культурний уклад життя та індивідуальний досвід інтегрують певний стиль та визначають міру допустимості проявів агресії у суспільстві (О. Бандура, Р. Берон, Р. Павелків, С. Сукиасян) [13; 46; 230; 299]. Виявлені аспекти проявів агресивності у молоді можуть свідчити саме про стверджені соціально-допустимі норми.

Далі опишемо результати порівняльного аналізу вибірки згідно соціально-статусних характеристик респондентів (сімейних, економічних, професійних). Проведений порівняльний аналіз (Додаток 3) отриманих результатів підтвердив значущість соціально-статусних характеристик респондентів у формуванні гендерного досвіду особистості. Виявлені статистично значущі відмінності соціальних презентацій респондентів згідно їх економічного статусу показано у табл. 2.13.

Таблиця 2.13

**Динаміка змін показників респондентів
згідно їх економічного статусу**

Значущі показники	Економічний стан респондентів					
	1-2	3	4	5	Н	р
1	2	3	4	5	6	7
Співробітництво	6,94	6,04	5,22	8,49	10,63	0,014
Чоловік та дружина рівні	7,55	7,34	8,12	9,41	12,18	0,007
Важливість романтики	8,53	6,15	7,72	8,05	11,03	0,012
Любов	3,97	4,26	5,16	5,49	10,47	0,015
Взірець стосунків	3	3,22	4,7	4,87	10,3	0,016
Відкритість теми романтики	8,48	7,05	8,05	9,05	11	0,012
Допускає маскулінізацію жінок	6,18	3,84	3,94	3,31	10,19	0,017
Прийняття чоловічої еротики	5,84	3,81	3,99	3,21	8,58	0,035
Агрес/Конф: Образливість	3,88	4,53	3,99	3,56	11,66	0,009
5F.Екстр/Домінування	11,86	10,27	9,92	11,38	10,06	0,018
5F.Контроль	50,93	55,05	50,53	52,08	7,81	0,05
5F.Контр/Акуратність	8,38	10,85	9,9	10,1	9,78	0,021
5F.Контр/Передбачливість	9,82	11,11	10,15	10,09	10,56	0,014
5F.Емоц. нестійкість	50,32	50,23	49,14	44,6	7,83	0,05
Типова Ж/М	42,68	41,23	43,57	45,06	9,1	0,028
Типова Ж/Ф	56,62	63,08	61,18	60,38	11,11	0,011
Мачо/М	62,21	62,17	61,88	59,47	9,01	0,029

Примітка: 1-2 – низький, 3 – середній, 4 – ближче до високого, 5 – високий економічний статус

Звертає на себе увагу паралельно-високі статистично значущі (на рівні 0,005) відмінності даних груп респондентів з низьким та високим економічним статусом щодо таких особистісних характеристик як: «домінування» (11,86 на рівні «1–2» та 11,38 на рівні «4») та важливості романтичних настанов (8,05 на рівні «5» та 8,53 на рівні «1–2»). Також статистично встановлено, що для респондентів з високим економічним статусом є більш вагомим рівень сімейних взаємостосунків, який включає досвід сприймання стосунків між батьками як романтично-чуттєвих, які ґрунтуються на «любові» ($H = 10,47$; $p = 0,015$) аж до ідеалізації цих стосунків як «взірця» ($H = 10,3$; $p = 0,016$). Також для цієї групи респондентів більш дієвими виступають настанови щодо «рівності чоловіка і жінки» у стосунках ($H = 12,18$; $p = 0,007$) та перевага досвіду спілкування із сіблінгами на основі «співробітництва» ($H = 10,63$; $p = 0,014$). Також респонденти з високим економічним статусом найбільш толерують роль «типової жінки/М» як маскулінної ($H = 9,1$; $p = 0,028$). Таким чином, можна сказати, що високий економічний статус має позитивний вплив на формування у респондентів гендерного досвіду, що базується на оцінці подружньо-сімейних стосунків, які ґрунтуються на любові, підтримці й романтиці, досвіді співробітництва між сіблінгами та толеруванні проявів маскулінності у жінок.

Натомість респонденти з низьким економічним статусом отримали більш значущі відмінності за особистісними та соціальними показниками, що проявляється через «емоційну нестійкість» ($H = 7,83$; $p = 0,05$), розширення «допустимості маскулізації жінок» ($H = 10,19$; $p = 0,017$) та «чоловічої еротики» ($H = 8,58$; $p = 0,035$), а також надання найбільшого значення ролі маскулізованого «мачо» ($H = 9,01$; $p = 0,029$).

У респондентів з середнім економічним статусом найбільш значущими відмінностями виявились особистісні характеристики, а саме: самоконтроль ($H = 7,81$; $p = 0,05$), акуратність ($H = 9,78$; $p = 0,021$) та передбачливість ($H = 10,56$; $p = 0,014$), а також роль фемізованої «типової жінки» ($H = 11,11$; $p = 0,011$). Підводячи підсумки, ми можемо зазначити, що економічний статус

може виступати детермінуючим чинником щодо гендерного розвитку особистості. Так, високий – надає більшу перевагу сімейній сфері життя та співучасті, низький – показує активізацію ситуативно-характерних ролей та їх презентацію на загально-суспільному рівні, а середній – найбільше активізує запит на особистісну самоорганізацію та схильність до традиційно схвалених моделей поведінки, зокрема, «типової жіночої». Тож, отримані дані дозволяють зробити висновок, що показники економічного статусу можуть виступати детермінантами сприймання гендерних експлікацій та відповідних їм поведінкових презентацій.

Стосовно обраного студентами професійного напрямку освіти дослідженням встановлено статистично значущі відмінності (Додаток 3. 7). Так, у показниках респондентів *гуманітарного напрямку підготовки* набувають перевагу особистісні характеристики, а саме: «екстраверсія» ($N = 13,03$; $p = 0,023$), «домінування» ($N = 13,27$; $p = 0,01$), «уникнення почуття провини» ($N = 12,82$; $p = 0,044$), «розуміння» ($N = 13,54$; $p = 0,003$), «наполегливість» ($N = 12,96$; $p = 0,028$), «експресивність» ($N = 13,51$; $p = 0,004$), «мрійливість» ($N = 13,93$; $p = 0,006$) та «пластичність» ($N = 13,06$; $p = 0,02$); а також «безкомпромісність» ($N = 13,48$; $p = 0,004$). Також саме ця група респондентів виказала найбільші статистично значущими відмінності щодо 1) андрогінних характеристик ролей «типовий чоловік/А» ($N = 12,96$; $p = 0,028$), «дружина/А» ($N = 12,82$; $p = 0,045$), «чоловік/А» ($N = 13,57$; $p = 0,003$), «батько/А» ($N = 13,43$; $p = 0,005$), «дідусь/А» ($N = 12,80$; $p = 0,047$), «подруга/А» ($N = 13,82$; $p = 0,001$) та «друг/А» ($N = 12,62$; $p = 0,08$); 2) маскулінізації ролей «батька» ($N = 13,52$; $p = 0,004$) і «друга» ($N = 12,99$; $p = 0,026$); 3) фемінізації ролей: «дружина» ($N = 13,34$; $p = 0,008$), «мати» ($N = 13,75$; $p = 0,001$) та «альфонс» ($N = 12,87$; $p = 0,037$). Цій групі найбільш характерно «відкритість теми сексу» ($N = 13,24$; $p = 0,023$) та «романтики» ($N = 13,35$; $p = 0,006$), розширення норм «допуску фемінізації чоловіків» ($N = 13,25$; $p = 0,01$) та «толерантності до фемінізації чоловіків» ($N = 13,61$; $p = 0,002$) і «прийняття чоловічої еротики» ($N = 13,27$; $p = 0,009$).

Респонденти технічного напрямку підготовки отримали більш значущі відмінності на сімейно-побутовому рівні, настанови, що «чоловік є головним» ($H = 9,15$; $p = 0,008$), побудова стосунків між батьками за принципом морального «обов'язку» ($H = 9,31$; $p = 0,013$), а також на загально-соціальному рівні, що зафіксовано через такі показники, як: «підозрілість щодо фемінізованих чоловіків» ($H = 9,52$; $p = 0,029$) та «маскулінізованих жінок» ($H = 9,45$; $p = 0,024$), «неприйняття фемінізованих чоловіків у ЗМІ» ($H = 9,63$; $p = 0,04$). Натомість на рівні особистісних характеристик дана категорія респондентів отримала статистично значущу перевагу лише за показником «сенситивність» ($H = 12,85$; $p = 0,039$). Таким чином, можна сказати, що для респондентів технічного напрямку підготовки показники сімейного та загально-соціального рівнів виступають більш значущими у формуванні їх гендерного досвіду. Встановлена перевага маскулінічних рис при описі та оцінці таких гендерних ролей, як: «мати М» ($H = 9,50$; $p = 0,029$), «бабуся/М» ($H = 9,46$; $p = 0,026$), «домогосподарка/М» ($H = 8,93$; $p = 0,004$) та «спокусниця М» ($H = 8,92$; $p = 0,003$). Натомість фемінні риси приписуються таким ролям, як: «домогосподарка/Ф» ($H = 9,04$; $p = 0,006$), «домогосподар/Ф» ($H = 9,62$; $p = 0,042$) та «спокусниця/Ф» ($H = 9,52$; $p = 0,03$) на відміну від респондентів гуманітарного напрямку підготовки, де переважно значущими при описі гендерних ролей є андрогінні характеристики. Звертає на себе увагу специфіка представлення у цій групі респондентів гендерних ролей «домогосподарки» та «спокусниці», які виділені з перевагою як маскулінічних, так і фемінних показників у якості незалежних. Таким чином, можемо сказати, що гуманітарний напрямок фахової підготовки більше послуговує розвитку особистісних характеристик андрогінної природи, а технічний – підвищує вимоги щодо диференціації ролей через їхні фемінно-маскулініні характеристики та фіксує увагу на сімейному та загально-соціальному рівнях (Додаток 3. 1).

Розглянемо більш детально статистично значущі відмінності у респондентів згідно конкретного напрямку підготовки (медичного, фізико-математичного, природничого, мистецького та будівельного). Так, студенти медичного напрямку професійної підготовки отримали найбільш значущі

статистичні відмінності за показниками толерантності до «фемінізованих чоловіків» ($N = 17,68$; $p = 0,03$) та «маскулінних жінок» ($N = 17,01$; $p = 0,04$), а також статистично значущою виявилась «відкритість теми романтики» ($N = 13,42$; $p = 0,02$) та «безкомпромісність» ($N = 13,79$; $p = 0,017$), що співвідноситься із сімейним рівнем соціалізуючого процесу. Серед показників оцінки переважають андрогінні характеристики таких гендерних ролей: «дружина/А» ($N = 17,23$; $p = 0,004$), «мати/А» ($N = 17,25$; $p = 0,004$), «батько/А» ($N = 16,99$; $p = 0,005$), «бабуся/А» ($N = 14,91$; $p = 0,011$), «подруга/А» ($N = 17,02$; $p = 0,004$), «коханка/А» ($N = 11,04$; $p = 0,051$) і «чоловік-лідер/А» ($N = 14,45$; $p = 0,013$). Також статистично значущою відмінністю набули маскулінні характеристики чоловічих гендерних ролей («чоловік/М» ($N = 19,19$; $p = 0,002$), «батько/М» ($N = 18,74$; $p = 0,002$), «дідусь/М» ($N = 14,28$; $p = 0,014$), «чоловік/М» ($N = 13,17$; $p = 0,022$) та «жінка-лідер/М» ($N = 20,11$; $p = 0,001$)) та фемінні – жіночих («типова жінка/Ф» ($N = 12,17$; $p = 0,033$), «дружина/Ф» ($N = 20,09$; $p = 0,001$), «мати/Ф» ($N = 20,07$; $p = 0,001$), «чоловік-лідер/Ф» ($N = 13,05$; $p = 0,023$) та «жінка-лідер/Ф» ($N = 21,26$; $p = 0,001$)). Звертає на себе увагу припустимість для представників медичного напрямку фемінізація ролі «чоловіка-лідера/Ф» та маскулінізація ролі «жінки-лідера/М», що може вказувати на рівнозначну потребу у поєднанні лідерства в ознаках і фемінних і маскулінних якостей.

Представники будівельного напрямку професійної підготовки більше надають перевагу настановам щодо сімейного рівня як-то: «дружина є кращою господаркою» ($N = 13,34$; $p = 0,02$) та «важливість сексу» ($N = 19,64$; $p = 0,001$). Серед гендерних характеристик перевагу отримали власне маскулінні якості «Я» ($N = 21,44$; $p = 0,001$). Зауважимо, що для респондентів цього напрямку детермінуючими сприймання гендерних ролей виявилися гендерні характеристики ролей «домогосподар» та «домогосподарка». Так, описуючи характеристики «домогосподарки» респонденти відмітили маскулінні ($N = 19,93$; $p = 0,001$), фемінні ($N = 19,66$; $p = 0,001$) та андрогінні ($N = 17,04$; $p = 0,004$) саме ролі. При цьому у характеристиках чоловіка-

господаря вилучаються переваги фемінних проявів і він презентується через характеристики маскулінності та андрогінності (табл. 2.14). Тобто, для студентів будівельного напрямку характерне варіативність сприймання ролі жінки-«домогосподарки» згідно всіх трьох її презентацій (фемінності/маскулінності/андрогінності), а чоловіка-«домогосподаря» – лише у двох (маскулінності/андрогінності).

Таблиця 2.14

**Презентація господарських ролей респондентів
згідно їх напрямку професійної підготовки**

Ролі \ Напрямок	Гуман.	Мед.	Буд.	Прир.	Творчі	Точні	Н	р
Домогосподарка/М	42,6	41,54	46,86	46,15	43,57	43,84	19,93	0,001
Домогосподарка/Ф	42,42	41,42	46,6	45,57	43,87	43,68	19,66	0,001
Домогосподарка/А	45,21	48,11	51,61	45,6	48,97	49,4	17,04	0,004
Домогосподар/М	46,63	45,25	48,71	49,19	46,44	47,72	9,4	0,094
Домогосподар/А	46,27	48,38	51,98	47,45	49,77	48,35	14,08	0,015

Студенти, що навчаються за природничим напрямом підготовки, виділили лише один статистично значущий показник відмінності: драйвер «Радуй інших» ($H = 11,09$; $p = 0,05$), який передбачає певний стиль поведінкових реакцій, коли увага суб'єкта спрямована на задоволення потреб іншого, навіть на шкоду собі.

У представників мистецьких професій найбільш статистично значущими відмінностями виявилися показники особистісного рівня (за 5PFQ): «активність» ($H = 13,18$; $p = 0,022$), «домінування» ($H = 10,98$; $p = 0,052$), «уникнення почуття провини» ($H = 16,56$; $p = 0,005$), «прихильність» ($H = 22,09$; $p = 0,001$), «співробітництво» ($H = 15,39$; $p = 0,009$), «довірливість» ($H = 13,14$; $p = 0,022$), «розуміння» ($H = 18,41$; $p = 0,002$), «повага до інших» ($H = 11,58$; $p = 0,041$), «наполегливість» ($H = 11,2$; $p = 0,048$), «передбачливість» ($H = 11,28$; $p = 0,046$), «емоційна

нестійкість» ($H = 12,08$; $p = 0,034$), «експресивність» ($H = 19,31$; $p = 0,002$), «мрійливість» ($H = 12,09$; $p = 0,034$), «артистичність» ($H = 17,78$; $p = 0,003$), «сенситивність» ($H = 18,06$; $p = 0,007$) та «пластичність» ($H = 12,13$; $p = 0,033$). А серед показників соціального рівня найбільш значущими відмінностями постали стосунки з однолітками («приниження» ($H = 13,17$; $p = 0,022$)) та із сіблінгами («пристосування» ($H = 13,58$; $p = 0,019$)), а також «фемінізація чоловіків» ($H = 20,05$; $p = 0,001$) та «маскулінізація жінок» ($H = 19,14$; $p = 0,002$). Серед зазначених драйверів переважає драйвер «Намагайся» ($H = 13,13$; $p = 0,022$), який вказує на високий рівень внутрішньої напруги та постійні сумніви щодо результативності власних зусиль (згідно концепції М. Кокс). На відміну від інших професійних спрямувань, респонденти – митці вказали на як обумовлюючу сприймання гендерних ролей рольову компетентність, значущими показниками якої стали: «рольова глибина» ($H = 15,74$; $p = 0,008$) і «рольова гнучкість» ($H = 14,42$; $p = 0,013$). Також, статистично значущими в порівняльному аналізі виявилися андрогінні характеристики двох ролей: «друга» ($H = 14,73$; $p = 0,012$) та «жінки-лідера» ($H = 13,76$; $p = 0,017$). З'ясовано, що представники мистецьких професій статистично значущими відмінностями вказали наступні сфери актуалізації сприймання, а саме: особистісний та загально-соціальний рівні.

Натомість у респондентів, що навчаються за фізико-математичним напрямом професійної підготовки статистично значущими відмінностями за Н-критерієм Краскела-Уоліса виокремлено показники саме особистісного рівня: самоконтроль» ($H = 11,11$; $p = 0,049$), «відповідальність» ($H = 12,3$; $p = 0,031$) та «тривожність» ($H = 12,77$; $p = 0,026$), які детермінують сприймання гендерних ролей. За сімейним рівнем статистично значущої переваги набула настанова «чоловік є головним» ($H = 18,22$; $p = 0,003$) та «теплі стосунки» ($H = 17,83$; $p = 0,003$) у батьківській парі (Додаток 3 7).

Таким чином, можна констатувати, що виявлені у порівняльному аналізі отриманих результатів статистично значущі відмінності можуть активізувати перцептивний процес (див. Додаток 3). Так, для соціально-орієнтованого та

мистецького напрямку підготовки активізується значущість особистісних характеристик респондентів, а для технічно-орієнтованих напрямів – характеристики сімейного та соціального рівнів (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

**Актуалізація перцептивного процесу гендерних презентацій
респондентів згідно напрямку професійної підготовки респондентів**

Напрямок освіти \ Показники	Гуманітарні	Медичні	Прикладні	Природничі	Творчі	Точні	Н	Р
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Пристосування	3,42	5,06	2,51	4,53	6,17	4,07	13,58	0,019
Ігнорували	1,75	1,94	1,42	1,56	2,36	1,36	9,52	0,09
Принижений	1,7	2,13	1,49	1,64	3,08	1,88	13,17	0,022
Чоловік є головним	6,94	6,19	8,23	8,13	7,4	8,63	18,22	0,003
Дружина є кращою господаркою	4,99	4,31	6,39	6,21	4,04	6,09	13,34	0,02
Важливість сексу	7,5	7,72	9,38	8,36	8,6	8,13	19,64	0,001
Відкритість теми сексу	5,97	7,73	6,34	7,09	4,72	5,85	14,76	0,011
Відкритість теми романтики	8,23	8,65	6,18	8,12	7,19	7,02	13,42	0,02
Допускає фемінізацію чоловіків	5,06	5,44	3,37	3,93	6,05	3,95	20,05	0,001
Допускає маскулінізацію жінок	4,03	4,3	3,01	3,3	5	2,28	19,14	0,002
толерантність до фемінізованих чоловіків	3,34	4,14	1,82	2,7	3,67	2,46	17,69	0,003
Толерантність до маскулінізованих жінок	3,98	4,61	1,96	4,43	4,84	2,49	17,01	0,004

Порівняльний аналіз даних респондентів згідно сімейно-статусних характеристик також зафіксував статистично значущі відмінності (Додаток 3 3). Так, при першому шлюбі матері статистично значущими відмінностями для респондентів є «суперництво» у взаємодії із сіблінгами ($U = 1705,5$; $p = 0,007$) та «лідерство» ($U = 6267,5$; $p = 0,049$) й «здатність вирішувати конфлікти» ($U = 6123$; $p = 0,028$) з однолітками, настанови щодо «важливості офіційного шлюбу» ($U = 5433,5$; $p = 0,001$) та «прийняття жіночої еротики» ($U = 6184$; $p = 0,036$). Серед статистично значущих відмінностей респонденти

виділили «самоефективність» ($U = 6156,5$; $p = 0,033$) та наступні особистісні характеристики як: «довірливість» ($U = 6254$; $p = 0,048$), «акуратність» ($U = 6064,5$; $p = 0,023$), «допитливість» ($U = 6196$; $p = 0,038$). Серед гендерних ролей набули перевагу такі, як: «мати/М» ($U = 6140,5$; $p = 0,032$) та «домогосподарка/Ф» ($U = 5995$; $p = 0,018$). Натомість коли ситуація не першого шлюбу у матері респондента, то статистично значущих відмінностей набувають лише два показники: «принижений» ($U = 8682$; $p = 0,055$) та роль «дідусь» (Ф) ($U = 8804$; $p = 0,05$) (табл. 2.16).

Таблиця 2.16

Актуалізація рольової перцепції згідно шлюбної позиції матері

Показники \ Шлюб мами	Не перший	Перший	U	p
Принижений	2,27	1,77	8682	0,055
Дідусь /Ф	48,09	46,8	8804	0,05

Аналіз даних респондентів у групах, які різнилися за показником «статус шлюбу батька» статистично значущими відмінностями у ситуації першого шлюбу батька виявилися наступні: у досвіді взаємодії з однолітками – роль «лідер» ($U = 3449,5$; $p = 0,002$), «успішне спілкування» ($U = 3973$; $p = 0,035$); детермінуючим став характер стосунків між батьками, який респонденти позначили як «любов» ($U = 3874,5$; $p = 0,022$); також важливою виявилася «самоефективність» ($U = 4011$; $p = 0,044$); а серед показників особистісної агресії: «непоступність» ($U = 3940,5$; $p = 0,03$), «мстивість» ($U = 4059,5$; $p = 0,052$).

У ситуації «непершого шлюбу батька» статистично значущих показників у порівняльному аналізі зафіксовано набагато більше (Додаток 3 4), а саме: у досвіді взаємодії з однолітками: «принижений» ($U = 6063,5$; $p = 0,046$), «невдалі стосунки з однолітками» ($U = 6445,5$; $p = 0,007$); особистісна характеристика «розуміння» ($U = 6262$; $p = 0,026$), а також «рольова глибина» ($U = 6114$; $p = 0,051$). Виявлене посилення «рольової

глибини» та «розуміння» за умови «непершого шлюбу батька» може вказувати на ініціацію рефлексивних процесів у рольовій перцепції. Відчуття безпеки, як умова такої ініціації, може транслюватися патерналістично-орієнтованим суспільством, де батьківська фігура сприймається як домінуюча над материнською. Оскільки наше дослідження не має за мету вивчення співвіднесення цих понять, то ми зупинимося лише на констатації виявленого факту та припущення щодо його обумовленості. Також у ситуації не першого шлюбу батька статистично значущими проявили себе наступні ролі, а саме: «мати/Ф» ($U = 6294,5$; $p = 0,023$), «бабуся/Ф» ($U = 6588,5$; $p = 0,005$), «мати/А» ($U = 6098,5$; $p = 0,056$), «коханка/А» ($U = 6417$; $p = 0,012$), «домогосподарка/А» ($U = 6128$; $p = 0,05$), «домогосподар/А» ($U = 6232,5$; $p = 0,031$). Порівняльний аналіз отриманих даних показав, що шлюбний статус батьків може виступати детермінуючим чинником у сприйманні респондентами гендерних ролей. Водночас дослідження показує, що важливою особливістю такої детермінації є варіативність чинників, що сприяють виробленню певних норм гендерної поведінки респондентів. Так, у разі «першого шлюбу матері» респондентів статистично значущих характеристик набуває варіативність гендерних проявів, що характерно також при «непершому шлюбі батька» респондентів (табл. 2.17).

Таблиця 2.17

**Актуалізація перцептивного процесу у респондентів
згідно шлюбного статусу батьків**

Показники	Шлюб мами			
	Неперший	Перший	U	p
Суперництво	2,24	3,71	1705,5	0,007
Лідер	5,24	6,15	6267,5	0,049
Вирішення конфлікти	5,01	5,91	6123	0,028
Важливість офіційного шлюбу	3,55	5,09	5433,5	0,001
Прийняття жіночої еротики	4,72	5,23	6184	0,036
Самоефективність	28,53	29,97	6156,5	0,033
5F.Прих/Довірливість	8,71	9,46	6254	0,048

Продовження таблиці 2.17

5F.Контр/Акуратність	9,13	10,06	6064,5	0,023
5F.Експрес/Допитливість	10,17	10,94	6196	0,038
Мама/М	44,48	46,71	6140,5	0,032
Домогосподарка/Ф	41,4	43,74	5995	0,018
Шлюб батька				
Невдалі стосунки з однолітками	2,92	2,09	6445,5	0,007
5F.Прих/Розуміння	11,22	10,62	6262	0,026
Рол.комп./ глибина	6,23	5,29	6114	0,051
Мама /Ф	60,41	57,22	6294,5	0,023
Бабуся /Ф	58,49	54,72	6588,5	0,005
Мама /А	53,29	50,48	6098,5	0,056
Коханка /А	46,7	44,97	6417	0,012
Домогосподарка /А	50,99	46,43	6128	0,05
Домогосподар /А	49,71	47,32	6232,5	0,031

Порівняльний аналіз за типом батьківської родини виявив значущі кореляції щодо досвіду проживання респондентів. Так, у ситуації проживання у не повній родині з батьком важливими є настановлення «сила чоловіків – це маніпуляція» ($N = 10,07$; $p = 0,039$), а у тих, хто проживав з мамою – «підозрілість щодо маскулінізованих жінок» ($N = 9,82$; $p = 0,044$), ті ж респонденти, що проживали більшу частину свого дитинства з бабусями та дідусями вбачають значущим показником «підозрілість щодо фемінізованих чоловіків» ($N = 8,68$; $p = 0,044$). Отримані результати співвідносяться з дослідженнями Р. Чіп щодо чинників становлення гендерної ідентичності у старших підлітків, основними з яких є індивідуально-особистісні: усвідомлення себе як носія гендерної ролі, розширення гендерно-рольового репертуару та розвиток системи особистісних цінностей й орієнтирів щодо міжстатевої взаємодії [322, с. 17].

Також нами були відмічені особливості сприймання гендерних ролей у тих респондентів, які зростали поза межами кривної сім'ї. Доведено, що у таких ситуаціях у респондентів посилюється поведінка «уникнення» ($N = 10,13$; $p = 0,038$) та «ініціації конфліктів» ($N = 11,06$; $p = 0,026$), сприймання жінки з позиції «жорстокості» ($N = 10,54$; $p = 0,032$) і «домінування» ($N = 9,79$; $p = 0,044$) та розмивання чіткості у сприйманні

гендерних ролей («толерантність до фемінізованих чоловіків» ($N = 0,47$; $p = 0,033$) та «допуск маскулінізації жінок» ($N = 10,53$; $p = 0,032$)). Перевагу також мають показники «неприйняття емансипованих жінок у ЗМІ» ($N = 12,18$; $p = 0,016$), «образливість» ($N = 9,82$; $p = 0,044$) та «нетерпимість до думки інших» ($N = 10,11$; $p = 0,039$). Серед цих респондентів значущі показники виділяються й стосовно настановлення, що «чоловіки більш успішні, ніж жінки» ($N = 10,29$; $p = 0,036$). Встановлено, що лише зростання у повній родині не дає фіксації та переваг у сприйманні рольових позицій чоловіка та жінки, що може слугувати формуванню гнучкості та здатності до реалістичності у сприйманні цих рольових позицій (Додаток 3. 5).

Порівняльний аналіз за даними респондентів із різним показником сімейного статусу показав наступні значущі розбіжності: найбільшу кількість статистично значущих показників отримано у випадку існування досвіду розлучення у респондентів. Це такі характеристики як: «чоловіки більш успішні, ніж жінки» ($N = 11,43$; $p = 0,01$), «прийняття чоловічої еротики» ($N = 12,53$; $p = 0,006$) та низки гендерних проявів ролей: «коханка/М» ($N = 8,14$; $p = 0,043$), «коханка/Ф» ($N = 8,48$; $p = 0,037$) та «мачо/А» ($N = 9,55$; $p = 0,023$). При ситуації офіційно-зареєстрованого шлюбу статистично значущими для респондентів показниками є: «відкритістю теми сексу» ($N = 9,8$; $p = 0,02$) та «прийняття публічної сексуальної привабливості жінок» ($N = 9,64$; $p = 0,022$). У випадку наявності у респондентів спільного проживання без реєстрації шлюбу значущі переваги мають показники: «передбачливість» ($N = 7,91$; $p = 0,048$) та «допитливість» ($N = 7,8$; $p = 0,05$). За умови відсутності власної сім'ї перевагу набуває показник «прийняття жіночої еротики» ($N = 10,32$; $p = 0,016$). Аналіз вище наведених даних засвідчує, що актуальна ситуація сімейного статусу респондентів може визначати напрям та особливості перцепції гендерних ролей (Додаток 3. 6).

2.4. Гендерно-порівняльний аналіз рольової перцепції у молоді

У цьому підрозділі описані результати оцінок та самооцінок респондентів виділених гендерних ролей та власних гендерних презентацій за категоріями маскулінності/фемінності/андрогінності. Основою для аналізу послуговував порівняльний та кореляційний аналізи отриманих в дослідженні даних. Статистичний аналіз надав можливість сформулювати низку особливостей сприймання молоддю окресленого у дослідженні переліку гендерних ролей у координатах маскулінності/фемінності/андрогінності (далі М/Ф/А), їх досвіду соціалізації (первинної та вторинної), визначити чинники соціальної детермінованості вибору об'єкта рольової перцепції.

2.4.1. Оцінка сили і слабкості у рольових експлікаціях чоловіків та жінок.

Згідно теоретичного аналізу перцептивний процес передбачає оцінку та інтерпретацію рольових проявів особистості, зокрема гендерних. Задля зручності та більш зрозумілої презентації показників порівняльного аналізу згідно гендерних ознак ми перерахували отримані результати у Т-балах. Найбільш маскулініними ролями для жінок є «чоловік/М» (муж) – 61 Т-бал, «чоловік лідер/М» – 65 Т-балів та «батько/М» – 58 Т-балів. Найменш маскулініними є «домогосподарка» (41Т), «домогосподар» (43Т), «дружина» (43Т), «бабуся» (44Т). Для чоловічої вибірки порядок ролей за рівнем маскулінності виявився ідентичним жіночій. Однак відносно показників андрогінності та фемінності були виявлені певні відмінності. Найбільш андрогінніми ролями для молодих жінок є «друг/А», «подруга/А», «чоловік/А», «мати/А», «батько/А» (60-63Т), найменш андрогінніми: «спокусниця», «коханка», «альфонс» (49Т). Для молодих чоловіків найбільш андрогінніми теж є «друг/А», «чоловік/А» та «батько/А» (60–64Т), найменш андрогінні: «спокусниця», «альфонс», «коханка» (47–49Т). Оцінка фемінності ролей у юнок переважно не виходить за межі норми (для Т-балів інтервал норми 40–60Т). Найбільш фемінніми ролями є «мати/Ф» та «дружина/Ф» (54Т), найменш фемінніми: «чоловік-лідер», «мачо», «жінка-лідер»,

«типовий чоловік» (38–40Т). У чоловіків найбільш фемінізованою роллю є «мати/Ф» (55Т), найменш фемінізованими: «чоловік-лідер», «мачо», «жінка-лідер» (38–40Т).

Проведена молоддю оцінка ролей за ознаками М/Ф/А вказала на приписування чоловічим ролям всіх трьох типів названих якостей, зокрема маскулінні ролі приписуються чоловікам у 57,8% (із значущих гендерних відмінностей 78,9%), андрогінні – 73,7% (із значущих гендерних відмінностей 73,7%), та фемінні – 31,6% (із значущих гендерних відмінностей 47,4%) (Додаток И). З табл. 2.18 можна побачити, що чоловіки більше описують себе, як маскулінних, а жінки – через характеристики фемінності, що видно на табл. 2.19. Чоловіки також більше приписують якості фемінності «типовій жінці» (63,39 при 60,68 у чоловіків), а жінки більше приписують маскулінні якості «типовому чоловікові» (71,08 при 67,16 у жінок). Водночас чоловіки можуть сприймати «типову жінку» одноразово як у якостях фемінності, так і маскулінності (див. табл. 2.18). У свою чергу жінки одноразово у якостях фемінності і маскулінності сприймають лише роль «коханки».

Таблиця 2.18

Залежність оцінок маскулінності/фемінності ролей від фактору статі

Показники	Жінки				Чоловік			
	Жінки	Чоловік	U	p	Жінки	Чоловік	U	p
Ролі								
Я /М	48,78	63,21	4325	< 0,001	Я /Ф	56,67	49,79	17079,5 < 0,001
Типова Ж/М	42,44	44,62	9567,5	0,012	Тип. жінка /Ф	60,68	62,39	9669 0,017
Типовий Ч/М	71,08	67,16	13977	0,003	Тип. чоловік /Ф	39,61	42,64	9247,5 0,004

Продовження табл. 2.15

Показники					Показники				
Ролі	Жінки	Чоловік	U	p	Ролі	Жінки	Чоловік	U	p
Дружина /М	43,95	47,26	8585	< 0,001	Дружина /Ф	57,43	59,61	9669,5	0,017
Мама /М	45,61	47,82	9319,5	0,005	-	-	-	-	-
Дідусь /М	53,06	57,84	6973	< 0,001	-	-	-	-	-
Бабуся /М	46	48,68	8518,5	< 0,001	-	-	-	-	-
Подруга /М	47,92	50,45	8172,5	< 0,001	Подруга /Ф	51,96	56,68	7210	< 0,001
Друг /М	57,63	60,3	8939	0,001	-	-	-	-	-
Коханка /М	50,07	48,44	14329,5	0,001	Коханка /Ф	50,03	48,21	14638	< 0,001
Жінка лідер /М	63,01	61,94	13372,5	0,026	-	-	-	-	-
Чоловік лідер /М	68,72	66,44	13494	0,017	Чоловік лідер /Ф	68,8	65,9	13936,5	0,003
Домогосподарка /М	41,78	48,74	5097,5	< 0,001	Домогосподарка /Ф	41,6	48,53	5027	< 0,001
Домогосподар /М	45,76	50,87	6400,5	< 0,001	Домогосподар /Ф	45,75	51,02	6314	< 0,001
Спокусниця /М	53,5	54,31	9349,5	0,005	-	-	-	-	-

Тож у чоловіків є більш високою маскулінність таких ролей як: «Я/М» ($U = 4325$; $p \leq 0,001$), «типова жінка/М» ($U = 9567,5$; $p = 0,012$), «дружина/М» ($U = 8585$; $p \leq 0,001$), «мама/М» ($U = 9319,5$; $p = 0,005$), «дідусь/М» ($U = 6973$; $p \leq 0,001$), «бабуся/М» ($U = 8518,5$; $p \leq 0,001$), «подруга/М» ($U = 8172,5$; $p \leq 0,001$), «друг/М» ($U = 8939$; $p = 0,001$), «домогосподарка/М» ($U = 5097,5$; $p \leq 0,001$), «домогосподар/М» ($U = 6400,5$; $p \leq 0,001$) та «спокусниця/М» ($U = 9349,5$; $p = 0,005$). Жінки вважають більш маскулінними ролі «типового чоловіка/М» ($U = 13977$; $p = 0,003$), «коханки/М» ($U = 14329,5$; $p = 0,001$), «жінки-лідера/М» ($U = 13372,5$; $p = 0,026$) та «чоловіка-лідера/М» ($U = 13494$; $p = 0,017$).

Як показано на табл. 2.19 фемінність ролей «Я/Ф» ($U = 17079,5$; $p \leq 0,001$), «коханки/Ф» ($U = 14638$; $p \leq 0,001$), «чоловіка лідера/Ф» ($U = 13936,5$; $p = 0,003$) більш виражена в оцінках жінок. Чоловіки, в свою чергу, вважають більш фемінними ролі «типової жінки/Ф» ($U = 9669$; $p = 0,017$), «типового чоловіка/Ф» ($U = 9247,5$; $p = 0,004$), «дружини/Ф» ($U = 9669,5$; $p = 0,017$), «подруги/Ф» ($U = 7210$; $p \leq 0,001$), «домогосподарки/Ф» ($U = 5027$; $p \leq 0,001$) та «домогосподаря/Ф» ($U = 6314$; $p \leq 0,001$).

Таблиця 2.19

Залежність оцінок фемінності ролей від статі

Ролі	Показники			
	Жінки	Чоловіки	U	p
1	2	3	4	5
Я /Ф	56,67	49,79	17079,5	< 0,001
Типова Ж /Ф	60,68	62,39	9669	0,017
Типовий Ч /Ф	39,61	42,64	9247,5	0,004
Дружина /Ф	57,43	59,61	9669,5	0,017
Подруга /Ф	51,96	56,68	7210	< 0,001
Коханка /Ф	50,03	48,21	14638	< 0,001
Чоловік лідер /Ф	68,8	65,9	13936,5	0,003
Домогосподарка /Ф	41,6	48,53	5027	< 0,001
Домогосподар /Ф	45,75	51,02	6314	< 0,001

Щодо приписування андрогінності ролей, то тут першість тримають чоловіки, які виокремлюють 14 ролей із 18 наявних. Цікаво, що всі три позиції батьківських ролей (чоловік, батько, дідусь, друг) саме чоловіки найбільше наділяють рисами андрогінності (табл. 2.20).

Таблиця 2.20

Залежність оцінок андрогінності ролей від статі

Ролі \ Показники	Жінки	Чоловіки	U	p
Чоловік /А	49,04	53,45	8587,5	< 0,001
Мама /А	49,22	52,87	8889	0,001
Батько /А	48,79	53,5	8472,5	< 0,001
Дідусь /А	48,05	51,68	7605,5	< 0,001
Бабуся /А	47,87	51,14	8133,5	< 0,001
Подруга /А	52,5	55	9167	0,003
Друг /А	52,13	56,33	8336,5	< 0,001
Коханка /А	44,38	46,65	8020	< 0,001
Жінка лідер /А	46,35	49	8037	< 0,001
Чоловік лідер /А	46,76	50,18	8446	< 0,001
Домогосподарка /А	44,42	52,26	5016,5	< 0,001
Домогосподар /А	45,68	51,89	5909,5	< 0,001
Спокусниця /А	44,67	46,95	7205	< 0,001
Мачо /А	45,35	48,41	7129,5	< 0,001

Тож, чоловіки вважають більш андрогінними ролі «чоловіка/А» ($U = 8587,5$; $p \leq 0,001$), «мами/А» ($U = 8889$; $p = 0,001$), «батька/А» ($U = 8472,5$; $p \leq 0,001$), «дідуся/А» ($U = 7605,5$; $p \leq 0,001$), «бабусі/А» ($U = 8133,5$; $p \leq 0,001$), «подруги/А» ($U = 9167$; $p = 0,003$), «друга/А» ($U = 8336,5$; $p \leq 0,001$), «коханки/А» ($U = 8020$; $p \leq 0,001$), «жінки лідера/А» ($U = 8037$; $p \leq 0,001$), «чоловіка лідера/А» ($U = 8446$; $p \leq 0,001$), «домогосподарки/А» ($U = 5016,5$; $p \leq 0,001$), «домогосподаря/А» ($U = 5909,5$; $p \leq 0,001$), «спокусниці/А» ($U = 7205$; $p \leq 0,001$) та «мачо/А» ($U = 7129,5$; $p \leq 0,001$) (див. табл. 2.20).

Проведений порівняльний аналіз отриманих даних чоловічої та жіночої вибірок надав нам можливість окреслити статистично значущі відмінності у сприйманні гендерних ролей подружніх пари, які наявні у досвіді респондентів, і можуть слугувати настановами та підґрунтям розбудови певних гендерних стереотипів. Дослідженням були встановлені статистично значущі відмінності стосовно того, що оцінка ролевих експектацій щодо «голоування» у сім'ї чоловіка чи жінки співвідноситься із статевою

приналежністю його носія названої думки. Жінки вважають такими себе, а чоловіки – себе (табл. 2.21).

Таблиця 2.21

Гендерні особливості сприймання молоддю ролевих презентацій у сімейно-подружній взаємодії

Аспекти		Настанови	Жінки	Чоловіки	U	p
Побутово-управлінський аспект	Чоловік є головним		7	7,89	6079	0,02
	Дружина є головною		4,74	3,87	8788,5	0,037
	Чоловік є кращим господарем		3,99	5,34	5185	< 0,001
	Важливість офіційного шлюбу		4,94	4,94	7728	0,716
	Дружина є кращою господинею		5,09	4,85	8070,5	0,357
	Чоловік та дружина рівні		8,09	8,35	7576	0,904
Сексуально-романтичний аспект	Важливість сексу		7,69	8,51	5831,5	0,006
	Відкритість теми сексу		6,11	5,75	8303	0,194
	Важливість романтики		7,72	7,72	7329	0,777
	Відкритість теми романтики		8,42	7,06	9106,5	0,008

Тож, чоловіки надають перевагу таким настановам, як «головування чоловіка у родині» ($U = 6079$; $p = 0,02$), краще оцінюють здібності чоловіків до ведення «господарства» ($U = 5185$; $p \leq 0,001$). Жінки досить очікувано вважають, що «дружина повинна бути головною» у родині та вдома ($U = 8788,5$; $p = 0,037$). Це може вказувати на егалітарність розподілу повноважень у родині, на що також вказує те, що узагальнена оцінка господарських вмінь, рівності у стосунках, важливості романтики, офіційного шлюбу не мають статистично значущих гендерних відмінностей. Також встановлено, що оцінка стосунків між батьками не залежить від статі досліджуваних. Чоловіки та жінки в рівній мірі відзначають «важливість сексу» у подружніх стосунках. Натомість дослідженням все-таки виявлені певні статево-значущі відмінності сприймання гендерних проявів ролей за такими показниками, як: «відкритість теми романтики», що вище оцінюється молодими жінками ($U = 9106,5$; $p = 0,008$), та «відкритості теми сексу», що надають більше значення саме молоді чоловіки ($U = 5831,5$; $p = 0,006$).

Нами було зафіксовано, що у сприйманні молодими людьми проявів «слабкості жінки» («жінки демонструють свою слабкість, щоб маніпулювати чоловіками») та «сили чоловіка» («чоловіки демонструють свою силу щоб сподобатися жінкам») сприймаються однаково молодими респондентами не мають статистично значущих відмінностей (див. табл. 2.22).

Це стосується і таких характеристик як «прийняття публічної сексуальної привабливості чоловіка» та «толерування до його фемінізації». Можна сказати, що «сила чоловіка» як ознака його фізіологічної тілесності розглядається протилежною статтю невід'ємною частина його сексуальної привабливості. Відсутність статистично-значущих відмінностей за критерієм Манна-Уїтні щодо показника «толерантність до фемінізації чоловіків» може вказувати на прояв чоловічої сили як такої, що реалізується у просоціальний спосіб, тобто через турботу, витривалість, доброзичливе ставлення та терпимість. Всі ці якості можуть бути реалізовані на основі емоційної витривалості, стійкості як ознак сили просоціальної спрямованості, на відміну від її агресивно-спрямованих ознак (натиск, нетерпимість, непоступливість, мстивість, підозрілість, ініціація конфліктів тощо). Виявлена дослідженням відсутність статистично значущих відмінностей щодо «демонстрації жінкою власною слабкості», а «чоловіком власної сили» сприймається молоддю як нормативна форма поведінки (див. табл. 2.22).

Таким чином, можемо сказати, що фізичні ознаки «сили», «сексуальна привабливість» та «просоціальність» характеризують сприймання ролі «чоловіка». Стосовно опису сприймання ролі «жінки» нами не був виявлений аналогічний показник. Роль «жінки» описується лише через поняття «слабкості», що асоціюється її «втіленням у мистецтві» без допуску будь-якої ймовірності емансипації (див. табл. 2.22).

Дослідженням встановлено, що зовнішні стимули такі як: «сексуальність жінки» і «жіноча еротика», а також «соціальна успішність» чоловіків допомагають останнім утримувати власну позицію в сфері маскулінності. Натомість жінки більш ніж чоловіки «допускають власну маскулізацію» та

толерують її, а «еротичне сприймання чоловічого тіла» не супроводжується його сексуалізацією. Описане вище підтверджується наведеними показниками порівняльного аналізу: жінки в більшій мірі (див. табл. 2.22), ніж чоловіки, допускають «маскулінізацію жінок» ($U = 14547$; $p \leq 0,001$) та більш «толерантні до маскулінізованих жінок» ($U = 13377,5$; $p = 0,024$). У свою чергу, чоловіки більше «боялися бути схожими на протилежну стать» ($U = 7486$; $p \leq 0,001$) є більш «підозрілими щодо фемінізованих чоловіків» ($U = 7683$; $p \leq 0,001$) і щодо «маскулінізованих жінок» ($U = 9825,5$; $p = 0,027$). Крім цього, чоловіки також вважають, що «чоловіки більш успішні, ніж жінки» ($U = 7094$; $p \leq 0,001$), демонструють більше «неприйняття фемінізованих чоловіків у мистецтві та ЗМІ» ($U = 9423,5$; $p = 0,007$), а також більш схильні до «прийняття публічної сексуальної привабливості жінок» ($U = 8843,5$; $p = 0,001$). Жінки більш схильні до «прийняття чоловічої еротики» ($U = 18578$; $p \leq 0,001$), а чоловіки – «жіночої» ($U = 4836,5$; $p \leq 0,001$).

Таблиця 2.22

Гендерні особливості сприймання молоддю проявів фемінності та маскуліності у рольових презентаціях

Властивість		Показники		U	p
		Жінки	Чоловіки		
Тотожно властиві (статистично значущі відмінності відсутні)	Допускає фемінізацію чоловіків	5,01	4,78	12760,5	0,14
	Толерантність до фемінізованих чоловіків	3,33	2,93	12763	0,137
	Слабкість жінок – це маніпуляція	7,05	7,24	10589,5	0,212
	Сила чоловіків – це маніпуляція	7,98	7,88	12248	0,402
	Неприйняття емансіпованих жінок у мистецтві та ЗМІ	2,27	2,38	10903,5	0,372
	Прийняття публічної сексуальної привабливості чоловіків	5,82	5,19	12741,5	0,147
Переважаю властиві жінкам (статистично значущі відмінності наявні)	Допускає маскулінізацію жінок	4,34	3,04	14547	< 0,001
	Толерантність до маскулінізованих жінок	4,02	3,07	13377,5	0,024
	Прийняття чоловічої еротики	4,84	1,91	18578	< 0,001

Продовження таблиці 2.22

Властивість		Показники	Жінки	Чоловіки	U	p
Переважно властиві чоловікам (статистично значущі відмінності наявні)	Боявся бути схожим на протилежну стать		2,41	4,75	7486	< 0,001
	Підозра щодо фемінізованих чоловіків		3,73	5,98	7683	< 0,001
	Підозра щодо маскулінізованих жінок		3,82	4,76	9825,5	0,027
	Чоловіки більш успішні, ніж жінки		3,88	6,17	7094	<0,001
	Неприйняття фемінізованих чоловіків у мистецтві та ЗМІ		3,84	5,26	9423,5	0,007
	Прийняття жіночої еротики		4,75	7,34	4836,5	< 0,001
	Прийняття публічної сексуальної привабливості жінок		5,93	7,09	8843,5	0,001

Таким чином, для молодих чоловіків виявилось важливим, щоб у гендерних ролях не змішувалися фемінні та маскулініні характеристики і вони залишалися чітко диференційованими; посилення у презентаціях чоловіків фемінних характеристик виявилися такими, які активізують страх та підозрілість, які поширюється навіть на чоловічі образи у мистецтві та ЗМІ.

2.4.2. Сприймання та самосприймання молоддю гендерних ролей в контексті первинної та вторинної соціалізації. Опираючись на концепцію соціологів П. Бергера і Т. Лукмана, ми розподілили рольові презентації згідно етапів соціалізації молоді, а саме: первинна та вторинна [18; 224]. На етапі первинної соціалізації, коли ініціюється та започатковується розвиток міжособистісних стосунків, можна говорити про превалювання емоційної складової та фіксацію ролей, які стосуються сімейного оточення, а на вторинному – раціональної складової пізнання світу та опанування ролей більш широкого соціального оточення. Таким чином, у процесі соціалізації, можна передбачити зміну фокусу уваги з

емоційної на раціональну складову перцептивного процесу та ініціації перегляду рольового репертуару гендерних презентацій.

Проведений кореляційний аналіз показав перевагу сімейних й побутових ролей щодо користування ресурсами, які започатковуються під час первинної соціалізації, як-то: «мати», «батько», «бабуся», «дідусь» а також «домогосподар» та «домогосподарка» (Додаток И). Щодо ролей, які відносяться до процесу вторинної соціалізації отримали статистичну значущість партнерські ролі «дружини» й «чоловіка», соціальні ролі «подруги» й «друга» та «жінки-лідера» й «чоловіка-лідера» (Додаток И). Виявлені кореляційні зв'язки можуть свідчити про те, що на даному етапі розвитку респондентів у фокусі перцептивного процесу перш за все базові ролі. Натомість виділені нами ролі еротично-ігрового характеру («мачо», «альфонс», «коханка» й «спокусниця») й типізовані уявлення щодо чоловіків та жінок не отримали значущих кореляційних зв'язків. Можемо припустити, що молоді люди ще не мають сталих уявлень щодо цих ролей, хоча вони були виділені респондентами на етапі пілотного дослідження як соціально-бажані. Також хочемо зауважити, що тут можуть бути два процеси, де перший представлений ролями, які вже мали місце у досвіді респондентів у процесі їх соціалізації, а другі – тими ролями, які, ймовірно, можуть мати місце у їхньому житті і транслуються через стереотипи та соціальні уявлення, що у нашому дослідженні представлено ролями еротично-ігрового характеру.

Надалі, аналізуючи дані респондентів щодо проявів фемінності/маскулінності/андрогінності «власного Я», нами теж були виявлені певні особливості у самосприйманні рольових презентацій, що презентуються у двох наступних схемах. На першій схемі представлені значущі кореляції респондентів щодо сприймання себе у координатах фемінності, маскулінності та андрогінності (рис. 2.1)

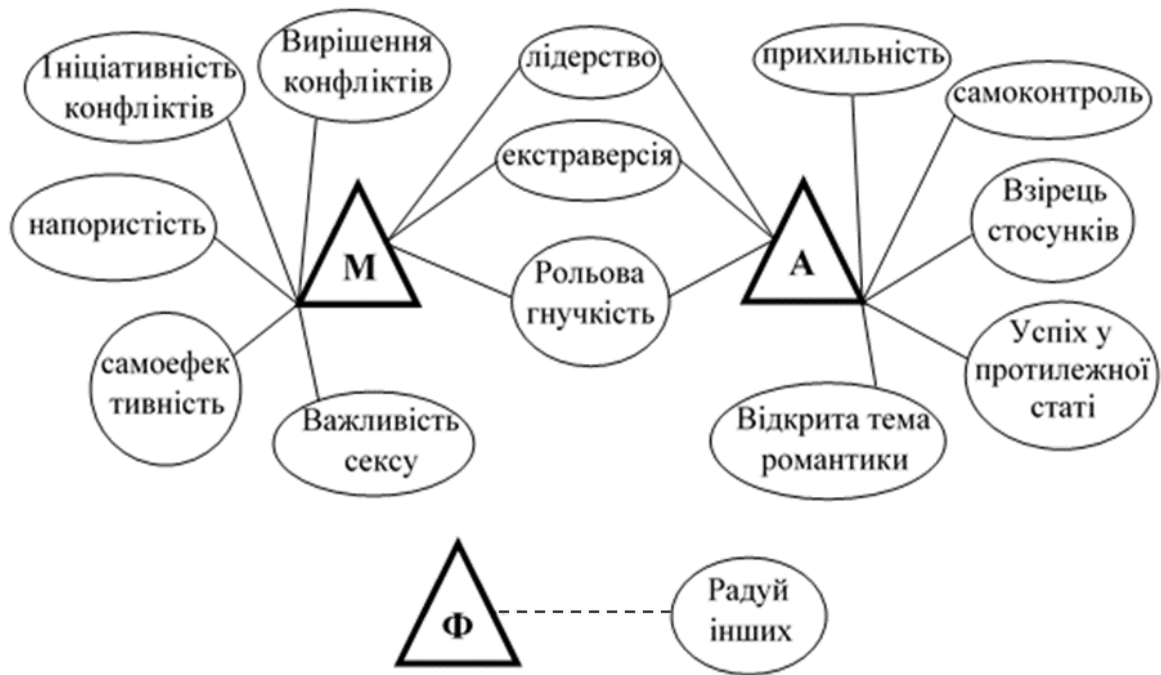

Рис. 2.1 Схема зв'язків статево-рольових ідентифікацій у самосприйманні молоді

Примітка. ---- – негативний статистично значущий зв'язок

Як видно на рис. 2.1 якість «Маскулінність» у досліджуваних позитивно пов'язана з такими показниками досвіду, як: «схильність до ініціювання конфліктів серед однолітків» у юнацькому віці ($r = 0,31$; $p \leq 0,001$), «схильність до лідерства» ($r = 0,22$; $p \leq 0,001$) та оцінка здатності «вирішувати конфлікти» ($r = 0,24$; $p \leq 0,001$). Ці показники можуть свідчити про зв'язок залученості у конкуренцію між однолітками та процесу формування маскулінності. Позитивно також корелює якість «Маскулінність» та настанова «важливості сексу», що транслюється досвідом проживання у батьківській родині ($r = 0,31$; $p \leq 0,001$). Встановлено, що серед особистісних якостей, з «маскулінністю» пов'язані такі, як: «екстраверсія» ($r = 0,2$; $p \leq 0,001$), «напористість» ($r = 0,37$; $p \leq 0,001$), «рольова гнучкість» ($r = 0,25$; $p \leq 0,001$) та «самоефективність» ($r = 0,25$; $p \leq 0,001$). Перелічені кореляти «маскулінності», на нашу думку, розкривають типовий сценарій формування маскулінної поведінки: прагнення конкуренції з однолітками, настанова на важливість сексу у житті, активність та напористість як риси характеру.

Виявлено, що категорія «Фемінності» негативно пов'язана лише з одним показником – драйвером «радуї інших» ($r = -0,15$; $p \leq 0,01$). Натомість категорія «Андрогінності» має декілька корелятив, схожих з «маскулінністю»: «лідерство серед однолітків» ($r = 0,2$; $p \leq 0,001$), «екстраверсія» ($r = 0,23$; $p \leq 0,001$), «рольова гнучкість» ($r = 0,29$; $p \leq 0,001$). Але інші кореляти відрізняються. «Андрогінність» позитивно пов'язана з досвідом проживання у батьківській сім'ї, що презентується через «відкритість теми романтики» у родині ($r = 0,31$; $p \leq 0,001$); думку, що батьківські стосунки є «зразком гарних стосунків» ($r = 0,2$; $p \leq 0,001$); «успіху з протилежної статі» ($r = 0,2$; $p \leq 0,001$). Серед особистісних якостей, позитивними корелятами андрогінності є «прихильність» до людей ($r = 0,21$; $p \leq 0,001$) та «самоконтроль» ($r = 0,24$; $p \leq 0,001$). Наведені кореляти свідчать, що формування «андрогінності» відбувається при наявності зразка гарних стосунків з боку батьків та його реалізації серед однолітків у юнацькому віці. Поєднання якостей андрогінності з притаманною їм особистісною ефективністю, як і вміння контролювати свої імпульси та здатність створювати теплі стосунки, виявилися такими, що створюються передумовами батьківської родини.

Опираючись на характеристику якостей Ф/М/А ми повернемося до змістовного наповнення виокремлених у досвіді респондентів ролей. Схематично ми зобразили виявлені значущі зв'язки на рис. 2.2. Так, кореляційний аналіз сімейних ролей показав наступні кореляційні зв'язки. Оцінка фемінності ролі «мами/Ф» позитивно корелює з «безкомпромісністю» ($r = 0,29$; $p \leq 0,001$) та «рольовою глибиною» ($r = 0,25$; $p \leq 0,001$). Оцінка андрогінності ролі «мами/А» позитивно корелює з особистісною рисою «самоконтролем» ($r = 0,17$; $p \leq 0,01$). Одночасно оцінки андрогінності та фемінності ролі «мами/А/Ф» позитивно корелюють з «екстравертованістю» ($r = 0,21$; $p \leq 0,001$) та «експресивністю» ($r = 0,26$; $p \leq 0,001$). Фемінність ролі «батька/Ф» позитивно корелює з оцінкою «відкритості теми романтики» в батьківській родині ($r = 0,18$; $p \leq 0,001$). Оцінка андрогінності ролі «дідуса/А» позитивно корелює з «рольовою гнучкістю» ($r = 0,18$; $p \leq 0,001$).

Оцінка фемінності ролі «бабусі/Ф» позитивно корелює з оцінкою «відкритості теми романтики» у батьківській родині ($r = 0,13$; $p \leq 0,05$).

Можемо зауважити, що така кореляційна картина показує, яким чином відрізняються прояви та сприймання гендерних ролей, які характеристики та

якості відіграють опосередковане навантаження на ролі. Так, показано, що роль «батька» та «дідуся» мають різні вектори прояву. Для ролі «батька/Ф» кореляційним навантаженням є «відкритість теми романтики», а для ролі «дідуся/А» – «рольова гнучкість». Таке сприймання цих ролей показує, що функції батька та дідуся у родині різні, мають різні якісні характеристики: батько турботливий, а дідусь є гнучким у взаємодії. Роль «бабусі» в цьому випадку корелює з роллю «батька» за характеристикою «відкритість теми романтики», це може пояснювати порозуміння між батьком та бабусями. «Експресивність» та «екстраверсія» є кореляційними характеристиками ролі «матері/Ф/А» як у її фемінному, так і у андрогінному прояву.

Побутові ролі «домогосподаря» та «домогосподарки» показали наступне кореляційне навантаження. Оцінка андрогінності ролі «домогосподаря/А» позитивно корелює з характеристикою «безкомпромісності» ($r = 0,17$; $p \leq 0,01$). Оцінка фемінності ролі «домогосподарки/Ф» має негативну кореляцію з характеристикою «експресивності» ($r = -0,26$; $p \leq 0,001$).

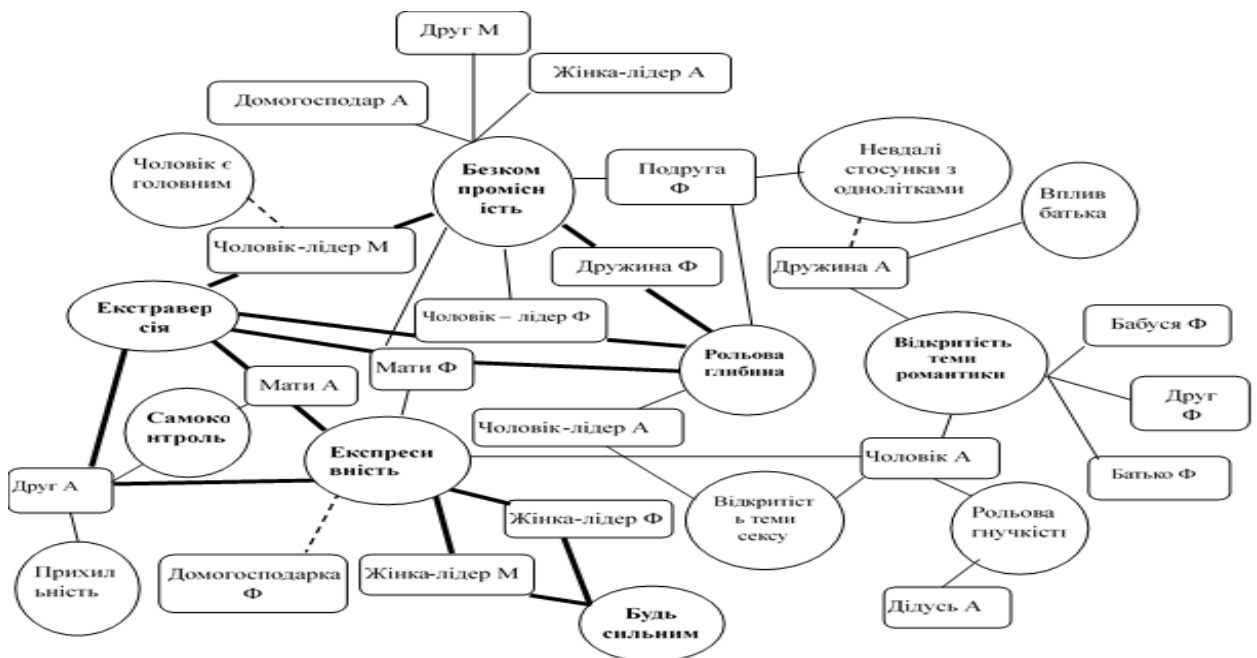

Рис. 2.2 Схема кореляційних зв'язків за ролями (вся вибірка)

Примітка. Показники негативного статистично значущого зв'язку помічено - - - - -.

Партнерські ролі «дружини» й «чоловіка» мають такі кореляційні зв'язки. Оцінка андрогінності ролі «чоловіка/А» позитивно зв'язана з оцінкою

«відкритості теми романтики» ($r = 0,21$; $p \leq 0,001$) та «відкритості теми сексу» ($r = 0,18$; $p \leq 0,001$) у родині батьків, а також з «експресивністю» ($r = 0,15$; $p \leq 0,01$) та «рольовою гнучкістю» ($r = 0,23$; $p \leq 0,001$). Оцінка андрогінності ролі «дружини/А» позитивно пов'язана з оцінкою «відкритості теми романтики» ($r = 0,22$; $p \leq 0,001$) у батьківській родині, оцінкою загального «впливу батька» на життя у юнацькому віці ($r = 0,2$; $p \leq 0,001$). Негативно андрогінність цієї ролі пов'язана з «невдалими стосунками з однолітками» у юнацькому віці ($r = -0,19$; $p \leq 0,001$). Фемінінність ролі «дружини/Ф» позитивно пов'язана з «безкомпромісністю» ($r = 0,28$; $p \leq 0,001$) та «рольовою глибиною» ($r = 0,17$; $p \leq 0,01$).

Кореляційний аналіз соціальних гендерних ролей («друг», «подруга») показав наступні зв'язки з отриманими результатами інших тестів. Оцінка маскулінності ролі «друга/М» позитивно корелює з «безкомпромісністю» ($r = 0,15$; $p \leq 0,01$). Оцінка фемінності ролі «друга/Ф» має позитивну кореляцію з оцінкою «відкритості теми романтики» у батьківській родині ($r = 0,21$; $p \leq 0,001$). Оцінка андрогінності ролі «друга/А» позитивно корелює з такими особистісними якостями, як «екстраверсія» ($r = 0,19$; $p \leq 0,001$), «прихильність» ($r = 0,21$; $p \leq 0,001$), «самоконтроль» ($r = 0,21$; $p \leq 0,001$), «експресивність» ($r = 0,21$; $p \leq 0,001$). Оцінка фемінності ролі «подруги/Ф» позитивно корелює з «негативною оцінкою стосунків з однолітками» у юнацькому віці ($r = -0,16$; $p \leq 0,01$), позитивно з «рольовою глибиною» ($r = 0,2$; $p \leq 0,001$) та безкомпромісністю ($r = 0,23$; $p \leq 0,001$).

Оцінка маскулінності ролі «чоловіка-лідера/М» має позитивні кореляції з «безкомпромісністю» ($r = 0,28$; $p \leq 0,001$) та «екстраверсією» ($r = 0,22$; $p \leq 0,001$), негативну кореляцію з настановою, що «чоловік є головним у родині» ($r = -0,24$; $p \leq 0,001$). Цікавим є те, що оцінка фемінності ролі «чоловіка-лідера/Ф» також позитивно зв'язана «безкомпромісністю» ($r = 0,28$; $p \leq 0,001$) та «екстраверсією» ($r = 0,22$; $p \leq 0,001$), що свідчить про зростання протиріччя в оцінці цієї ролі при збільшенні зазначених якостей. Фемінінність оцінки ролі «чоловіка-лідера/Ф» зростає при збільшенні характеристики

«рольової глибини» ($r = 0,2$; $p \leq 0,001$). Оцінка андрогінності ролі «чоловіка-лідера/А» позитивно корелює з «рольовою глибиною» ($r = 0,19$; $p \leq 0,001$) та оцінкою «відкритості теми сексу» у батьківській родині ($r = 0,19$; $p \leq 0,001$). Оцінки маскулінності та фемінності «жінки-лідера/М/Ф» мають одночасно однакові кореляції з драйвером «будь сильним» ($r = 0,25$; $p \leq 0,001$) та «експресивністю» ($r = 0,23$; $p \leq 0,001$). Оцінка андрогінності цієї ролі позитивно пов'язана з «безкомпромісністю» ($r = 0,14$; $p \leq 0,05$) (див. рис. 2.2).

Аналізуючи базовий трикутник плеяди «безкомпромісність» – «екстраверсія» – «рольова глибина», ми бачимо його таким, що наповнює змістом базові ролі первинної соціалізації («дружина/Ф», «мати/Ф», «чоловік-лідер/Ф»). Можемо припустити, що для цих ролей характерним є створення тривалих стосунків у родині та суспільстві (показники «рольової глибини»). «Безкомпромісність» та «екстраверсія» також є характерними для цих ролей, однак такі якісні характеристики є і в ролі «чоловіка-лідера/М». У такому разі можемо зауважити, що «безкомпромісність» виступає як стверджувальна позиція ролей, яка дозволяє триматися власної думки та вміти її відстоювати. Однак для ролі «чоловіка-лідера/М» значущим показником виявилась негативна кореляція з батьківською настановою «чоловік є головним», що може вказувати на ситуативність позиції головного в маскулінній характеристиці лідера. Другий зв'язок містить три якісні характеристики змістовного наповнення андрогінних ролей «матері/А» та «друга/А», а саме: «екстраверсія», «експресивність» та «самоконтроль». Така ситуація може вказувати на важливість для цих ролей здатності контролювати власні емоції, зосередженість на інших, навіть за рахунок власних інтересів. Наступна плеяда складається з «експресивності» та драйвера «Будь сильним», які є якісними характеристиками маскулінної та фемінної ролей «жінки-лідера/М/Ф», що може вказувати на здатність носіїв цих ролей до суб'єктного ставлення в ситуаціях, де є потреба у «витривалості» та «силі». Цікавою для нашого дослідження виявилась позиція «невдалі стосунки з однолітками». Вона є змістовним наповненням ролей «подруга/Ф» та «дружина/А».

Аналізуючи цей корелят, можемо припустити, що досвід «невдалих стосунків», який респонденти зазначили у відповідях на питання авторської анкети № 2, дозволяє жінці розвивати рефлексію стосунків та вміння їх збалансовувати, що відмічається у респондентів через ролі подруги і дружини. Зауважимо також, що змістовне наповнення ролей за досвідом в батьківській родині «відкритість теми романтики» має кореляційне навантаження з наступними ролями: андрогінної природи партнерських ролей «чоловіка/А» й «дружини/А» та фемінної природи ролей «батько/Ф», «бабуся/Ф» й «друг/Ф». Можемо припустити, що ця характеристика вказує на розвиток та важливість відчуття краси, ніжності й не йде мова про залежність як характеристику фемінності. Також кореляційний аналіз показав, що можливим є припущення щодо формування ролі «дружини/А» при наявності «впливу батька», тобто андрогінна природа ролі може проявлятися при наявності в досвіді цього впливу.

Більш розширений аналіз значущих кореляцій виявив поєднання гендерно-протилежних ролей. Так, у вибірці жінок оцінка маскулінності «чоловіка/М» негативно пов'язана з оцінкою сили «впливу бабусі» ($r = -0,17$; $p \leq 0,01$) та «дідуся» ($r = -0,13$; $p \leq 0,05$). У вибірці чоловіків навпаки – оцінка маскулінності «чоловіка/М» позитивно пов'язана з «впливом бабусі» ($r = 0,21$; $p \leq 0,05$) та «дідуся» ($r = 0,25$; $p \leq 0,05$). Драйвер «Будь сильним» має позитивну кореляцію з оцінкою андрогінності «дружини/А» ($r = 0,15$; $p \leq 0,05$), у вибірці чоловіків ця кореляція негативна ($r = -0,21$; $p \leq 0,05$). Біографічний чинник – «невдалі стосунки з однолітками» у юнацькому віці негативно корелює з оцінкою маскулінності «дружини/М» у вибірці жінок ($r = -0,14$; $p \leq 0,05$), але позитивно у вибірці чоловіків ($r = 0,36$; $p \leq 0,001$).

Оцінка маскулінності ролі «домогосподаря/М» позитивно корелює з толерантним «відношенням до маскулізації жінок» у вибірці чоловіків ($r = 0,21$; $p \leq 0,05$), у жінок ця кореляція зворотна ($r = -0,21$; $p \leq 0,01$). Оцінка андрогінності ролі «домогосподаря/А» позитивно корелює з установкою, що «дружина є головною» ($r = 0,17$; $p \leq 0,01$) у жінок, у чоловіків ця кореляція негативна ($r = -0,22$; $p \leq 0,05$). «Терпимість до маскулізації жінок» позитивно

корелює з оцінками маскулінності та фемінності ролі «домогосподарки/М/Ф» у вибірці чоловіків (r від 0,24 до 0,28; $p \leq 0,01$), у вибірці жінок ці кореляції зворотні ($r = -0,15$; $p \leq 0,05$).

Оцінка маскулінності «батька/М» має позитивну кореляцію з думкою про те, що батьківські стосунки можна вважати «взірцем» ($r = 0,22$; $p \leq 0,05$), але ця кореляція є позитивною тільки для чоловіків, у жінок закономірність зворотна ($r = -0,13$; $p \leq 0,05$).

Сила страху бути «схожим на протилежну стать» у вибірці жінок має негативні кореляції з оцінкою маскулінності ($r = -0,21$; $p \leq 0,01$) та фемінності ($r = -0,2$; $p \leq 0,01$) ролі «жінки-лідера/М/Ф». У чоловіків обидві кореляції є позитивними ($r = 0,21$; $p \leq 0,05$). Це вказує, що природа страху не пов'язана із значущими характеристиками.

У вибірці жінок оцінка «прийняття жіночої еротики» позитивно корелює з оцінкою маскулінності ролі «подруги/М» ($r = 0,16$; $p \leq 0,05$), у чоловіків ця кореляція негативна ($r = -0,27$; $p \leq 0,01$). Особистісна якість «запальність» у вибірці жінок має позитивну кореляцію з оцінкою фемінності ролі «подруги/Ф» ($r = 0,13$; $p \leq 0,05$), у чоловіків ця кореляція негативна ($r = -0,27$; $p \leq 0,01$).

Оцінка андрогінності ролі «мачо/А» у вибірці жінок має позитивну кореляцію з оцінкою «впливу мами» на досліджуваного ($r = 0,2$; $p \leq 0,01$) та з «самоефективністю» ($r = 0,15$; $p \leq 0,05$), у чоловіків ці кореляції є негативними ($r = -0,3$; $p \leq 0,01$).

У вибірці жінок оцінка маскулінності ролі «альфонса/М» має негативну кореляцію з оцінкою «відкритості тему сексу» у батьківській родині ($r = -0,14$; $p \leq 0,05$), у чоловіків кореляція позитивна ($r = 0,26$; $p \leq 0,01$). Також у жінок оцінка маскулінності ролі «альфонса/М» позитивна пов'язана з оцінкою «конфліктності батьків» ($r = 0,23$; $p \leq 0,001$), у чоловіків ця кореляція зворотна ($r = -0,2$; $p \leq 0,05$). У вибірці жінок, впевненість, що батьки є «сразком стосунків» чоловіка та жінки одночасно негативно корелює з маскулінністю ($r = -0,17$; $p \leq 0,05$) та фемінністю ($r = -0,16$; $p \leq 0,05$) ролі «альфонса/М/Ф», у чоловіків обидві кореляції зворотні ($r = 0,31$ та $0,29$ відповідно; $p \leq 0,01$). У вибірці чоловіків

оцінка власного «прийняття публічної сексуальної привабливості» жінок позитивно корелює з маскулінністю ($r = 0,26$; $p \leq 0,01$) та фемінністю ($r = 0,25$; $p \leq 0,05$) ролі «альфонса/М/Ф», у жінок ці кореляції негативні ($r = -0,18$ та $-0,17$ відповідно; $p \leq 0,05$).

Оцінка андрогінності ролі «альфонса/А» у чоловіків позитивно пов'язана з оцінкою власної «толерантності до фемінізованих чоловіків» ($r = 0,21$; $p \leq 0,05$), у жінок ця кореляція зворотна ($r = -0,13$; $p \leq 0,05$). Отримані дані представлені у таблиці 2.23.

Як видно з табл. 2.23 протилежність напряму кореляційних зв'язків показує нам ті відмінності, які демонструють процес сприймання та оцінки характеристик ролі чоловіками та жінками в залежності від чинників біографічного спектру досвіду – сімейного та соціального. Так для маскулінної ролі «чоловіка/М» важливим є «вплив бабусі та дідуся», чим більше цей вплив, тим менше респондентів обирають маскулінність цієї ролі. Чим більше маскулінізація ролі «дружини/М» тим менша вірогідність наявності у досвіді «невдалих стосунків з однолітками». Найбільше протилежних впливів помічено у ролі «альфонса/М»: це і «батьки – взірець стосунків», й «відкритість теми сексу», «конфліктність батьків» та «прийняття жіночої еротики». Дані показники демонструють взаємовплив оцінки ролі в категоріях Ф/М/А та сімейно-родинних аспектів у досвіді респондентів.

Таблиця 2.23

Протилежно-направлені статистично-значущі кореляції рольової перцепції у вибірках чоловіків та жінок

Роль	Жінки	Чоловіки	Показник
чоловік /М	$-(r = -0,17; p \leq 0,01)$	$+(r = 0,21; p \leq 0,05)$	вплив бабусі
чоловік /М	$-(r = -0,13; p \leq 0,05)$	$+(r = 0,25; p \leq 0,05)$	вплив дідуся
дружина /А	$+(r = 0,15; p \leq 0,05)$	$-(r = -0,21; p \leq 0,05)$	«будь сильним»
дружина /М	$-(r = -0,14; p \leq 0,05)$	$+(r = 0,36; p \leq 0,001)$	невдалі стосунки з однолітками
домогосподар /М	$-(r = -0,21; p \leq 0,01)$	$+(r = 0,21; p \leq 0,05)$	толерантність до маскулінних жінок
домогосподарка /М	$-(r = -0,15; p \leq 0,05)$	$+(r \text{ від } 0,24 \text{ до } 0,28; p \leq 0,01)$	
домогосподарка /Ф			

Продовження таблиці 2.23

Роль	Жінки	Чоловіки	Показник
домогосподар /А	$+(r = 0,17; p \leq 0,01)$	$-(r = -0,22; p \leq 0,05)$	дружина є головною
батько /М	$-(r = -0,13; p \leq 0,05)$	$+(r = 0,22; p \leq 0,05)$	батьки – взірць стосунків
альфонс /М	$-(r = -0,17; p \leq 0,05)$	$+(r = 0,31; p \leq 0,01)$	
альфонс /Ф	$-(r = -0,16; p \leq 0,05)$	$+(r = 0,29; p \leq 0,01)$	
жінка-лідер /М	$-(r = -0,21; p \leq 0,01)$	$+(r = 0,21; p \leq 0,05)$	схожість на протилежну стать
жінка-лідер /Ф	$-(r = -0,2; p \leq 0,01)$		
подруга /М	$+(r = 0,16; p \leq 0,05)$	$-(r = -0,27; p \leq 0,01)$	прийняття жіночої еротики
альфонс /М	$-(r = -0,18; p \leq 0,05)$	$+(r = 0,26; p \leq 0,01)$	
альфонс /Ф	$-(r = -0,17; p \leq 0,05)$	$+(r = 0,25; p \leq 0,05)$	
подруга /Ф	$+(r = 0,13; p \leq 0,05)$	$-(r = -0,27; p \leq 0,01)$	Агрес/Конф: Запальність
мачо /А	$+(r = 0,2; p \leq 0,01)$	$-(r = -0,3; p \leq 0,01)$	вплив матері самоефективність
	$+(r = 0,15; p \leq 0,05)$		
альфонс /М	$-(r = -0,14; p \leq 0,05)$	$+(r = 0,26; p \leq 0,01)$	відкритість теми сексу
альфонс /М	$+(r = 0,23; p \leq 0,001)$	$-(r = -0,2; p \leq 0,05)$	конфліктність батьків
альфонс /А	$-(r = -0,13; p \leq 0,05)$	$+(r = 0,21; p \leq 0,05)$	толерантність до фемінізованих чоловіків

Отже, кореляційний аналіз результатів дослідження показав, що оцінка сприймання та самосприймання, яка розглядає роль з точки зору її проявів крізь призму Ф/М/А, має певні особливості, а саме: перевага сімейних та побутових ролей, які відносять до ролей первинної соціалізації; відсутність кореляційних зв'язків з ролями «типових чоловіка та жінки», а також ролей сексуально-еротично-ігрового характеру, що свідчить про несформованість уявлень щодо тих гендерних ролей, які відсутні у особистому досвіді респондентів. Також з'ясовано, що оцінка власної маскулінної природи («Я/М») корелює з показниками «сили», «напористості» та «сексу», а андрогінної («Я/А») – «самоконтролем», «прихильністю» та «романтикою». Аналіз кореляцій показав, що на оцінку гендерної ролі суттєво впливають показники досвіду респондентів щодо специфіки спілкування з однолітками («невдалі стосунки») та «відкритість теми романтики» у батьківській родині. Важливими для сприймання виявилися й показники особистісних

характеристик респондентів, найбільш значущими серед них є: «самоконтроль», «безкомпромісність», «екстраверсія» та «експресивність».

2.4.3. Ситуативно-особистісні кореляти сприймання жінками та чоловіками гендерних ролей. У цій частині, на основі кореляційного аналізу, ми спробуємо розкрити динаміку сприймання рольових презентацій у різноманітті соціальних зв'язків як типово-повторювальних так і ситуативних. З'ясовано, що для жіночої вибірки характерними є парціальні зв'язки, а у чоловічій вибірці таких зв'язків не спостерігається, що обумовило пошук медіаторів виявлених взаємовпливів між загально-психологічними характеристиками респондентів та рольовими оцінками в категоріях М/Ф/А. Це зумовило опис отриманих результатів окремо у чоловічій та жіночій вибірках.

Так, отримані кореляційні зв'язки оцінки ролей з показниками інших тестів у чоловічій вибірці вказують, що фемінність чоловіків «Я/Ф» позитивно корелює з «толерантністю до фемінізованих чоловіків» ($r = 0,34$; $p \leq 0,001$) і негативно з «прийняттям жіночої еротики» ($r = -0,33$; $p \leq 0,001$). Оцінка андрогінності ролі «батька/А» має позитивні кореляції з «прихильністю до людей» ($r = 0,33$; $p \leq 0,001$) та з біографічними чинниками: «відкритістю теми романтики у батьківській родині» ($r = 0,45$; $p \leq 0,001$) й оцінкою «стосунків батьків як взірцевих» ($r = 0,36$; $p \leq 0,001$). Оцінка андрогінності ролі «домогосподаря/А» має позитивні кореляції з «прихильністю» ($r = 0,33$; $p \leq 0,001$) та оцінкою «відкритості теми романтики у батьківській родині» ($r = 0,35$; $p \leq 0,001$), негативна кореляція наявна з оцінкою «конфліктності у батьківській родині» ($r = -0,34$; $p \leq 0,001$). Оцінка фемінності ролі «дідуса/Ф» позитивно корелює з показником «емоційної нестійкості» ($r = 0,39$; $p \leq 0,001$), андрогінність цієї ролі має позитивну кореляцію з оцінкою «відкритості теми романтики у батьківській родині» ($r = 0,33$; $p \leq 0,001$). Оцінка маскулінності ролі «друга/М» позитивно корелює з «екстраверсією» ($r = 0,34$; $p \leq 0,001$), оцінка андрогінності цієї ролі («друг/А») має позитивну кореляцію з оцінкою

«відкритості теми романтики у батьківській родині» ($r = 0,33$; $p \leq 0,001$). Оцінки маскулінності та фемінності ролі «альфонса/М/Ф» одночасно позитивно корелюють з оцінкою «відкритості теми романтики» у батьківській родині (r від 0,38 до 0,41; $p \leq 0,01$). Серед зазначених показників найбільше значущих кореляційних зв'язків з чоловічими ролями отримано показником «відкритості теми романтики у батьківській родині» та особистісної характеристики «прихильність».

Оцінка чоловіками фемінності ролі «мами/Ф» позитивно корелює з оцінкою сили «впливу дідуся» у досвіді досліджуваних ($r = 0,42$; $p \leq 0,001$), оцінка андрогінності ролі «мами/А» має позитивну кореляцію з «прихильністю» ($r = 0,46$; $p \leq 0,001$). Оцінка андрогінності ролі «домогосподарки/А» має позитивні кореляції з «екстраверсією» ($r = 0,38$; $p \leq 0,001$), «прихильністю» ($r = 0,39$; $p \leq 0,001$) та «самоконтролем» ($r = 0,37$; $p \leq 0,001$). Оцінка фемінності ролі «бабусі/Ф» негативно корелює з «толерантним відношенням до процесу маскулінізації жінок» ($r = -0,37$; $p \leq 0,001$). Оцінка андрогінності цієї ролі позитивно корелює з оцінкою «впливу мами» на виховання досліджуваних ($r = 0,34$; $p \leq 0,001$). Оцінка маскулінності ролі «бабусі/М» позитивно пов'язана з оцінкою «конфліктності у батьківській родині» ($r = 0,33$; $p \leq 0,001$), «невдалими стосунками з однолітками» у юнацькому віці ($r = 0,34$; $p \leq 0,001$) та почуттям «приниженості серед однолітків» у юнацькому віці ($r = 0,34$; $p \leq 0,001$). Оцінка фемінності ролі «подруги/Ф» позитивно корелює з «негативним ставленням до фемінізованих жінок» ($r = 0,35$; $p \leq 0,001$), оцінка маскулінності ролі подруги має позитивну кореляцію з біографічним чинником – почуттям «приниженості серед однолітків» у юнацькому віці ($r = 0,36$; $p \leq 0,001$). Оцінка фемінності ролі «дружини/Ф» позитивно корелює з оцінкою «відкритості теми романтики» у батьківській родині ($r = 0,38$; $p \leq 0,001$), оцінка маскулінності цієї ролі позитивно пов'язана з оцінкою «конфліктності батьків» ($r = 0,33$; $p \leq 0,001$). Оцінка маскулінності ролі «коханки/М» позитивно корелює з біографічним чинником – почуттям «приниженості серед однолітків» у

юнацькому віці ($r = 0,46$; $p \leq 0,001$). Серед отриманих кореляційних зв'язків між гендерними жіночими ролями та показниками тестів найбільш чутливими у вибірці чоловіків визначені наступні показники: «прихильність», «приниженість серед однолітків» та «конфліктність у батьківській родині». Замічено, що особистісна характеристика «прихильність» є загальною як для чоловічих, так і жіночих ролей у вибірці чоловіків.

Кореляційні зв'язки оцінки ролей з показниками інших тестів дослідження у вибірці жінок виглядають наступним чином. Так, з'ясовано, що деякі показники мають одночасні кореляції з показниками маскулінності і фемінності, формуючи варіативний спектр багатолікості життєвих уявлень про ролі. Установка, що тільки «дружина може бути гарною господаркою» має позитивні кореляції з маскулінністю та фемінністю ролі «спокусниці/М/Ф» ($r = 0,29$; $p \leq 0,001$), установка на «важливість офіційного шлюбу» також позитивно пов'язана й з оцінкою маскулінності ($r = 0,32$; $p \leq 0,001$) й з оцінкою фемінності ролі «спокусниці/М/Ф» ($r = 0,27$; $p \leq 0,001$).

Оцінка власної «толерантності до фемінізованих чоловіків» має негативну кореляцію з оцінками маскулінності ($r = -0,24$; $p \leq 0,001$) та фемінності ($r = -0,23$; $p \leq 0,001$) ролі «домогосподарки/М/Ф». Оцінки маскулінності та фемінності «жінки-лідера/М/Ф» позитивно корелюють з «прийняттям чоловічої та жіночої еротики» (r від 0,23 до 0,24; $p \leq 0,01$). «Напористість» та «непоступність» мають позитивні кореляції одночасно з оцінками маскулінності та фемінності ролі «домогосподарки/М/Ф» (r від 0,24 до 0,27; $p \leq 0,01$), «прихильність» має негативну кореляцію з маскулінністю та фемінністю зазначеної ролі ($r = -0,34$; $p \leq 0,001$).

Оцінки маскулінності та фемінності ролі «чоловіка-лідера/М/Ф» мають одночасно позитивні кореляції з «експресивністю» та «рольовою гнучкістю» (r від 0,27 до 0,33; $p \leq 0,01$). Оцінка маскулінності та фемінності ролі «жінки лідера/М/Ф» мають позитивні кореляції з «рольовою гнучкістю» (r від 0,28 до 0,29; $p \leq 0,01$). Оцінки маскулінності та фемінності ролі «спокусниці/М/Ф» мають позитивні кореляції з «рольовою глибиною» (r від 0,23 до 0,24; $p \leq 0,01$).

Оцінки маскулінності та фемінності ролі «мачо/М/Ф» мають позитивні кореляції з «експресивністю» (r від 0,31 до 0,32; $p \leq 0,01$). Отже, кореляційний аналіз показав, що «рольова гнучкість» та «експресивність» найбільш чутливі щодо процесу диференціації ролей в категоріях М/Ф серед жінок-респонденток.

Натомість надалі наведемо кореляції у вибірці жінок, які не свідчать про суперечний взаємовплив. Так, фемінність досліджуваних жінок «Я/Ф» має позитивні зв'язки з «безкомпромісністю» ($r = 0,31$; $p \leq 0,001$) та «прихильністю» до людей ($r = 0,29$; $p \leq 0,001$), негативні з «напористістю» ($r = -0,24$; $p \leq 0,001$), «непоступливістю» ($r = -0,22$; $p \leq 0,001$), біографічним чинником – «конфліктністю у юнацькому віці» ($r = -0,22$; $p \leq 0,001$). Маскулінність досліджуваних «жінок/М» позитивно пов'язана з драйвером «намагайся» ($r = 0,24$; $p \leq 0,001$).

Оцінка маскулінності ролі «чоловіка/М» позитивно корелює з «безкомпромісністю» ($r = 0,24$; $p \leq 0,001$), «відповідальністю» ($r = 0,24$; $p \leq 0,001$), «самоконтролем» ($r = 0,25$; $p \leq 0,001$), «рольовою гнучкістю» ($r = 0,27$; $p \leq 0,001$). Оцінка фемінності ролі «дружини/Ф» позитивно корелює з «експресивністю» ($r = 0,28$; $p \leq 0,001$) та «рольовою гнучкістю» ($r = 0,24$; $p \leq 0,001$). Оцінка маскулінності ролі «дружини/М» має негативну кореляцію з «прихильністю» до людей ($r = -0,24$; $p \leq 0,001$). Оцінка андрогінності «дружини/А» позитивно корелює з «безкомпромісністю» ($r = 0,23$; $p \leq 0,001$) та «рольовою гнучкістю» ($r = 0,22$; $p \leq 0,001$).

Оцінка фемінності ролі «мами/Ф» має позитивні кореляції її з «наполегливістю» ($r = 0,23$; $p \leq 0,001$), «рольовою гнучкістю» ($r = 0,23$; $p \leq 0,001$), «самоконтролем» ($r = 0,23$; $p \leq 0,001$). Оцінка андрогінності ролі «мами/А» позитивно пов'язана з «безкомпромісністю» та ($r = 0,26$; $p \leq 0,001$), негативно з біографічним фактом – «невдалими стосунками з однолітками» у юнацькому віці ($r = -0,25$; $p \leq 0,001$). Оцінка маскулінності ролі «батька/М» позитивно пов'язана з установкою на те, що «чоловіки зазвичай більше успішні, ніж жінки» ($r = 0,22$; $p \leq 0,001$). Оцінка маскулінності ролі

«домогосподарки/М» негативно корелює з характеристикою «експресивності» ($r = -0,27; p \leq 0,001$).

Оцінка фемінності ролі «дідуся/Ф» позитивно корелює з «напористістю» ($r = 0,27; p \leq 0,001$) та «непоступністю» ($r = 0,25; p \leq 0,001$), негативно з «прийняттям публічної сексуальної привабливості жінок» ($r = -0,24; p \leq 0,001$). Оцінка фемінності ролі «бабусі/Ф» позитивно корелює з «наполегливістю» ($r = 0,23; p \leq 0,001$), оцінка андрогінності цієї ролі позитивно корелює з оцінкою «відкритості теми романтики у батьківській родині» ($r = 0,22; p \leq 0,001$). Оцінка андрогінності ролі «друга/А» позитивно пов'язана з «безкомпромісністю» ($r = 0,28; p \leq 0,001$) та «рольовою гнучкістю» ($r = 0,29; p \leq 0,001$), негативно з «неприйняттям емансипованих жінок у культурі та мистецтві» ($r = -0,23; p \leq 0,001$). Оцінка андрогінності ролі «подруги/А» позитивно корелює з «безкомпромісністю» ($r = 0,29; p \leq 0,001$) та «рольовою гнучкістю» ($r = 0,28; p \leq 0,001$). Оцінка маскулінності ролі «подруги/М» позитивно корелює з силою драйвера «намагайся» ($r = 0,22; p \leq 0,001$) та «прийняттям чоловічою еротики» ($r = 0,24; p \leq 0,001$). Оцінка андрогінності «чоловіка-лідера/А» позитивно корелює з «рольовою гнучкістю» ($r = 0,26; p \leq 0,001$). Оцінка андрогінності «жінки-лідера/А» позитивно корелює з «рольовою глибиною» ($r = 0,21; p \leq 0,001$) та «рольовою гнучкістю» ($r = 0,27; p \leq 0,001$). Оцінка андрогінності ролі «коханки/А» позитивно пов'язана з установкою, що «чоловіки більш успішні, ніж жінки» ($r = 0,22; p \leq 0,001$). Оцінка маскулінності ролі «спокусниці/М» негативно корелює з «толерантністю до маскулінізації жінок» ($r = -0,22; p \leq 0,001$), оцінка андрогінності цієї ролі позитивно пов'язана з «самоефективністю» ($r = 0,22; p \leq 0,001$) та негативно з «прихильністю» ($r = -0,22; p \leq 0,001$). Пошук кореляційних зв'язків між показниками дослідження та представленими гендерними ролями показав найбільш значущими наступні характеристики: «рольова гнучкість» та «безкомпромісність» (найбільш високе навантаження), «прихильність», а також «напористість», «непоступливість» «експресивність», «наполегливість», драйвер «намагайся» та настанови, що «чоловіки більш успішні».

Виявлені парціальні статистично значущі зв'язки засвідчує, що на відміну від чоловіків, матриця парціальних кореляцій жінок є дуже насиченою. У чоловіків жоден з показників дослідження не пов'язаний з оцінками ролей, у жінок таких зв'язків 1152, що складає 23,5% від загальної кількості можливих пар показників дослідження за винятком кореляцій у середині оцінок образів. Це доводить, що формування гендерних стереотипів жінок є закономірним та передбачуваним процесом, стихійність якого значно менша, ніж у чоловіків. В процесі оцінки жінки дотримуються не уявлень про конкретного чоловіка чи жінку, а про гендерну роль взагалі. З урахуванням кількості кореляцій, ми звертаємо увагу тільки на найбільші з них (зі значущістю $p < 0,001$).

Багато оцінок маскулінності жінок залежить від особливостей їх соціалізації у школі, досвіду та настанов з батьківської родини. Зокрема, позитивні зв'язки власної маскулінності («Я/М») спостерігаються з «конфліктністю у школі» ($r = 0,31$; $p \leq 0,001$) та «жорстокістю з боку батька» ($r = 0,26$; $p \leq 0,001$). Негативні парціальні зв'язки маскулінності спостерігаються з «безкомпромісністю» у конфліктах ($r = -0,22$; $p \leq 0,001$), «схильністю до пошуку вражень» ($r = -0,31$; $p \leq 0,001$), «депресивністю» ($r = -0,22$; $p \leq 0,001$), позитивний зв'язок – з «наполегливістю» ($r = 0,25$; $p \leq 0,001$).

Маскулінність ролі «типової жінки/М» має позитивні парціальні кореляції з впевненістю у «важливості офіційного шлюбу» ($r = 0,26$; $p \leq 0,001$), перевагою «розуму над почуттями у стосунках батьків» ($r = 0,26$; $p \leq 0,001$), «підозрілості» як психологічні рисі ($r = 0,29$; $p \leq 0,001$). Фемінність «типової жінки/Ф» негативно корелює із наявністю «конфліктів у стосунках між батьками» ($r = -0,22$; $p \leq 0,001$). Чим менше жінка допускає «фемінізацію чоловіка», тим більш фемінно вона оцінює роль «типової жінки/Ф» ($r = -0,25$; $p \leq 0,001$). Крім цього, фемінність «типової жінки/Ф» обернено зв'язана зі «схильністю до теплих стосунків» ($r = -0,25$; $p \leq 0,001$). Андроґінність «типової жінки/А» може формуватися за умов слабого «впливу з боку бабусі» ($r = -0,25$; $p \leq 0,001$). Ця роль також зворотно зв'язана з «неприйняттям фемінних чоловіків у мистецтві»

($r = -0,26$; $p \leq 0,001$). Сила драйвера «Будь сильним» прямо пов'язана з андрогінністю «типової жінки/А» ($r = 0,26$; $p \leq 0,001$). Андрогінність типової жінки також негативно корелює із «розумінням» ($r = -0,23$; $p \leq 0,001$) та «допитливістю» ($r = -0,26$; $p \leq 0,001$).

Маскулінність ролі «типового чоловіка/М» має позитивні парціальні кореляції з: «конфліктністю в батьків у родині» ($r = 0,26$; $p \leq 0,001$), допущенням «фемінізації чоловіків» ($r = 0,29$; $p \leq 0,001$), «допитливістю» ($r = 0,23$; $p \leq 0,001$). Фемінність «типового чоловіка/Ф» не має жодних парціальних зв'язків з іншими показниками дослідження. Андрогінність «типового чоловіка/А» обернено зв'язана у жінок із «лідерством» у школі ($r = -0,23$; $p \leq 0,001$) та установкою на «важливість офіційного шлюбу» ($r = -0,27$; $p \leq 0,001$). Ця роль прямо пов'язана із переважанням «обов'язку у стосунках між батьками» ($r = 0,23$; $p \leq 0,001$).

Маскулінність ролі «дружини/М» має негативну кореляцію з оцінкою «успіхів з протилежною статтю» ($r = -0,28$; $p \leq 0,001$) та позитивну з «артистичністю» досліджуваних жінок ($r = 0,24$; $p \leq 0,001$). Фемінність ролі «дружини/Ф» не має жодних парціальних зв'язків з іншими показниками дослідження. Андрогінність ролі «дружини/А» вища у жінок, які допускають «фемінізацію чоловіків» ($r = 0,23$; $p \leq 0,001$) та не допускають «маскулінізацію жінок» ($r = -0,24$; $p \leq 0,001$).

Маскулінність ролі «чоловіка/М» позитивно корелює зі схильністю респонденток до «домінування» ($r = 0,24$; $p \leq 0,001$) та «самоконтролю» у поведінці ($r = 0,26$; $p \leq 0,001$). Фемінність ролі «чоловіка/Ф» прямо зв'язана із «запальністю» ($r = 0,22$; $p \leq 0,001$), «товариськістю» ($r = 0,24$; $p \leq 0,001$) та «повагою до інших» ($r = 0,25$; $p \leq 0,001$) та обернено – із «довірливістю» ($r = -0,25$; $p \leq 0,001$) та «передбачливістю» ($r = -0,23$; $p \leq 0,001$). Андрогінність ролі «чоловіка/А» позитивно корелює з «відкритістю теми романтики» у спілкуванні з батьками ($r = 0,28$; $p \leq 0,001$), схильністю до «уникнення почуття провини» ($r = 0,27$; $p \leq 0,001$) та «пластичністю» ($r = 0,22$; $p \leq 0,001$). Негативні

кореляції виявлено з відношенням до «фемінізації чоловіка» ($r = -0,23; p \leq 0,001$) та «емоційною лабільністю» ($r = -0,29; p \leq 0,001$).

Роль «мами» оцінюється менш маскулінною, коли дитина зазнає «жорстокості з боку батька» ($r = -0,38; p \leq 0,001$), а також із покращенням «ставлення до чоловічої еротики» ($r = -0,38; p \leq 0,001$). Маскулінність ролі «мами/М» позитивно зв'язана зі збільшенням характеристики «товариськості» ($r = 0,24; p \leq 0,001$), «напруженості» ($r = 0,23; p \leq 0,001$), «рольовою гнучкістю» ($r = 0,22; p \leq 0,001$). Негативну кореляцію оцінка маскулінності ролі «мами/М» має з «передбачливістю» ($r = -0,33; p \leq 0,001$). Фемінінність ролі «мами/Ф» негативно корелює зі схильністю до «теплих стосунків» ($r = -0,29; p \leq 0,001$). Андроґінність ролі «мами/А» прямо зв'язана з «товариськістю» ($r = 0,23; p \leq 0,001$).

Маскулінність ролі «дідуся/М» позитивно зв'язана з силою драйвера «будь досконалим» ($r = 0,22; p \leq 0,001$), а також дещо слабше з настановою щодо можливістю кращої «господарчої функції у чоловіків» ($r = 0,18; p \leq 0,01$), зниженням «товариськості» опитуваних жінок ($r = -0,2; p \leq 0,01$). Фемінінність ролі «дідуся/Ф» позитивно корелює з драйвером «Будь досконалим» ($r = 0,23; p \leq 0,001$). Андроґінність ролі «дідуся/А» вища у тих жінок, які не згодні із установкою «Чоловік є кращим господарем» ($r = -0,23; p \leq 0,001$). Ця роль також зв'язана із «прийняттям публічної сексуальної привабливості» ($r = 0,22; p \leq 0,001$), «пошуком вражень» ($r = 0,28; p \leq 0,001$) та «мрійливістю» ($r = 0,23; p \leq 0,001$). «Рольова гнучкість» також позитивно корелює з андроґінністю ролі «дідуся/А» ($r = 0,23; p \leq 0,001$).

Маскулінність ролі «бабусі/М» знижується при підвищенні «толерантності до фемінізованих чоловіків» ($r = -0,25; p \leq 0,001$), підвищенні «безкомпромісності» у стосунках ($r = -0,24; p \leq 0,001$), «самокритики» ($r = -0,28; p \leq 0,001$), але позитивно корелює з «передбачливістю» ($r = 0,25; p \leq 0,001$). Фемінінність ролі «бабусі/Ф» обернено зв'язана з установкою на те, що «чоловік є кращим господарем» ($r = -0,23; p \leq 0,001$), «самоефективністю» ($r = -0,22; p \leq 0,001$), «емоційною лабільністю» ($r = -0,26; p \leq 0,001$),

«пластичністю» ($r = -0,24$; $p \leq 0,001$) та драйвером «Будь досконалим» ($r = -0,26$; $p \leq 0,001$). Андроґінність ролі «бабусі/А» негативно корелює з «впливом дідуся» ($r = -0,28$; $p \leq 0,001$), а також притаманна жінкам, у «стосунках між батьками яких переважав розум» ($r = 0,22$; $p \leq 0,001$). Крім цього, виявлені негативні парціальні кореляції із «пошуком вражень», «повагою до інших» ($r = -0,32$; $p \leq 0,001$) і «рольовою гнучкістю» ($r = -0,33$; $p \leq 0,001$), та позитивна – із «розумінням» ($r = 0,27$; $p \leq 0,001$).

Оцінка маскулінності «подруги/М» збільшується при зменшенні оцінки «стосунків батьків як холодних та розумних» ($r = -0,22$; $p \leq 0,001$), збільшенні сили драйвера «поспішай» ($r = 0,23$; $p \leq 0,001$), націленості на «пошук вражень» ($r = 0,22$; $p \leq 0,001$), зменшенні схильності до «розуміння у стосунках» з людиною ($r = -0,23$; $p \leq 0,001$), збільшенні «самокритики» ($r = 0,24$; $p \leq 0,001$) та «рольової гнучкості» ($r = 0,22$; $p \leq 0,001$). Фемінність ролі «подруги/Ф» має сильний позитивний зв'язок із драйвером «Будь досконалим» ($r = 0,35$; $p \leq 0,001$) та обернено зв'язана із «непоступністю» ($r = -0,23$; $p \leq 0,001$) та активністю ($r = -0,22$; $p \leq 0,001$). Андроґінність ролі «подруги/А» негативно корелює з драйвером «Будь сильним» ($r = -0,22$; $p \leq 0,001$).

Маскулінність ролі «друга/М» негативно корелює з силою настанови щодо «рівності чоловіка та жінки у сім'ї» ($r = -0,22$; $p \leq 0,001$), збільшується при збільшенні оцінки «стосунків батьків як холодних та розумних» ($r = 0,23$; $p \leq 0,001$), збільшенні сили драйвера «радує інших» ($r = 0,23$; $p \leq 0,001$). Фемінність ролі «друга/Ф» прямо зв'язана з установкою на те, що «дружина є кращою господаркою» ($r = 0,25$; $p \leq 0,001$), «толерантністю до фемінізованих чоловіків» ($r = 0,23$; $p \leq 0,001$) та обернено зв'язана з «допитливістю» ($r = -0,24$; $p \leq 0,001$). Андроґінність ролі «друга/А» негативно корелює із «толерантністю до фемінізованих чоловіків» ($r = -0,22$; $p \leq 0,001$) та позитивно – із страхом бути «схожим на протилежну стать» ($r = 0,26$; $p \leq 0,001$). Крім цього, андроґінність ролі «друга/А» прямо зв'язана з «передбачливістю» ($r = 0,22$; $p \leq 0,001$) і «емоційною лабільністю» ($r = 0,29$; $p \leq 0,001$) та обернено – з «напруженістю» ($r = -0,25$; $p \leq 0,001$).

Маскулінність ролі «коханки/М» позитивно корелює із установкою на те, що «чоловік є кращим господарем» ($r = 0,25$; $p \leq 0,001$) та негативно – з «образливістю» ($r = -0,24$; $p \leq 0,001$). Фемінність ролі «коханки/Ф» прямо зв'язана з «образливістю» ($r = 0,26$; $p \leq 0,001$) та «напруженістю» ($r = 0,22$; $p \leq 0,001$). Андроґінність ролі «коханки/А» позитивно корелює із установкою на те, що «чоловік є головним» ($r = 0,22$; $p \leq 0,001$), «товариськістю» ($r = 0,29$; $p \leq 0,001$), «повагою до інших» ($r = 0,32$; $p \leq 0,001$). Негативно цю роль корельовано з «підозрілістю» ($r = -0,27$; $p \leq 0,001$), «розумінням» ($r = -0,34$; $p \leq 0,001$) та «допитливістю» ($r = -0,24$; $p \leq 0,001$).

Маскулінність ролі «альфонса/М» у жінок прямо зв'язана із драйвером «Радуй інших» ($r = 0,27$; $p \leq 0,001$) та «підозрілістю» ($r = 0,29$; $p \leq 0,001$). Фемінність ролі «альфонса/Ф» негативно корелює із драйвером «Радуй інших» ($r = -0,28$; $p \leq 0,001$), «пластичністю» ($r = -0,22$; $p \leq 0,001$) та «підозрілістю» ($r = -0,25$; $p \leq 0,001$) та позитивно – із «теплыми стосунками» ($r = 0,25$; $p \leq 0,001$). Андроґінність ролі «альфонса/А» позитивно зв'язана зі «схильністю вирішувати конфлікти» під час навчання у школі ($r = 0,22$; $p \leq 0,001$) та негативно – зі ставленням до «фемінізації чоловіка» ($r = -0,29$; $p \leq 0,001$). Крім цього, андроґінність цієї ролі позитивно корелює із «наполегливістю» ($r = 0,31$; $p \leq 0,001$) та негативно – із «емоційною лабільністю» ($r = -0,29$; $p \leq 0,001$).

Маскулінність ролі «жінки лідера/М» обернено зв'язана із «лідерством у школі» ($r = -0,23$; $p \leq 0,001$), «пошуком вражень» ($r = -0,23$; $p \leq 0,001$) та «депресивністю» ($r = -0,22$; $p \leq 0,001$). Фемінність ролі «жінки лідера/Ф» прямо пов'язана із «лідерством у школі» ($r = 0,23$; $p \leq 0,001$). Андроґінність ролі «жінки лідера/А» може формуватися через недостатність або відсутність «впливу дідуся» ($r = -0,25$; $p \leq 0,001$). Вона позитивно зв'язана з установкою на те, що «дружина є головною» ($r = 0,25$; $p \leq 0,001$) та негативно – із установкою на те, що «чоловік є кращим господарем» ($r = -0,26$; $p \leq 0,001$). Андроґінність ролі «жінки лідера/А» є високою у тих жінок, які не допускають «фемінізацію чоловіків» ($r = -0,22$; $p \leq 0,001$). Крім цього, андроґінність цієї

ролі позитивно корелює зі «співробітництвом» ($r = 0,28$; $p \leq 0,001$) та негативно – з «акуратністю» ($r = -0,24$; $p \leq 0,001$).

Маскулінність ролі «чоловіка лідера/М» може бути наслідком слабого «впливу мами» ($r = -0,22$; $p \leq 0,001$) та сильного «впливу дідуся» ($r = 0,31$; $p \leq 0,001$). Така оцінка ролі «чоловіка лідера/М» негативно корелює із установкою на те, що «дружина є кращою господаркою» ($r = -0,27$; $p \leq 0,001$). Маскулінність ролі «чоловіка лідера/М» прямо зв'язана з «напористістю» ($r = 0,24$; $p \leq 0,001$), «повагою до інших» ($r = 0,29$; $p \leq 0,001$) та зворотно – із «активністю» ($r = -0,3$; $p \leq 0,001$), «розумінням» ($r = -0,29$; $p \leq 0,001$). Фемінність ролі «чоловіка лідера/Ф» формується за рахунок сильного «впливу мами» ($r = 0,23$; $p \leq 0,001$) та слабого «впливу дідуся» ($r = -0,28$; $p \leq 0,001$). Така оцінка ролі «чоловіка-лідера» позитивно корелює із установкою на те, що «дружина є кращою господаркою» ($r = 0,28$; $p \leq 0,001$). Вона також негативно корелює із «напористістю» ($r = -0,24$; $p \leq 0,001$) та «повагою до інших» ($r = -0,27$; $p \leq 0,001$) та позитивно – із «активністю» ($r = 0,31$; $p \leq 0,001$) та «розумінням» ($r = 0,25$; $p \leq 0,001$). Андроґінність ролі «чоловіка лідера/А» обернено зв'язана з установкою на те, що «дружина є головною» ($r = -0,29$; $p \leq 0,001$) та прямо – з установкою на те, що «чоловік є кращим господарем» ($r = 0,35$; $p \leq 0,001$). Андроґінність ролі «чоловіка лідера/А» також позитивно корелює із «розумінням» ($r = 0,23$; $p \leq 0,001$) та «пластичністю» ($r = 0,22$; $p \leq 0,001$).

Маскулінність ролі «домогосподарки/М» негативно корельовано із «обов'язком у стосунках між батьками» ($r = -0,22$; $p \leq 0,001$). Крім цього, вона зворотно пов'язана із «безкомпромісністю» ($r = -0,22$; $p \leq 0,001$) та «відповідальністю» ($r = -0,24$; $p \leq 0,001$). Фемінність ролі «домогосподарки/Ф» позитивно корелює із «напруженістю» ($r = 0,23$; $p \leq 0,001$). Андроґінність ролі «домогосподарки/А» позитивно корелює із установкою на те, що «чоловік і дружина рівні» ($r = 0,25$; $p \leq 0,001$) та «безкомпромісністю» ($r = 0,24$; $p \leq 0,001$).

Маскулінність ролі «домогосподаря/М» не має парціальних кореляційних зв'язків з іншими показниками дослідження. Фемінність ролі «домогосподаря/Ф» також не зв'язана з жодним із показників дослідження.

Андрогінність ролі «домогосподаря/А» позитивно корелює із установкою на «важливість офіційного шлюбу» ($r = 0,24$; $p \leq 0,001$) та негативно – з «неприйняттям емансипації жінок у мистецтві» ($r = -0,23$; $p \leq 0,001$).

Маскулінність ролі «спокусниці/М» обернено зв'язана із «запальністю» ($r = -0,27$; $p \leq 0,001$) та прямо зв'язана із «передбачливістю» ($r = 0,22$; $p \leq 0,001$). Фемінність ролі «спокусниці/Ф» обернено зв'язана із роллю «відкинутого в школі» ($r = -0,24$; $p \leq 0,001$) та прямо – із «запальністю» ($r = 0,27$; $p \leq 0,001$). Андрогінність ролі «спокусниці/А» позитивно корелює із «прийняттям публічної сексуальної привабливості» ($r = 0,27$; $p \leq 0,001$) та «пошуком вражень» і негативно – з «наполегливістю» ($r = -0,22$; $p \leq 0,001$).

Маскулінність ролі «мачо/М» прямо зв'язана з драйвером «Будь сильним» ($r = 0,26$; $p \leq 0,001$) та «наполегливістю» ($r = 0,29$; $p \leq 0,001$) і зобернено – із «пошуком вражень» ($r = -0,22$; $p \leq 0,001$) та «передбачливістю» ($r = -0,28$; $p \leq 0,001$). Фемінність ролі «мачо/Ф» негативно корелює із драйвером «Будь сильним» ($r = -0,23$; $p \leq 0,001$) та «наполегливістю» ($r = -0,27$; $p \leq 0,001$) і позитивно корелює з «пошуком вражень» ($r = 0,24$; $p \leq 0,001$) та «передбачливістю» ($r = 0,25$; $p \leq 0,001$). Андрогінність ролі «мачо/А» обернено корельовано з «наполегливістю» ($r = -0,28$; $p \leq 0,001$) та прямо – з «емоційною лабільністю» ($r = 0,23$; $p \leq 0,001$).

Так, за результатами чоловічої вибірки не було знайдено жодної парціальної кореляції між психологічними показниками досліджуваних та їх оцінками гендерних ролей. Проте вони проявилися саме між оцінками гендерних ролей. Все це ще раз може підкреслювати соціальну природу ролей. В оцінці цих показників ми будемо враховувати позицію у їх взаємостосунках, як симетричну і несиметричну. Про симетричну позицію ми будемо говорити щодо оцінок одного образу, зокрема лідера (чоловіка/жінки), домогосподар/-

ки, сексуально-еротичних ролей (Ж/Ч). На несиметричну позицію ролей будуть вказувати кореляції оцінок одного образу ролі з оцінками іншого.

Розглянемо основні симетричні кореляції. Встановлено, що ряд ролей мають позитивні кореляції оцінок їх маскулінності та фемінності. Це ролі: «коханки» ($r = 0,68$; $p \leq 0,001$), «альфонса» ($r = 0,77$; $p \leq 0,001$), «жінки-лідера» ($r = 0,74$; $p \leq 0,001$), «чоловіка-лідера» ($r = 0,79$; $p \leq 0,001$), «домогосподарки» ($r = 0,81$; $p \leq 0,001$), «домогосподаря» ($r = 0,71$; $p \leq 0,001$), «спокусниці» ($r = 0,55$; $p \leq 0,001$), «мачо» ($r = 0,75$; $p \leq 0,001$). Зазначимо, що для інших ролей аналогічні симетричні кореляції відсутні, також відсутні кореляції з андрогінністю. Отже, симетричні парціальні кореляційні зв'язки показали найбільшу чуттєвість до суперечливих (недиференційованих) ролей господарського та сексуально-орієнтованого напрямку. Натомість гендерні ролі, які визначають родинні статуси й просоціальні зв'язки, такі як Ф/А серед отриманих кореляційних зв'язків не визначені. Можемо припустити, що мова йде про процес формування ролей вторинної соціалізації і такі ролі стають найбільш актуальними для респондентів.

Пояснення цим кореляціям можна дати з двох позицій. Перша – це схильність до деталізації образу взагалі, тобто незалежно від оцінки гендеру, якщо образ є емоційно насиченим, то чим більше якостей обирається для оцінки маскулінності, тим більше якостей обирається для оцінки фемінності. Але відсутність кореляцій з андрогінністю ставить під сумнів таке припущення, бо за умови його вірності, ми спостерігали б також кореляції маскулінності та фемінності з андрогінністю. Більш правдоподібним є пояснення з точки зору когнітивного ефекту контрастної оцінки образу. Якщо людина при оцінці певного образу припускає його яскраву фемінність, то також може припускати й яскраву маскулінність з тієї ж причини. Це схильність до сприймання образу як такого, який містить протилежні якості. Останнє припущення ми вважаємо більш правдоподібним з огляду на те, що досліджувані кореляції є парціальними, тобто можна припустити, що вони мають причинно-наслідковий зв'язок. У першому поясненні, загальна

продуктивність оцінки є медіатором зв'язку оцінок і це унеможливило появу парціальної кореляції, у другому поясненні ми маємо потенційно безпосередній зв'язок оцінок, коли людина у оцінці, наприклад, маскулінності, відштовхується від попередньої оцінки фемінності (чи навпаки).

Дві симетричні кореляції було знайдено й серед кореляцій андрогінності. Позитивно зв'язані оцінки андрогінності та маскулінності себе «Я/А/М» ($r = 0,2$; $p \leq 0,05$), маскулінності та андрогінності «дідусь/М/А» ($r = 0,23$; $p \leq 0,05$).

Несиметричні кореляції досить різноманітні. Це ті кореляції, які можна пояснити впливом оцінок однієї ролі на іншу, тобто асоціативними зв'язками між уявленнями про різні ролі. Такими парами у межах маскулінної ідентичності є: «мама/М» та «дружина/М» ($r = 0,34$; $p \leq 0,001$), «бабуся/М» та «дружина/М» ($r = 0,2$; $p \leq 0,05$), «батько/М» та «чоловік/М» ($r = 0,4$; $p \leq 0,001$), «дідусь/М» та «батько/М» ($r = 0,2$; $p \leq 0,05$). Вочевидь, отримані кореляції розкривають найбільш сильні асоціативні зв'язки уявлень про ролі серед чоловіків. Але якщо уявлення є асоційованими, то ми також передбачаємо аналогічні кореляції й за іншими видами ідентичності. Такі кореляції дійсно були знайдені. Для фемінної ідентичності це пари ролей: «типовий чоловік/Ф» та «чоловік/Ф» (муж) ($r = 0,23$; $p \leq 0,05$), «мама/Ф» та «дружина/Ф» ($r = 0,26$; $p \leq 0,01$), «бабуся/Ф» та «дружина/Ф» ($r = 0,24$; $p \leq 0,05$), «батько/Ф» та «чоловік/Ф» ($r = 0,26$; $p \leq 0,01$), «дідусь/Ф» та «батько/Ф» ($r = 0,25$; $p \leq 0,05$), «батько/Ф» та «друг/Ф» ($r = 0,23$; $p \leq 0,05$). Майже такі ж самі кореляції для андрогінності: «мама/А» та «дружина/А» ($r = 0,2$; $p \leq 0,05$), «батько/А» та «чоловік/А» ($r = 0,23$; $p \leq 0,05$), «бабуся/А» та «дідусь/А» ($r = 0,25$; $p \leq 0,05$), «друг/А» та «подруга/А».

Спростовуючи наше первинне припущення (через порівняння дисперсій оцінок чоловіків та жінок (Додаток Л 1), що рольова перцепція чоловіків залежить здебільшого від стихійних чинників, ми вдалися до пошуку медіаторів, що розривають зв'язок між психологічними, біографічними показниками та оцінками ролей. У нашому випадку, статистично встановлені

чинники зменшують передбачуваність оцінок чоловіків, роблять їх більш незалежними від досліджуваних психологічних та біографічних чинників. Статистичний аналіз показує, що у 63% випадків чоловіки дійсно мають більшу дисперсію оцінок, ніж жінки. 54% випадків є статистично значущими, а серед статистично значущих випадків 54% становлять випадки, коли у чоловіків дисперсія більша. Отримані дані не підтверджують наше припущення, тому подальший аналіз буде спрямовано на пошук чинників (медіаторів), які нівелюють зв'язок психологічних і біографічних показників з оцінками ролей.

Далі розглянемо, які з досліджуваних чинників призводять до зникнення парціальних кореляцій при умові наявності повних кореляцій.

Оцінка маскулінності власного «Я/М» позитивно корелює з оцінкою «відкритості теми сексу» у батьківській родині ($r = 0,25$; $p = 0,01$), зв'язок цих показників зникає при високій оцінці «відкритості теми романтики». Кореляція маскулінності власного «Я/М» та «депресивності» є негативною ($r = -0,24$; $p = 0,02$), але ця кореляція зникає за умови високої «самоєфективності», а також при високій оцінці «здатності вирішувати конфлікти». Тобто, за умови відкритості теми романтики у батьківській родині оцінка маскулінності власного «Я/М» чоловіками не співвідноситься з «відкритістю теми сексу», а «самоєфективність» та «вміння вирішувати конфлікти» не допускає «депресивності». Фемінність власного «Я/Ф» позитивно корелює з оцінкою «толерантності до маскулінованих жінок» ($r = 0,25$; $p = 0,01$), ця кореляція зникає при високій оцінці «толерантності до фемінованих чоловіків». Оцінка андрогінності власного «Я/А» негативно корелює з характеристикою «мстивості» ($r = -0,24$; $p = 0,02$), ця кореляція зникає за умови високих значень прагнення «розуміння інших людей» та «наполегливості» (Додаток Л. 2).

Посилення «впливу дідуся» у дитинстві позитивно корелює з маскулінністю ролі «чоловіка/М» ($r = 0,25$; $p = 0,01$), але «вплив дідуся» конкурує з «впливом бабусі», тому при посиленні «впливу бабусі» зазначена

кореляція зникає, хоча й не стає негативною. «Відкритість теми сексу» у батьківській родині позитивно корелює з андрогінністю ролі «чоловіка/А» ($r = 0,24$; $p = 0,02$), ця кореляція зникає з умови високої оцінки «відкритості теми романтики» у родині. Оцінка фемінності ролі «чоловіка/Ф» позитивно корелює з «прагненням нових вражень» ($r = 0,24$; $p = 0,02$), але зникає за високих значень прагнення «встановлювати теплі стосунки» з оточуючими (Додаток Л. 2).

Сила «конфліктів у батьківській родині» негативно корелює з оцінкою фемінності «дружини/Ф» ($r = -0,25$; $p = 0,01$), ця кореляція зникає за умови «відкритості теми романтики» у родині (див. рис. 2.3). «Відкритість теми сексу» у батьківській родині позитивно корелює з оцінкою фемінності «дружини/Ф» ($r = 0,32$; $p \leq 0,001$), зазначена кореляція зникає при «відкритості теми романтики». Оцінка андрогінності ролі «дружини/А» позитивно корелює з оцінкою батьків як «взірця стосунків» між чоловіком та жінкою ($r = 0,27$; $p = 0,01$), але коли «тема романтики» у родині повністю відкрита, то ця кореляція зникає. «Наполегливість», як особистісна риса, також позитивно корелює з оцінкою андрогінності ролі «дружини/А» ($r = 0,26$; $p = 0,01$), але коли показник схильності до «теплих стосунків» є високим ця кореляція стає незначущою (Додаток Л. 2).

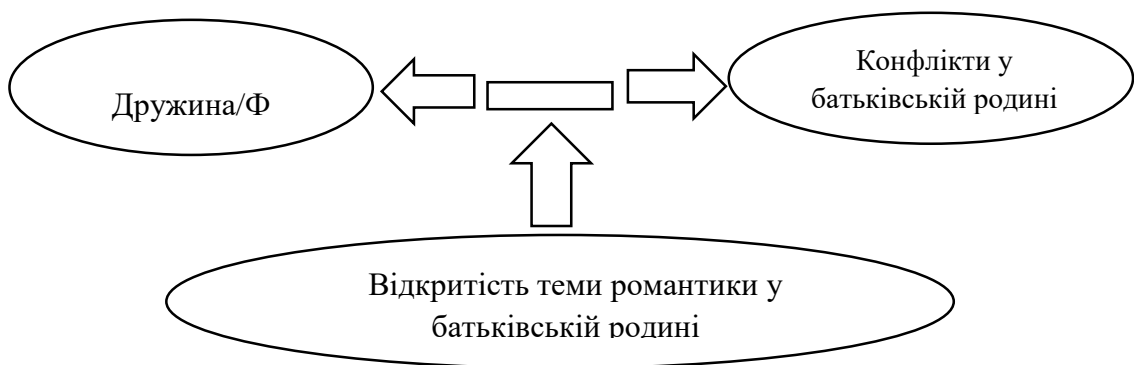

Рис. 2.3 Корелят ролі «дружина/Ф» у чоловіків

Оцінка фемінності ролі «мами/Ф» має позитивну повну кореляцію з силою «впливу бабусі» у дитинстві ($r = 0,24$; $p = 0,02$), але вона зникає під конкуруючим «впливом дідуся»: при високих значеннях «впливу дідуся» «вплив бабусі» на формування образу «мами» стає незначущим. Оцінка фемінності образу «мами/Ф» збільшується при збільшенні «відкритості теми

сексу» у родині ($r = 0,28$; $p = 0,01$) та зменшується при збільшенні «конфліктності стосунків батьків» ($r = -0,23$; $p = 0,02$), але обидві ці кореляції перестають бути значущими у разі «відкритості теми романтики» у родині. Оцінка андрогінності «мами/А» має позитивні кореляційні зв'язки з прагненням «пошуку вражень» ($r = 0,26$; $p = 0,01$), «уникненням почуття провини» ($r = 0,26$; $p = 0,01$), «довірливістю» ($r = 0,25$; $p = 0,01$), «самоконтролем» поведінки ($r = 0,25$; $p = 0,01$). Вірогідно, ці особистісні якості допомагають чоловікам уявити роль «мами/А» як успішну, самостійну та, в цілому, андрогінну. Але при особистісній схильності до формування «теплих стосунків» з людьми всі ці кореляції зникають.

Оцінка маскулінності ролі «батька/М» та «відкритості теми сексу» у батьківській родині мають значущу позитивну кореляцію ($r = 0,27$; $p = 0,01$), яка зникає за умови високої оцінки «відкритості теми романтики». З оцінкою андрогінності ролі «батька/А» позитивно корелюють «товариськість» ($r = 0,23$; $p = 0,02$) та «повага до інших» ($r = 0,25$; $p = 0,01$), обидві кореляції зникають при високих балах за шкалою «наполегливості».

Оцінка маскулінності ролі «друга/М» позитивно зв'язана з такими особистісними рисами, як «домінування» ($r = 0,23$; $p = 0,02$) та «розуміння інших» ($r = 0,25$; $p = 0,01$). Обидві вказані кореляції стають незначущими при високому показнику «сенситивності до почуттів». Оцінка андрогінності ролі «друга/А» позитивно корелює з прагненням «пошуку вражень» ($r = 0,25$; $p = 0,01$) та негативно з «мстивістю» ($r = -0,24$; $p = 0,01$). Ці зв'язки зникають за умови високих значень прагнення «теплих стосунків» з оточуючими ((Додаток Л. 2).

Оцінка фемінності ролі «подруги/Ф» позитивно корелює з оцінкою «відкритості теми сексу» у батьківській родині ($r = 0,26$; $p = 0,01$), ця кореляція зникає коли «відкритість теми романтики» у батьківській родині оцінюється дуже високо. Оцінка андрогінності ролі «подруги/А» позитивно корелює з особистісною рисою «довірливістю» ($r = 0,24$; $p = 0,02$), але ця кореляція зникає при високих значеннях показника «самоконтролю».

Повні кореляції свідчать, що підвищення «впливу батька» корелює одночасно й підвищенням оцінок маскулінності та фемінності ролі «альфонса/М/Ф» ($r = 0,26$; $p = 0,01$). Це показує у першу чергу те, що під загальним «впливом батька» уявлення про роль «альфонса» стають більш різноманітними та можуть містити як прояви жіночості, так і прояви типово чоловічих якостей. Але ці кореляції зникають, коли у родині «тема романтики є відкритою», а батьки є для дитини «взірцем стосунків».

Оцінка фемінності ролі «спокусниці/Ф» позитивно корелює з оцінкою «не вдалості стосунків з однолітками» у дитинстві ($r = 0,23$; $p = 0,02$), але ця кореляція зникає за умови високої оцінки «успішності спілкування з однолітками». Оцінка маскулінності цієї ролі негативно корелює з «успіхами з протилежною статтю» у юнацькому віці ($r = -0,23$; $p = 0,02$) та показником «самоконтролю» поведінки ($r = -0,24$; $p = 0,01$), ці кореляції зникають за умови високих показників «поваги до інших» та «успішності спілкування з однолітками» у юнацтві.

Оцінка маскулінності та фемінності ролі «домогосподаря/М/Ф» негативно корелює з установкою, що жінки за допомогою «демонстрації слабкості маніпулюють чоловіками» ($r = -0,26$ та $r = -0,23$ відповідно; $p = 0,01$), але ці кореляції зникають при впевненості, що «демонстрація сили чоловіками – це засіб маніпуляції жінками». Оцінка андрогінності ролі «домогосподаря/А» негативно корелює з схильністю до «мстивості» ($r = -0,24$; $p = 0,02$), ця кореляція зникає при умові високого показника «схильності до співробітництва». Також ця оцінка позитивно корелює з «наполегливістю» ($r = 0,25$; $p = 0,01$), але ця кореляція зникає за високих значень схильності до «теплих стосунків», та «сензитивністю до почуттів».

Оцінка андрогінності ролі «домогосподарки/А» позитивно корелює з особистісними рисами «наполегливістю» ($r = 0,28$; $p = 0,01$) та «відповідальністю» ($r = 0,24$; $p = 0,02$), обидві кореляції зникають при високих значеннях схильності до «розуміння людей». «Мстивість» та оцінка

андрогінності ролі «домогосподарки/А» мають негативну кореляцію ($r = -0,27$; $p = 0,01$), яка зникає при прагненні «теплих стосунків» з людьми.

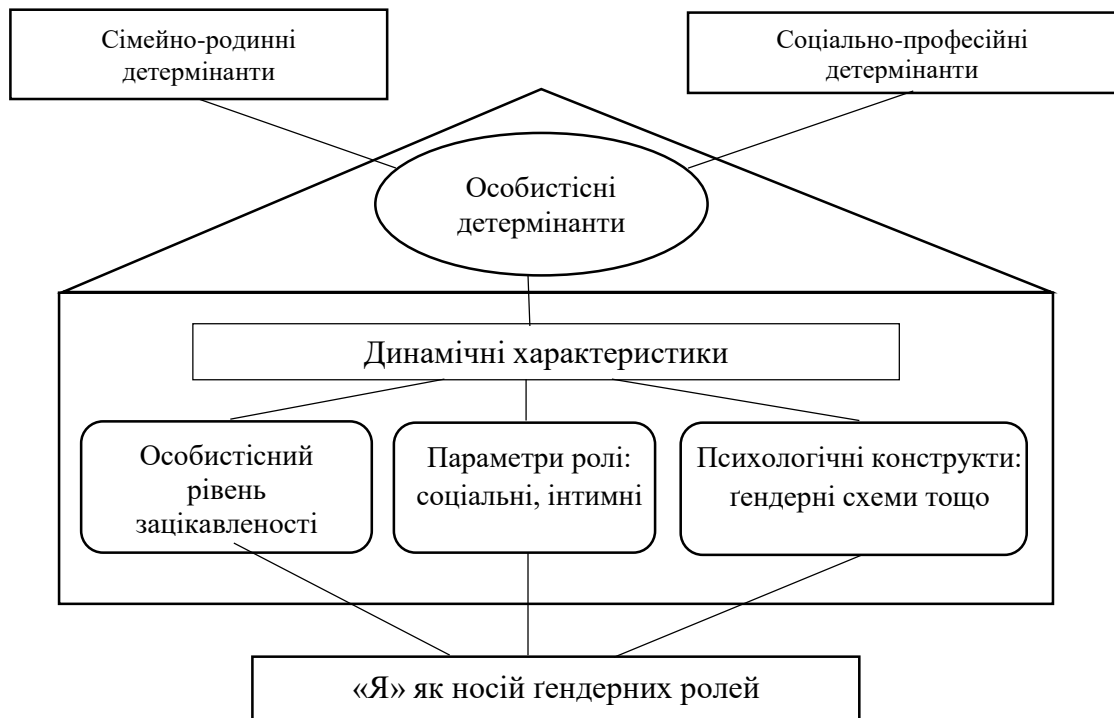
Оцінка маскулінності та фемінності «жінки-лідера/М/Ф» позитивно корелюють з «мрійливістю» ($r = 0,25$; $p = 0,01$), що свідчить про значну роль мрійливості у формуванні суперечливого уявлення про цю роль. Але обидва взаємозв'язки зникають за умови високих значень показника «домінування».

Виявлені чинники показали, що в досвіді чоловіків-респондентів «відкритість теми романтики у батьківській родині» має найбільшу чутливість при оцінці гендерних ролей. Також значущими медіаторами виступають наступні показники: прагнення «теплих стосунків» з оточуючими, «сензитивність до почуттів», «успішність спілкування з однолітками» у юнацтві, «розуміння інших людей» та «наполегливість». Замічено, що медіаторами виступають як показники досвіду респондентів, так і особистісні якості, такі як: «самоефективність», «самоконтроль», «домінування».

Проведений аналіз гендерних аспектів рольової перцепції молоді засвідчив залежність як від особистісних якостей респондентів так і їхнього досвіду в царині рольових експектацій у процесі первинної та вторинної соціалізації. Виявлені гендерні аспекти засвідчують детермінуючу їх силу у процесах рольової перцепції. На основі виявлених у емпіричному дослідженні детермінуючих аспектів гендерно-рольової перцепції нами створена модель детермінантів сприймання гендерних ролей (див. рис. 2.4).

До сімейно-родинних детермінант можна віднести наслідування родинних норм та стереотипів, досвід взаємодії з батьками, сіблінгами та родичами як носіями певних гендерних ролей, сімейні очікування щодо рольового репертуару особистості та приписи як їй поводитися у суспільстві. Як видно на рис. 2.4 до соціально-професійних детермінант відносяться стосунки з однолітками, соціальні очікування щодо трансляції гендерних ролей, наслідування поведінки тих осіб, що втілюють для особистості взірць рольового прояву, соціальні стереотипи щодо гендерно-рольової поведінки та культуральні особливості, що існують у суспільстві. Ці дві групи детермінант

інтеріоризуються у особистісні, які характеризуються статево-віковими особливостями розвитку, власними уявленнями щодо прояву гендерних ролей, здатністю до рефлексії та усвідомлення таких проявів – як власних так і інших людей та мають наступні динамічні характеристики: особистісний рівень зацікавленості, роль як предмет сприймання та психологічні конструкти, які включають в себе категорії Ф/М/А й гендерні схеми.

Рис. 2.4 Детермінанти сприймання молоддю гендерних ролей

Розглянемо складові динамічних характеристик більш детально. Так, рівень зацікавленості (пізнавальний інтерес) та виключності особистості у взаємодію слугує рефлексії характеристик такої взаємодії та прояву в процесі власної рольової гнучкості. За відсутності зацікавленості/включності у взаємодію особистість зазвичай не вбачає необхідність аналізу та корекції власних поведінкових проявів і, як наслідок, не збагачує власний рольовий репертуар. Наступною динамічною характеристикою є параметри ролі. Під час взаємодії фокус уваги сконцентровано на предметі сприймання або його об'єкті, де фігурою стають поведінкові прояви візаві (опонента взаємодії), які порівнюються крізь призму психологічних конструктів: Ф/М/А, гендерних схем, еталонів та прототипів тої чи іншої гендерної ролі, що існують у

внутрішньому світі особистості, з реальними об'єктами цієї взаємодії. Результатом такого аналізу є наснаження власної гендерно-рольової поведінки та розширення меж сприймання людини як особистості, носія певних рольових експлікацій, що в своє чергу сприяє розвитку гендерної культури особистості.

2.5. Сприймання молоддю гендерних ролей за характеристиками фемінності, маскулінності та андрогінності

Ця частина роботи була спрямована на виявлення та узагальнення латентних чинників, які можуть впливати на сприймання молоддю гендерних ролей. Для вирішення цієї задачі нами був застосований факторний аналіз, який проводився на основі оцінки респондентами всіх виділених 16 ролей за категоріями маскулінності/фемінності/андрогінності. Таким чином було здійснено по 3 факторних аналізи на кожну із 16 ролей. У всіх трьох випадках факторний аналіз проводився методом головних компонент з облімін обертанням. Обертання осей факторів типу облімін дозволяє виявити потенційно корельовані фактори, але у разі їх емпіричної незалежності ми можемо впевнено казати про їх справжню незалежну природу, а не досягнути технічно завдяки ортогональних методів обертання. Кількість факторів у всіх випадках визначається за допомогою методу паралельної факторизації реального та симульованого масиву даних, після чого будується стандартний графік «кам'яний осип» для обох масивів даних.

Факторний аналіз оцінок респондентами 16 гендерних ролей згідно їх співвіднесення із характеристиками Ф/М/А засвідчив, що, незалежно від переваг у їх оцінках за фемінними чи маскулінними ознаками, рольовий репертуар групується на 4-х рольових осях, а саме: сімейно-жіночі, сімейно-чоловічі та господарсько-орієнтовані і сексуально-еротично-орієнтовані ролі. Тож перший фактор об'єднує характеристики таких ролей, як: «мати», «дружина», «бабуся» і «подруга», приписуючи жінкам відповідний рольовий

репертуар, а другий – чоловікам: «батько», «чоловік», «дідусь» і «друг». Така ж тенденція спостерігається і у формуванні двох наступних факторів (господарської та сексуально-еротичної орієнтації). Це вказує на прототипні характеристики чоловічого та жіночого континууму ролей, як основи сприймання, ідентифікації та опанування гендерними ролями. Розширюючи далі думки можна зауважити, що виявлені фактори також можуть обумовлювати стереотипні уявлення про чоловіків та жінок міжгрупового сприймання. У такому разі ми теж можемо говорити про наявність прототипних характеристик ролей, де фемінність і маскуліність є проявами не лише одного континуума, а й основою для формування гендерних схем відповідної рольової поведінки. Натомість андрогінність як категорія гендерно-рольового прояву, виявилась такою, що виокремлюється у самостійну сферу організації життя, що раніше було вже доведено дослідженнями Я. Моргуна та стверджено в концепції андрогінії С. Бем.

Опишемо виявлені в нашому дослідженні особливості перцептивного процесу. Розпочнемо із результатів факторного аналізу за категорією «Фемінності» (табл. 2.24).

Отримане факторне рішення з 4-х факторів розкриває 61% загальної варіативності оцінок фемінності ролей, що є гарним результатом. Критерій КМО (адекватність вибірки) складає 0,76, критерій сферичності Бартлета є значущим ($p < 0,001$). Згідно критерію Хамфрі, всі добутки 2-х найбільших навантажень більше критичного значення, яке складає для нашої вибірки 0,11. Отримане факторне рішення задовольняє базовим вимогам до якості факторного аналізу.

Таблиця 2.24

**Факторне навантаження оцінок гендерних ролей за категорією
«Фемінності» (n=333)**

Фактор \ Роль	1 «Турбота»	2 «Мудрість»	3 «Домовитість»	4 «Позашлюбна романтика»
Мама /Ф	0,832	-0,03	-0,045	0,09
Дружина /Ф	0,825	0,02	0,008	-0,031
Подруга /Ф	0,763	0,269	0,026	-0,022
Бабуся /Ф	0,734	0,009	0,208	-0,248
Чоловік лідер /Ф	0,497	-0,118	-0,446	0,306
Друг /Ф	0,107	0,835	-0,106	0,036
Батько /Ф	0,001	0,82	0,087	-0,018
Чоловік /Ф	0,029	0,768	0,144	-0,11
Дідусь /Ф	0,014	0,549	-0,102	0,357
Домогосподар /Ф	0,187	0,019	0,832	0,137
Домогосподарка /Ф	-0,012	0,177	0,777	0,14
Жінка лідер /Ф	0,284	0,163	-0,601	0,297
Спокусниця /Ф	-0,183	0,05	0,211	0,661
Коханка /Ф	-0,297	0,31	0,067	0,592
Мачо /Ф	0,362	-0,274	-0,125	0,541
Альфонс/Ф	0,248	-0,031	0,352	0,531
Частка розкритої дисперсії	0,2	0,17	0,14	0,12
Добуток 2-х найнавантажень	0,69	0,68	0,65	0,39
2/ $\sqrt{333}$	0,11	0,11	0,11	0,11
Критерій Хамфрі	Значущий	Значущий	Значущий	Значущий

Фактор № 1 (20% загальної дисперсії)– цей фактор об’єднує сімейно-жіночі ролі з просоціальною позицією і отримав назву «підтримуюча турбота» (Ф№ 1). Він спричиняє підвищення оцінки фемінності жіночих ролей: «мами/Ф», «дружини/Ф», «подруги/Ф», «бабусі/Ф». За ознаками, що ввійшли в характеристики фемінності цих ролей (Додаток Б. 7), ми наголошуємо, що підтримуюча функція в даному випадку про можливість транслювання турботи з названих ролей.

Фактор № 2 (17% загальної дисперсії) – надання підтримки на основі просоціальної спрямованості надало підстави для назви фактору «мудрість» (Ф№ 2). Цей фактор стоїть в основі оцінок фемінності сімейно-чоловічих ролей: «друг/Ф», «батько/Ф», «чоловік/Ф», «дідусь/Ф». Ознаки, що характеризують ці ролі, вказують на спрямування рольової взаємодії на основі сили, яка розгортається через співчуття й співпереживань.

Фактор № 3 (14% загальної дисперсії) – господарські ролі: «домовитість». На відміну від інших поєднує чоловічі та жіночі ролі (Ф№ 3). Цей фактор відображає суперечність оцінок «домогосподарки» та «жінки-лідера». Зокрема, цей фактор збільшує оцінку фемінності ролі «домогосподаря/Ф» (чоловіка та жінки) та зменшує оцінку фемінності ролі «жінки-лідера/Ф». Домогосподарський напрям факторного навантаження демонструє оцінку фемінності названих ролей як можливість трансляції функцій ролей, які відповідають за здатність до ведення господарства.

Фактор № 4 (12% загальної дисперсії) – еротично-ігрові ролі на основі пасивних та активних проявів поведінки узалежнення: «позашлюбна романтика» (Ф№ 4). Фактор стоїть в основі сумісної варіації оцінки фемінності романтичних ролей: «спокусниця/Ф», «коханка/Ф», «мачо/Ф», «альфонс/Ф». Можна бачити, що головним критерієм у цьому факторі (як і в попередньому) є не стільки стать, скільки романтична функція цих ролей. Сексуально-еротична орієнтація даного фактору підкреслює важливість прояву характеристик названих ролей у житті респондентів.

Як видно на рис. М 1 (Додаток М) лінія власних значень факторів за симульованими даними відокремлює на емпіричній лінії чотири фактори. Аналізуючи загальні тенденції цих факторів, можна сказати, що відбувається диференціація гендерних ролей на основі процесів масовізації, дефункція ведення господарства вже не виступає безумовною умовою розбудови сімейного укладу. Тож виявлене факторним аналізом започаткування іншого виміру відмежовує від факторів, що об'єднують сімейні ролі два наступних – де перший вказує на господарську функцію, а другий на сексуально-еротичну.

Слід відмітити, що два перші фактори об'єднують гендерно-зумовлені характеристики чоловіків та жінок, а наступні два вказують на ролі, які характерні представникам обох статей. Цікавим виявилось те, що сімейні ролі факторів № 1 і № 2 доповнюється роллю «друга» / «подруги», як ознаки їх просоціальної спрямованості. Приєднання ролі «жінки-лідера/Ф» до фактору № 3 (-0,601) зі зменшенням показників може вказувати на здійснення керування господарством у непрямий спосіб. Опишемо більш детально результати за кожним фактором.

Фактор № 1 – отримав назву *«підтримуюча турбота»*. Він об'єднує низку сімейно-жіночих ролей. Для цього фактору характерно підвищення оцінки фемінності жіночих ролей: «мами/Ф», «дружини/Ф», «подруги/Ф», «бабусі/Ф. Мається на увазі прояв суто жіночих (стереотипних) якостей, таких як лагідність, м'якість, турботливість, піклування про інших, клопотання, готовність до співпереживання, емпатійність. Наразі розглянемо гендерно-рольову поведінку вище зазначених ролей крізь призму їх ведучою суб'єкт-суб'єктної комунікації (бабуся – онуки, мама – діти, дружина – чоловік, подруга – друг, подруга). Прояви фемінності цих жіночих ролей можуть також розглядатися з точки зору наявності чи відсутності ознак сексуальної поведінки. Так, зазвичай сексуальна поведінка притаманна ролі «дружини/Ф», а ролі «бабусі/Ф», «мами/Ф» та «подруги/Ф» не мають сексуального контексту, однак, розглядаючи стандартний графік факторів, можна сказати, що в даному випадку тема сексу закрита для всіх ролей, що присутні в ньому. Фактор 1 об'єднує традиційно сімейні рольові позиції жінок. Надалі ми надаємо опис суттєво-важливих соціальних проявів фемінної складової жіночих ролей в межах їх розгортання. Роль «мами/Ф» проявляється через наступні характеристики рольової поведінки: хвилюванням про здоров'я та успіхи дітей, ніжність до них та уболівання за їх розвиток, дбайливе ставлення до їхніх інтересів та потреб, надання необхідної допомоги. Однак можливі й крайні прояви турботи, як-то гіпер-опіка чи ігнорування потреб. Роль «дружини/Ф» за оцінкою її фемінних проявів це вміння підтримувати чоловіка

та розвивати стосунки з ним, проявляти ніжність та лагідність. Одним з крайніх проявів фемінності ролі «дружини/Ф» може бути демонстрація ознак рольової поведінки ролі «мами» по відношенню до чоловіка. Роль «подруги/Ф» в її оцінці фемінності має відображення у наступних поведінкових проявах: турботливість по відношенню до друга або подруги, підтримка та опікування їх справами, вміння вислухати, деяка «жертвність» по відношенню до актуальності або пріоритетності нагальних власних питань та питань інших, однак можливі прояви й удаваної турботи. Просоціальність цієї ролі дозволяє сімейній системі бути відкритій у соціумі. Роль «бабусі/Ф» за фактором підтримуючої турботи може проявлятися у наступній рольовій поведінці: клопотанні про потреби й здоров'я онуків, лагідність у спілкуванні з ними, ненав'язливе м'яке опікування, яке може бути й надмірним. Тобто, фактор підтримуючої турботи як латентна форма якості фемінності, має, кажучи метафоричною мовою, ніжний дбайливий догляд або приймає форми насильства турботою. Спираючись на концепцію прототипу можемо зауважити, що така характеристика вказує на стереотипність сприймання жіночих гендерних ролей, які наділені фемінною природою.

Фактор № 2 – отримав назву *«мудрість надання підтримки»*. Він об'єднує низку сімейно-чоловічих ролей на основі про соціальності. Цей фактор відображає оцінку фемінності чоловічих ролей: «друга/Ф», «батька/Ф», «чоловіка/Ф», «дідуся/Ф». Варто зауважити, що й як у Факторі 1 підтримуюча турбота, цей фактор має три ролі без проявів сексуальної поведінки («друг», «батько», «дідусь») з огляду на суб'єкт-суб'єктну комунікацію: друг – подруга або друг, батько – дитина, дідусь – онуки. Так, роль «друга/Ф» проявляється у наступних рольових експлікаціях: здатності до підтримки, надійності та вмінні прощати, вислуховувати й співпереживати. Також ця роль в факторі 2 навантажується якістю соціальних контактів, що у свою чергу може сприяти адаптації родини до соціуму. Ролі «батька/Ф» притаманна підтримуюча функція: вміння вислухати, прийняти у скруті, стати взірцем, мудрим радником для дітей й надійним соратником для дружини.

Роль «дідуся/Ф» підкріплює роль «батька/Ф» у цьому факторі. Так, для ролі «дідуся/Ф» характерно бути носієм традицій, транслятором любові та турботи за родину. Даний фактор близько розташований до фактору 1 підтримуючої турботи, що показує розвиток сімейних ролей з точки зору їх фемінних проявів без сексуального забарвлення, але з просоціальною позицією. І фактор підтримуючої турботи і фактор, що спрямований на співчуття, прийняття й мудрості є симетричними і побудовані на усталеному стабілізуючому фундаменті гендерно-рольової поведінки. Таке рольове розгалуження за факторами також підтверджується іншими дослідженнями [128].

Фактор № 3 – Домовитість, що об'єднує господарські ролі чоловіків та жінок. Цей фактор відображає оцінку фемінності ролей: «домогосподаря/Ф», «домогосподині/Ф» та «жінки-лідера/Ф». Таке поєднання може свідчити про протиставлення «домогосподарки» й «жінки-лідера». Роль «домогосподаря/Ф» характеризується вмінням вести господарство, налагоджувати побут. Це достатньо нова сучасна форма існування чоловіка в родині. Однак традиційно стереотипне уявлення щодо сили чоловіків та їх соціального спрямування діяльності у фемінній складовій ролі допускає присутність його вдома в якості «домогосподаря/Ф», наділяє домовитістю й навичками, які традиційно вважалися жіночими: догляд за дитиною, ведення господарства. Також, згідно стандартного графіка (Додаток М. 2) домовитість як якість віддалена від сімейних ролей, тож зауважимо, що роль «домогосподаря/Ф» може виконуватися й одинаком. Традиційно вважалося, що чоловіки не здатні вести господарство самотужки і потребують жіночої допомоги у його веденні, однак з появою віддалених видів праці, нових технологічних можливостей щодо приготування їжі та таке інше – стає можливим фемінне проявлення ролі «домогосподаря/Ф». Роль «домогосподарки/Ф» вважається традиційної для патерналістичної культури. Вона характеризується здатність вести господарство, забезпечувати побутові функціональні прояви. Однак, звертаємо увагу, що на графіку Фактор 3 домогосподарські ролі «Домовитість» знаходиться у віддалені від традиційно

сімейних ролей. Тож змінюються умови праці й життя, а з ними змінюється й навантаження гендерних ролей. Під знаком «-» у цьому факторі присутня роль «жінки-лідера/Ф», яка тільки підкреслює віддаленість побуту від сімейних традицій. Роль «жінки-лідера/Ф» у цьому разі показує, що навантаження фемінними характеристиками лише буде обтяжувати виконання ролі, тому побут не входить в інтереси носія ролі «жінки-лідера/Ф». Узагальнюючи, можна сказати, що бізнес та побут несумісні категорії і фактор домовитості підкреслює такий стан речей.

Фактор № 4 – Еротично-ігрові ролі чоловіків і жінок, що розгортаються на основі підпорядкованості (узалежненої поведінки): **позашлюбна романтика**. Цей фактор відображає оцінку фемінності ролей: «спокусниця/Ф», «коханка/Ф», «мачо/Ф» й «альфонс/Ф». Зважаючи, що даний фактор наблизений до фактору 3 – домовитість, можемо припустити, що вільна сексуальна поведінка допускається в контексті бізнес індустрії та віддаленого від родини господарства. Фактор стоїть в основі сумісної варіації оцінки фемінності романтичних ролей, які не входять в розуміння складу сім'ї, а носять фривольний сексуалізований характер взаємодії. Дані ролі в давні часи несли загрозу існування роду, але з появою надлишків виробництва, зі зміною уявлень щодо основ сімейного благополуччя, з підвищення фінансової спроможності вони стали прийнятними у суспільстві [138; 320]. Розгортання медіа-індустрії в бік сексуалізації явищ сприяє тому, щоб ці ролі дедалі ставали бажанішими для молодих людей. Якщо сексуальна поведінка протягом багатьох століть була регламентована суспільством, здійснювався соціальний контроль, то ХХ століття виокремило ці ролі як такі, що не несуть загрози існуванню родини [139]. Існує багато видів родин, в яких є прийнятним існування коханок чи коханців у подружжя. Всі ці ролі носять узалежнений характер, свідомо чи несвідомо приймаючи такий стан речей. Так, роль «спокусниці/Ф» у фемінному прояві може характеризуватися наступними описами: це леді, яка використовує власний шарм для залучення уваги чоловіків до своєї персони, не зважаючи на той факт, одружений він чи

ні. Її фемінність у важливості уваги чоловіків, у вмінні налагоджувати з ними стосунки. Жінка, що має у своєму арсеналі роль «спокусниці/Ф» залежна від оцінок інших, від уваги і свідомо чи несвідомо підкріплює цей стиль поведінки. Роль «коханки/Ф» також носить узалежнений характер взаємодії. Її фемінність у терпінні, очікуванні та прийнятті ситуації, коли чоловік вирішує яким чином будуть розвиватися стосунки. Роль «мачо/Ф» притаманна чоловікам, успішність яких залежить від уваги жінок, від думок інших про них, від бажання подобатися. Роль «альфонса/Ф» також носить узалежнений характер, бо його благополуччя в більшій мірі залежить від жінки, яка його утримує, чим від нього самого. Зважаючи на той факт, що цей фактор віддалено від «родинних» факторів, але наближено до домогосподарства, то можемо зауважити, що постулат древніх римлян про хліб та видовища відповідає сучасному стану розподілення гендерних ролей за фемінною ознакою. Отже, фемінні характеристики ролей розподіляються на 4 фактори, які в повній мірі відображають місце фемінності в сучасному суспільстві. Коли сімейні ролі насичені фемінними характеристиками та орієнтовані на соціум стає допустимим віддалення побуту та поява сексуалізованих романтичних ролей поза родиною.

Далі наведемо результати факторного аналізу для оцінок ролей за категорію «маскулінності». Із табл. 2.25 видно, що наповнення трьох перших факторів є ідентичним із результатами факторного аналізу за категорією Фемінність. Натомість у структурі четвертого фактору випадає роль «коханки» як його складової факторного аналізу за категорією Фемінність. Аналіз їх змістовного наповнення послугував основою для надання їм відповідних назв.

Отримане факторне рішення розкриває 64% загальної варіативності оцінок маскулінності ролей, що є гарним результатом. Критерій КМО (адекватність вибірки) складає 0,79, критерій сферичності Бартлета є значущим ($p < 0,001$). Згідно критерію Хамфрі, всі добутки 2-х найбільших навантажень більше критичного значення, яке складає для нашої вибірки 0,11.

Отримане факторне рішення задовольняє базовим вимогам до якості факторного аналізу.

Таблиця 2.25

**Факторне навантаження оцінок гендерних ролей за категорією
«Маскуліності» (n=333)**

Роль \ Фактор	1 «Контроль»	2 «Захист»	3 «Хазяйновитість»	4 «Звабливість»
1	2	3	4	5
Мама /М	0,819	0,03	0,091	-0,032
Дружина /М	0,815	0,032	0,109	-0,015
Подруга /М	0,811	0,106	-0,086	0,072
Бабуся /М	0,771	0,042	-0,107	-0,108
Батько /М	0,014	0,854	0,049	0,05
Чоловік /М	-0,029	0,815	-0,056	-0,018
Дідусь /М	0,128	0,699	0,28	-0,253
Друг /М	0,293	0,676	0	0,113
Чоловік лідер /М	-0,175	0,447	-0,419	0,415
Домогосподар /М	-0,017	0,163	0,824	0,147
Домогосподарка /М	0,256	0,03	0,752	0,038
Жінка лідер /М	0,147	0,253	-0,6	0,396
Мачо /М	-0,227	0,195	-0,134	0,648
Спокусниця /М	0,235	-0,285	0,201	0,639
Альфонс /М	-0,127	0,219	0,446	0,532
Коханка /М	0,468	-0,263	0,079	0,49
Частка розкритої дисперсії	0,2	0,18	0,14	0,12
Добуток 2-х найнавантажень	0,67	0,70	0,62	0,41
2/ $\sqrt{333}$	0,11	0,11	0,11	0,11
Критерій Хамфри	Значущий	Значущий	Значущий	Значущий

Фактор № 1 (20% загальної дисперсії) – вказує на низку сімейно-жіночих ролей з просоціальною функцією та можливістю підтримки на основі контролю (М№ 1). Цей фактор спричиняє підвищення оцінки маскуліності жіночих ролей: «мами/М», «дружини/М», «подруги/М», «бабусі/М». Контроль

та сила виступають важливими характеристиками, що наповнюють вище названі жіночі ролі.

Фактор № 2 (18% загальної дисперсії) – просоціальне спрямування сімейно-чоловічих ролей, де прояви сили та влади надали нам можливість означити його як захист на основі сили та влади (М№ 2). Цей фактор стоїть в основі оцінок маскулінності чоловічих ролей: «друг/М», «батько/М», «чоловік/М», «дідусь/М» та має чітке пояснення змістовних характеристик маскулінності традиційних чоловічих ролей, що вказує на можливість окреслення прототипних характеристик цих ролей.

Фактор № 3 (14% загальної дисперсії) – оснований на господарській функції маскуліного типу – хазяйновитості (М№ 3). Відображає суперечність оцінок «домогосподарки/М» та «жінки-лідера/М». Це фактор маскулінності ролі «домогосподаря/-ки/М» (чоловіка та жінки). Складність ведення домогосподарства вимагає від носіїв цих ролей трансляцію влади та сили, як характеристик маскуліної природи названих ролей.

Фактор № 4 (12% загальної дисперсії) – еротично-ігрові ролі зваблення чоловіків та жінок (М№ 4). Фактор забезпечує сумісну варіацію оцінки маскулінності сексуально-орієнтованих еротичних ролей: «мачо/М», «спокусниця/М», «альфонс/М».

Встановлено, що факторна структура оцінок маскулінності збігається із факторною структурою оцінок за категорією фемінності. Натомість на графіку видно (Додаток М), що навантаження чотирьох факторів є більш рівномірно розподілене на емпіричній лінії ніж це відмічається у факторному розподіленні за оцінками фемінності. Це може свідчити, що маскуліність передбачає не злиття ролей чоловіків та жінок, а партнерське їх поєднання у взаємодії. При цьому в основі лежать сила, цінності, а не управління. Також графік показав, що оцінка ролі «жінки-лідера/М» має від'ємне навантаження, що може вказувати на ведення господарства жінкою у спосіб, який не передбачає пряме керівництво. Наповнення ролей маскуліними характеристиками вказує на перевагу ознак, які б характеризували прояви

сили на напористості у взаємодії. Цікавим є поєднання ролей у факторі 4, де роль «коханки/М» зміщується і втрачає вплив на фактор. Найбільше навантаження у ролі «мачо/М». Демонстрація сили з цієї ролі символізує мирність світу, що дозволяє збалансувати навантаження сімейних ролей. Звертає на себе увагу також той факт, що навантаження факторів маскулінності трохи зміщує жіночі ролі, чоловік стає носієм цінностей, демонструє партнерську позицію і ніби заявляє, що може дистанціюватися.

Опишемо більш детально фактори на основі оцінки за категорією «Маскулінність».

Фактор № 1 – вказує на підтримку з використанням *контролю*. Він об'єднує сімейно-жіночі ролі. Цей фактор є суттєвим при оцінці маскулінності жіночих ролей: «мами/М», «дружини/М», «подруги/М», «бабусі/М». Мається на увазі вміння тримати все у своїх руках, контролювати та домінувати, мати певну владу та впливати на рішення інших. Наразі розглянемо гендерної-зумовлену поведінку вище зазначених ролей крізь призму їх ведучою суб'єкт-суб'єктної комунікації (бабуся – онуки, мама – діти, дружина – чоловік, подруга – друг, подруга). Також зауважимо, що прояви маскулінності цих жіночих ролей можуть розглядатися крізь призму наявності чи відсутності сексуальної поведінки. Так, всі ролі фактору № 1 Підтримуючий контроль носять асексуальне забарвлення і розглядаються без сексуального контексту. Надалі ми надаємо опис суттєво-важливих соціальних проявів маскулінної складової жіночих ролей. Роль «бабусі/М» – це можливість турботи й контролю за життям онуків, наполегливість, підбадьорювання й підтримка власних дорослих дітей. Роль «бабусі/М» передбачає також можливість стати заміниками батьків для своїх онуків, коли кривні батьки ведуть маргінальний спосіб життя, або є відсутніми у житті дітей за різних обставин (хвороба, смерть, в'язниця, бродяжництво тощо) [15]. Контроль є маскулінною характеристикою й ролі «мами/М», прояви якого здійснюються під час розвитку дитини, посередництві при конфліктах проміж членів родини, також владні характеристики ролі розповсюджується на фінансовий рівень життя сім'ї, на побут та комфорт родини, забезпечуючи контроль за добробутом родини, здоров'ям членів сім'ї.

Маскулінність прояву ролі «дружини/М» характеризується певною владою над чоловіком, контролем за його фінансовим та економічним статусом, який проявляється через вміння бути емоційно-стабілізуючою опорою для нього. Найвищою формою результату таких впливів є гармонійні довготривалі стосунки у парі. Роль «подруги/М» характеризується насамперед можливістю впливу на суспільне життя іншого, на різноманітність соціальних контактів, владою над його чи її життєвими ситуаціями а також вмінням дружити та співробітничати, а не конкурувати між собою.

Підсумовуючи опис фактору оцінки маскулінності, а саме, підтримки на основі контролю, зауважимо, що така характеристика властива представницям жіночої статі та є важливим важелем у формуванні гендерно-зумовленої поведінки. Без наповнення її маскулінними рисами влади, контролю, наполегливості та можливості впливу вище названі ролі втрачають свою силу та частково значущість як прояв життєвих гендерних ролей.

Фактор № 2 – об'єднує сімейно-чоловічі ролі і вказує на спрямування сили та влади на *захист*. Цей фактор є суттєвим в оцінці маскулінності чоловічих ролей: «друга/М», «батька/М», «чоловіка/М», «дідуся/М». Він характеризується проявами суто чоловічих якостей, а саме: надання опори, відчуття стабільності, сили та можливості забезпечення соціального статусу. Цей фактор має пропорційне відношення щодо Фактору № 1 підтримуючого контролю стосовно проявів сексуальності. Він віддалений від ролей романтично – сексуального наповнення та може презентуватися як такий, що в своїй основі не передбачає сексуалізації ролей. Ми також будемо розглядати наповнення соціальних характеристик зазначених вище ролей крізь призму їх суб'єкт-суб'єктної комунікації. Роль «дідуся/М» характеризується можливістю надання захисту онукам (навіть перед їх батьками) й забезпечення нагляду за соціальним та особистісним проявами поведінки підростаючого покоління, а також бути захисником та зберігачем інтересів родини. Роль «батька/М» має низку притаманних їй характеристик, а саме: влада, яка надає відчуття опори для дітей, можливість забезпечення економічного та соціального статусу

родини, наявність цінностей, які транслуються назовні, розуміння необхідності розвитку необхідних дитині навичок життєвої діяльності (прояв сили задля забезпечення безпеки та комфорту близьких). Маскулінність ролі «чоловіка/М» проявляється у використанні сили та влади задля захисту родини, забезпечення соціального статусу, стабільності її існування, комфорту та опори щодо життєвих негараздів. Такі модальності гендерно-рольової поведінки не можливі без відчуття власної сили, потенції до реалізації власних життєвих планів, поваги до інших та спроможності забезпечення комфорту й безпеки родини. Роль «друга/М» характеризується проявами захисної функції щодо інтересів друзів, надання опори та підтримки під час травматичних подій, у проявленні гордості за їх досягнення та можливості бути активним й стабільним у дружніх стосунках. Ця роль просоціальна та носить характер активізації соціальних контактів.

Слід зауважити, що опис фактору оцінки маскулінності, а саме, спрямування сили та влади на захист, який є характерним для представників чоловічої статі, має суттєвий вплив на сприймання суспільством проявів гендерної-рольової поведінки. На нашу думку, саме ця спроможність може виступати однією з основних характеристик прояву чоловічої поведінки в суспільстві як прототипної.

Фактор № 3 – об'єднує господарські ролі чоловіків і жінок за проявами **хазяйновитості**. Особливістю навантаження цього фактору є суперечність оцінок «домогосподарки/М» та «жінки-лідера/М». Тобто фактор хазяйновитості є не властивим маскулінним проявам ролі «жінки-лідера/М». Цей параметр у сприйманні ролі «жінки-лідера/М» відноситься до фемінних характеристик. На наш погляд, мова йде про неможливість співвідношення маскулінності й жіночності у проявах ролі «жінки-лідера/М» з точки зору її хазяйновитості: зайнятість за межами родинного життя не сприяє виконанню цих функцій в достатній мірі. Цей фактор маскулінності є властивим, на думку респондентів, ролям «домогосподаря/-ки/М», тобто чоловікам й жінкам. Вміння організувати побут, налагодити чітку структуру життя родини,

забезпечити комфорт, задовольняти основні потреби сім'ї у наявності умов та якості життя, бути лідером у формуванні бюджету родини, вміти розподіляти обов'язки між членами родини та делегувати їм повноваження щодо підтримки функціонування родинного господарства є основними змістовними характеристиками названого фактору.

Фактор № 4 – об'єднує еротично-ігрові ролі чоловіків і жінок за проявами **зваблення**. Фактор забезпечує сумісну варіацію оцінки маскулінності сексуально-еротичних ролей: «мачо/М», «спокусниці/М», «альфонса/М». В основу фактору покладено здатність до зваблення, наполегливість, активність прояву гендерно-рольової поведінки. Також цьому факторові притаманна демонстрація сили та різні ігри сексуально-романтичного забарвлення. Результатом такої гри можуть стати інтимні стосунки, а можуть бути незавершені ігри, наприклад «Динамо». Ця гра відноситься до сексуальних й на думку Е. Берна [22], притаманна як чоловікам, так і жінкам. Її сенс у легкому флірті, коли діє натяк на готовність піддатися звабленню, призов до активних дій, а потім різка образа, що їх не так зрозуміли, тобто, не конгруентність процесу: призов – зваблення – задоволення. У цій грі процес виглядає наступним чином: призов – зваблення – образа. Тобто активні дії спочатку і демонстративна пасивність наприкінці. До сексуальних ігор, які можуть бути у арсеналі названих ролей («спокусниці/М», «мачо/М» та «альфонса/М»), та яким притаманна маскулінна складова поведінки, можуть бути наступні пропоновані Е. Берном ігри: Ану-ка, побийтеся!, Панчоха, Скандал [22].

Роль «чоловіка-лідера/М/Ф» не входить до факторної структури як у разі фемінних якостей, так і маскулінних. Це може бути пояснено тим, що сприймання «чоловіка-лідера» у суспільстві є відкритим, прийнятним, тому латентні якості приписувати нема потреб. Роль «коханки/М» для факторів за оцінками маскулінності також випадає з структури. На наш погляд, сприймання цієї ролі у суспільстві як такої, що визнає домінування чоловіка (див. кореляції ролі), суперечить оцінкам маскулінності цієї ролі.

Далі наведемо результати факторного аналізу для оцінок 16 ролей згідно категорії Андроґінності (табл. 2.26).

Таблиця 2.26

Факторне навантаження оцінок гендерних ролей за категорією «Андроґінності» (n=333)

Роль \ Фактор	1 «Сімейно-просоціальний»	2 «Індивідуально-споживацький»
Мама /А	0,876	-0,045
Подруга/А	0,842	-0,146
Дружина /А	0,832	0,006
Бабуся /А	0,827	0,016
Друг /А	0,806	-0,025
Чоловік /А	0,793	0,073
Батько /А	0,749	0,141
Дідусь /А	0,673	0,196
Мачо /А	-0,161	0,828
Коханка /А	0,023	0,712
Альфонс /А	0,036	0,699
Спокусниця /А	0,064	0,675
Домогосподар /А	0,304	0,503
Чоловік лідер /А	0,231	0,502
Домогосподарка /А	0,223	0,470
Жінка лідер/А	0,260	0,442
Частка розкритої дисперсії	0,36	0,22
Добуток 2-х найбільших навантажень	0,74	0,59
2/ $\sqrt{333}$	0,11	0,11
Критерій Хамфрі	Значущий	Значущий

Отримане факторне рішення розкриває 57% загальної варіативності оцінок андроґінності ролей, що є гарним результатом. Критерій КМО (адекватність вибірки) складає 0,9, критерій сферичності Бартлета є значущим ($p < 0,001$). Згідно критерію Хамфрі, всі добутки 2-х найбільших навантажень

більше критичного значення, яке складає для нашої вибірки 0,11. Отримане факторне рішення задовольняє базовим вимогам до якості факторного аналізу.

Фактор № 1 (36% загальної дисперсії) – сімейно-просоціальні ролі. Поєднує незалежно від статі оцінки андрогінності чоловічих та жіночих гендерних ролей з родинного кола та просоціальних ролей «друг/подруги/А».

Фактор № 2 (22% загальної дисперсії) – індивідуально-споживацькі ролі. Поєднує незалежно від статі оцінки андрогінності ролей індивідуальної орієнтації, які спрямовані на отримання задоволення та використання ресурсів.

У вище наведеному аналізі спостерігається злиття сімейних ролей у один фактор, а в іншому – об'єднуються ролі щодо ведення господарства та сексуально-еротичної поведінки. Тут має місце протиставлення, що добре видно на графіку (Додаток М). Показане на рисунку відділення подружньо-сімейних ролей підтверджує сучасні тенденції щодо перегляду їх функціонального наповнення та зниження обумовленості досягнення добробуту й реалізації сексуальних потреб засобом створення сімейного союзу. Далі детальніше опишемо отримані фактори.

Фактор № 1 – сімейно-просоціальний (А № 1). Складається з симетричних сімейних ролей: «мати/А – батько/А», «дружина/А – чоловік/А», «бабуся/А – дідусь/А» та просоціальної пари ролей: «друг/А – подруга/А». Така рокировка демонструє здатність носія кожної ролі до налагодження соціальних контактів, необхідність прояву родини назовні світу. Просоціальність також формує уявлення щодо відкритості родини, здатності її до змін.

Фактор № 2 – індивідуально-споживацький (А № 2). Складається з симетричних ролей сексуально-романтичного навантаження: «мачо/А – спокусниця/А», «коханка/А – альфонс/А» та поодиноких ролей: «домогосподар/А» та «чоловік-лідер/А». Цікавим є той факт, що роль «чоловіка-лідера/А» виявилася чутливою тільки при оцінці андрогінності ролей. Протиставлення «домогосподарства» та «родини» в оцінках андрогінності ролей віддзеркалює таку саму тенденцію при оцінці фемінності

ролей. Можна зауважити, що навантаження фактору сексуально-романтичного характеру також може підкреслювати виявлену тенденцію щодо виведення добробуту за межі родинного кола. Також вважаємо важливим констатувати, що в оцінці андрогінності ролей посилюється описана вище тенденція щодо сексуалізації позародинного життя. Добробут та сексуалізація йдуть на протипагу сімейним цінностям, витісняючи останніх з позицій необхідної потреби особистості.

На наш погляд, така тенденція може бути обумовлена вибором надання пріоритету або родині, або індивідуальному способу соціального життя. Тобто, з одного боку ми маємо родинну просоціальну позицію, а з другого – можливості нової реальності, де задоволення потреб не мають жорсткої залежності від наявності чи відсутності сімейного оточення.

Таким чином, можемо констатувати, що у сучасному суспільстві мають місце різнонаправлені прототипи гендерних ролей, одні з них базуються на характеристиках Ф/М, а інші – на характеристиках андрогінної природи. Факторний аналіз за категоріями Ф/М продемонстрував 4 типи рольових об'єднань: сімейно-жіночі, сімейно-чоловічі, господарські щодо користування ресурсів та сексуально-еротично-ігрові ролі. Така диференціація притаманна факторам фемінності та маскуліності. Тому вважаємо, що вони мають загальний латентний чинник, який впливає на сприймання та оцінку гендерних ролей респондентами. Прототип, що базується на характеристиках андрогінності, демонструє іншу природу проявів гендерних ролей та спирається на інтеграцію жіночих та чоловічих ролей у факторі просоціально-сімейних ролей та відгалуження у окремий фактор домогосподарських і сексуально-орієнтованих ролей. Факторний аналіз показав, що при сприйманні гендерних ролей крізь призму андрогінності показник статі втрачає свою соціальну значущість. Тобто, ми можемо говорити про прототип гендерних ролей просоціально-сімейного характеру, де значущими є статеві характеристики та очікування певної гендерно-рольової поведінки від носіїв цих ролей (в категоріях мужності та жіночності) та прототип ролей андрогінного

складу, де трансляція та сприймання рольового репертуару уніфікується без жорсткої прив'язки до статі.

Таким чином, в результаті факторного аналізу було отримано 10 нових показників (4 фактори за категорією Фемінності, 4 фактори за категорією Маскулінності та 2 фактори за категорією Андроґінності) як своєрідні метаролі, що відображають узагальнене сприймання особистістю гендерних ролей. Задля розуміння їх зв'язку із особистісними, поведінковими проявами респондентів та досвіду їх проживання в батьківській сім'ї ми провели кореляційний аналіз (за коефіцієнтом Спірмена). Розглянемо ці кореляційні зв'язки.

Спочатку звернемо увагу на кореляції, які є спільними для вибірок чоловіків та жінок, тобто властиві всім досліджуваним. Так, «екстравертованість» позитивно корелює з оцінкою фемінності сімейно-жіночих ролей ($r = 0,21$; $p \leq 0,001$) та андроґінністю сімейно-просоціальних ролей ($r = 0,17$; $p \leq 0,01$). З андроґінністю сімейно-просоціальних ролей також корелюють «прихильність» до людей ($r = 0,16$; $p \leq 0,01$) та «самоконтроль» ($r = 0,17$; $p \leq 0,01$). «Безкомпромісність» має позитивні зв'язки з фактором фемінності сімейно-жіночих ролей ($r = 0,3$; $p \leq 0,001$) та маскулінності сімейно-чоловічих ролей ($r = 0,19$; $p \leq 0,001$). Таким чином, екстравертована поведінка посилює сприймання жінки як фемінної, а андроґінні прояви сприймаються через призму просоціальності. Виявлені типові особливості сприймання можуть слугувати основою для формування як стереотипів, так і міфів щодо маскулінності та фемінності.

Розкриваючи особливості сприймання сімейно-жіночих та сімейно-чоловічих ролей у категоріях Ф/М, можна сказати наступне. Сприймання жінками сімейно-жіночих ролей відбувається у співставленні із їх особистісними якостями та поведінкою. Натомість сприймання ними ж сімейно-чоловічих ролей, а також чоловіками гендерних ролей будь якої орієнтації опирається на досвід прабатьківської родини. Також тут має значення або досвід спілкування з ровесниками або поведінковий прояв.

Доведено, що «відчуття приниженості у спілкуванні з ровесниками» змінює у чоловіків сприймання ролей з фемінних та маскулінні й навпаки (сімейно-чоловічі ролі як фемінні, сімейно-жіночі як маскулінні).

Деталізуючи вище сказане, слід відмітити, що у жінок фемінність жіночих ролей пов'язана з «типово фемінними» особистісними рисами [350] та соціально-психологічними якостями, а також з вірою в більшу «успішність чоловіків». У жінок маскулінність сімейно-жіночих ролей виявилась зв'язана з «настороженістю» щодо інших людей, вірогідно з проявами захисної поведінки (драйвер «намагайся») задля переборення небажаних обставин (табл. 2.27).

Таблиця 2.27

Кореляційні показники сприймання сімейно-жіночих ролей у категоріях фемінності та маскулінності

Категорії сімейно-жіночих ролей	Респонденти	
	Чоловіки	Жінки
Маскулінні	<ul style="list-style-type: none"> • <i>досвід батьківської родини:</i> конфліктна атмосфера, батьківська родина тримається на почутті обов'язку; • <i>досвід з ровесниками:</i> порушення, почуття приниженості 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>особистісні якості:</i> напористість, непоступність, підозрілість; • <i>поведінкові появи:</i> драйвер «намагайся», зниження прихильності до людей
Фемінні	<ul style="list-style-type: none"> • <i>досвід батьківської родини:</i> відкритість тем романтики та сексу, значущість дідуся, родина батьків не конфліктна (миролюбна); • <i>поведінкові прояви:</i> не допускається маскулінізація жінки, чоловік не обов'язково має бути головним 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>особистісні якості:</i> запальність, прихильність, самоконтроль; • <i>поведінкові прояви:</i> рольова гнучкість, упередження, що чоловіки більш успішні, ніж жінки

У чоловіків фемінність жіночих ролей зв'язана з «психологічним кліматом у родині» як сприятливим, адекватним та «відкритим ставленням до інтимних тем» життя. Маскулінність жіночих ролей у чоловіків зв'язана з досвідом сприймання значних «порушень психологічного клімату» у

батьківській родині та «проблемами спілкування з однолітками» в юнацькому віці (див. табл. 2.27).

Схильність жінок давати чоловічим ролям яскраву маскулінну характеристику пов'язана з установками «раціональності», «сили» та «гнучкості» поведінки, отриманими у батьківській родині. Фемінність чоловічих ролей може бути високою як компенсація «неприйняття сексуальності жінок» і проєкція відторгнених жіночих якостей на чоловіків. У чоловіків оцінка маскулінності чоловічих ролей має скоріш ситуативний характер, оцінка фемінності чоловічих ролей є наслідком гіперкомпенсації почуття «приниженості» за рахунок розвитку «прихильності» до людей (табл. 2.28).

Таблиця 2.28

Кореляційні показники сприймання сімейно-чоловічих ролей у категоріях фемінності та маскулінності

Категорії сімейно-чоловічих ролей	Респонденти	
	Чоловіки	Жінки
Маскулінні	-	<ul style="list-style-type: none"> • <i>досвід батьківської родини:</i> сприйняття раціональних та децю прохолодних стосунків між батьками; • <i>поведінкові появи:</i> рольова гнучкість, драйвер «будь сильним», впевненість у більшій успішності чоловіків
Фемінні	<ul style="list-style-type: none"> • <i>досвід батьківської родини:</i> прихильність до людей; • <i>досвід з ровесниками:</i> почуття приниженості серед однолітків 	<ul style="list-style-type: none"> • неприйняття сексуальної привабливості жінок

Дослідженням підтверджено, що андрогінні якості – це переважно якості пов'язані з «успішністю», «гнучкістю» поведінки, діловими якостями, розсудливістю тощо. У жінок андрогінність просоціально-сімейних ролей пов'язана з «успішним досвідом спілкування з однолітками» та «прийняттям образу емансипованої жінки». У індивідуально-споживацьких ролях андрогінність виявилась пов'язаною з особистісною «рольовою гнучкістю». У

чоловіків уявлення про сімейні ролі як андрогінні проходить під впливом зразку фемінності «мами/Ф». Схильність оцінювати індивідуально-споживацькі ролі як андрогінні може вказувати на компенсаторні процеси щодо «невпевненості у власному успіху» (табл. 2.29).

Таблиця 2.29

Кореляційні показники за фактором андрогінності просоціально-сімейних та споживацько-індивідуальних ролей

Типи ролей	Респонденти	
	Чоловіки	Жінки
Сімейно-просоціальні ролі	Виховання під впливом мами, неприйняття маскулінізації жінок	Безкомпромісність, впевненість у важливості сексу у житті, досвід вдалих стосунків з однолітками, прийняття образу емансипованої жінки у мистецтві
Індивідуально-споживацькі ролі	Знижена самоефективність	Рольова гнучкість

Проведений кореляційний аналіз щодо двох факторів (ролі господарського спрямування та сексуально-еротичного) надало нам можливість виявити наступні особливості.

Так, доведено, що сприймання господарських ролей крізь призму маскулінності/фемінності відрізняється у чоловіків та жінок. Для жінок оцінка цих ролей збігається в категоріях М/Ф та демонструє характерну для патерналістського суспільства інтерпретацію згідно особистісних рис та існуючих в досвіді настанов щодо здібностей жінки бути кращою господинею та головування чоловіка. Тобто виокремлені кореляції фактору господарських ролей у жіночій вибірці підкреслюють стереотипність сприймання цих ролей, що може демонструвати складові прототипу фемінності гендерних ролей. Чоловіча вибірка навпаки показує ситуативність сприймання, опираючись лише на розуміння сили/слабкості чоловіків/жінок як норми, а не можливість маніпуляції. Можемо припустити, що чоловіча вибірка продемонструвала

нейтральний, реальний образ необхідності ведення домашнього господарства без надлишкових ритуалів та настанов.

Факторний аналіз показав, що гендерні оцінки ролей «домогосподаря» та «домогосподарки» сильно корелюють, що й призвело до їх поєднання в одному факторі. Але ставлення до цих ролей у жінок виявилось дуже суперечним (табл. 2.30).

Таблиця 2.30

Кореляційні показники фемінності та / маскулінності ролей домогосподаря та домогосподарки, як факторів домовитості / хазяйновитості

Категорії ролей	Респонденти	
	Чоловіки	Жінки
Маскулінні	Не вважає прояви сили чоловіків маніпуляціями	Непоступність, інтроверсія та низька експресивність поведінки, рольова ригідність, низька прихильність. Настанови, що дружина є кращою господаркою, ніж чоловік, чоловік є головою родини, неприйняття фемінізації чоловіків, неприйняття образів емансипованих жінок та фемінізованих чоловіків у мистецтві, неприйняття жіночої еротики
Фемініні	Не вважає прояви слабкості жінок маніпуляціями	Неприйняття фемінізації чоловіків, неприйняття жіночої еротики, інтроверсія, рольова ригідність. Настанови, що дружина є кращою господаркою, ніж чоловік, чоловік є головою родини, неприйняття образів емансипованих жінок у мистецтві

Жінки, соціально-психологічні якості та настанови яких є яскраво традиційними не можуть сформувати стабільний образ «домогосподарки» та характеризують його як одночасно фемінний та маскулінний. У чоловіків закономірності дещо простіші: ролі «домогосподарки» та «домогосподаря» у них частково корелюють з уявленнями про «маніпуляції дружини та чоловіка», зокрема з проявами сили та слабкості. Для чоловіків, які вважають прояви «слабкості жінки» природними роль «домогосподарки» та «домогосподаря» є фемінною, а для тих, що вважають прояви «сили чоловіків»

природними – ця роль є маскулінною. На нашу думку, це відображає особливу установку чоловіків – господар той, хто веде себе адекватно статевому стереотипу у побутових ситуаціях, які вимагають проявів цього стереотипу (див. табл. 2.29).

Аналізуючи кореляції щодо фактору сексуально-еротично-ігрових ролей, ми з'ясували, що у чоловічій вибірці відсутні значущі показники, які б були чутливими до фемінності прояву цих ролей у чоловіків, а маскулінність такого прояву корелює лише з «екстравертованністю», що може вказувати на можливість «бути в моменті» та відповідати на виклики цього моменту. Натомість жіноча вибірка вказує на те, що прояви сексуально-еротично-ігрових ролей мають низку показників, які впливають на сприймання цих ролей. У жінок фемінність сексуально-еротичних романтичних ролей зв'язана з «запальністю», наявністю досвіду «жорстокого ставлення з боку мами» та «закритістю інтимних тем». За таких умов, фемінність романтичних ролей набуває ознак узалежненості. Майже такі ж самі біографічні сімейні кореляційні зв'язки має маскулінність романтичних ролей, але додається установка на подолання досвіду «невдалих стосунків з хлопцями» в юнацькому віці (див. табл. 2.31).

У чоловіків фемінність романтичних ролей є скоріш ситуативною, а маскулінність залежить від проявів «екстравертованості» (див. табл. 2.30).

Далі розглянемо більш детально вище узагальнені особливості.

Спочатку опишемо кореляційні зв'язки жіночої вибірки. Оцінка фемінності жіночих ролей (фактор № 1/Ф підтримуюча турбота) має позитивні кореляції з «рольовою гнучкістю» ($r = 0,26$; $p \leq 0,001$), «самоконтролем» ($r = 0,21$; $p \leq 0,01$), «прихильністю до людей» ($r = 0,19$; $p \leq 0,01$), а також з установкою, що «чоловіки зазвичай більш успішні», ніж жінки ($r = 0,18$; $p \leq 0,01$). Оцінка маскулінності жіночих ролей (фактор 1/М контроль) позитивно пов'язана з «підозрілістю» ($r = 0,2$; $p \leq 0,01$), «напористістю» ($r = 0,21$; $p \leq 0,01$), «непоступливістю» ($r = 0,17$; $p \leq 0,01$), силою драйвера

«намагайся» ($r = 0,18$; $p \leq 0,01$) та негативно з «прихильністю» до людей ($r = -0,18$; $p \leq 0,01$).

Таблиця 2.31

Кореляційні зв'язки фактору маскулінності та фемінності еротично-ігрових, романтичних ролей (узалежнення / зваблення)

Категорії ролей	Респонденти	
	Чоловіки	Жінки
Маскулінність	Екстравертованість	Запальність, жорстокість з боку мами, нестача зразку любовних стосунків між батьками, невдачі у стосунках з хлопцями у юнацькому віці, драйвер «намагайся»
Фемінність	-	Запальність, жорстокість з боку мами, закритість інтимних тем у родині

Оцінка фемінності чоловічих ролей (фактор № 2/Ф спрямування сили та влади мудрість) має лише одну негативну кореляцію з силою «прийняття публічної сексуальної привабливості» жінок ($r = -0,19$; $p \leq 0,01$). Оцінка маскулінності чоловічих ролей (фактор 2/М захист) позитивно корелює з «рольовою гнучкістю» раціональності та деякої прохолодності стосунків між «батьками» ($r = 0,19$; $p \leq 0,01$), установкою, що «чоловіки більш успішні», ніж жінки ($r = 0,22$; $p \leq 0,001$).

Фактор № 3/Ф (домогосподарські ролі, домовитість), що відображає фемінність ролей «домогосподаря/-ки/Ф» має позитивні кореляції з особистісними установками: «дружина є кращою домогосподаркою» ($r = 0,17$; $p \leq 0,01$), «чоловік є головою родини» ($r = 0,19$; $p \leq 0,01$) та з «неприйняттям образу емансипованої жінки у мистецтві» ($r = 0,2$; $p \leq 0,01$). Негативні кореляції цього фактору спостерігаються з «екстравертованістю» ($r = -0,2$; $p \leq 0,01$), «рольовою гнучкістю» ($r = -0,26$; $p \leq 0,001$), «прийняттям жіночої еротики» ($r = -0,21$; $p \leq 0,01$), «толерантністю до фемінізованих чоловіків» ($r = -0,22$; $p \leq 0,001$) та процесу «фемінізації чоловіків» ($r = -0,18$; $p \leq 0,01$). Маскулінність ролей «домогосподара/М» та «домогосподарки/М» (фактор 3 домогосподарські ролі хазяйновитість) позитивно корелює з «непоступністю»

($r = 0,18$; $p \leq 0,01$), негативно з «прихильністю» ($r = -0,19$; $p \leq 0,01$), «експресивністю» ($r = -0,26$; $p \leq 0,001$), «екстраверсією» ($r = -0,22$; $p \leq 0,001$) та «рольовою гнучкістю» ($r = -0,27$; $p \leq 0,001$). Також маскулінність цих ролей позитивно корелює з установкою, що «чоловік є головним» ($r = 0,21$; $p \leq 0,01$), «дружина є кращою господаркою» ($r = 0,18$; $p \leq 0,01$), «неприйняттям образів емансипованих жінок у мистецтві» ($r = 0,21$; $p \leq 0,01$) та «фемінізованих чоловіків у мистецтві» ($r = 0,17$; $p \leq 0,01$), негативно корелює з «прийняттям жіночої еротики» ($r = -0,25$; $p \leq 0,001$).

Фемінність романтичних ролей (фактор № 4/Ф еротично-ігрові ролі узалежнення) позитивно корелює з «запальністю» ($r = 0,18$; $p \leq 0,01$) та оцінкою сили проявів «жорстокості з боку мами» ($r = 0,23$; $p \leq 0,001$), негативно корелює з «відкритістю тем романтики» ($r = -0,19$; $p \leq 0,01$) та «сексу» ($r = -0,17$; $p \leq 0,01$) у батьківській родині. Маскулінність романтичних ролей (фактор 4/М сексуально-еротичні ролі зваблення (спокушання)) також позитивно корелює з «запальністю» ($r = 0,19$; $p \leq 0,01$) та «жорстокістю з боку мами» ($r = 0,18$; $p \leq 0,01$), а також з силою драйвера «намагайся» ($r = 0,17$; $p \leq 0,01$). Негативно маскулінність романтичних ролей корелює з біографічними факторами: «успіхи з протилежною статтю» ($r = -0,2$; $p \leq 0,01$) та «успішне спілкування з однолітками» ($r = -0,2$; $p \leq 0,01$) у юнацькому віці.

Андрогінність сімейних ролей (фактор № 1/А просоціально-сімейні ролі) позитивно корелює з «безкомпромісністю» ($r = 0,29$; $p \leq 0,001$) та установкою на «важливість сексу у житті» ($r = 0,19$; $p \leq 0,01$), негативно з «неприйняттям образів емансипованих жінок у мистецтві» ($r = -0,19$; $p \leq 0,01$) та «невдалими стосунками» з однолітками у юнацькому віці ($r = -0,17$; $p \leq 0,01$). Андрогінність індивідуально-споживацьких ролей (фактор № 2/А індивідуально-споживацькі ролі) позитивно корелює з «рольовою гнучкістю».

Далі проаналізуємо кореляційні зв'язки, які властиві лише *чоловікам*.

Фактор № 1/Ф (підтримуюча турбота), що показує фемінність жіночих ролей у чоловіків позитивно корелює з оцінкою «відкритості тем романтики» ($r = 0,28$; $p \leq 0,01$) та «сексу» ($r = 0,28$; $p \leq 0,01$) у батьківській родині та

оцінкою «впливу дідуся» на виховання досліджуваного ($r = 0,3$; $p \leq 0,01$). Негативні кореляції цього фактору з настановою, що «чоловік є головним у родині» ($r = -0,27$; $p \leq 0,01$), високою оцінкою «конфліктності» батьків ($r = -0,26$; $p \leq 0,01$), «толерантністю до процесу маскулінізації жінок» ($r = -0,31$; $p \leq 0,01$). Фактор № 1/М (підтримуючий контроль) показує маскулінізацію жіночих ролей та позитивно пов'язаний з біографічними чинниками: оцінкою «конфліктності» батьків ($r = 0,34$; $p \leq 0,001$), настанови на «обов'язок у сімейних стосунках батьків» ($r = 0,34$; $p \leq 0,001$), «невдалими стосунками з однолітками» ($r = 0,39$; $p \leq 0,001$) та почуттям «приниженості» ($r = 0,39$; $p \leq 0,001$) у стосунках з ними в юнацькому віці.

Фактор № 2/Ф (спрямування співчуття, прийняття та любові мудрість) демонструє фемінність чоловічих ролей та позитивно корелює з особистісною рисою «прихильністю до людей» ($r = 0,27$; $p \leq 0,01$) та оцінкою почуття «приниженості» у стосунках з однолітками в юнацькому віці ($r = 0,26$; $p \leq 0,01$). Фактор № 2/М (спрямування сили та влади захист), що вказує на маскулінізм чоловічих ролей не має значущих кореляцій, властивих лише вибірці чоловіків.

Фактор № 3/Ф (домогосподарські ролі, домовитість) фемінності ролей «домогосподаря/-ки/Ф» має негативну кореляцію з установкою, що прояви «слабкості жінок – це їх засіб маніпуляції» ($r = -0,27$; $p \leq 0,01$). Маскулінізм цих ролей (фактор № 3 хазяйновитість) пов'язана з протилежною установкою – що прояви «сили чоловіків – це їх засіб маніпуляції» ($r = -0,26$; $p \leq 0,01$).

Маскулінізм романтичних ролей (фактор № 4/М сексуально-еротичні ролі зваблення (спокушання)) позитивно пов'язана з «екстравертованістю» ($r = 0,29$; $p \leq 0,01$), фемінність цих ролей не має значущих кореляцій, властивих лише вибірці чоловіків.

Фактор андрогінності сімейно-просоціальних ролей (Ф № 1/А просоціально-сімейні ролі) позитивно пов'язаний з оцінкою «впливу мами» на виховання досліджуваного ($r = 0,31$; $p \leq 0,01$) і негативно з «толерантністю до маскулінізації жінок» ($r = -0,31$; $p \leq 0,01$).

Таким чином, отримані дані демонструють внутрішні чинники формування прототипу ролей, коли певні якості та особливості трансляції гендерних ролей дозволяють розширити діапазон сприймання цих проявів та узагальнити образи й уявлення щодо тої чи іншої гендерної ролі.

Висновки до другого розділу

На основі одержаних результатів емпіричних досліджень можемо зробити такі висновки:

1. Соціально-психологічні особливості гендерно-рольового репертуару є різними у чоловіків і жінок молодого і зрілого віку. У людей зрілого віку гендерно-рольовий репертуар є загалом ширшим, ніж у молоді. Водночас чоловіки незалежно від віку сконцентровані здебільшого на чоловічих ролях і виявляють високу варіативність у їх ідентифікації та описанні; жінки незалежно від віку частіше актуалізують ролі як з жіночого, так і з чоловічого репертуару (найбільше це притаманно жінкам зрілого віку).

2. Сприймання молоддю гендерних ролей характеризується різними соціально-психологічними особливостями залежно від економічного статусу, професійної належності, статусу шлюбу батька/ матері (перший чи повторний). Молодь з високим економічним статусом частіше орієнтована на цінності гендерної рівності, тоді як молодь із середнім і низьким економічним статусом – на збереження традиційних ролей та наявні гендерні стереотипи. Гуманітаріям частіше притаманні перцептивна андрогінність багатьох гендерних ролей і толерантність до фемінності чоловіків, водночас у репрезентантів технічних професій частіше переважають настановлення на домінування чоловіка у родині та в парі. Учасники дослідження, які є дітьми від першого шлюбу матері і повторного шлюбу батька, схильні приписувати більшу турботливість (фемінність) сімейним ролям. Встановлено, що повторний шлюб батька пов'язаний з таким параметром перцепції гендерних ролей, як рольова глибина.

3. Соціально-психологічні особливості сприймання молоддю гендерних ролей пов'язані з характеристиками сімей, у яких зростали діагностовані. Респонденти з неповних сімей відрізняються недовірою до деяких виявів чоловічих ролей: «сила чоловіка» ототожнюється з маніпуляцією, а турбота з його боку тлумачиться як його «фемінізація». Діагностовані, які зростали за межами кривної сім'ї (наприклад, у бабусі та дідуся), відрізняються від інших за оцінками ролі жінки як жорстокої та домінуючої. Це поєднується з «розмиванням» традиційних гендерних ролей (відмінності в толерантності до фемінізації чоловіків і маскулінізації жінок. У респондентів, що зростали у повних сім'ях, рівень рольової гнучкості є вищим, ніж у респондентів з неповних сімей.

4. Встановлено соціально-психологічні особливості сприймання молоддю гендерних ролей за характеристиками їх маскулінності – фемінності – андрогінності. Найбільш маскулінними ролями як для жінок, так і для чоловіків виявилися «чоловік (муж)», «чоловік-лідер» та «батько»; найменш маскулінними – ролі домогосподарки, дружини, бабусі. Найбільш фемінною роллю як для чоловічої, так і для жіночої вибірки є роль матері; до найменш фемінних обидві вибірки зараховують ролі мачо, чоловіка-лідера і жінки-лідера. Але в оцінюванні андрогінності гендерних ролей ці вибірки не є одностайними. Якщо молоді жінки зараховують до найбільш андрогінних і жіночі, і чоловічі ролі, то молоді чоловіки – лише чоловічі (для них андрогінність є атрибутом власне чоловічих ролей). Найменш андрогінними респонденти вважають ролі «спокусниці», «альфонса», «коханки».

5. Аналіз кореляційних зв'язків маскулінності–фемінності–андрогінності власного Я респондентів засвідчив: маскулінні вияви власного Я пов'язані з екстраверсією, напористістю, самоефективністю та рольовою гнучкістю. Ці кореляти «маскулінності» розкривають типовий сценарій формування маскулінної поведінки: конкуренція з однолітками, активність та напористість як риси характеру. Аналогічно оцінюють респонденти андрогінність своїх гендерно-рольових виявів (вона корелює з «лідерством

серед однолітків», екстраверсією, рольовою гнучкістю. Крім того, андрогінність пов'язана з високою оцінкою стосунків у батьківській парі і «успіхами з протилежною статтю». Самооцінка фемінності практично не корелює з іншими показниками, крім одного – драйвера «радуї інших». Наведені результати свідчать, що розуміння респондентами андрогінності при оцінюванні себе наближається до розуміння маскулінності; водночас андрогінність є більш складним конструктом і пов'язана з емоційними стосунками в парі. Водночас самооцінка фемінності «випадає» з контексту емоційно-особистісних конструктів особистості.

6. Психологічною особливістю сприймання гендерних ролей як чоловіками, так і жінками є їх різне емоційно-особистісне навантаження. Оцінки чоловічих ролей чоловіками найчастіше корелюють з ідеалізацією стосунків у батьківській парі. Оцінки жіночих ролей чоловіками – з конструктами «прихильність», «приниженість» та «конфліктність у батьківській родині», що свідчить про емоційну суперечливість експектацій у сприйманні жіночих ролей. Оцінки гендерних ролей жінками (як за фемінністю, так і за маскулінністю) часто корелюють зі стереотипними настановленнями щодо шлюбу та сім'ї, що може свідчити про перцептивно низьку варіативність рольових експектацій у сприйманні гендерних ролей молодими жінками.

7. Важливою соціально-психологічною особливістю сприймання молоддю гендерних ролей є його прототипність. За фемінними і за маскулінними ознаками гендерний рольовий репертуар респондентів згрупувався за 4-ма факторами: сімейно-жіночі, сімейно-чоловічі, ресурсно-фінансові та еротично-ігрові ролі, що свідчить про прототипний характер цих груп ролей. При оцінці ролей за андрогінністю вони згрупувалися по двох факторах: сімейно-рольовому і індивідуально-споживацькому, що узгоджується з попередніми результатами. Отже, можна говорити про як мінімум дві мета-ролі, які є прототипами гендерних ролей молоді: 1) сімейна роль; 2) індивідуалістична роль. Вони можуть конкретизуватися в чотирьох

прототипах гендерних ролей: 1) сімейний чоловік; 2) сімейна жінка; 3) індивідуаліст (-ка), орієнтований на споживання; 4) індивідуаліст (-ка), орієнтований на сексуальні задоволення. Сімейні цінності не поєднуються з орієнтаціями на збагачення чи на сексуалізацію.

Основні наукові результати розділу викладено в 5 публікаціях автора [236; 242; 234; 249; 256].

РОЗДІЛ 3

РОЗВИТОК КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДІ ЩОДО СПРИЙМАННЯ ГЕНДЕРНИХ РОЛЕЙ

У розділі висвітлено теоретико-методичні засади розробки тренінгової програми розвитку перцептивної гендерно-рольової компетентності молоді, розкрито зміст її структурних компонентів, описано організацію формувального експерименту. Представлено до- і посттренінгові психодіагностичні процедури як в експериментальній, так і в контрольній групах, а також отримані результати.

3.1. Організація перцептивного процесу як умова розвитку компетентності молоді щодо сприймання гендерних ролей.

Трансформаційні зрушення сьогодення змінюють структуру суспільства, послаблюючи вплив традиційних соціальних інститутів за рахунок виникнення нових, які формуються сучасними каналами комунікації, зокрема інтернет-джерелами. Сучасне трансформаційне суспільство, на думку Т. Кубриченко, менш орієнтовано на стереотипізацію гендерної поведінки чоловіків і жінок, чому слугує збільшення варіативності гендерної поведінки: чим більше нових моделей з'являється у суспільстві, тим складніше новому поколінню визначитися із власною. На думку автора, у такому суспільстві ініціюється напруга між потребою та здатністю до встановлення нових гендерно-рольових відносин, формуючи запит на розширення раніше незадіяного особистісного потенціалу [177]. Все більше спостерігається відхід від традиційно-усталених поглядів щодо гендерних ролей жінки та чоловіка, чому слугує інтенсивний розвиток цивілізації, центрованої на індивідуальних цінностях та рівноправності чоловіка і жінки. Вибір молоддю паритетної взаємодії як суспільної цінності та бажаного напрямку соціального ставлення демонструє підвищені вимоги щодо їх гендерної компетентності. Однак, при

зниженні підтримки традиційних соціальних інститутів молодь зазнає труднощів, оскільки нівелюється експертність представників попередніх поколінь щодо норм життя, стають не актуальними настанови щодо трансляції гендерних ролей, тому виникає потреба у набутті певних компетенцій щодо рефлексії власних ролей та інтерпретації трансльованих суспільною культурою гендерних ролей в нові умови соціального життя.

Дослідження традиційних соціальних інститутів гендерної соціалізації молоді поруч з позитивними, фіксує і їх негативні сторони впливу. Проведене нами узагальнення надало можливість виокремити три групи ризиків щодо процесу сприймання молоддю гендерних ролей. Назвемо їх.

1) *Вплив ЗМІ та реклами: комерціалізація пропозицій призводить до експлуатації гендерно-чутливих образів, нав'язування певних стереотипів щодо прояву гендерних ролей чоловіків та жінок.* Не позбавляючи ЗМІ її позитивного впливу (інформативність, послугування культурі та зниження соціальної напруги), А. Черних вказує на її маніпулятивний, комерційний вплив [319, с. 134–154]; І. Васильчук – на навіювання стереотипно-шаблонного сприймання гендерних ролей [49]; Н. Лавриненко [183] наголошує, що в жінці здебільшого вбачають лише матір, дружину чи коханку, О. Козлова [148] висвітлює толерування вульгарної агресивної реклами щодо демонстрації сили чоловіка та орієнтації на його сексуальну задоволеність і О. Дорокупля [97] акцентує, що реклама також використовує жіночу сексуальну привабливість. За таких умов І. Васильчук наголошує на важливості укріплення стійкості молоді щодо сприймання рекламних гендерних образів самостійно на основі власного міркування [49], а В. Москаленко – на значенні трансляції традиційно-культурних цінностей щодо гендерних ролей, розвиваючи таким чином гендерну культуру, що формує людину [213, с. 194; 214] та рольові моделі поведінки молоді (В. Новицька [220], О. Рубан [276]).

2) *Конфронтація та виникнення конфліктів щодо заміни соціально-статусних позицій чоловіка і жінки у формуванні балансу між роботою (формою*

самозабезпечення) та сімейним побутом (формою сумісного життя), які виступають рівнозначними за часом та навантаженням і проявляються у рольових позиціях: жінка/чоловік – підприємець/домогосподар/ка. Заміна статусних позицій чоловіків та жінок досліджувалась багатьма вченими психологами, соціологами, філософами, економістами. Для нашого дослідження вагомими є праці Л. Жарової [107], С. Задорожньої [114], Л. Коннела [160], Н. Лавриненко [183], С. Оксамитної [225], М. Палуди [231], М. Ткаліч [306] Х. Янга [384], та інших. Так, С. Оксамитна зазначає, що статусні позиції чоловіків та жінок історично-обґрунтовані та відповідають на актуальний соціальний запит. На думку Г. Рубіна [381] політична «економія» статі була вигідна патріархальному суспільству і дискримінація за статтю стала звичним аргументом суспільного життя (С. Задорожня). А. Фурман [314] наголошує, що рівнозначність та доповнюваність у діяльності є основою психокультурної ментальності українців. Однак Л. Юда пише, що жінки краще адаптуються до умов життя і тому уваги науковців потребують питання зміни чоловічих статусних характеристик [333]. Конфлікти, що виникають на тлі соціально-статусних позицій чоловіків та жінок носять системний характер (Н. Лавриненко) та вимагають вироблення гендерної рівноваги (Л. Жарова) у економічному та соціальному вимірах.

3) *Зміни сімейних устоїв: розмивання шлюбно-сімейних меж, міжнаціональні шлюби, розмивання меж культури, збільшення множинності моделей як трансляторів гендерних ролей.* Всі ці зміни доводяться численними дослідженнями, зокрема у працях Т. Говорун, О. Кікінежді, І. Кона, В. Кравця [87; 158; 367], що вказує на зниження впливу традиційно-сімейного кола, як носія гендерно-рольової первинної соціалізації, де гендерні ролі засвоюється, на думку А. Бандури, раніше, ніж дитина може їх спостерігати та розрізнити [11] і агентами якої є зовнішні по відношенню до індивіда чинники як зразки наслідування та рольового освоєння (М. Боровцова [38]). В цьому контексті важлива думка А. Мирошнеченко, яка наголошує, що гендерно-рольове зростання молоді потребує додаткової фахової підтримки, оскільки в сучасних умовах досвід батьківських

гендерних ролей може бути недостатнім, а індивідуальні особливості розвитку молоді людини можуть виходити за межі сімейно-звичайних типових зразків [205], активізуючи запит до альтернативних агентів впливу (клубів за інтересами, літературу та мову, церкву тощо), що розкривається в роботах С. Зикової, В. Ключової-Цобенко, В. Козлова, М. Савіної, С. Семчука, К. Сьмородової, Н. Шабаєвої, Дж. Росс-Гордон [121; 144; 147; 279; 285; 290; 325; 381].

Вирішенню цих ризиків може послугувати розвиток у молоді гендерно-рольової компетентності. Набуття компетентності, як динамічної структури, послуговує механізмом внутрішньо скеровуваного напрямку розвитку, розкривається у дослідженнях низки вітчизняних (П. Горностай, О. Кікінежді, В. Москаленко, М. Ткалич [77; 135; 213; 377]) та зарубіжних (О. Бандура, Р. Шулер М. Ричардсон [13; 378; 384]), а також російських (І. Андрєєва, С. Бахтєєва, М. Гончарова-Горяньська, О. Демчук, М. Докторович, Д. Єгоров, А. Мудрик, Л. Сохань, С. Краснокутская, Н. Рототаєва, В. Шахрай [6; 14; 70; 92; 94; 104; 216; 173; 275; 293; 326]) вчених.

Соціальна компетентність, на думку Н. Борбич, це вміння особистості швидко й конструктивно орієнтуватися та ефективно та креативно взаємодіяти у соціальному середовищі [36]. Згідно поглядів І. Зарубінської, соціальна компетентність дає особистості можливість бути соціально-активною, комунікабельною та успішною у виконанні власних соціальних ролей [116]. Р. Сєденкова під соціальною компетентністю розуміє здатність особистості до ефективної взаємодії з соціальним середовищем [286].

Гендерно-рольова компетентність, на нашу думку, пов'язана зі здатністю людини розуміти та використовувати у своєму житті весь можливий гендерно-рольовий репертуар та взаємодіяти в межах гендерно-обумовленої поведінки, створюючи й засвоюючи гнучкі рольові конструкти. П. Горностай зауважує, що гендерно-рольова компетентність може характеризуватися такими критеріями: рольова варіативність, рольова гнучкість, рольова глибина та здатність до рольової децентрації [74]. На його думку, рольова компетентність – це також можливість особистості володіти та ефективно

використовувати у своєму житті весь потенційний рольовий репертуар, яка дозволяє оперативно розв'язувати виникаючі життєві завдання, будучи повноправним учасником взаємодії [73; 77; 79]. Розглянемо ці компоненти більш детально. Так, рольова варіативність передбачає, на думку І. Кононенко, різноманітність репертуару психологічних ролей особистості, багатство її рольової поведінки [161]. Рольова гнучкість – це вміння переходити (переключатися) від однієї ролі до іншої [74]. П. Горностай зауважує, що рольова глибина характеризує особистісні складові: рольову ідентичність, рольову Я-концепцію та рольове переживання [74]. Рольова децентрація знайшла своє відображення у концепції Дж. Міда. На його думку, вміння приймати ролі інших є метою соціалізації особистості, що в свою чергу допомагає уникати рольових конфліктів [226]. Долання життєвих криз, на думку Т. Титаренко, є зміною життєвих ролей і в певній мірі залежить від рольової компетентності людини [269]. Вчені розглядають життєві кризи як рольові конфлікти, коли неможливо відмовитися від ролей, що втратили значення та знайти ті ролі, які б послужилися актуальній ситуації [187]. В цьому випадку рольова компетентність й стає у нагоді. Гендерно-рольова компетентність є важливою умовою життєтворчості людини [12], яка сприяє формуванню у молоді життєвих компетенцій щодо «вибору життєвої позиції, становлення ідентичності, пізнання внутрішнього світу й зумовленою цим потребою самовизначення у житті» [36; 321]. Отже, гендерно-рольова компетентність складає основу життєвої компетентності особистості та є важливою у період становлення особистості. Сприймання ролей інших, осмислення та вміння гнучко переходити від ролі до ролі, розуміння функціонального наповнення кожної ролі є тими компетенціями, які дозволяють людині творити власне життя, тому важливою є саме організація перцептивного процесу задля розвитку таких компетенцій у молоді.

Розширення компетенції молоді щодо гендерно-рольової перцепції може здійснюватися у процесі щоденного життя молодшої людини, так і через спрямований навчальний процес засобом рефлексії та переосмислення

власного досвіду та досвіду інших; усвідомлення власної ідентичності у співставленні з трансляцією соціальних запитів суспільства щодо гендерної поведінки громадян, аналізу наявних прикладів та актуальних трансляцій впливу через ЗМІ. Набуття компетентності у сфері гендерно-рольової перцепції, на нашу думку, має супроводжуватися процесами набуття ідентичності особистості.

Для нашого дослідження також є важливою концепція атитюдів, яка складається з когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів [117]. Ми вважаємо, що трактування рольової компетентності можливе через рефлексію емоційного досвіду, критичне ставлення до реальності та вибір адекватних стратегій поведінки. На думку О. Морозової-Ларіної, гендерні ролі мають позитивні очікування суспільства та пов'язані з соціально-економічними вимогами, вони швидше, ніж гендерні стереотипи, засвоюються та відповідають суспільним трансформаціям [212]. Таким чином, гендерно-рольову компетентність ми будемо розглядати як оперативне володіння особистісним соціально-рольовим простором, що формує рольову реальність буття з урахуванням культурно-історичної зумовленості, соціальних очікувань, сімейно-родинного досвіду та особистісних характеристик людини. Гендерно-рольова компетентність передбачає мобільність гендерних проявів особистості у взаємодії, наснаження власної гендерно-рольової поведінки та розширення меж сприймання людини як особистості, носія певних рольових експлікацій, що в своє чергу сприяє розвитку гендерної культури особистості.

Досліджуючи умови формування гендерної культури, Т. Фурда виділила низку таких умов, які сприяють набуттю гендерної компетентності за принципом гендерної рівноваги. Важливими для нашого формувального етапу дослідження стали наступні: усвідомлення самоцінності себе як особистості та зняття бар'єрів традиційного сприймання гендерних ролей. Авторка акценту увагу є на значущості гендерних стереотипів, що дозволяє змінити ставлення та підвищує загальний рівень гендерної культури [313]. Цим завданням може

відповідати груповий формат цілеспрямованого впливу, зокрема – тематичний тренінг як форма реального процесу набуття гендерно-рольової компетенції.

3.2. Тренінгова програма розвитку перцептивної гендерно-рольової компетентності молоді

Спираючись на сучасні розробки І. Вачкова, О. Євтіхова, Г. Глошуової, О. Дудар, Л. Любіної [54; 69; 99; 100; 103; 195], ми розробили тренінг перцептивної гендерно-рольової компетентності як складовою життєвої компетентності особистості. Також важливими є питання розуміння свідомих та несвідомих аспектів групової взаємодії, які дозволяють у повній мірі розкрити потенціал кожного учасника групи [283]. Розроблена нами тренінгова програма «Перцептивна гендерно-рольова компетентність молоді» містить необхідні структурні елементи та відповідає вимогам щодо таких програм.

В основу тренінгової програми були покладені наступні основні принципи:

- Принцип системної єдності. Особистість є цілісною системою, тому будь-які зміни щодо сприйняття якихось процесів несуть зміни у структурі особистості та впливають на її внутрішню гендерну схему.
- Принцип культуральності. Особистість несе відбиток сімейних та суспільних традицій, що має неабиякий вплив на сприймання гендерно-рольової поведінки, як своєї так і інших.
- Принцип рівнозначності (принцип ОК'єйності). Учасники є рівноправними у взаємодії. Думки, почуття та діяльність одного не може бути більш важлива, ніж іншого. Повага та толерантність кожного до кожного.
- Принцип ресурсності. Акцентуація учасників взаємодії на ресурсах, потенціалах, нових можливостях розуміння діапазону гендерно-рольових проявів.

Ці принципи ми реалізовували на основі драматерапії як складової арт-терапії [3; 28; 47; 134]. Теоретичною основою роботи ми обрали рольову

модель драматерапії, в межах якої окрема особистість розглядається як носій багатьох ролей, зокрема, біологічних, сімейних, професійних та інших соціальних ролей. Драматерапія допомагає розширити діапазон поведінкових стратегій, відпрацювати нові методи взаємодії з іншими та світом. Отже, методи драматерапії, на наш погляд, відповідають завданням, що стояли перед нами, а саме розширення рольового репертуару учасників тренінгової програми щодо їх гендерно-рольової поведінки. Драматерапія передбачає усвідомлення власних стереотипів, розвиток нових поведінкових стратегій та можливість їх програти/прожити у безпечній атмосфері тренінгового заняття.

Також ми спиралися на теоретичні підходи та практичні засоби казкотерапії І. Вачкова [54; 55], О. Бреусенко-Кузнецова [40; 41], Т. Зінкевич-Євстігнеевої [118; 119], Р. Ткач [307], О. Белінської [16], В. Пономарьової [260], І. Радіної [271], Н. Сакович [264] як інструмента метафоричного «прочитання» гендерної ролі. Складання власної казки як одне з завдань програми передбачало розкриття внутрішніх процесів учасників за допомогою казкотворення. Так, у процесі складання казки учасники можуть усвідомити з якими персонажами асоціюється їх поведінка і які стратегії казкових героїв стануть у нагоді в реальному житті.

Системний підхід в арт-терапії групи, який розробляється О. Копитіним [162; 163], Ш. Мак-Нифф [199], М. Роззаль [273], М. Фабр-Левин [309], передбачає визнання ієрархічного характеру її структури й функцій та прояв у ній процесів, пов'язаних з міжособистісною взаємодією членів групи між собою і з арт-терапевтом. Урахування цього характеру взаємин відбувається в арт-терапевтичній роботі за рахунок оцінювання і різнорівневого аналізу: загально-групових, міжособистісних (між окремими членами групи) та внутрішньо-психічних (кожного учасника групи) процесів і феноменів.

Мета тренінгової програми – розвиток гендерно-рольової компетентності молоді засобами розширення знань учасників щодо проявів гендерних ролей, актуалізації розуміння теорії гендерних ролей, поняття

гендерної схеми, профілактика внутрішніх конфліктів щодо самосприймання гендерних ролей.

Досягнення тренінгової мети передбачало виконання таких завдань:

- рефлексія учасниками програми особливостей власного сприймання гендерних ролей, рольових експектацій, стереотипів та упереджень;
- усвідомлення учасниками особливостей самосприймання гендерних ролей;
- рефлексія складових власної гендерної схеми;
- розширення рольового репертуару, підвищення варіативності та гнучкості виконання гендерних ролей учасниками програми.

У тренінгу брали участь 40 осіб віком від 20 до 22 років, які були об'єднані у дві групи по 20 осіб – експериментальну і контрольну. В експериментальній групі проводився психологічний тренінг «Перцептивна гендерно-рольова компетентність молоді», в контрольній – міні-лекція з подальшим обговоренням питань сприймання гендерних ролей. Призначення цієї взаємодії полягає у створенні «ефекту плацебо», задля забезпечення адекватності порівняння результатів експериментальної і контрольної груп після тренінгу. Група для проведення тренінгу формувалася за добровільним принципом і складалася зі студентів, які були учасниками дослідження і потім виявили бажання взяти участь у тренінговій програмі.

У такий спосіб розбіжності між контрольною та експериментальною групами до початку тренінгової програми були мінімізовані: як видно з таблиць (Додаток II), оцінка гендерних ролей у експериментальній та контрольній групах немає суттєвих розбіжностей.

Напередодні тренінгової програми учасники заповнювали пакет тестів та анкети щодо особливостей сприймання гендерних ролей; наприкінці тренінгу і через місяць по завершенні тренінгу заповнювалися аналогічні тести і анкета, щоб оцінити стійкість отриманих результатів.

Інструментарій оцінки включав авторську анкету № 3 «Досвід сприймання гендерних ролей», присвячену особливостям сприймання гендерних ролей

(див. 2.2); тест BSRL для оцінки гендерних ролей за їх маскулітністю/фемінністю/ андрогінністю; опитувальник П. П. Горностая для визначення рольової гнучкості та рольової глибини.

Тренінгова програма складалася з 5-ти модулів, наповнених вправами, бесідами та рефлексією під час групового обговорення.

Таблиця 3.1

**План тренінгової програми
«Перцептивна гендерно-рольова компетентність молоді»**

№ модулю	Тема	Мета	Вправа	Примітки
1	Знайомство	Познайомити учасників між собою та представити план тренінгової програми	Вправа «Знайомтесь – це Я»	Структура всіх модулів: 1) первинний шерінг; 2) бесіда; 3) вправа; 4) рефлексія
2	Введення у поняття «гендерні ролі» та «гендерна компетентність»	Показати учасникам важливість їх ідентичності у проявах гендерної компетентності	Вправа «Я-чоловік/жінка»	Бесіда може відбуватися у вигляді дискусії
3	Гендерні ролі у взаємодії	Виявити та окреслити низку гендерних ролей, властивих учасникам тренінгової програми та показати форми переходу з ролі у роль	Вправа «Роль я тебе знаю...»	Драматизація передбачає декілька етюдів з різним набором ролей
4	Метафоричне втілення власних ролей	За допомогою казкових персонажів окреслити власне розуміння гендерних ролей	Вправа «Казка про мене»	Перед написанням казки бажано зробити візуалізацію казкових персонажів
5	Сприймання іншими	Виявити особливості сприймання власної гендерно-рольової поведінки іншими учасниками, позначити коло власної гендерно-рольової компетентності	Вправа «Розкажи мені про мене»	Під час рефлексії важливо зфокусуватися на конгруентності самосприймання та сприйманн іншими

– Знайомство.

Вправа 1. «Знайомтесь – це Я». Завдання: представити себе та своє ім'я в вигляді якогось руху, який повторює група; кожен наступний учасник повторює попередні імена та рухи та показує свої.

– Бесіда щодо понять гендерних ролей та їх проявів у суспільстві. Яким чином ми сприймаємо інших людей крізь призму власної гендерної схеми та як наші стереотипи та уявлення допомагають чи заважають нам у процесі

сприймання та розуміння іншого. Як наше уявлення допомагає нам «побувати у шкурі іншого» та зрозуміти його гендерно-обумовлену поведінку. Чим та завдяки чому «наповнена» й «наповнюється» особистісна гендерна схема. Як цей процес впливає на власну гендерну компетентність.

– Вправа 2. Дихальна вправа «Я-жінка/чоловік». Завдання: спробувати промовити вислів «я-жінка» або «я-чоловік» на повному видиху (пояснення вправи далі по тексту).

– Вправа 3. «Роль, я тебе знаю» (елементи соціодрами та драматизації). Завдання: учасники діляться на 2 групи (незалежно від статі), вибирають випадковим чином роль та мають її продемонструвати за допомогою драматизації, але з умовами: показати роль такою, якою ви її знаєте, показати цю роль такою, якою б вона була в ідеалі, показати іронічний бік ролі, показати абсурдність у цій ролі. Після драматизації проводиться шеренг щодо відкриттів та нових вражень від звичних ролей.

– Вправа 4. «Казка про мене». Завдання: учасники складають власну казку, презентують її групі та потім відбувається її обговорення.

– Вправа 5. «Розкажи мені про мене». Завдання: кожен учасник має змогу оцінити інших за типовістю чи нетиповістю гендерно-рольових проявів на тренінгу.

– Загальний шеренг та заповнення анкет зворотного зв'язку.

Опишемо коротко власні спостереження під час проведення тренінгової програми «Перцептивна гендерно-рольова компетентність молоді». Так, виконання вправи 1. «Знайомтесь – це Я» деяким учасникам виявилось складним. Вони на початку не змогли уособити власне ім'я з якимось рухом, але в процесі повторень рухів інших учасників, все ж змогли придумати такий рух. Подолання бар'єру щодо самопрезентації супроводжувалось емоційними сплесками та схваленням іншими учасниками, що у свою чергу, сприяло створенню довірливої атмосфери у групі.

У процесі бесіди щодо гендерно-рольової компетентності молоді люди зауважили, з приводу існуючого на їх думку, упередження, що рольова

поведінка, яка не обговорюється і не проясняється, сама по собі створюється і транслюється. Вони зазначили, що мають розпливчате уявлення щодо власних ролей, а тим паче розуміння ними гендерних ролей носить скоріше стереотипний характер. Під час обговорення учасники детально характеризували жіночі ролі «матері», «жінки» та роль «друга», симетричні чоловічі ролі «батька» та «чоловіка» описувались учасниками з діаметральними позиціями: юнки та юнаки по-різному вбачають функціональне наповнення цих ролей порівняно з одностайністю щодо жіночих ролей. Учасники тренінгової програми демонстрували чітку позицію, що ролі «мати» та «жінка» передбачають вміння турбуватися, вести господарство та відповідально виконувати свої обов'язки. Таке «сумісництво» функцій з різних рольових проявів може свідчити про те, що молоді люди знаходяться в процесі становлення своєї рольової компетентності і ще не в змозі деталізувати ці функції. Описуючи чоловічі ролі учасники передбачили різні варіанти стосунків та проявів. Так, один з учасників зауважив, що коли чоловік має професію, пов'язану з далекими та довгими відрядженнями, то його рольові прояви можуть бути різними і там він може собі дозволити все те, що не дозволить вдома. Його підтримали хлопці, підкреслюючи, що чоловік може чинити на свій розсуд і може бути відповідальним, а може і знехтувати цією якістю, жінки ж мають бути відповідальними за родину та дітей в більшій мірі, ніж чоловіки. Виникла дискусія серед учасників, результатом якої стало рішення, що стереотипи поступово змінюються, змінюється також уявлення про світ, про себе і тому важливо, спираючись на досвід поколінь, формувати власне бачення та розуміння гендерно-рольових проявів, власну гендерно-рольову компетентність, яка засновується на певному балансі чоловічих та жіночих ролей. Натомість під час обговорення поняття «гендерна схема» учасники розмірковували, якою вона може бути у кожного з них і які чинники сприяють її створенню у внутрішньо особистісному просторі. Також цікавими для нашого дослідження стали питання, що окреслили коло понять щодо еталону та прототипу. Молоді люди

зауважили, що вони скоріше розуміються на еталонному сприйманні гендерно-рольової поведінки й тільки розвивають усвідомлення можливих варіантів утворення прототипу певної гендерної ролі.

Логічним продовження бесіди стало виконання авторської дихальної вправи «Я-жінка/чоловік», метою якої була актуалізація в учасників гендерної ідентичності та самоприймання. Учасники, незважаючи на достатню легкість виконання, мали труднощі у прийнятті себе: складно було назвати своє ім'я певним чином, деякі навіть не могли вдихнути повітря, щоб почати говорити. Виконуючи завдання, учасники називали своє ім'я та свою стать на повному видиху. Було помічено, що учасники тренінгової програми – хлопці, з завданням справилися швидше й успішніше, вони з гордістю називали свою стать, а дівчата барилися, їм було складно сказати, що вони жінки. Під час обговорення вправи учасниці казали про те, що вони поки що не бачать себе жінками, вони дівчата, хлопці, навпаки, раділи, що вже дорослі і можуть називатися чоловіками.

Продовженням тренінгової програми стала драматизація на тему «Роль, я тебе знаю». Учасники, поділившись на 2 групи, обиралися ролі для драматизації: «чоловік», «дружина», «мати», «батько», «друг», «подруга», «господар», «господарка», «жінка – керівник», «чоловік – керівник». Завдання полягало у тому, щоб показати обрану роль наступним чином: показати роль такою, якою ви її знаєте, показати цю роль такою, якою б вона була в ідеалі, показати іронічний бік ролі, показати абсурдність у цій ролі. Під час обговорення учасники говорили про непередбачені відкриття щодо наповненості та розуміння ролі. Робота з парами ролей допомогла учасникам побачити де роль має чіткі межі, а де вони поєднуються й породжують хибні уявлення щодо рольової презентації, а також це добре виявляє гендерну схему учасника, в якій може бути якась роль відсутня, а якась гіперперевантажена. Учасники розказували яким чином вони для себе пояснювали непорозуміння, коли ролі поєднувалися чи взагалі не мали якогось конкретного наповнення. Так, для багатьох учасників роль «батька» була лише відображенням досвіду

спостереження за власним батьком і не мала психологічного заповнення власним досвідом. Тобто молоді люди не могли пояснити чому роль «батька» виглядає гротескно (на думку учасників іншої групи), тоді як роль «чоловіка» нагадувала фантазію на тему шаха з гаремом і слугами (цими метафорами назвали те дійство, яке спостерігали під час драматизації, учасники другої групи). Показовим було обговорення складових характеристик ролі «дружини». Так, в неї вклали не тільки роль «господині», а і «матері», «подруги». Процес драматизації дозволив побачити не тільки звичні для учасників ролі, а і побувати в тих ролях, які не властиві у житті, наприклад, роль «батька» для жінки або роль «дружини» для хлопця. Такий обмін спонукає до аналізу своїх уявлень щодо ролі, уможливорює розуміння ролей іншої статі та формує толерантність й багато варіантність заповнення ролі іншими враженнями, що у свою чергу розвиває рольову компетентність учасників [167]. Своєрідне моделювання можливих рольових поведінкових проявів дозволяє ніби приміряти на себе не властиву сьогодні гендерну роль або взагалі не властиву для статі роль, що у свою чергу розвиває здатність до рефлексії та розвитку емпатії. Гендерно-рольова компетентність також стає у нагоді, коли мова йде про уявні та реальні ролі учасників тренінгової програми. Яким чином вони оцінюють власні ролі та ролі інших, які інтерпретації дозволяють розширити власні прототипи ролей та яке наповнення формує гендерно-рольові схеми учасників.

Виконуючи наступну вправу «Казка про мене», учасники мали спробу у метафоричній формі розказати про себе. Важливим став вибір головного героя казки. Процес роботи з казкою складався з її написання від імені головного героя (їм міг бути як сам автор, так і окремі, згадані автором персонажі з відомих казок, при цьому можна було продовжити відому казку, переписати її по-новому або скласти зовсім нову казку, залишивши тільки героя з тієї казки). Після написання, учасники зачитували казку назагал та обговорювали її сюжет й шлях головного героя.

Далі коротко опишемо обрані за принципом типовості казки учасників та їх короткий психологічний аналіз.

Казка 1 без назви

Казка написана хлопцем. У казці 2 головних персонажі, які об'єднались у одну казку (Додаток Н).

Аналізуючи представлену казку, маємо звернутися до символізму представлених у ній персонажів. На думку Н. Сакович [280] Буратіно символізує розвиток дитини 7–9 років, а П'єро романтичність 12–14. З огляду на факт, що всі персонажі у особистій казці є проекціями структури особистості, то маємо внутрішній конфлікт між молодшим школярем й підлітком. Хто кого ображає автор не пояснив, тому припущення робити нема сенсу. Звернемось до незрозумілих для батьків розбрату: ріс собі хлопчик, ріс, а тут таке. Чи нема наснаги відповідати віку чи нема бажання дорослішати. Якщо ми будемо спиратися на соціальний аналіз казки, то маємо двох братів різного віку й боротьбу та суперництво. Важливо зауважити, що три крапка демонструє гострий стан питання чи з собою чи у стосунках. І поки що не має рішень.

Казка 2 без назви

Казка написана дівчиною. У казці головний персонаж – це сірий дикий кіт, який немає імені (Додаток Н).

Аналіз казки проводився таким чином: ми брали до уваги хтонічне тлумачення символів. Так дикий кіт – це інстинкти, які починає авторка казки пізнавати в собі, а пташка – то духовний розвиток [217]. Тобто поки що важко знайти баланс між духовними й фізичними потребами. Якщо звернутися до вікових особливостей та актуалізацію гендерних питань, то маємо опис початку статевого життя й пробудження жінки, коли важливі філософські розуми відходять на другий план й примирення між дорослим тілом з фізичними потребами і духовним розвитком годі й сподіватися.

Казка 3 без назви

Учасник, хлопець, написав 2 казки, які не поєднуються одна з одною, але з огляду на їх символізм є цікавими для аналізу (Додаток Н).

Аналізуючи символізм цих казок ми спиралися на погляди Т. Василиць [48]. Яка вказує, що образи, які представлені у казках, можуть символізувати етап ініціації у доросле життя. В першій казці є натяк на початок стосунків з дівчиною, каяття за проявлену чоловічу іпостась, а друга казка більше про рішення будувати сім'ю. Молодик в момент написання казки визначається у своїй спроможності створити родину. Образ короля скорше за все символізує когось достатньо впливового й фінансово забезпеченого, який виступає підтримкою автору казки. Це може бути батько і перед автором стоїть дилема: як самому забезпечити родину, яку хочеться створити. Образ Зайця може вказувати на перепони на шляху до мрії про родину. Це може бути батько, наприклад, дівчини, який вважає хлопця недостатньо зрілим для створення родини з його дочкою, але молоді люди не зважають на таке й оберігають свої стосунки.

Казка 4 без назви

Автором казки є дівчина, яка склала особисту казку з наступними героями: а) маленький принц; б) Ксена, принцеса-воїн; в) Аліса (з країни чудес); г) Елі (з Чарівника Смагардового містечка) (Додаток Н).

Звертаємо увагу на представлених автором персонажів. Всього їх шестеро: 2 боги, що суперничають між собою й четверо героїв казок, тобто три героя чоловіки й три героїні дівчини. Мова може йти про пошук балансу між фемінністю та маскуліністю [33; 34] авторки казки, про прийняття себе без огляду на очікування інших. Зворотного зв'язку після написання казки вона не надала, тому ми спираємося на концепцію соціалізації та розглядаємо цю казку як таку, яка описує процес пошуку себе, вміння відстоювати власні інтереси та справлятися зі своїм життям.

Казка 5 без назви

Казка написана дівчиною. В казці поєднані 2 персонажі: Оленька з казки про квітку-семицвітку та Русалонька з однойменної казки Г. Х. Андерсена (Додаток Н).

Казка написана під впливом попередньої драматизації та може вказувати на переживання авторкою романтичного періоду і відображати внутрішній діалог щодо прийняття рішень стосовно цих стосунків [48; 105].

Так, вважаємо важливим зосередитися на тих акцентах, які зробили учасники під час обговорення цієї справи. Цінним для самоідентифікації та виявлення процесів самосприймання став вибір головного героя казки. Казкотерапевти [41; 53] вважають, що казка, складена людиною, відображає її саму, її уявлення про себе та навколишнє середовище, про своє самосприймання і яким чином людина налагоджує контакт у соціальному середовищі. Казка може відображати також правила і цінності, які людина має стосовно своєї статі та власне гендерних ролей. Тому вибір головного героя є інформативним та в певній мірі діагностичним. Іноді учасники згадують декілька казок, або декілька персонажів казок, тоді можна запропонувати учаснику написати казку за участю всіх персонажів, які йому імпонують.

На тренінговій програмі деякі учасники писали розлогі чарівні казки, а деякі зважилися написати всього декілька речень. Тексти казок містять актуальну ситуацію учасників під впливом попередніх психологічних інтервенцій. Також нами помічено, що учасники, які мали позитивне враження про себе, писали казку вільно з великою кількістю казкових подій, персонажів. Інші учасники писали казки стисло, обмежуючи можливість взаємодії свого персонажу з іншими (їх навіть не вводили у казку) або писалось історія без казкового антуражу. На нашу думку, цікавим є те, що після написання казок учасники неохоче ділилися своїми враженнями та почуттями, які в них виникали під час процесу.

Вправа на завершення «Розкажи мені про мене» мала на меті оцінити типовість рольової поведінки учасників тренінгової програми. Кожен учасник мав картки з написами: «типовий» чи «нетиповий», які він співвідносив з

гендерною поведінкою інших учасників й, оцінивши, віддавав відповідну картку учасникові. Учасники, отримавши картки – оцінки від всієї групи, підраховували та записували кількість виборів за ознакою типовості чи не типовості власної гендерно-рольової поведінки. Цікавим виявилось спостереження щодо процесу сприймання уявлень інших по відношенню до себе. Вибір карток демонструє відповідність гендерно-рольової поведінки соціальним очікуванням щодо проявів гендерних ролей, може свідчити про поверхневий, стереотипний спосіб сприймання гендерних ролей та вказує на пошук типових рис, які б відповідали власним уявленням щодо тих чи інших прототипів гендерних ролей. В даній вправі проявляється суб'єктність сприймання кожного з учасників тренінгової програми, за допомогою зворотного зв'язку вони мали змогу з'ясувати по яким критеріям надавали характеристики їх поведінковим проявам (типова / нетипова) інші учасники групи. Так, хлопці, учасники тренінгової програми, що навчалися за фахом «режисура» вважали себе носіями нетипових поведінкових характеристик. Вони вказували на те, що їх би не взяли до інституту, як би вони демонстрували типову для даного соціуму гендерно-рольову поведінку. Однак, більшість учасників вказала на типовість їх гендерно-рольової поведінки. В процесі обговорення учасники згодилися, що їх фах потребує розуміння не тільки нетипових проявів, а й чітке пізнання тих меж, які окреслюють типовість гендерно-рольової поведінки.

Отже, розвиток гендерно-рольової компетентності дозволяє учасникам усвідомити процес самосприймання та розширити власні можливості щодо інтерпретації рольової поведінки. У кінцевій анкеті було питання щодо тих емоцій, вражень та переживань, які учасники проживали під час тренінгової програми. Вони мали вибрати з запропонованих позицій тільки ті, які безпосередньо стосувалися їх. Опис аналізу отриманих результатів такого зворотного зв'язку та кореляційні зв'язки емоційного стану під час тренінгу з сприймання та наповнення певними характеристиками гендерних ролей (як власних так і інших учасників) описано у пункті 3.3.

Цікавим для нашого дослідження виявилась і історія однієї учасниці, яка під час виконання вправ тренінгової програми зневажливо казала про себе як дівчину, її казка була з чоловічим персонажем, який рятує слабких. З'ясувалося, що в дитинстві вона зазнала психологічного насилля від батька, бо «він хотів сина, а народилась вона» (зі слів учасниці). Також з'ясувалося, що навіть зараз вона невзможі сприймати себе як дівчину – полюбляє чоловічі розваги, захоплюється чоловічими видами спорту та має друзів й майже не спілкується з дівчатами (вони їй нецікаві – слабкі, примхливі та таке інше). На питання як вона бачить своє майбутнє дівчина розгубилась й не змогла відповісти. Таке змішання самосприймання власної ідентичності може бути наслідком існуючих у родині батьківських заборон (згідно теорії транзакційного аналізу).

Батьківські заборони – це ранні дитячі фіксації, сформовані на основі батьківських настанов забороняючого типу. В дорослому житті вони виступають системою обмежень, що потребують пере рішення засобом терапевтичного впливу. Усвідомлення цих заборон дозволяє людині визначити значення актуальність їх перегляду. Ці заборони можуть бути лише позначеними, а можуть суттєво впливати на життя людини. Так, у транзакційному аналізі виділяють 12 універсальних заборон, які формують особистісний сценарій людини. Р. і М. Гулдінг позначили їх наступним чином: 1) Не живи. 2) Не будь собою. 3) Не належ. 4) Не будь важливим. 5) Не досягай. 6) Не будь дитиною. 7) Не рости. 8) Не будь близьким. 9) Не думай. 10) Не відчувай. 11) Не роби. 12) Не будь здоровим [83; 298; 353]. Кожна з цих заборон вважається універсальною, тобто будь-яка особистість має у своєму досвіді певні кліше та заборони, які їй в дитинстві транслиювали батьки та значущі оточуючі. Також немає певного порядку в слідуванні цим заборонам, вони виникають у психіці особистості та актуалізуються за індивідуальним досвідом десь до завершення періоду формування первинного особистісного сценарію життя (до 5–6 років). К. Штайнер зазначає, що сценарії відіграють ведучу роль у процесі самосприймання та спонукають особистість до тих дій, які б підтверджували цей

сценарій [21; 332]. У вище названої учасниці, на її думку, існують наступні батьківські заборони: не будь собою, не будь важливою, не відчувай, які заважають прийняти себе та навчитися гендерно-рольовій компетентності.

Ця історія підтвердила результати нашого дослідження щодо важливості особистісних детермінант у процесі сприймання гендерних ролей. Настанови батьків, оточення суттєво впливають на процес гендерно-рольової соціалізації особистості та складають основу її уявлень про себе та світ. Інформація щодо батьківських заборон та сценаріїв життя дозволила учасникам усвідомити та зрозуміти власну внутрішню логіку їх гендерно-обумовленої поведінки. Процес обговорення останнього завдання проявив назовні ті страхи та непорозуміння, які унеможлилювали пізнання самого себе та світу під призмою належності до своєї статі. Також учасники вели мову про ті відкриття, що сталися з ними на тренінгу. Так, для учасників стали чіткішими межі гендерних ролей, вони усвідомили деякі причини конфліктів з однолітками, також рефлексія допомогла зрозуміти власну гендерно-рольову позицію у навчальній групі та складності репрезентації себе в суспільстві, позначили перспективи своєї подальшої гендерно-рольової соціалізації.

Отже, поняття рольової компетентності та розвиток гендерно-рольового репертуару сприяє розвитку особистості, в цілому, та підвищенню її соціальної успішності, зокрема. Можемо констатувати, що апробація тренінгової програми «Гендерно-рольова компетентність молоді» показала важливість та необхідність отримання такого роду знань та умінь у студентські роки, коли відбувається становлення особистості та формується її рольовий репертуар.

3.3. Результати реалізації тренінгової програми «Перцептивна гендерно-рольова компетентність молоді»

Опишемо отримані результати. Порівнюючи дані респондентів до (Додаток Д) і після тренінгової програми встановлено, що у

експериментальній групі відбулися суттєві зміни рольової перцепції згідно показників М/Ф/А (див. табл. П 2.1–2.4).

Таблиця 3.2

Порівняння оцінок маскулінності/ фемінності / андрогінності в експериментальній групі до та після тренінгової програми

Ролі \ Показники	До	Після	Приріст (%)	T	p
Альфонс/М	46,65	55,17	18	15	0,001
Домогосподарка /М	39,84	45,97	15	21	0,002
Подруга /Ф	50,26	55,83	11	54	0,059
Альфонс /Ф	46,14	54,84	19	34	0,008
Жінка-лідер /Ф	41,37	64,9	57	0	< 0,001
Чоловік-лідер /Ф	38,48	69,88	82	0	< 0,001
Домогосподарка /Ф	55,28	45,93	-17	161	0,038
Домогосподар /Ф	52,82	45,56	-14	156	0,059
Спокусниця /Ф	46,5	54,02	16	38	0,013
Мачо /Ф	39,33	65,57	67	0	< 0,001
Тип. жінка /А	44,13	51,17	16	52	0,05
Подруга /А	49,32	57,31	16	46	0,029
Друг /А	52,67	61,64	17	34	0,008
Домогосподар /А	42,12	47,38	12	48	0,035
Домогосподар /А	42,12	47,38	12	48	0,035

Серед оцінки фемінності ролей ми отримали наступні значущі зсуви значень: підвищилася оцінка фемінності ролей «подруги/Ф», «альфонса/Ф», «жінки-лідера/Ф», «чоловіка-лідера/Ф», «спокусниці/Ф», «мачо/Ф». Зменшилися оцінки фемінності ролей «домогосподаря/Ф» та «домогосподарки/Ф», збільшилася їх андрогінність (див. Таблицю 3.2). Учасники експериментальної групи відмітили, що роль «альфонса/Ф» також має прояви фемінності. Цікавим виявився той факт, що фемінність ролі «мачо/Ф» відзначена як така, що є важливою для цієї ролі. Після проведеної тренінгової програми у експериментальній групі збільшилися оцінки андрогінності образу «типової жінки/А», ролей «мами/А», «подруги/А», «друга/А», «домогосподарки/А». Отримані зсуви показників свідчать про те, що усвідомлення рольового наповнення певними характеристиками (в даному

випадку в категоріях $M \setminus (\Phi \setminus A)$ якісно змінює оцінку та інтерпретацію гендерних ролей, вказуючи на зростання гендерно-рольової компетентності учасників тренінгової програми.

Зауважимо, що рольова компетентність також передбачає виважене розуміння наповненості ролей цими характеристиками. Учасники тренінгової програми продемонстрували, що успішність гендерної соціалізації в більшій мірі залежить від обізнаності респондентів щодо ролей та їх вміння застосовувати ці знання в своєму житті.

За результатами тренінгу, збільшилася оцінка фемінності сімейно-жіночих ролей (значення T 53-55 за критерієм Вілкоксона при $p < 0,05$, див. Додаток П. 2.2.). Є підстави оцінити цей факт як підвищення перцептивної гендерно-рольової компетентності. Як зазначалося в другому розділі дисертації, ці ролі («мама», «дружина», «бабуся») відрізнялися високим рівнем маскулінності, зокрема, за фактором «Контроль» оцінок маскулінності гендерних ролей. Це можна пояснити високим рівнем влади, який має мати над своєю дитиною, а у деяких сім'ях дружина над чоловіком. Дуже часто ця влада реалізовується саме у контролі за поведінкою дітей або чоловіка. На нашу думку, таке сприймання жіночих сімейних ролей є дещо дисгармонійним, тому «повернення» цим ролям притаманної їм фемінності компенсує цю дисгармонійність.

Зафіксовано також зниження оцінок фемінності так званих еротично-ігрових ролей ($T=84$, $T=64$ при $p \leq 0,001$, див. Додаток П.2.2.). Ця група ролей із самого початку виступала як одна з найбільш привабливих, але табуйованих. Зазначені зміни свідчать, що респонденти усе менше пов'язують романтичні вияви цих ролей власне з фемінністю, а отже, зменшується вплив стереотипної табуйованості цих ролей.

Збільшилася оцінка андрогінності родинних ролей (значення T 53-55 при $p \leq 0,05$, див. Додаток П.2.3.), що є виявом поглиблення розуміння цих гендерних ролей учасниками тренінгу. Справді, виконання складних сімейних обов'язків (наприклад, виховання дітей, догляд за старими людьми,

забезпечення оптимального побуту більшою мірою вимагає андрогінних рис, а не лише маскулінних чи лише фемінних).

Ми можемо констатувати, що респонденти вважають, що прояви романтичних ролей в більшій мірі не є фемінною ознакою цих ролей, а андрогінні показники важливі для реалізації родинних ролей, де взаємозамінність та вміння підтримати один одного дозволяють бути партнерами. Результати порівняння значень факторів оцінки ролей, які були описані у роботі в підрозділі 2.5, показано в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

**Порівняння значень факторів оцінок ролей
в експериментальній групі до та після тренінгової програми**

Фактори	До	Після	T	p
Ф № 1 Турбота	-1,5	0,06	3	0
Ф № 2 Мудрість	0,95	0,7	134	0,287
Ф № 3 Домовитість	2,18	-0,43	210	0
Ф № 4 Залежність	-3,26	0,3	0	0
М № 1 Контроль	-0,04	0,38	80	0,36
М № 2 Захист	-0,37	-0,1	88	0,538
М № 3 Хазяйновитість	-1,22	-0,39	66	0,15
М № 4 Зваблення	-0,26	0,34	73	0,239
А № 1 Сімейно-просоціальні ролі	-0,39	0,21	53	0,054
А № 2 Індивідуально-споживацькі ролі	-0,4	-0,08	95	0,723

На відміну від результатів експериментальної групи у контрольній групі значущих змін не відбулося, учасники цієї групи повторили свої оцінки ролей майже ідентично до першої спроби (див. табл. 3.1–3.4, Додаток П 3).

Таким чином, ми можемо констатувати, що організація перцептивної діяльності щодо сприймання гендерних ролей у процесі тренінгу може слугувати цілеспрямованим змінам. Відповідні розбіжності контрольної та експериментальної груп після тренінгу можна побачити у табл. 3.4 та див. Додаток П, табл. П 4.1–4.4).

Таблиця 3.4

Порівняння оцінок М/Ф/А у експериментальній та контрольній групі після тренінгової програми

Гендерні ролі	Експериментальна	Контрольна	U	p
Друг /М	60,33	55,28	268	0,068
Альфонс /М	55,17	44,87	380	< 0,001
Дідусь /Ф	52,24	53,48	104	0,01
Подруга /Ф	55,83	50,47	284	0,024
Друг /Ф	52,2	47,42	314	0,002
Альфонс /Ф	54,84	47,08	358	0
Жінка-лідер /Ф	64,9	41,08	400	0
Чоловік-лідер /Ф	69,88	37,85	400	0
Домогосподарка /Ф	45,93	56,19	68	0
Домогосподар /Ф	45,56	52,02	96	0,005
Спокусниця /Ф	54,02	46,46	328	0,001
Мачо /Ф	65,57	39,02	400	0
Тип. жінка /А	51,17	43,54	322	0,001
Мама /А	53,81	45,37	312	0,003
Бабуся /А	49,23	45,24	266	0,076
Подруга /А	57,31	48,1	322	0,001
Друг /А	61,64	53,75	324	0,001
Альфонс /А	42,82	39,71	270	0,06
Домогосподарка /А	46,84	42,52	290	0,015
Домогосподар /А	47,38	42,79	294	0,011

Хоча результати експериментальної вибірки зафіксували незначне збільшення оцінки маскулінності у ролі «друга/М», однак цього достатньо, щоб вони отримали статистично-значущу різницю аналогічним показникам контрольної групи ($U = 268$; $p = 0,068$). Також зберегла свої високі показники в експериментальній групі і оцінка маскулінності роль «альфонса/М» ($U = 380$; $p \leq 0,001$). Натомість виявлене збільшення оцінки маскулінності ролі «домогосподарки/М» є незалежним від впливу тренінгової програми, бо за кінцевими результатами оцінка цієї ролі не відрізняється у контрольній та експериментальній групі.

Зазначене раніше збільшення оцінок фемінності ролей «подруги/Ф», «альфонса/Ф», «жінки-лідера/Ф» та «чоловіка-лідера/Ф», «спокусниці/Ф»,

«мачо/Ф» та зменшення фемінності оцінок «домогосподарки/Ф» та «домогосподарка/Ф» теж можна розглядати ефектами тренінгової програми, бо порівняння вибірок після експерименту свідчить про аналогічні закономірності й для контрольної та експериментальної групи.

Зазначене раніше підвищення оцінок андрогінності образу «типової жінки/А», ролей «мами/А», «подруги/А», «друга/А», «домогосподарки/А» є наслідком експерименту, бо експериментальна група має більші значення, ніж контрольна за результатами другого тестування (Додаток П).

Зазначені зміни оцінок фемінності типових жіночих ролей, ролі «домогосподарів/Ф», романтичних ролей, андрогінності підтвержені. Незначні зміни оцінок маскулінності типових жіночих та чоловічих ролей у бік збільшення можливо є вторинним результатом тренінгової програми, бо в експериментальній вибірці вони більші за оцінки в контрольній (див. табл. 3.5.)

Таблиця 3.5

Порівняння значень факторних оцінок ролей у експериментальній та контрольній групі після тренінгу

Назва фактору	Вибірки		U	p
	Е	К		
Ф № 1 Турбота	0,06	-1,44	388	0
Ф № 2 Мудрість	0,7	0,99	184	0,675
Ф № 3 Домовитість	-0,43	2,02	10	0
Ф № 4 Залежність	0,3	-3,24	400	0
М № 1 Контроль	0,38	0,04	184	0,675
М № 2 Захист	-0,1	-0,57	270	0,06
М № 3 Хазяйновитість	-0,39	-1,11	292	0,013
М № 4 Зваблення	0,34	-0,2	234	0,365
А № 1 Сімейно-просоціальні ролі	0,21	-0,35	262	0,063
А № 2 Індивідуально-споживацькі ролі	-0,08	-0,22	198	0,968

Примітка: Е – експериментальна, К – контрольна вибірки

Також на тренінгу кожним учасником було отримано певну кількість відгуків про себе як про типового чи нетипового представника своєї статі (зворотній зв'язок від інших учасників тренінгу).

Оскільки ми прагнули під час тренінгу так організувати перцептивну діяльність його учасників, щоб вони могли скорегувати як прояви власних гендерних ролей, так і їх сприймання. Для оцінки цих змін нами був використаний показник приросту та були розраховані різниці між значеннями до та після тренінгової програми. Далі ця різниця має назву «приріст показника», який вимірюється у одиницях кратних шкалі оцінок, тобто у 1/10 стандартного відхилення. Відповідно, розбіжність у одну одиницю – це 1/10 стандартного відхилення, у 10 одиниць – 1 стандартне відхилення. Порівняння цих різниць з показниками, отриманими на тренінговій програмі дають інформацію про деякі умови його ефективності. Позитивні результати свідчать про позитивний приріст, негативні показники про негативний приріст.

Таблиця 3.6

Показники відповідності власній статі з приростом оцінок маскулінності після тренінгової програми

1	Відповідність власній статі		
	Маскулінність	Фемінінність	Андрогінність
2	3	4	
Я	0,22*	0,44***	0,43***
Тип. жінка	-0,14	0,01	0,38***
Тип. чоловік	-0,26*	-0,49***	-0,19
Дружина	0,53***	0,36**	-0,19
Чоловік	0,26*	-0,53***	0,02
Мама	0,12	-0,04	0,48***
Батько	-0,08	-0,14	0,03
Дідусь	0,04	0,1	-0,2
Бабуся	0,2	-0,49***	0,09
Подруга	0,78***	0,6***	0,49***
Друг	0,65***	0,28*	0,72***
Коханка	-0,45***	-0,19	-0,35**
Альфонс	-0,54***	-0,5***	-0,05
Жінка-лідер	0,33**	0,39***	0,44***
Чоловік-лідер	0,37***	0,33**	0,37***
Домогосподарка	-0,16	0,35**	0,37***

Продовження табл. 3.6.

1	2	3	4
Домогосподар	-0,48***	-0,2	0,48***
Спокусниця	-0,27*	-0,49***	-0,24*
Мачо	-0,12	-0,15	0,33**

Примітка. Різні кореляційної значущості: * – 0,05; ** – 0,01; *** – 0,001.

Порівняльний аналіз результатів експериментальної і контрольної груп показав також різницю такого параметру, як кількість ознак, якими характеризуються певні гендерні ролі. Після проходження тренінгової програми ця кількість збільшилася (незалежно від того, чи оцінювалася ця роль як фемінна, маскулінна чи андрогінна).

Такими ролями стали ті ролі, які учасники «програвали» під час драматизації: «чоловік-лідер» ($U = 3$; $p \leq 0,001$), «жінка-лідер» ($U = 4$; $p \leq 0,05$), «друг» ($U = 10$; $p \leq 0,01$) та «подруга» ($U = 4,8$; $p \leq 0,01$). Це свідчить про те, що надана на тренінговій програмі можливість «познайомитись» з роллю ближче, дозволяє дивитися на неї зі знанням та спрямованою увагою, що у свою чергу істотно підвищує рольову компетентність учасників. І, як слід зауважити – виконує завдання тренінгової програми, а показники свідчать про ефективність таких способів розвитку компетентності.

Роль «спокусниці» навпаки – оцінюються меншою кількістю ознак після тренінгової програми при збільшенні відповідності власній статі. Такий показник може свідчити про здатність молодих людей, учасників тренінгової програми, при типовій власній гендерно-рольовій поведінці розглядати роль «спокусниці» як несуттєву або не важливу в своєму рольовому репертуарі.

Приріст оцінок образу «типового чоловіка» (U від -0,49 до -0,19) та «коханки» (U від -0,45 до -0,19) мають тенденцію до зниження при збільшенні відповідності власній статі. Відповідність власній ролі позитивно пов'язана зі збільшенням маскулінності ($U = 0,53$; $p \leq 0,001$) та фемінності ролі «дружини» ($U = 0,36$; $p \leq 0,01$), негативно з приростом маскулінністю та фемінністю ролі «альфонса» ($U = -0,54$; $p \geq 0,05$). Відповідність власній статі сприяє також зростанню оцінки маскулінності «чоловіка» ($U = 0,26$; $p \leq 0,05$) та зменшенню

фемінності цієї ролі ($U = -0,53$; $p \leq 0,001$); збільшенню андрогінності ролі «мачо» ($U = 0,33$; $p \leq 0,01$); зростанню оцінки андрогінності образу «типової жінки» ($U = 0,38$; $p \leq 0,001$); зростанню оцінки андрогінності ролі «мами» ($U = 0,48$; $p \leq 0,001$); зростанню одночасно фемінності ($U = 0,35$; $p \leq 0,01$) та андрогінності ($U = 0,37$; $p \leq 0,001$) ролі «домогосподарки»; зменшенню маскулінності ($U = -0,48$; $p \leq 0,001$) та збільшенню андрогінності ($U = 0,48$; $p \leq 0,001$) ролі «домогосподаря»; зменшенню фемінності ролі «бабусі» ($U = -0,49$; $p \leq 0,001$). Також нами зафіксовано, що залучення молоді цілеспрямовано в організацію перцептивної діяльності дозволяє поглиблювати в учасників розуміння щодо гендерних ролей, особливості власної гендерної схеми та її роль у розширенні їх рольового репертуару.

Процес набуття гендерно-рольової компетентності під час тренінгових занять передбачає врахування проявів емоційної сфери учасників. Розглянемо залежність результатів від емоцій, які отримали учасники впродовж тренінгу (Додаток П. 5, табл. П 5.1–5.6). Для оцінки власних емоцій респондентам були надані можливі їх варіанти, які вони могли переживати під час тренінгової програми. Було надано 30 варіантів емоційних переживань, серед них: байдужість, блаженство, відраза, гордість, заздрість, задоволеність, зацікавленість, захоплення, заціпеніння, збентеженість, натхнення, настороженість, нудьга, ображеність, образа, обурення, передчуття, подив, печаль, радість, роздратування, розгубленість, симпатія, смуток, спокій, сором, сором'язливість, сум'яття, тривога, цікавість. Учасники мали змогу відмітити будь-яку кількість показників. Зокрема нас цікавлять ті емоції, які відчували учасники тренінгової програми та які здатні послугувати тригерами у зміні негативного приросту на позитивний. Далі опишемо показники приросту, що міряються як різниця між вторинним та первинним посттренінговим тестуванням.

Нами встановлено, що значущі показники отримані за умови, коли учасник тренінгової програми відмітив наступні емоційні стани: задоволення, радість, симпатія, роздратування, тривога та розгубленість. Було виявлено, що

андрогінність власного «Я/А» має позитивний приріст за умови переживання задоволеності ($U = 8$; $p = 0,002$) на тренінгу, маскулінність власного «Я/М» має позитивний приріст при переживанні симпатії з боку інших ($U = 12$; $p = 0,004$). Оцінка фемінності «типової жінки/Ф» (тобто жінок взагалі) має позитивний знак за умови переживання радості ($U = 20$; $p = 0,033$), негативний при переживанні симпатії ($U = 92$; $p = 0,002$). Оцінки фемінності (U від 0 до 96; $p \leq 0,01$) та андрогінності ($U = 80$; $p = 0,015$) «типового чоловіка/Ф/А» мають негативний приріст при переживанні роздратування і, відповідно, позитивний приріст ($U = 16$; $p = 0,011$ та $U = 4$; $p = 0,001$) при переживанні задоволеності. Андрогінність ролі «дружини/А» може значно зменшитися при переживанні роздратування ($U = 96$; $p \leq 0,001$), збільшитися при переживанні задоволеності ($U = 12$; $p = 0,004$) та радості ($U = 20$; $p = 0,033$). Але також при переживанні радості на тренінгу може збільшитися й оцінка маскулінності «дружини/М» ($U = 8$; $p = 0,002$), при переживанні задоволеності також зростає оцінка фемінності цієї ролі ($U = 12$; $p = 0,004$).

Оцінка фемінності «чоловіка/Ф» має негативний приріст при переживанні тривожності ($U = 80$; $p = 0,015$) та роздратування ($U = 96$; $p \leq 0,001$). Також при переживанні роздратування приріст оцінки андрогінності стає негативним ($U = 84$; $p = 0,006$). При переживанні радості, приріст оцінки фемінності ролі «чоловіка/Ф» стає слабо позитивним ($U = 20$; $p = 0,033$). Оцінка фемінності ролі «мами/Ф» має позитивний приріст при переживанні на тренінговій програмі почуття задоволеності ($U = 16$; $p = 0,011$).

Переживання учасниками під час тренінгової програми роздратування виявилось таким, що сприяє появі негативного приросту оцінки маскулінності ($U = 76$; $p = 0,033$) та фемінності ($U = 76$; $p = 0,033$) ролі «батька/М/Ф». Задоволеність на тренінгу призводить до збільшення загальної кількості характеристик ролі «батька/Ф/М/А» за всіма гендерними оцінками: маскулінності ($U = 12$; $p = 0,004$), фемінності ($U = 4$; $p = 0,001$), андрогінності ($U = 8$; $p = 0,002$).

При переживанні учасниками на тренінговій програмі задоволеності значно збільшується у них приріст оцінки маскулінності ($U = 12$; $p = 0,004$) та андрогінності ($U = 12$; $p = 0,004$) ролі «дідуса/М/А». Оцінка андрогінності ролі «бабусі/А» набуває слабкого позитивного приросту за умови переживання тривожності ($U = 20$; $p = 0,033$), але одночасно позитивний приріст оцінки андрогінності спостерігається й при переживанні задоволеності ($U = 8$; $p = 0,002$). Також при переживанні задоволеності зростає приріст оцінки маскулінності ролі «бабусі/М» ($U = 20$; $p = 0,025$).

При переживанні тривоги на тренінговій програмі приріст оцінки андрогінності ролі «подруги/А» стає позитивним ($U = 16$; $p = 0,015$). При переживанні радості також стає позитивним приріст оцінки маскулінності ($U = 16$; $p = 0,015$) та фемінності ($U = 8$; $p = 0,002$) ролі «подруги/М/Ф». Приріст оцінки маскулінності ($U = 20$; $p = 0,033$) та андрогінності ($U = 8$; $p = 0,002$) ролі «друга/М/А» стає позитивним при переживанні тривожності.

При переживанні роздратування приріст оцінки андрогінності ролі «коханки/А» стає негативним ($U = 88$; $p = 0,002$), при переживанні радості – позитивним ($U = 16$; $p = 0,015$). Приріст оцінки андрогінності ролі «альфонса/А» стає позитивним при переживанні задоволеності ($U = 12$; $p = 0,004$). Переживання тривожності є умовою позитивного приросту оцінки андрогінності «жінки-лідера/А» ($U = 0$; $p \leq 0,001$) та «чоловіка-лідера/А» ($U = 20$; $p = 0,033$). Роздратування є ознакою позитивного приросту оцінки маскулінності «чоловіка-лідера/М» ($U = 12$; $p = 0,006$). Відчуття симпатії під час участі в тренінговій програмі є ознакою позитивного приросту оцінки маскулінності ролі «жінки-лідера/М» (U від 0,025 до 20; $p \leq 0,01$). Роль «домогосподарка/М» має негативний приріст оцінки маскулінності при відчутті роздратування на тренінгу ($U = 80$; $p = 0,015$). Роль «мачо/М» має позитивний приріст оцінки маскулінності при відчутті розгубленості на тренінгу ($U = 8$; $p = 0,002$).

Отже, з'ясовано, що найбільший позитивний приріст оцінок ролей відбувається при переживанні почуття задоволеності (14 позицій), а

найбільший негативний (8 рольових позицій) – роздратування. Кількісно однаковий позитивний приріст спостерігається при проживанні радості й тривоги (по 6 рольових позицій) під час тренінгу. При цьому роздратування має й один позитивний приріст (роль «чоловіка-лідера/М»), а тривога один негативний – роль «чоловіка/М». Розгубленість також демонструє лише один позитивний приріст у роль «мачо/М». Симпатія до інших має позитивний приріст для трьох ролей. Можна припустити, що коли учасникам подобається формат тренінгової програми і вони відчують задоволеність, то інформація засвоюється достатньо швидко та ефективно. Однак слід відмітити, що й відносно негативна емоція, така як роздратування, дозволяє учасникам, які її переживають також ефективно розвивати власну гендерно-рольову компетентність. Важливим результатом аналізу почуттів, які переживали під час тренінгу учасники, стала рівновага позитивних приростів показників радості та тривоги. Ці почуття в рівній мірі дають приріст гендерно-рольовим диспозиціям учасників тренінгової програми.

Узагальнюючи отримані результати в процесі організації та розвитку перцептивної компетентності молоді щодо сприймання гендерних ролей, ми уточнили процес формування «гендерної схеми» – як внутрішньопсихічного конструкта особистості, що складається з вроджених та набутих особливостей, а саме: уявлень особистості про себе, свою ідентичність з урахуванням статі, вікових, особистісних відмінностей та темпераменту й з сімейних та культурних стереотипів у її соціальному оточенні і, заснованих на цьому знанні, моделей поведінки, які під час прояву, сприймання та самосприймання можуть коригуватися під впливом гендерних схем інших учасників взаємодії. Невід’ємною характеристикою гендерної схеми є визначення її маскулінної, фемінної та андрогінної складових.

Встановлено також підвищення рольової гнучкості ($T=53$; $p<0,5$) та рольової глибини ($T=72$; $p<0,5$) учасників експериментальної групи після тренінгу. Водночас в контрольній групі істотних змін у сприйманні гендерних ролей не було зафіксовано.

Отримані результати показали ефективність проведення тренінгових програм щодо розвитку перцептивної гендерно-рольової компетентності молоді. Так, цей період характеризується інтенсивним розвитком соціальних навичок та набуттям соціальної компетентності, а також є сприятливим у становленні особистості як носія певних характеристик представника своєї статі. Тренінгова програма «Перцептивна гендерно-рольова компетентність молоді» показала ефективність таких заходів щодо підвищення гендерно-рольової компетентності та розширення рольового репертуару цієї вікової категорії. Здатність до осмислення власної гендерно-рольової поведінки, вміння аналізувати та інтерпретувати гендерно-рольові прояви інших людей сприяють побудові ефективної взаємодії у суспільстві, а процес сприймання гендерних ролей стає процесом пізнання себе та інших.

Висновки до третього розділу

На підставі реалізації формувального експерименту – проведення авторської тренінгової програми «Перцептивна гендерно-рольова компетентність молоді», а також результатів вимірювання показників сприймання гендерних ролей в експериментальній і контрольній групах як до, так і після тренінгу, можна зробити такі висновки:

1. Метою тренінгової програми було підвищення перцептивної гендерно-рольової компетентності її учасників, яку ми розуміємо як здатність швидко і конструктивно орієнтуватися у світі гендерних ролей і адекватно реалізовувати в ньому свій гендерний потенціал.

2. Досягнення тренінгової мети передбачало виконання таких завдань:

- рефлексія учасниками програми особливостей власного сприймання гендерних ролей, рольових експектацій, стереотипів та упереджень;
- розширення рольового репертуару, підвищення варіативності та гнучкості виконання гендерних ролей учасниками програми.

3. Авторська тренінгова програма «Перцептивна гендерно-рольова компетентність молоді» базувалася на принципах: 1) системної єдності (будь-які зміни гендерно-рольової перцепції можуть спричинити зміни у гендерних схемах, а також світогляді, цінностях особистості); 2) культуральності; 3) гендерної рівності; 4) ресурсності: акцентування уваги не на дефіцитах, а на потенціалах, нових можливостях розуміння гендерних ролей.

4. Ці принципи було реалізовано на основі драматерапії як складової арт-терапії, а також казкотерапії (І. Вачков, О. Бреусенко-Кузнецов, Т. Зінкевич-Євстігнеєва, Р. Ткач, О. Белінська та ін.) як інструмента метафоричного «прочитання» гендерної ролі.

5. В експериментальній групі по завершенні тренінгу зафіксовано істотні зміни у сприйманні гендерних ролей, чого не було в контрольній групі. Зросла оцінка андрогінності традиційних сімейних ролей, що є виявом поглиблення розуміння цих ролей учасниками тренінгу, адже виконання складних сімейних рольових обов'язків (наприклад, виховання дітей, відповідального партнерства) насправді вимагає андрогінності як синтезу маскулінних і фемінних характеристик.

6. Зафіксовано зниження оцінок фемінності еротично-ігрових ролей, які виступали привабливими, але табуйованими. Ці зміни свідчать, що респонденти менше пов'язують романтичні вияви цих ролей власне з фемінністю, а отже, зменшується стереотипність сприймання цих ролей.

7. За результатами тренінгу, зросла оцінка фемінності традиційних жіночих ролей (зокрема, «мами», «дружини», «бабусі»), що збалансовує їх попередні (до тренінгу) високі оцінки за рівнем маскулінності (за фактором «Контроль»). Це, вочевидь, розширює і доповнює розуміння цих ролей учасниками тренінгу.

8. Внаслідок проходження тренінгової програми зросла кількість ознак, за якими оцінювалася та чи інша роль (незалежно від її інтерпретацій як фемінної, маскулінної чи андрогінної). Це свідчить про те, що надана

тренінговою програмою можливість «познайомитись» з роллю ближче, програти її, відрефлексувати її підвищує рольову компетентність учасників.

9. Встановлено наявність взаємозв'язку між кількістю ознак, якими характеризують ту чи ту роль, і оцінками учасників тренінгу відповідності кожного учасника власній гендерній ролі.

10. Встановлено також статистично значуще підвищення рольової гнучкості та рольової глибини учасників експериментальної групи, чого не спостерігалось в контрольній групі після тренінгу.

Основні наукові результати розділу викладено у публікаціях автора [235; 237; 238; 239; 240; 241; 243; 244; 246; 247; 250; 251; 252].

ВИСНОВКИ

У дисертації обґрунтовано підхід до вивчення гендерно-рольового сприймання, наведено нове вирішення наукової проблеми сприймання гендерних ролей, що виявляється у встановленні його соціально-психологічних особливостей. На цих підставах розроблено й апробовано тренінгову програму розвитку перцептивної гендерно-рольової компетентності. Отримані результати дали змогу зробити такі висновки:

1. На основі підходів, які тлумачать гендерно-рольову перцепцію як різновид соціального сприймання, орієнтованого на рольові вияви людини і здійснюваного з опорою на власний рольовий досвід, виявлено, що важливими складовими гендерно-рольового сприймання є еталони, прототипи і мета-ролі. Еталон є системою ознак, які виступають критеріями ідентифікації ролі суб'єктом сприймання. Прототип є максимально типовою реалізацією конкретної ролі, що містить інформацію про її можливу варіативність та обмеження.

2. Визначено особливості гендерно-рольового репертуару чоловіків і жінок у молодому і зрілому віці: актуалізація чоловічих і жіночих ролей симетричного і комплементарного характеру (у молодих жінок); максимальна широта (у жінок зрілого віку); сконцентрованість на чоловічих ролях і висока варіативність у їх описанні (у чоловіків незалежно від віку). Визначено зв'язок сприймання гендерних ролей з професійними, соціально-статусними, сімейними параметрами: орієнтація молоді на гендерну рівність корелює з високим економічним статусом і належністю до гуманітарних напрямів професійної підготовки; орієнтація на гендерні стереотипи – з низьким економічним статусом і належністю до технічних напрямів підготовки. Учасники дослідження, які є дітьми від першого шлюбу матері або від повторного шлюбу батька, приписують більшу турботливість (фемінність) сімейним ролям;

3. Встановлено, що соціально-психологічними особливостями емоційно-особистісного контексту сприймання гендерних ролей молодими чоловіками

є суперечливість перцепції жіночих ролей (зв'язок з конструктами «прихильність», «приниженість» та «конфліктність у батьківській родині»). Оцінки гендерних ролей молодими жінками (як за фемінністю, так і за маскуліністю) часто корелюють зі стереотипними настановленнями щодо шлюбу та сім'ї, що може свідчити про низьку варіативність їх рольових експектацій.

4. Особливості сприймання актуальних для молоді гендерних ролей за характеристиками фемінності, маскуліності та андрогінності полягають у його прототипності. Гендерний рольовий репертуар респондентів згрупувався за 4-ма факторами: сімейно-жіночі, сімейно-чоловічі, ресурсно-фінансові та еротично-ігрові ролі. Ресурсно-фінансові та еротично-ігрові ролі у сприйманні молоді є відокремленими від сім'ї. Отже, прототипами гендерних ролей у соціальній перцепції молоді є дві мета-ролі: 1) сімейна роль; 2) індивідуалістична роль. Вони можуть конкретизуватися в чотирьох мета-ролях, також прототипних за своїм характером: 1) сімейний чоловік; 2) сімейна жінка; 3) індивідуаліст(-ка), орієнтований на споживання; 4) індивідуаліст(-ка), орієнтований на сексуальні задоволення. Сімейні ролі не поєднуються з орієнтаціями на збагачення чи на сексуалізацію.

5. Реалізація авторської тренінгової програми розвитку перцептивної гендерно-рольової компетентності молоді спричинила істотні зміни у сприйманні учасниками тренінгу гендерних ролей. Зросли оцінки андрогінності складних сімейних ролей, зменшилося стереотипно-«фемінне» забарвлення еротично-ігрових ролей, збільшилася когнітивна складність гендерно-рольової перцепції (кількості ознак, за якими описують гендерні ролі), підвищився рівень рольової глибини та рольової гнучкості учасників. Це свідчить про подолання багатьох стереотипів у сприйманні гендерних ролей і зростання перцептивної гендерно-рольової компетентності учасників тренінгу.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у можливості дослідити трансформаційні процеси розвитку гендерно-рольової компетентності молоді та впливу емоційної сензитивності учасників на ефективність тренінгу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ананьев Б. Г., Дворяшина М. Д., Кудрявцева Н. А. *Индивидуальное развитие человека и константность восприятия*. Москва: Просвещение, 1968. 335 с.
2. Ангеліс К. О. Проблеми розвитку особистісної рефлексії в підлітковому віці. *Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України; за ред. С. Д. Максименка*. 2006. Т. VIII, ч. 9. С. 6–12.
3. Андерсен-Уоррен М., Грейнджер Р. *Драматерапія. Серія Практикум по психотерапії*; пер. с англ. і науч. ред. А. И. Копытина. СПб.: Питер, 2001. 288 с.
4. Андреева Г. М. *Психология социального познания*. Москва: Аспект-Пресс, 2000. 288 с.
5. Андреева Г. М., Богомолова Н. Н., Петровская Л. А. *Зарубежная социальная психология XX столетия: теоретические подходы: учеб. пособие для вузов*. Москва: Аспект Пресс, 2002. 287 с.
6. Андреева И. Н. Взаимосвязь социальной компетентности и эмоционального интеллекта у подростков. *Женщина. Образование. Демократия. Материалы V Междунар. междисциплинарной науч.-практ. конф. (6–7 ноября 2002 г.)*. Минск, 2003. С. 194–196.
7. Апішева А. Ш., Мейтарчан В. В., Ястребцова Н. І. Методика дослідження уявлень сучасних підлітків та юнаків про поняття «дружба». *Науково-методичне забезпечення психолого-педагогічного моніторингу особистісного розвитку інтелектуально-обдарованих старшокласників. Матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф.* Київ: Інст-т обдарованої дитини, 2015. С. 70–78.
8. Аронсон Э., Уилсон Т., Эйкерт Р. *Социальная психология: психологические законы поведения человека в социуме*; 5-е изд. СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК; Москва: ОЛМА-ПРЕСС, 2004. 558 с.
9. Балл Г., Медінцев В. Особистість як індивідуальний модус культури і як інтегративна якість особи. *Горизонти освіти*. 2011. № 3. С. 7–14.

10. Бандура А. *Теория социального научения*; пер. с англ.; под ред. Н. Н. Чубарь. СПб.: Евразия, 2000. 320 с.
11. Бандура А., Уолтерс Р. *Подростковая агрессия. Изучение влияния воспитания и семейных отношений*. Москва: Апрель-Пресс, ЭКСМО-Пресс, 1999. 512 с.
12. Бандура О. О. *Влияние самоактуализации на формирование структуры компетентного стиля жизни личности: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05*. Киев, 2001. 276 с.
13. Бандура О., Єрмаков І. *Процес самоактуалізації як механізм формування життєвої компетентності особистості. Життєтворчий потенціал реабілітаційної педагогіки: роздуми над проблемою*. Київ: [б. в.], 2002. С. 160–171.
14. Бахтеева С. С. *Формирование социальной компетентности в процессе обучения иностранному языку в ВУЗе экономического профиля: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01*. Казань, 2001. 174 с.
15. Бевз Г. *Соціально-психологічні та організаційні засади функціонування інституту замісної сім'ї: дис. ... д-ра психол. наук.: 19.00.05*. Київ, 2014. 578 с.
16. Белинская Е. *Сказочные тренинги для дошкольников и младших школьников*. СПб.: Речь, Москва: Сфера, 2008. 125 с.
17. Бем С. *Линзы гендера. Трансформация взглядов на проблему неравенства полов*; пер. с англ. Москва: «Российская полит. энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. 336 с.
18. Бергер П., Лукман Т. *Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания*. Москва: «Медиум», 1995. 323 с.
19. Березина А. В. *Особенности формирования межличностного восприятия как условие совершенствования общения у подростков: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07*. Москва, 2003. 129 с.
20. Берн Ш. *Гендерная психология*. СПб.: Прайм-Еврознак, 2001. 514 с.
21. Берн Э. *За пределами игр и сценариев*; пер. с англ. Москва: Эксмо, 2018. 500 с.

22. Берн Э. *Игры, в которые играют люди: психология человеческих взаимоотношений; Люди, которые играют в игры: психология человеческой судьбы*; пер. А. В. Ярхо и Л. Г. Ионина. Москва: ФАИР-ПРЕСС, 1999. 480 с.
23. Бехтель Э., Бехтель А. *Контекстуальное опознание*. СПб.: Питер, 2005. 336 с.
24. Белавіна Т. І. *Психологічні особливості міжособистісного сприймання в групах дівчаток-підлітків в умовах навчально-виховних закладів різного ступеня закритості: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01*. Харків, 1996. 23 с.
25. Більшість українців вважають, що роль жінки у суспільстві визначається словами «краса» та «слабкість». *Новости фонда Е. Пинчук від 21.02.2019*. URL: <http://www.antiaids.org/about/fondnews/blshst-ukrancv-vvazhayut-shcho-rol-zhnki-u-susplstv-viznachatsya-slovami-krasa-ta-slabkst-11310.html?fbclid=IwAR1EUHEz5O7tsnHf9pZjoO1negs8cjxj56sg8uBkMkXDa7oPtTcH7BtZCcM>
26. Блинова О. Особистісні чинники розвитку соціальних стереотипів. *Наукові записки Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України: зб. наук. праць*; за ред. С. Д. Максименка. Київ: Міленіум, 2006. Вип. 28. С. 67–73.
27. Блумер Г. *Символический интеракционизм*; пер. с англ. А. М. Корбута. Москва: Элементарные формы, 2017. 346 с.
28. Боаль А. *Радуга желаний: методика театра и терапии Августо Боалья*; пер. с англ. – 1-е изд. Киев, 2017. 171 с.
29. Бовина И. Теория социальных представлений: история и современное развитие. *Социологический журнал. 2010. № 3*. С. 5–20.
30. Богданова К., Голованова Т. Вплив засобів масової інформації на формування гендерної ідентичності у підлітковому віці. *Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства. Мат-ли Всеукр. наук.-практ конф.* Суми: Сумський держ. ун-т, 2016. С. 179–182.
31. Бодалев А. *Восприятие и понимание человека человеком*. Москва: Изд-во Москов. ун-та, 1982. 200 с.

32. Бодалев А. А. *Психология общения: избранные психологические труды*; – 2-е изд. Москва: Москов. психолого-социальный ин-т, Воронеж: НВП «МОДЭК», 2002. 256 с.
33. Болен Дж. *Боги в каждом мужчине. Архетипы, управляющие жизнью мужчин*; пер. с англ. Москва: ООО Издат. дом «София», 2007. 304 с.
34. Болен Дж. *Богини в каждой женщине. Новая психология женщины. Архетипы богинь*; пер. с англ. Москва: ООО Издат. дом «София», 2006. 272 с.
35. Бондаревська І. О., Михайленко В. О. Теорія соціальних репрезентацій: актуальні напрями досліджень. *Вісник Одеського національного ун-ту. Психологія. 2011. № 16. С. 24–30.*
36. Борбич Н. В. *Формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05.* Луцьк, 2013. 247 с.
37. Боришевський М. Й. *Дорога до себе: від основ суб'єктності до вершин духовності: монографія.* Київ: Академвидав, 2010. 416 с. (Серія «Монограф»).
38. Боровцова М. Агенти становлення гендерної ідентичності особистості. *Соціальна психологія. 2012. № 1/2. С. 128–136.*
39. Brentano Ф. *Избранные работы*; сост., пер. с нем. В. Анашвили. Москва: ДОМ интеллектуальной книги, Русское феноменологическое общество, 1996. 176 с.
40. Бреусенко-Кузнецов А. А. Артпространство сказкотерапии (в проблемах его феноменологии и физической представленности, в его индивидуальности и совместимости, в его спонтанности и направленности). *Простір арт-терапії: разом з Вами: зб. наук. ст.* Київ: Міленіум, 2006. С. 4–11.
41. Бреусенко-Кузнецов А. А. *Опыт сказочничества. Динамика ценностно-смысловой сферы личности в условиях экзистенциального кризиса: монография.* Київ: КВИЦ, 2005. 386 с.
42. Брунер Дж. *Психология познания. За пределами непосредственной информации*; пер. с англ. К. И. Бабицкого. Москва: Директмедиа Паблишинг, 2008. 782 с.

43. Брушлинский А. В., Воловикова М. Й. *Психология индивидуального и группового субъекта* М.: Per Se, 2002. 368 с.
44. Буракова М. Маскулинность/фемининность как фактор интерпретации внешнего облика. *Женщина. Образование. Демократия. Материалы 2-ой Междунар. междисциплинарной науч.-практ. конф. (3–4 декабря 1999 г.)*. Минск: ООО Энвила; М., 2000. С. 77–83.
45. Бэкон Ф. *Сочинения в 2-х т.: 2-е, исправ. и доп. изд.; общ. ред. А. Субботина*. Москва: Мысль, 1978. 575 с. или *Новый Органон* URL: <http://www.lib.ru/FILOSOF/BEKON/nauka2.txt>.
46. Бэрон Р., Ричардсон Д. *Агрессия*. – 2-е междунар. изд. СПб.: Питер, 2001. 352 с.
47. Валента М., Полинек М. *Драматерапия*; пер. с чешск. Москва: Когито-Центр, 2013. 208 с.
48. Василец Т. *Мужчина и женщина. тайна сакрального брака*. СПб.: Речь, 2010. 496 с.
49. Васильчук І. В. Вплив засобів масової інформації на молодь. *Соціологія. Психологія. Соціальні комунікації. Зб. наук. праць студентів – членів проблемних груп Ін-ту соціології, психології та соціальних комунікацій*; голов. ред. В. Б. Євтух. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. Вип. 7. 200 с. С. 14–19.
50. Васютинський В. Психологічна стаття як дериват інтерсуб'єктних узалежнень. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. Київ, 2002. № 5(8). С. 71–81.
51. Васютинський В. О. *Інтераційна психологія влади: монографія*. Київ: КСУ, 2005. 492 с., С. 315.
52. Ватолкина А. М. *Искажение восприятия конфликтной ситуации основными участниками: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05*. Курск, 2007. 159 с.
53. Вачков И. В. *Метафорический тренинг*; – 2-е изд. Москва: Ось-89, 2006. 144 с.
54. Вачков И. В. *Основы технологии группового тренинга. Психотехники: учеб. пособие*. Москва: Ось-89, 2000. 224 с.

55. Вачков И. В. *Сказкотерапия: развитие самосознания через психологическую сказку*. – 3-е изд., перераб. и доп. Москва; Ось-89, 2007. 144 с.
56. *Введение в гендерные исследования: учеб. пособие*; ч. 1; под ред. И. Жеребкиной. Харьков: ХЦГИ, СПб.: Алетейя, 2001. 708 с.
57. Вебер М. Объективность социально-научного и социально-политического познания. *Избранные произведения*; пер. с нем. сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова; предисл. П. П. Гайдено. Москва: Прогресс, 1990. 808 с.
58. Величковский Б. М. *Когнитивная наука: основы психологии познания: в 2 т.* Москва: Академия, 2006. Т. 2. 432 с.
59. Власова О. І. *Психологія розвитку соціальних здібностей особистості в онтогенезі (повний онтогенез)*: наукова монографія. Канада: Гамільтон, 2016. 377 с.
60. Выготский Л. С. *Собрание сочинений: в 6-ти т.* Москва: Искусство. 1984. Т. 5. С. 238–239.
61. Гаврилова И. К. *Особенности коммуникативной сферы студентов-психологов и её развитие в процессе обучения : дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.07.* Иркутск, 2004. 184 с.
62. Гаєвська Н. *Соціокультурні чинники сприймання виборцями рекламних повідомлень: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України.* Київ, 2007. 206 с.
63. Галустьян Ю. М. Деякі аспекти гендерної ідентифікації та соціалізації особистості. *Український соціум. 2004. № 1(3).* С. 7–13.
64. Гаркавенко З. О. *Гендерні особливості формування суб'єктивного образу учасників політичної взаємодії у молоді (на матеріалах політичної реклами): дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05.* Київ, 2006. 216 с.
65. Главацька О. Вплив батьківської сім'ї на гендерну соціалізацію сучасної молоді. *Науковий вісник Ужгородського ун-ту. Серія «Педагогіка. Соціальна робота».* 2017. Вип. 1(40). С. 55–59.
66. Говорун Т. В., Кікінежді О. М. *Гендерна психологія: навч. посіб.* Київ: Академія, 2004. 308 с.

67. Говорун Т. В., Кікінежді О. М. *Стать та сексуальність: психологічний ракурс: навч. посіб.* Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 1999. 384 с.
68. Гозман Л. *Психология эмоциональных отношений.* Москва: Изд-во Москов. ун-та, 1987. 176 с.
69. Голошуова Г. С., Ежов С. Г. Факторы формирования социальной компетентности подростков. *Педагогическое образование. 2011. № 4.* С. 211–217.
70. Гончарова-Горяньська М. Соціальна компетентність: поняття, зміст, шляхи формування в дослідженнях зарубіжних авторів. *Рідна школа. 2004. № 7/8.* С. 71–74.
71. Горбунова В. В. *Психологія командотворення: ціннісно-рольовий підхід до формування та розвитку команд: монографія.* Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 380 с.
72. Горностай П. Гендерна соціалізація і становлення гендерної ідентичності. *Основи теорії гендеру: навч. посіб.* Київ: К.І.С., 2004. С. 142.
73. Горностай П. Життєві ролі та життєтворчість. *Наукові студії з соціальної та політичної психології. 2002. Вип. 5(8).* С. 81–91.
74. Горностай П. *Личность и роль. Ролевой подход в социальной психологии личности: монография.* Киев: Интерпресс ЛТД, 2007. 312 с.
75. Горностай П. *Психологічні ролі в структурі особистості. Наукові студії з соціальної та політичної психології. 2000. Вип. 2(5).* С. 104–111.
76. Горностай П. Ролевой конфликт и проблема выбора. *Психологія на перетині тисячоліть.* Київ: Гнозис, 1998. Т. 1. С. 319–326.
77. Горностай П. Рольова компетентність як умова гармонійності життєвого світу особистості. *Психологічні перспективи. 2004. Вип. 6.* С. 23–25.
78. Горностай П. П. *Психологія рольової самореалізації особистості: дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.05; Ін-т соціальної та політ. психології АПН України.* Київ, 2009. 429 с.
79. Горностай П. П. Рольова компетентність і адаптивність особистості. *Гімназія на зламі століть: практико-зорієнтов. посіб.* Київ, 1999. С. 116–123.

80. Горобець Т. В. *Соціально-перцептивні викривлення – епіфеномен психологічних захистів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.07; Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2008. 20 с.*
81. Городнова Н, М. *Соціально-психологічні чинники становлення статевої ідентифікації підлітків: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.07; Ін-т педагогіки і психології профес. освіти АПН України. Київ, 2006. 24 с.*
82. Гоффман И. *Представление себя другим в повседневной жизни*; пер. с англ. и вступ. ст. А. Д. Ковалева. Москва: «КАНОН-пресс-Ц», «Кучково поле», 2000. 304 с.
83. Гулдинг М., Гулдинг Р. *Психотерапия нового решения. Теория и практика*; пер. с англ. В. М. Саринной. Москва: Независимая фирма «Класс», 1997. 288 с.
84. Гупаловська В. Гендерні детермінанти суб'єктивного благополуччя жінок: теоретичний аналіз. *Соціогуманітарні проблеми людини. 2010. № 4. С. 208–223.*
85. Гуссерль З. *Феноменология внутреннего сознания времени*. Москва: Гнозис, 1994. Т. 1. 162 с.
86. *Гендерна абетка для українських медіа: посібник* / С. Котова-Олійник, Б. Стельмах, О. Ярош. Луцьк: Волинська мистецька агенція «Терен», 2013. 50 с.
87. *Гендерні дослідження: прикладні аспекти: монографія* / В. П. Кравець, Т. В. Говорун, О. М. Кікінеджи та ін.; за наук. ред. В. П. Кравця. Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2013. 448 с.
88. Дадаева Т. М., Фудин А. Ф. Гендерная социализация юношей-первокурсников университета. *Социология образования. 2012. № 4. С. 86–96.*
89. Данильченко Т. *Гендерно-перцептивні відмінності у формуванні першого враження соціальної взаємодії: дис. .. канд. психол. наук: 19.00.05.. Чернігів, 2004. 220 с.*
90. Дарендорф Р. Г. Элементы теории социального конфликта. *Социологические исследования. 1994. № 5. С. 142–147.*

91. Делёз Ж., Гваттари Ф. *Анти-Эдип. Капитализм и шизофрения*; пер. с франц. Екатеринбург: У-Фактория, 2007. 672 с.
92. Демчук О. О. Соціально-психологічна компетентність особистості та її психологічні прояви. *Оновлення змісту, форм та методів навчання й виховання в закладах освіти: зб. наук. праць Рівненс. держ. гуманіт. ун-ту*. Рівне: РДГУ, 2007. Вип. 37. С. 46–48.
93. Джемс У. *Психология*; под ред. Л. А. Петровской. Москва: Педагогика, 1991. 368 с. (Классики мировой психологии).
94. Докторович М. О. *Формування соціальної компетентності старшого підлітка з неповної сім'ї: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05*. Київ, 2007. 208 с.
95. Долинский Г. Д. *Исследование социально-психологических особенностей ролевых ожиданий (на примере деятельности руководителя школы): автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05*. Ленинград: ЛГУ, 1974. 22 с.
96. Донець О. І. Особливості сприйняття власного тіла у жінок в юнацькому віці. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2015. № 3. С. 150–157.
97. Дорокупля О. Психологічні аспекти образу жінки в рекламі. *Гендерна освіта – ресурс розвитку паритетної демократії. Збірка матеріалів наук-практ. конф.* Тернопіль, 2011. С. 442–443.
98. Дудар О. Вплив соціальних еталонів на міжособистісну перцепцію. *Молодий вчений*. 2017. № 5(45), травень. С. 204–207.
99. Дудар О. Методичні засоби розвитку міжособистісної перцепції старшокласників. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди»; додаток 1 до Вип. 29, Т. IV: Тематичний випуск «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання»*. Київ: Гнозис, 2013. С. 110–117.
100. Дудар О. Психотехнологічні засоби розвитку міжособистісної перцепції старшокласників. *Розвиток особистості в різних умовах соціалізації: кол. монографія*; за наук. ред. Л. О. Калмикової, Г. О. Хомич. Київ: Видав. Дім «Слово», 2016. С. 379–405.

101. Дудар О. В. *Динаміка міжособистісної перцепції старшокласників: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова.* Київ, 2008. 20 с.
102. Дуткевич Т. В. *Дитяча психологія: навч. посіб.* Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
103. Евтихов О. В. *Практика психологического тренинга.* СПб.: Речь, 2004. 256 с.
104. Егоров Д. Е. *Формирование социальной компетентности студента среднего профессионального учебного заведения в процессе социального образования: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01.* Казань, 2003. 187 с.
105. Емельянова Е. *Жили-были он и она. Парадоксальная сказкотерапия отношений.* Москва: Изд-во Генезис, 2016. 510 с.
106. Еремеев Б. А. Развитие психологической науки и практики в Дальневосточном регионе. *Мат-лы региональной науч.-практ. конф. (21–22 октября 2004 г.).* Благовещенск: Амурской гос. ун-т, 2004. С. 27–31
107. Жарова Л. Макроекономічний вимір гендерної рівності. *Гендерний журнал «Я».* №1. 2017 (42). С. 11-15
108. Журавльова Л. П. *Психологія емпатії.* Житомир: Видав. ЖДУ ім. І. Франка, 2007. 328 с.
109. Забадыкина Е., Ходырева Н. Гендер – сила, гендер – власть.. Все люди сестры. *Бюллетень ПЦГИ.* СПб, 1994. № 3. С. 7–13.
110. Заграй Л. Д. Гендерні моделі в уявленнях молоді. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Психологія.* Острог: Видав. Нац. ун-ту «Острозька академія», 2015. Вип. 2. С. 55–65.
111. Заграй Л. Д. Механізми засвоєння гендерних схем у підлітковому віці: соціально-конструктивістський погляд на проблему. *Вісник Одеського нац. ун-ту ім. І. І. Мечникова. Психологія.* 2015. Т. 20. Вип. 4(38). С. 47–54.
112. Заграй Л. Д. *Молодіжна субкультура: гендерний досвід.* Івано-Франківськ: Нова зоря. 2012. 376 с.

113. Задорожникова Е. Б. Социальная компетентность как цель психотерапии. *Личность, культура. Общество. 2004. № 1. С. 27–29.*
114. Задорожня С. Проблема фемінізації бідності в Україні та світі. *Чоловічий і жіночий світи: пошуки гармонії: матеріали круглого столу (м. Чернігів, 6 грудня 2016 р.). За заг. ред. Н. А. Ємець. Чернігів: ЧНТУ, 2017. С. 8-17*
115. Замфир Е. И. *Гендерные стереотипы русской традиционной культуры: дис. ... канд. наук по культурологии: 24.00.01. Санкт-Петербург, 2005. 236 с.*
116. Зарубінська І. Б. *Теоретико-методичні основи формування соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів економічного профілю: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.04. Київ, 2011. 39 с.*
117. Зимбардо Ф., Ляйппе М. *Социальное влияние. СПб.: Питер, 2001. 448 с.*
118. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. *Практикум по сказкотерапии. СПб.: ООО «Речь», 2000. 310 с.*
119. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. *Формы и методы работы со сказками. СПб.: ООО «Речь», 2006. 240 с.*
120. Знаков В. В. *Психология понимания в познании и общении: дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.01. Москва, 1995. 77 с.*
121. Зыкова С. Способы реализации концепта «мужественность» в испаноязычной культуре. *Вестник Челябинского гос. ун-та. Филология. Искусствоведение. 2011. Вып. 50. № 3. С. 53–57.*
122. Ижванова Е. М. Возрастно-психологические особенности гендерных образов. *Семейная психология и семейная терапия. 2004. № 1. С. 34–44.*
123. Ильин Е. П. *Пол и гендер. СПб.: Питер, 2010. 688 с.*
124. Ильин Е. П. *Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины. СПб.: Питер, 2003. 544 с.*
125. Исаева Е. Р. Новое поколение студентов: психологические особенности, учебная мотивация и трудности в процессе обучения первого курса. *Медицинская психология в России: электрон. науч. журн. 2012. № 4(15). URL: http://mprj.ru/archiv_global/2012_4_15/nomer/nomer20.php*

126. Ізотова А. Вплив ЗМІ на гендерну соціалізацію та громадянську позицію дітей з сімей трудових мігрантів. *Збірник наукових праць Уманського держ. пед. ун-ту ім. Павла Тичини [голов. ред.: М. Т. Мартинюк]*. Умань: ПП Жовтий О. О., 2013. Ч. 1. С. 79–85.
127. Каган В. Е. *Воспитателю о сексологии*. Москва: Педагогика, 1991. 256 с.
128. Калинаускас И. *Женская мудрость и мужская логика. Война полов или принцип дополнителности?* СПб.: Афина, 2011. 224 с.
129. Камінська О. Вплив типу гендерної поведінки на особливості самоставлення студентської молоді. *Наука і освіта. 2017. № 9*. С. 111–115.
130. Карпенко Н. А. Механізми міжособистісного сприймання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна: зб. наук. праць*; голов. ред. М. М. Цимбалюк. Львів: ЛьВДУВС, 2011. Вип. 2. С. 15–28.
131. Карпман С. *Жизнь свободная от игр*; пер. с англ. Д. Касьянова. СПб.: «Метанойя», 2016. 342 с.
132. Кауфман В. И., Келлер В., Кофка К. *Гештальт-психология. Вступительная статья*. Москва, 1998. 284 с.
133. Келли Дж. *Теория личности. Психология личных конструктов*. СПб.: Речь, 2000. 249 с.
134. Кипнис М. *Драмотерапия. Театр как инструмент решения конфликтов и способ самовыражения*. Москва: «Ось-89», 2002. 192 с.
135. Кікінежді О. М. *Гендерна ідентичність в онтогенезі особистості: монографія*. Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2011. 400 с.
136. Кікінежді О. М. *Ідентифікація як соціально-психологічний феномен диференціації статі: дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07*. Київ, 2012. 457 с.
137. Кікінежді О. М., Кісь О. Б. *Формування гендерної культури молоді: науково-методичні матеріали до тренінгової програми: навч. посіб.* Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2006. 160 с.
138. Кісь О. Моделі конструювання гендерної ідентичності жінки в сучасній Україні. «І». *Незалежний культурологічний часопис. 2003. № 27*. С. 37–58.

139. Кісь О. Р. *Жінка в традиційній українській культурі (друга половина XIX – початок XX ст.)*. Львів: Ін-т народознавства НАНУ, 2008. 272 с.
140. Клацки Р. *Память человека. Структуры и процессы*. Москва: Мир, 1978. 320 с.
141. Клецина И. С. *Психология гендерных отношений: монография*. СПб., 2005. 340 с.
142. Клецина И. С. *Психология гендерных отношений: теория и практика*. СПб.: Алетейя, 2004. 408 с.
143. *Клинические варианты злокачественного течения алкогольной зависимости: пособие для врачей* / Л. В. Вертило, Т. Г. Рыбакова, А. В. Трусова, Е. В. Шульц, О. Ф. Ерышев, Е. М. Крупицкий. СПб.: НИПНИ им. В. М. Бехтерева, 2010. 26 с.
144. Ключикова-Цобенко В. Дослідження гендерної самоідентифікації на основі образів слов'янської міфології. *Проблеми загальної та педагогічної психології*. 2010. Т. XII, ч. 3. С. 200–207.
145. Коваленко А. Б. Стратегіальний підхід в дослідженні процесу розуміння *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2014 №2(23). С. 111-119
146. Коваленко А. Б. Розуміння іншої людини як творчий процес. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: зб. наук. праць Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка*. Київ: Логос, 2011. Т. 1: Методологічні проблеми психології. Психологія творчості. С. 59–67.
147. Козлов В., Шухова Н. А. *Гендерная психология: учебник для ВУЗов*. СПб.: Речь, 2010. 270 с.
148. Козлова О. С. *Гендерні чинники сприйняття друкованої сексуально забарвленої реклами: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка*. Київ, 2009. 18 с.
149. Кокун О. М. Життєве та професійне самоздійснення як предмет дослідження сучасної психології. *Практична психологія та соціальна робота*. 2013. № 9. С. 1-5.

150. Колесов Д. *Оценка, психология и прагматика оценки*. Москва: МПСИ, МОДЭК, 2006. 816 с.
151. Колінько О. О. Жінка як жертва доведення до самогубства. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 4. С. 319–322.
152. Коломинский Я. Л. *Психология личностных взаимоотношений в детском коллективе. Очерк социальной психологии*. Минск: Нар. Асвета, 1969. 240 с.
153. Кон И. С. Дружба и возраст. *Хрестоматия по психологии*; сост. В. Мироненко. – 2-е изд. Москва: Просвещение, 1987. Ч. 1. С. 238–250.
154. Кон И. С. Люди и роли. *Новый мир*. 1970. № 10. С. 186–195.
155. Кон И. С. *Подростковая сексуальность на пороге XXI века. Социально-психологический анализ*. Дубна: «Феникс», 2001. 208 с.
156. Кон И. С. Проблема «Я» в психологии. *Психология самосознания. Хрестоматия* [ред.-сост. Д. Я. Райгородский]. Самара: Изд. дом «БАХРАХ-М», 2003. С. 45–122.
157. Кон И. С. *Психология ранней юности*. Москва: Просвещение, 1989. 255 с.
158. Кон И. С. *Мальчик – отец мужчины*. Москва: Время, 2009. 704 с.
159. Кондаков И. М. *Психология. Иллюстрированный словарь*. СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. 508 с.
160. Коннел Р. Современные подходы. *Хрестоматия феминистских текстов. Переводы*. Под ред. Е. Здравомысловой и А. Темниковой. СПб.: Издательство «Дмитрий Буланин», 2000.
161. Кононенко И. М. Ролевая игра как средство развития социально-психологической компетентности будущего специалиста. *Вестник АГТУ*. 2007. № 5(40). С. 164–170.
162. Копытин А. И. *Руководство по групповой арт-терапии*. СПб.: Речь, 2003. 320 с.
163. Копытин А. И. *Системная арт-терапия: теоретическое обоснование, методология применения, лечебно-реабилитационные и дестигматизирующие эффекты: дис. ... д-ра мед. Наук: 19.00.04*. СПб., 2010. 311 с.

164. Корабльова Н. С. *Багатомірність рольової реальності: соціально-філософський аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філос. Наук: 09.00.03.* Харків: ХУВС, 2000. 31 с.
165. Корнєв М. Н., Коваленко А. Б. *Соціальна психологія: підручник.* Київ, 1995. 304 с.
166. Коробанова О. Л. *Психологические особенности ролевого общения учащихся юношеского возраста: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. психол. наук: 19.00.07.* Киев: КГПИ им. М. П. Драгоманова. 1992. 24 с.
167. Коробанова О. Л. Рольове спілкування членів малої групи з різним статусом. *Наукові студії із соціальної та політичної психології.* 2011. Вип. 27. С. 41–49.
168. Костенко А. М., Світайло Н. Д. Соціокультурні аспекти реалізації жіночого потенціалу в бізнесі. *Філософія науки: традиції та інновації.* Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка. 2010. № 1(2). С. 158–167.
169. Костіна Т. О. Дослідження провідного драйверу особистості юнацького віку. *Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія: зб. наук. праць.* Київ, 2011. Т. 10. Вип. 19, ч. 2. С. 293–302.
170. Костюк Г. С. *Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості.* Київ: Рад. шк., 1989. 609 с.
171. Костюк Г. С. *О психологии понимания. Избранные психологические труды.* Под ред. Л. Прокопенко. Москва: Педагогика, 1988. С. 195–230.
172. Кочеткова Н. Проблема дослідження еталонів як соціально-психологічних утворень при формуванні людського капіталу. *«LAW & PSYCHOLOGY 2013» (LPS-2013), 21–23 november 2013.* Lviv, Ukraine, С. 50–51. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/26966/1/021-050-051.pdf>
173. Краснокутская С. Н. Социальная компетентность как качественная характеристика процесса социализации студентов. *Сборник науч. трудов Северо-Кавказского гос. техн. ун-та. Серия: Гуманитарные науки.* Ставрополь: СевКавГТУ, 2005. № 1(13). С. 77–79.

174. Краснорядцева О. М., Кабрин В. И., Муравьева О. И., Подойница М. А., Чучалова О. Н. *Психологические практики диагностики и развития самооффективности студенческой молодежи: учеб. пособие*. Томск: Издательский Дом ТГУ, 2014. 74 с.
175. Кремешна Т. Статус жінки в суспільстві як дзеркало його цивілізованості. *Політичний менеджмент*. 2004. № 3. С. 70–76.
176. Кричевский Р. Л. Перцептивные характеристики руководителя и групповая эффективность. *Вопросы психологии общения и познания людьми друг друга: межвузовский сб. ст.; под ред. О. Кукосяна*. Краснодар: Кубанский ГУ, 1981. С. 103–112.
177. Кубриченко Т. Генезис гендерних стереотипів. *Вісник Дніпропетровського ун-ту. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2011. Вип. 17. С. 105–112.
178. Кубрякова Е. С. *Краткий словарь когнитивных терминов*. Москва: Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. 245 с.
179. Кутішенко В. П. *Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій): навч. посіб.* Київ: Центр учбової літератури, 2010. 128 с.
180. Кэмпбелл Дж. Т. *Модели экспериментов в социальной психологии и прикладных исследованиях*; пер. с англ. СПб.: Социально-психологический центр, 1996. 392 с.
181. Кэмпбелл Дж. Т. Социальные диспозиции индивида и их групповая функциональность: эволюционный аспект. *Психологические проблемы регуляции социального поведения*. Москва: Наука, 1979. С. 76–102.
182. Лабунская В. А. *Экспрессия человека: общение и межличностное познание*. Ростов н/ Д: Феникс, 1999. 608 с.
183. Лавриненко Н. В. *Женщина: самореализация в семье и обществе (Гендерный аспект)*. К.: ВИПОЛ, 1999. 172 с.
184. Левин К. *Разрешение социальных конфликтов*; пер с англ. И. Ю. Авидон. СПб.: Речь, 2000. 408 с.

185. Леонтьев А. М. *Деятельность. Сознание. Личность.* Москва: Политиздат, 1975. URL: <http://www.psylib.org.ua/books/leona01/txt12.htm>
186. Леонтьев А. Н. Образ мира. *Избранные психологические произведения в 2-х т.*; зав. ред. А. А. Черепаниной. Москва: Педагогика, 1983. Т. 2. С. 251–261.
187. Лепіхова Л. А. Соціально-психологічна компетентність у цілеспрямованій поведінці особистості. *Практична психологія та соціальна робота.* 2006. № 2. С. 65–69.
188. Линтон Р. Статус и роль. *Человек и общество: хрестоматия*; под ред. А. С. Макеева. Киев: Ин-т социологии НАН Украины, 1999. 272 с.
189. Литвинчук Л. М. *Психологічні чинники сприймання студентською молоддю музичних творів: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01.* Київ, 2010. 186 с.
190. Ліончук Р. Термін «гендер» у науковому дискурсі: вітчизняний та зарубіжний підходи. *Нова педагогічна думка.* 2013. № 2. С. 66–70.
191. Літвінова О. Прояв гендерних стереотипів в уявленнях молоді про соціальні ролі прабабтьків. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія.* 2014. Вип. 19(1). С. 227–234.
192. Ліщина Н. Дослідження особистісної кризи, обумовленої рольовими диспозиціями. *Науковий Вісник Херсонського держ. ун-ту. Серія Психологічні науки.* 2016. Вип. 5. Т. 1. С. 103–108.
193. Лопухова О. Г. Психологический пол личности: адаптация диагностической методики. *Прикладная психология.* 2001. № 3. С. 57–67.
194. Лумпієва Т., Волков А. Поколение Z: психологические особенности современных студентов. *Проблеми і шляхи вдосконалення науково-методичної та навчально-виховної роботи в ДонНТУ. Збірка праць V наук.-метод. конф. (м. Донецьк, ДонНТУ, 20 лют. 2013 р.).* URL: <http://ea.donntu.edu.ua/handle/123456789/21748>
195. Любіна Л. Гендерно-ориентированные технологи формирования профессиональной компетентности будущих врачей (опыт внедрения на этапе профессионального обучения в медицинском ВУЗе). *Studia Humanitatis,* 2016. № 2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/genderno-orientirovannye-tehnologii->

formirovaniya-professionalnoy-kompetentnosti-buduschih-vrachey-opyt-vnedreniya-na-etape

196. Мазурін М. Гендер і ТБ: неєвропейський підхід. *Газета «День»*. 2004. № 44. С. 9. URL: <http://day.kyiv.ua/uk/article/media/gender-i-tb-neievropeyskiy-pidhid>
197. Майер П., Минирт Ф., Уичерн Ф, Ратклиф Д. *Введение в психологию и консультирование. Методики и подходы, основанные на христианском мировоззрении*; пер с англ. 2-е изд. Москва: Духовная академия Апостола Павла, изд-во «Весть» 2006. 344 с.
198. Майерс Д. *Социальная психология*. – 7-е изд. СПб.: Питер, 2010, 794 с.
199. МакНифф Ш. Целостное восприятие арт-терапии». *Исцеляющее искусство: международный журнал арт-терапии*. 2005. Т. 8, № 1. С. 10–23.
200. Малкина-Пых И. Г. *Гендерная терапия (Справочник практического психолога)*. Москва: Изд-во «Эксмо», 2006. 928 с.
201. Мерло-Понті М. *Феноменологія сприйняття*; пер з фр. О. Йосипенко, С. Йосипенка. Київ: Укр. центр духовної культури, 2001. 552 с.
202. Методика «Личностная агрессивность и конфликтность». *Диагностика эмоционально-нравственного развития*; ред. и сост. И. Б. Дерманова. СПб., 2002. С. 142–146.
203. *Методы социальной психологии*; под ред. Е. С. Кузьмина, В. В. Семенова. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1977. 175 с.
204. Мещеряков Б., Зинченко В. *Большой психологический словарь*; сост. и общ. ред. Б. Мещеряков, В. Зинченко. СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2004. 672 с.
205. Мирошнеченко А. Гендерні аспекти дитячо-батьківських відносин. *Кризи життєвого простору особистості, с ім'ї та соціальних інституцій. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (м. Полтава, 15–17 лют., 2013 р.)*. Полтава: ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2013. С. 103–109.
206. Митина О. В., Петренко В. Ф. Кросскультурное исследование стереотипов женского поведения (в России и США), *Вопросы психологии № 1*. 2000, С. 68–88.

207. Михайленко О. Ю. Розробка та психометрична перевірка авторського опитувальника ролівої компетентності. *Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти*. 2016. № 2. С. 9–15.
URL: <http://journals.uran.ua/apppfo/article/view/73552>
208. Мищенко Л. *Алкогольная зависимость, сформировавшаяся на фоне расстройств личности (клинико-терапевтические аспекты): дис. ... канд. мед. наук: 14.00.45*. Москва, 2005. 192 с.
209. Мойсеєнко А. О. *Місце засобів масової комунікації в процесі формування готовності населення України до діяльності в інформаційному суспільстві*. Київ: Ін-т журналістики, 2005. 136 с.
210. Моргун Я. *Гендерно-зумовлені психологічні особливості кар'єрного самовизначення особистості: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07*. Одеса, 2013. 225 с.
211. Морено Дж. *Театр спонтанности*; пер. с англ. / под общ. ред. Б. И. Хасана. Красноярск, 1993. 125 с.
212. Морозова-Ларіна О. І. Гендерна ідентичність та соціокультурне середовище. *Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць*. 2013. С. 453–462.
URL: <http://problemps.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/58/2017/05/19-41.pdf>
213. Москаленко В. В. *Соціалізація особистості: монографія*. Київ: Феникс, 2013. 540 с.
214. Москаленко В. В. *Соціальна психологія: підручник*. – вид. 2-ге виправл. та доп. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 688 с.
215. Московичи С. Социальные представления: исторический взгляд. *Психологический журнал*. 1995. Т. 16. № 1. С. 3–14.
216. Мудрик А. *Гендерна компетентність особистості: теорія, діагностика, розвиток: посібник*. Луцьк, 2014. 204 с.
217. Наговицын А. Е., Пономарева В. И. *Симвология: от философских теорий до практики сказкотерапии*. Москва: Генезис, 2014. 304 с.
218. Найссер У. *Познание и реальность. Смысл и принципы когнитивной психологии*; пер. с англ. В. Лучкова, общ ред. Б. Величковского. Москва: Прогресс, 1981. 232 с.

219. Невмежанська О. *Розважальні програми центральних каналів телебачення України як чинник морального виховання підлітків: автореф. дис. ... канд пед. наук: 13.00.07.* Херсон, 2006. 22 с.
220. Новицька В. П. *Гендерна соціалізація: соціологічні концепції та практики: автореф. дис. ... канд соціол. наук: 22.00.01; Ін-т соціології НАН України.* Київ, 2010. 15 с.
221. Носова С., Кужелева-Саган И. П. Молодежь в сетевом информационно-коммуникативном обществе: зарубежные подходы к изучению проблемы. *Сибирский психологический журнал.* 2013. № 49. С. 85–96.
222. Обозов Н. Н. *Женщина + мужчина = ?!;* Акад. психологии, предпринимательства и менеджмента. СПб.: Облик, 2000. 111 с.
223. Ожигова Л. Н. Исследование гендерной идентичности и гендерных стереотипов личности. *Практикум по гендерной психологии;* под ред И. С. Клециной. СПб.: Питер, 2003. С. 164–170.
224. Окольская Л. А. Социализация с точки зрения социального конструктивизма и теорий социального воспроизводства. *Вопросы воспитания.* 2010. № 1(2). С. 25–33.
225. Оксамитна С. *Міжгенераційна класова та освітня мобільність.* К. : НаУКМА ; Аграр Медіа Груп, 2011. 287 с.
226. Орбан-Лембрик Л. Е. Компетентність особистості як соціально-психологічний феномен. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія.* Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2007. Вип. 12, ч. 1. 241 с.
227. Орбан-Лембрик Л. Е. *Соціальна психологія: посібник.* Київ: Академвидав, 2003. 448 с. (Альмаматер).
228. Орел В. Соціальний досвід як джерело індивідуалізації особистості. *Вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка.* 2009. № 3, ч. 2. URL: http://novyn.kpi.ua/2009-3-2/16_Orel.pdf
229. Орлова А. В. *Особенности социальной перцепции лица человека, предъявляемого на экране монитора: дис. .. канд. психол. наук: 19.00.05.* СПб., 2009. 151 с.

230. Павелків Р. В. Специфіка прояву агресії та деструктивної поведінки в підлітковому віці. *Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Ін-т психології імені Г. С. Костюка*. 2015. Вип. 30. С. 483–494.

231. Палуди М. *Психология женщины*. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2003. 384 с. (проект «Психология – Best»)

232. Петровская Л. *Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг*. Москва: Изд-во Москов. ун-та, 1989. 216 с.

233. Пиаже Ж. *Избранные психологические труды*; пер. с фр. Москва: Просвещение, 1969. 659 с.

234. Плетка О. Т. Вивчення гендерних стереотипів студентської молоді. *Наукові записки Інституту психології ім. Г. Костюка АПН України; за ред. С. Д. Максименко*. Київ: Главник, 2005. Т. 3, вип. 26. С. 374–377.

235. Плетка О. Т. Використання арт-методів при роботі з проблемою ідентичності (на прикладі жіночих груп). *Простір арт-терапії: зб. наук. статей*. 2011. Вип. 2(10). С. 116–125.

236. Плетка О. Т. Вплив батьківських настанов на формування уявлень про гендерні ролі в юнацькому віці. *Особистість у сучасному світі: III Всеукр. психологічний конгрес з міжнар. участю (22–24 листоп. 2014 р.)*. Київ, 2014. С. 454–459.

237. Плетка О. Т. Гендерные роли под призмой сказочных приключений *Психология сказки и сказка психологии: материалы Седьмого Междунар. сказкотерапевтического фестиваля (г. Москва, 3–4 февраля, 2015 г.)*. Москва: 2015. С. 14–19.

238. Плетка О. Т. Гендерна ідентичність у тренінгових групах: прояви та тенденції. *Соціально-психологічна наука третього тисячоліття: досвід, виклики, перспективи: матеріали I Всеукр. конгресу із соціальної психології (18–20 жовт. 2010 р., м. Київ)*. URL: http://www.ispp.org.ua/podiy_14_s_19.htm

239. Плетка О. Т. Гендерна ідентичність: корекція та терапія казкою. *Простір арт-терапії: вершини усвідомлення: матеріали IX Міжнар.*

міждисциплінарної наук.-практ. конф. (м. Київ, 24–26 лют. 2012 р.). Київ: Золоті ворота, 2012. С. 134–137.

240. Плетка О. Т. Гендерні аспекти групової ідентичності в терапевтичних групах. *Вісник Чернігівського державного педагогічного ун-ту ім. Т. Г. Шевченка: зб. наук. праць: у 2 т. 2009. Т. 2, вип. 74. 220 с. С. 76–80.* (Серія «Психологічні науки»).

241. Плетка О. Т. Гендерні аспекти ідентичності у тренінговій роботі з жінками. *Простір арт-терапії: вершини усвідомлення: матеріали ІХ Міжнар. міждисциплінарної наук.-практ. конф. (м. Київ, 24–26 лют. 2012 р.)*. Київ: Золоті ворота, 2012. С. 64–66.

242. Плетка О. Т. Гендерний аспект у діаді відносин. *Простір арт-терапії: витоки натхнення: матеріали VIII Міжнар. міждисциплінарної наук.-практ. конф. (м. Київ, 24–26 лют. 2011 р.)*. Київ: Золоті ворота, 2011. С. 57–59.

243. Плетка О. Т. Гендерні ролі: особливості прояву у драматерапевтичному просторі тренінгу. *Соціально-психологічні особливості професійної діяльності працівників соціальної сфери: виклики сьогодення: матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ – Мелітополь, 27–29 трав., 2016)*. Київ: УН-Т «Україна», 2016. С. 74–83.

244. Плетка О. Т. Казкотерапевтичний простір розвитку гендерної ідентичності. *Качество жизни: потенциал и перспективы психологической науки и практики: сб. материалов Междунар. научно-практ. конф. (г. Донецк, 30 ноября 2013 г.)*; кафедра психологии ДонНУ. Донецк: ООО «Східний видавничий дім», 2013. С. 399–404.

245. Плетка О. Т. Модель рольової перцепції у соціальній взаємодії. *Комунікативні технології врегулювання соціальних конфліктів в інформаційному суспільстві: мат-ли круглого столу*; Ін-т соціальної та політичної психології НАПН України. Київ, 2018. С. 63–68. URL: <http://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2019/06/Електронний-збірник-круглого-столу.pdf>

246. Плетка О. Т. Однажды... или история о поисках себя (эссе о работе с женской идентичностью). *Психология сказки и сказка психологии: мат-лы*

Четвертого Международ. сказкотерапевтического фестиваля (г. Москва, 3–4 февраля, 2012 г.). Москва: 2012. С. 32–34.

247. Плетка О. Т. Особливості гендерних аспектів групової ідентичності у тренінгових групах. *Матеріали II Всеукр. психологічного конгресу, присвяч. 110 річниці від дня народження Г. С. Костюка (19–20 квіт. 2010 р.).* Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. Т. 1. С. 388–392.

248. Плетка О. Т. Особливості гендерних ідентичності у студентських навчальних групах. *Психологічні перспективи. Спец. вип. «Актуальні проблеми психології малих, середніх та великих груп».* К., 2012. Т. 1. С. 205–214

249. Плетка О. Т. Особливості гендерних стереотипів молоді. *Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб. статей.* Київ: Міленіум, 2008. Вип. 20(23). С. 106–113.

250. Плетка О. Т. Особливості сприймання гендерних ролей (за результатами тренінгової програми). *Nowoczesna edukacja: filozofia, innowacja, doświadczenie. 2015. Nr 3(2015).* Łódź: Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki i Umiejętności. С. 68–72.

251. Плетка О. Т. Прояв гендерної ідентичності та гендерних ролей у казках учасників тренінгової групи. *Простір арт-терапії: зб. наук. праць. 2016. Вип. 1(19).* С. 119–128.

252. Плетка О. Т. Прояви гендерної ідентичності у молоді при груповій роботі. *Простір арт-терапії: досвід становлення: матеріали X Ювілейної міжнар. міждисциплінарно наук-практ. конф. (м. Київ, 28 лют., 1–2 берез., 2013 р.).* Київ: Золоті ворота, 2013. С. 78–81.

253. Плетка О. Т. Современные российские исследования гендерной идентичности. *Психологічні перспективи. Спец. Вип.* Київ: Міленіум, 2009. С. 64–75.

254. Плетка О. Т. Соціальні виміри сучасності: групова взаємодія у гендерному контексті. *Соціально-психологічні особливості професійної діяльності працівників соціальної сфери: соціальні виміри сучасності: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (м. Київ – Мелітополь, 22–24 трав. 2014 р.).* Київ; Мелітополь, 2014. С. 17–19.

255. Плетка О. Т. Соціально-психологічні особливості формування гендерних ролей у молоді. *Вісник Чернігівського державного педагогічного ун-ту ім. Т. Г. Шевченка: зб. наук. праць*. 2006. Т. 2, вип. 41. С. 78–82. (Серія «Психологічні науки»).

256. Плетка О. Т. Феминность и маскулинность в оценке гендерных ролей. *International Scientific Conference «Topical Issues of Science and Education» (July 17, 2017, Warsaw, Poland)*. Warsaw, Poland, 2017. Vol. 6. С. 36–42.

257. Покуль О. Еволюція образу жінки-берегині у вимірі української постмодерної культури. *Вісник ЛНАМ. Серія Культурологія*. 2016. Вип. 29. С. 130–139.

258. Полев Д. М. Эталон, прототип и стереотип как механизмы восприятия человека человеком. *Вестник ЮУрГУ*. 2009. Вып. 5. № 18, Серия «Психология». С. 19–25.

259. Полоролевой опросник С. Бем. *Практикум по гендерной психологии*; под ред. И. С. Клециной. СПб., 2003. С. 277–280.

260. Пономарева В. *Там на неведомых дорожках... Из практики сказкотерапии*. Москва: Академ. проект; Альма Матер, 2008. 244 с.

261. Попович І. *Психологія соціальних очікувань особистості: дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.05 Херсонський держ. ун-т, Східно-український нац. ун-т ім. Володимира Даля*. Херсон, 2017. 541 с.

262. Попович І. С. Соціальні очікування особистості як процес психічної регуляції поведінки. *Психологічні перспективи: зб. наук. праць Східноєвропейського нац. ун-ту ім. Лесі Українки, Ін-ту соціальної і політичної психології НАПН України; за наук. ред. М. М. Слюсаревського, Л. В. Засекиної*. Луцьк: СНУ ім. Лесі Українки, 2016. Вип. 27. С. 184–194.

263. Поцелуйко А. Соціальна перцепція: історико-філософські та загально-психологічні передумови дослідження. *Соціологія. Грані*. 2015. № 4(120). С. 54–60.

264. *Практика сказкотерапии* / под ред. Н. А. Сакович. СПб.: Речь, 2006. 224 с.

265. *Практикум по гендерной психологии* / под ред. И. С. Клециной. СПб.: Питер, 2003. 479 с.
266. *Психологический словарь* / под ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова. – 2-е изд, перераб. и доп. Москва: Педагогика-Пресс, 1996. 440 с.
267. *Психология общения: энциклопедический словарь*; под ред. А. А. Бодалева. Москва: Изд-во «Когито-Центр», 2011. 600 с.
268. *Психологічний словник* / за ред. В. І. Войтка. Київ: Вища шк., 1982. 214 с.
269. *Психологія життєвої кризи* / відп. ред. Т. М. Титаренко. Київ: Агропромвидав України, 1998. 348 с.
270. Раджабова С. Ш. До питання феномену ідентифікації. *Науковий часопис Національного пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки: зб. наук. праць*. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. Вип. 8(32). С. 84–88.
271. Радина Н. *Истории и сказки в психологической практике*. СПб.: Речь, 2006. 208 с.
272. Риккерт Г. *Науки о природе и науки о культуре*. Москва: Республика, 1998. 410 с.
273. Розаль М. Сравнительный анализ британского и американского стилей групповой арт-терапии. *Исцеляющее искусство: международный журнал арт-терапии*. 2007. Т. 10, № 3. С. 4–23.
274. Романова В. Г. *Особливості статевої ролі соціалізації підлітків: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05.* Київ, 2002. 208 с.
275. Рототаева Н А. *Психологические условия развития социальной компетентности в юношеском возрасте: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05*. Москва, 2002. 23 с.
276. Рубан О. В. Вплив ЗМІ на буття людини в сучасному українському суспільстві в гендерно-рольовій сфері. *Міжнар. науково-практ. конф. «Проблеми та досягнення сучасної науки»*. Корк, Ірландія, 6.05.2019, С. 69–71.
277. Рубин Г. Обмен женщинами. Заметки о «политической экономии» пола. *Хрестоматия феминистских текстов. Переводы*. Под ред. Е. Здравомысловой и А. Темкиной. СПб.: Издательство “Дмитрий Буланин”, 2000. С. 88-139

278. Рубинштейн. С. Л Проблема способностей и вопросы психологической теории. *Вопросы психологии*. 1960. № 3. С. 12–23.
279. Савіна М. Статеврольовий дискурс як засіб формування особистості. *Соціальна психологія*. 2009. № 4. С. 141–147.
280. Сакович Н. *Диалоги на Аидовом пороге. Сказкотерапия в профилактике и коррекции суицидального поведения подростков*. Москва: Генезис, 2012. 288 с.
281. Сапелкіна О. Гендерні стереотипи в суспільстві. *Соціально-психологічний вимір демократичних перетворень в Україні*; за ред. С. Д. Максименка, В. Т. Циби та ін. Київ: Укр. центр політ. менедж., 2003. С. 215–222.
282. Сарджвеладзе Н. И. *Личность и ее взаимодействие с социальной средой*. Тбилиси: Мецниереба, 1989. URL: <http://www.psylib.org.ua/books/sarjv01/index.htm>
283. *Свідоме та несвідоме у груповій взаємодії: монографія*; за наук. ред. П. Горностая. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2018. 244 с.
284. Семиченко В. А. *Психологія емоцій*. Київ: Магістр-S, 1998. 128 с.
285. Семчук С. Вплив образів гендерної реклами на соціалізацію дітей дошкільного віку. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди»: наук.-теорет. зб.* Переяслав-Хмельницький, 2008. Вип. 14. С. 224–226.
286. Сєденкова Р. В. Соціальна та професійна компетентність студентської молоді: властивості, компоненти, зв'язок. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна*. 2015. Вип. 24. С. 173–185.
287. Слободянюк А. В., Філатова К. С. Сучасна жінка: соціально-психологічний портрет. *XLV НТКП ВНТУ*. 2016. № 3. С. 189–192. URL: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/10504>
288. *Словарь гендерных терминов*. Под ред. А. А. Денисовой; Региональная общественная организация «Восток-Запад. Женские Инновационные Проекты». Москва: Информация XXI век, 2002. 256 с.

289. *Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980)*. URL: <http://sum.in.ua/s/prototyp>, <http://sum.in.ua/s/etalon>
290. Сьмьордова К. Вплив агентів гендерної соціалізації на формування гендерної ідентичності підлітків. *Соціально-педагогічні збереження та зміцнення здоров'я дітей та молоді в Україні. Матеріали студ. наук.-практ. конф.* Мелітополь, 2007. С. 70–76.
291. Соколова Е. Т. *Самосознание и самооценка при аномалиях личности*. Москва: МГУ, 1989. 215 с.
292. Солсо Р. *Когнитивная психология*; пер. С. Комаров. – 6-е изд. СПб.: Питер, 2011. 588 с.
293. Сохань Л. В. Життєва компетентність особистості в технології життєтворчості. *Життєва компетентність особистості: наук.-метод. посіб.*; за ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова, Г. М. Несен. Київ: Богдана, 2003. С. 160–178.
294. *Социальная психология* / под ред С. Московичи. – 7-е изд. Москва; Санкт-Петербург: Питер, 2007.
295. *Соціальні уявлення молоді: особливості та шляхи формування: кол. монографія*; за ред. І. Жадан. Київ, 2007. 218 с.
296. Степанова И. Ю, Адольф В А. Профессиональная социализация в ВУЗе как условие формирования конкурентоспособности выпускника *Высшее образование в России №4*, 2017. с. 104-108
297. Стернин И. А., Розенфельд М. Я. *Слово и образ*: науч. ред. И. А. Стернин. 2-е изд., стер. Москва; Берлин: Директ-Медиа, 2015. 398 с.: ил.
298. Стюарт Й., Джойнс В. *Основи ТА: Транзакційний аналіз*; пер. з англ. Київ: ФАДА, ЛТД, 2002. 393 с.
299. Сукиасян С. Г., Шахназарян А. С. Агрессия и личность: социально-психологические корреляции. *Психология и Психотехника. 2013. № 2*. С. 124–141.
300. Герасименко А., І. Майданік, С. Полякова та Т. Бачекза. *Сучасне розуміння маскулінності: ставлення чоловіків до тендерних стереотипів і насильства щодо жінок*; наук. корд. проф. Е. Лібанової; ГО «Український центр соціальних реформ», Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка,

Представництва Фонду ООН в галузі народонаселення (UNFPA) в Україні. Київ, UNFPAUkraine, 2018. 128 с.

301. Сушицька І. Трансформація ролі та становища жінки у сучасній українській сім'ї. *Вісник національної академії керівних кадрів культури і мистецтва*. Київ: Міленіум, 2013. № 3. С. 105–109.

302. Тайсон Ф., Тайсон Р. *Психоаналитические теории развития*; пер. с англ. Екатеринбург: Деловая книга, 1998. 528 с.

303. Татенко В. *Методологія суб'єктно-вчинкового підходу: соціально-психологічний вимір: монографія*. Київ: Міленіум, 2017. 184 с.

304. Татенко В. О. *Соціальна психологія впливу: монографія*. Київ: Міленіум, 2008. 214 с.

305. Терлецька Л. Г. *Рольова гра як засіб формування професійно-значущих якостей майбутнього практичного психолога: дис. .. канд. психол. наук:19.00.07..* Київ, 1997. 175 с.

306. Ткалич М. *Психологія гендерної взаємодії персоналу організацій*. Київ-Запоріжжя: ЗНУ, 2015. 315 с.

307. Ткач Р. *Женские терапевтические сказки: метафоры превращения из гусеницы в бабочку*. СПб.: Речь, 2008. 96 с.

308. Тэджфел Г. *Социальная идентичность и межгрупповые отношения*. Москва, 1982. 230 с.

309. Фабр-Левин М. Освобождение и искусство воплощения. *Арт-терапия в эпоху постмодерна*; под ред. А. И. Копытина. СПб.: Речь-Семантика, 2002. С. 187–197.

310. Фомичев Ф. И. *Особенности формирования маскулинности в социализации городской молодежи Автореф дис... канд соц. наук: 22.00.04* Тюмень 2004. 17 с.

311. Фомічова В. М. Соціальні уявлення у проблематиці сучасної соціальної психології. *Науковий вісник Миколаївського держ. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського серія «Психологічні науки»*; за ред. С. Максименка, Н. Євдокимової. 2010. № 2. С. 242–245.

312. Форманюк Ю. Особливості мислення юнаків з ознаками інфантильності. *Наука і освіта*. 2011. № 9. С. 262–265.
313. Фурда Т. Психологічні умови формування гендерної культури учнівської молоді. *Гендер та філософія. Гендер та культурологія*. 2013. С. 102–108.
314. Фурман А. В. *Психокультура української ментальності* 3-тє наук. вид. Тернопіль : НДІ МЕВО, 2014. 168 с.
315. Хромов А. Б. *Пятифакторный опросник личности: учеб.-метод. пособие*. Курган: Изд-во Курганского гос. ун-та, 2000. 23 с.
316. Циба В. Т., Шайгородський Ю. *Соціальна психологія: навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів*. Полтава: Дивосвіт, 2009. 336 с.
317. Чемеринська Д. І. Психологічні детермінанти гендерної ролі жінки-керівника. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2004. № 1(6). С. 155–162.
318. Чепелева Н. В. Розуміння та інтерпретація особистісного досвіду в контексті психологічної герменевтики. *Актуальні проблеми сучасної української психології: наукові записки Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*; за ред. С. Д. Максименка. Київ: Нора-Друк, 2003. Вип. 23. С. 15–24.
319. Черных А. И. *Социология массовых коммуникаций: учеб. пособие*; Гос. ун-т Высшая школа экономики. Москва: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2008. 451 с.
320. Черчович І. І. *Жінки у громадському і приватному житті українців Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ століття: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01; НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, Ін-т народознавства*. Львів, 2014. 271 с.
321. Чіп Р. С. Особливості психологічного супроводу становлення гендерної ідентичності старших підлітків. *Науковий вісник Херсонського державного університету* : зб. наук. пр. Серія: Психологічні науки. Вип. 2, Т. 2. Херсон : Видавничий дім «Гальветика», 2018. С.108–113.
322. Чіп Р. С. Психологічні чинники становлення гендерної ідентичності старших підлітків : автореф. дис.... канд. психолог. наук : 19.00.07. - Переяслав-Хмельницький (Київ. обл.), 2018. - 20 с.

323. Чіп Р. С. Становлення гендерної ідентичності старших підлітків. *The Unity of Science*. Vienna, Austria. April, 2018. P. 48–50.

324. Чорна Л. *Рольова ідентичність старшокласників: посібник*; Національна академія пед. наук України, Ін-т соціальної та політичної психології. Київ: Міленіум, 2014. 128 с.

325. Шабаєва Н. Вплив агентів соціалізації на становлення гендерної ідентичності студентів коледжу. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2010. № 4. С. 27–30.

326. Шахрай В. М. *Проблеми соціальної компетентності молоді: монографія*. Біла Церква: БНАУ, 2009. 115 с.

327. Шварцер Р., Ерусалем М., Ромек В. Русская версия шкалы общей самооффективности Р. Шварцера и М. Ерусалема. *Иностранная психология*. 1996. № 7. С. 71–77.

328. Шехтер М. С., Потапова А. Я. О возможной роли прототипов в опознавательном процессе. *Психологический журнал*. 1999. Т. 20, № 2. С. 66–72.

329. Шибутани Т. Я-концепция. *Психология самосознания: хрестоматия*. Самара: Изд. дом «Бахрах-М», 2007. С. 245-279

330. Шихирев П. Н. *Современная социальная психология*. Москва: Ин-т психологии РАН; КСП+; Акад. проект, 1999. 448 с.

331. Шнейдер Л. Б. *Профессиональная идентичность: теория, эксперимент, тренинг: учеб. пособие*. Москва: Изд-во Москов. психолого-социального ин-та; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2004. 760 с.

332. Штайнер К. *Сценарии жизни людей. Школа Эрика Берна*; пер с англ. СПб.: Питер, 2003. 416 с.

333. Юда Л. Проблеми соціально-рольового статусу чоловіків (проблеми чоловічого гендеру). *Чоловічий і жіночий світи: пошуки гармонії: матеріали круглого столу (м. Чернігів, 6 грудня 2016 р.)*. За заг. ред. Н. А. Ємець, Чернігівський національний технологічний ун-т. Чернігів: ЧНТУ, 2017. С. 44-49

334. Юревич А. В. *Социальная психология научной деятельности*. Москва: Ин-т психологии РАН, 2013. 447 с.

335. Яковенко О. Особливості структури любові та очікувань щодо образу чоловіка серед дівчат з гармонічних та дизгармонічних родин. *Проблеми сучасної психології. Зб. наук праць К-ПНУ імені Івана Огієнко, Ін-ту психології ім. Г. Костюка. 2010. Вип. 10. С. 902–911.*
336. Ярошевский М. Г. *История психологии: учеб пособие. 2-е изд.* Москва: Мысль, 1976. 463 с.
337. Яцина О. *Трансформації практик шлюбно-сімейного партнерства та батьківства: постмодерні реалії: монографія.* Ужгород: Карпати, 2018. 280 с.
338. *American Time Use Survey – 2014. Results.* URL: https://www.bls.gov/news.release/archives/atus_06242015.pdf
339. Augoustinos M., Walker I. *Social Cognition: An integrated Approach.* Thousand Oaks: Sage, 1995. 420 p.
340. Bateson G. (1958). 2nd ed. *Naven: A Survey of the Problems suggested by a Composite Picture of the Culture of a New Guinea Tribe drawn from Three Points of View* (1936). Stanford University Press. Palo Alto, United States. 367 p.
341. Bem S. Gender Schema Theory and Its Implications for Child Development. *Signs: Journal of Women in Culture and Society. 1983. Vol. 8. № 4. P. 598–615.*
342. Blossfeld H.-P. Macrosociology, Rational Choice Theory, and Time: a Theoretical Perspective on the Smpirical Analysis of Social Processes. *Europ. Sociol. Rev. Oxford, 1996. Vol. 12. № 2. P. 181–206.*
343. Boulden G. (1983) «Role Perception – Its Effects on What We Do: Changing Role Perception in Individuals and Organisation», *Leadership & Organization Development Journal, Vol. 4 Issue: 2, P. 21–25.* URL: <https://doi.org/10.1108/eb053530>
344. Broverman I. K., et al. Sex-Role Stereotypes: A Current Appraisal. *Journal of Social issues. 1972. T. 28, № 2. С. 59–78.*
345. Browerman I. K., Browerman D. M. Sex-role stereotypes and clinical judgments of mental health. *Journal of Consulting and Clinical Psychology. 1970. № 34. P. 1–7.*
346. Cohen J. *Statistical power analysis for the behavioral sciences (2 nded.).* 1988. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum. 590 p.

347. Cox M. The relationship between ego state structure and function: a diagrammatic formulation. *Transactional Analysis Journal*, 29(1). 1999. P. 49–58.

348. Cox M. Driver questionnaire. *Workshop Handout*. 2001. URL: <http://www.counsellingyork.com/wp-content/uploads/2014/01/Driver-Questionnaire-to-Download.pdf>

349. Dahrendorf R. G. *Homo Sociologicus*. Opladen: Westdeutscher Verlag. 1965. 255 p.

350. Deaux, Kay&Lewis, L. Laurie (1984). The structure of gender stereotypes: interrelationships among components and gender label. *Journal of Personality and Social Psychology*. № 46 (5). P. 991-1004

351. Donsbach W. Journalists' Role Perception. *The international encyclopedia of communication*. Malden: Wiley-Blackwell. 2008. Vol. 6. P. 2605–2610.

352. Dovidio J. F., Heltman K. B., Ellyson S. L., Keating C. F. Power displays between women and men in discussions of gender linked tasks: A multichannel study. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1988. V. 55. № 4. P. 580–587.

353. Eagly A. H., Wood W. E. Explaining sex differences in social behavior. A meta – analytic perspective [Special issue]. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 1991. № 17. P. 306–315.

354. Ebrie Seid. «Gender Role Perception among the Awra Amba Community». *American Journal of Applied Psychology*. 2015. № 3(1). P. 15–21.

355. Erich L. Lehmann. *Nonparametrics: Statistical Methods Based on Ranks. Revised*, 1998. P. 76–81.

356. Erskine Richard G. *Transactional Analysis in Contemporary Psychotherapy*. Karnac Books. 2015. 347 p.

357. Fiske S. T, Taylor S. E. *Social Cognition*. New York: Mc Graw-Hill, 1991. 360 p.

358. Furnham A, Steele H, and Pendleton D, «A psychometric assessment of the Belbin Team-Role Self-Perception Inventory». *Journal of Occupational and Organizational Psychology*. 1993. Vol. 66, Is. 3. P. 245–257.

359. Gordon Ch. Development of evaluated role identities. *Annual Review of Sociology. Interrelationships among components and gender labels. Journal of Personality. 1976. V. 2. P. 405–433.* URL: [Http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/26966/1/021-050-051.pdf](http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/26966/1/021-050-051.pdf)
360. Haley J. *Strategies of psychotherapy.* New York. Grune & Stratton. 1963. 204 p. <https://doi.org/10.1037/14324-000>
361. Harper J. M, Scoresby AL, Boyce WD. The logical levels of complementary, symmetrical, and parallel interaction classes in family dyads. *Harper JM, Fam Process Jun; 1977, № 16(2).* P. 199–209. Brigham Young University, Provo, Utah.
362. Hovard J. A. Social Psychology of Identities. *Annual Reviews of Sociology. 2000. Vol. 26. P. 367–393.*
363. Howe N., Strauss W. *Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069.* N.Y.: William Morrow & Company, 1991. 554 p. URL: http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0104-11692015000300527
364. Humphreys Lloyd G. and Montanelli Richard G., An investigation of the parallel analysis criterion for determining the number of common factors. *Multivariate Behavioral Research. 1975. № 10. P. 193–205.*
365. Joey T Cheng, Jessica L Tracy, Cameron P Anderson. *The psychology of social status.* New York: Springer. 2014. 365 p.
366. Kelly G. R. Behaviorism and psychodrama: Worlds not so far apart. *Group Psychotherapy, Psychodrama, & Sociometry. 1978, V. 31. P. 154–162.*
367. Kikinezhdi O. M., Zhyrska H. Ya., Chip R. S., Vasylykevych Ya. Z. and Hovorun T. V. Psychology of the Gender-Equitable Environment: Research of Problems. *Journal of Intellectual Disability Diagnosis and Treatment, 2020, 8, No. 3. P. 538 – 547.* URL : <https://www.scopus.com/sourceid/21100784273>
368. Lima C., Canbarro D. Role perception in the organizational behavior for the organizational innovation accord. *Scholedge international journal of management & development. Vol. 2. Issue 3 (march, 2015).* P. 14–18.

369. Lipps T. Das Wissen von fremden Ichen. *Psychol. Untersuchungen*, 1907. N. 1. S. 694 p.
370. Maccoby E. E., Jaclin C. N. *The Psychology of Sex Differences*. Stanford, CA: Stanford University Press. 1974. 391 p.
371. MacQueen J. Some methods for classification and analysis of multivariate observations. *In Proc. 5th Berkeley Symp. on Math. Statistics a and Probability*. 1967. P. 281–297
372. Merton R. K. The rol-set: Problems in sociological theory. *British Journal of Sociology*. 1957. P. 106–120.
373. Miller N. E.; Dollard J. *Social learning and imitation*. URL: www.abebooks.com/servlet/BookDetailsPL?bi=22548366392&searchurl=tn%3Dsocial%2Blearning%2Band%2Bimitation%26sortby%3D17%26an%3Dmiller%2Bdollard&cm_sp=snippet-_-srp1-_-title7 / Miller N. E.; Dollard J. – Greenwood Press Reprint (1979).
374. Mossholder K. W, Bedeian A. G, Armenakis A. A. *Role perceptions, satisfaction, and performance: moderating effects of self-esteem and organizational level*. *Organ Behav Hum Perform*. 1981. Oct; 28(2). P. 224–34.
375. Myers K., Wittman Peggy P., Howell Dana M. Inter-Professional Role Perception and Communication of Preservice Students and Therapists in Schools and Early Intervention. *Journal of Occupational Therapy Schools & Early Intervention*. 2013. № 7(1). P. 70–85.
376. Pletka O. Gender roles in youth: the perception and development of their own models. *Global challenges of XXI century. MHGC PROCEEDINGS*. Proceedings. Issue-2018. P. 52–53. Rome. Retrived from: <https://mhgc21.org/uploads/MHGC-Proceedings-2018.pdf>. [in English]. DOI: <http://doi.org/10.32437/MHGC>
377. Ratcliff D. The Cognitive Development o Preschoolers. *In: Handbook of preschoo. religious education, ed. D. Ratcliff Birminham, Ala.: Religious Education*, 1988. 306 p. P. 7–34.
378. Richardson Mary Sue, Alpert Judith Landon. Role perceptions: Variations by sex and roles. *Sex Roles December, 1980, Volume 6. Issue 6*. P. 783–793.

379. Rigol-Cuadra A., Galbany-Estragué P., Fuentes-Pumarola C., Dolores Burjales-Martí M., Rodríguez-Martín D., Ballester-Ferrando D. Perception of nursing students about couples' violence: knowledge, beliefs and professional role. *Revista Latino-Americana de Enfermagem*, 2015. Vol. 23, № 3. P. 527-534
380. Rosch E. Cognitive representations of semantic categories. *Journal of Experimental Psychology: General*, Vol. 104(3), Sep. 1975. P. 192–233.
381. Ross-Gordon J. Gender development and genderend adult development. *New direction for adult and continuing education – winter? 1999. № 84*. P. 29–37.
382. Rubin J. Z., Provenzano F. J., Luria Z. The eye of the beholder: parents' views on sex of newborns. *American Journal of Orthopsichiatry*, 1974. V 44. Is 4. P. 512–519.
383. Saha A. *Role Perception: The Role it Plays*. Icfai University Press, HRM Review, P. 29–33, February, 2008. URL: <https://ssrn.com/abstract=1106548>.
384. Schuler R. S. A role perception transactional process model for organizational communication-outcome relationships. *Organizational Behavior and Human Performance*. 1979. Volume 23, Issue 2, April. P. 268–291. URL: [https://doi.org/10.1016/0030-5073\(79\)90058-8](https://doi.org/10.1016/0030-5073(79)90058-8)
385. Selfridge O. G. “Pandemonium: A Paradigm for Learning.” *Mechanization of Thought Processes, Proceedings of a Symposium Held at the National Physical Laboratory on 24-27 November, 1958*, vol. 1, Her Majesty's Stationary Office, London, 1959, pp. 511–531.
386. Srikanth P. B. Role Perception and Role Performance: Moderating Effect of Competence Mobilization. *Global Business Review*. 2014. Volume 15. Issue 3, P. 531–544.
387. Turner R. H. Role Change. *Annual Review of Sociology*. 1990. V. 16. P. 87–110.
388. Yang X., Wang X., Zhang L., Weidman J. Gender role conflict, professional role confidence, and intentional persistence in engineering students in China. *Studies in Higher Education*. Vol. 42, Issue 2. 2017. pp. 248–263. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/03075079.2015.1045476>

ДОДАТКИ

Додаток А

Опис та процедура пілотного дослідження

Додаток А. 1

Процедура пілотного дослідження

Пілотне дослідження відбувалося у три етапи.

На **першому** етапі пояснювались основи рольової теорії та висвітлювались поняття «гендерна роль», «види ролей», «гендерні стереотипи», «гендерні уявлення», «рольовий репертуар особистості».

На **другому** етапі респондентам було запропоновано програти вибрані ними ролі у драматизації: учасники ділилися на міні – групи по 2–4 особи та вибудовували комунікацію між собою під призвою обраних ролей (див. табл. А 1 Список гендерних ролей) та власних уявлень щодо їх заповнення сенсом, поведінковими проявами. Учасники вибирали ролі шляхом сліпого вибору назви ролі, диференціація ролей по статі не відбувалася: кожен міг програти як чоловічі так і жіночі ролі незалежно від своєї статі. Взаємодія у діадах між обраними ролями тривала до 5 хвилин. Після завершення драматизацій відбувалося обговорення їх результатів: що стало зрозумілішим, що здивувало, що підтвердилось в уявленнях про гендерні ролі взагалі та про притаманні кожному учаснику (див. дод. А 3 Схему спогадів).

На **третьому** етапі респонденти заповнювали анкети, які містили загальні питання (характерні ролі чоловіків та жінок і ролі, що притаманні респонденту) та опис вибраних респондентами 3–5 ролей (аналіз відбувався за такими характеристиками: назва ролі, почуття, які вона викликає, проблеми, які можуть бути в цій ролі, потенціал та ресурси обраної ролі, характеристика ролі та з якими відомими особистостями респондент асоціює цю роль). Дана процедура та анкета була розроблена авторкою з урахуванням особливостей основного дослідження. Якісний наліз відбувався згідно концепції драматичного трикутника С. Карпмана, психологічні ігри Е. Берна, рольової теорії.

Матеріали пілотного дослідження

Список гендерних ролей, які використовувалися під час пілотного дослідження для драматизації

Ролі, які притаманні чоловікам	Ролі, які притаманні жінкам
чоловік	жінка
чоловік (муж)	дружина
батько	мати
син	донька
друг	подруга
коханець	коханка
бізнесмен	бізнеследі
сусід	сусідка
хлопчик шкільного віку	дівчинка шкільного віку
юнак	юнка
закоханий	закохана
продавець	продавчиня
керівник	керівниця
робітник	робітниця

Схема рефлексивних спогадів

1. Опишіть згадану ситуацію, відповідаючи на питання:
  1. Коли це відбулося?
  2. Ви брали участь у ситуації як спостерігач чи як активний учасник?
  3. Що здивувало, запам'яталося
  4. Які рішення, висновки тоді зробили?
2. Чи змінилися Ваші уявлення та сприймання гендерних ролей з огляду на отриману сьогодні у дискусії інформацію?
3. Яким чином драматизація допомогла Вам усвідомити власну гендерно-рольову поведінку?
4. Поміркуйте, яку ситуацію та свої рішення по ній Ви можете розуміти зараз.

Додаток Б

Інструментарій емпіричного дослідження

Додаток Б. 1

Загальні дані щодо застосування діагностичного інструментарію

Таблиця Б. 1

Діагностичний інструментарій

№	Назва	Фокус уваги
1	Шкала загальної самоефективності (Р. Шварцер і М. Єрусалем)	Визначити вплив самоефективності на процес сприймання гендерних ролей
2	Опитувальник з вивчення драйверів поведінки (М. Кокс, М. Ed., TSTA (Cambrai Services, Calderbridge, Cumbria, UK)	Дослідити взаємозв'язок між драйверною поведінкою та особливостями рольової перцепції
3	Методика «Особистісна агресивність та конфліктність» Є. Ільїна и П. Ковальова	З'ясувати яким чином особистісна агресивність впливає на процес сприймання гендерних ролей
4	Методика П'ятифакторний особистісний опитувальник. (Р. МакКрей, П. Коста, модифікація Х. Тсуї)	Визначити особистісні характеристики респондентів та віднайти їх зв'язок з рольовою перцепцією респондентів
5	Опитувальник Рольової компетентності (П. Горностай)	З'ясувати характеристики рольової компетентності
6	Опитувальник «BEM SEX ROLE INVENTORY»BSRI (С. Бем в адаптації Т. В. Говорун та Я. Моргуна)	Дослідити сприймання гендерних ролей за характеристиками Ф/М/А
7	Авторська анкета 2 «Соціально-статусний досвід гендерно-рольової взаємодії»	Визначити соціально-статусні та демографічні показники респондентів
8	Авторська анкета 1 для пілотного дослідження «Гендерні ролі в моєму житті»	Виокремити притаманні чоловікам та жінкам гендерні ролі й порівняти за віковими характеристиками

**Кодування шкал діагностичного інструментарію
емпіричного дослідження**

Таблиця Б 2.1

**Кодування шкал авторської анкети 2
«Соціально-статусний досвід гендерно-рольової взаємодії»**

Код	Питання/шкали
1	2
Лідер	У стосунках з однолітками лідер
Ініціювання конфліктів	У стосунках з однолітками ініціатор конфліктів
Ігнорування	У стосунках з однолітками вас ігнорували
Прийменість	У стосунках з однолітками почувалися приниженим
Невдалі стосунки	Невдалі стосунки з однолітками
Вирішення конфлікти	У стосунках з однолітками вдавалося вирішувати конфлікти
Вдалі стосунки	Вдалі стосунки з однолітками
Дружба з протилежної статтю	Вдала дружба з протилежною статтю
Суперництво	Суперництво у стосунках з сіблінгами
Співробітництво	Співробітництво у стосунках з сіблінгами
Компроміс	Компроміс у стосунках з сіблінгами
Уникання	Уникали спілкування у стосунках з сіблінгами
Пристаосування	Пристаосування у стосунках з сіблінгами
Чоловік є головним	Чоловік –це добувальник та головний у домі
Жінка головна	Жінка повинна біти сильною, багато працювати та бути головною у домі
Чоловік краще жінки	На кухні, з дітьми та у господарстві чоловік може бути краще жінки
Жінка краща господиня	Тільки жінка може нормально вести домогосподарство
Чоловік та жінка рівні	Чоловік та жінка рівні і не важливо хто кращий, у родині немає місця суперництву
Важливість сексу	Секс важлива частина життя, їм неможна нехтувати
Важливість романтики	Романтичні, високоморальні стосунки важливіше всього
Важливість шлюбу	Офіційний шлюб важливіше всього, незареєстрований шлюб –це погано
Любов	Стосунки батьків ніжні, романтичні. Кохання один до одного
Дружба	Стосунки батьків раціональні схожі на співробітництво
Обов'язок	Стосунки батьків гуртуються на моральному обов'язку, вимушеності, не зважаючи на почуття чи розум повинні бути хорошим/-ою чоловіком/дружиною
Конфлікт	Стосунки батьків конфліктні, холодні, «разом» тільки коли конфлікують
Взірець стосунків	Батьки стали для Вас взірцем романтичних, ніжних стосунків з протилежною статтю
Відкритість теми сексу	Розмови з батьками про секс (заборонено – вільно)
Відкритість теми романтики	Розмови з батьками про романтичні стосунки (заборонено-вільно)

Продовження табл. Б. 2.1

1	2
Допустимість фемінізації чоловіків	Коли сучасні чоловіки набувають стереотипно жіночі риси: чуттєвість, романтичність, турбота про зовнішність, вдягають елементи жіночого гардеробу, проявляють любов до дітей, відмова від проявів агресії, м'якість це (допустимо-недопустимо)
Допустимість маскулінізації жінок	Коли сучасні жінки набувають стереотипно чоловічі риси: раціональність, холодність у стосунках, здатність нехтувати зовнішністю, допустимість чоловічого стилю одягу, захоплені професійною діяльністю більше, ніж сімейними справами, допускають прояв агресії та жорсткість у стосунках – це (недопустимо – допустимо)
Прийняття фемінізації чоловіків, толерантність	Коли чоловік поряд з вами виглядає або поводить себе жіночно це (неприємно-нормально)
Прийняття маскулінізації жінок, толерантність	Коли жінка поруч з вами виглядає або поводить себе чоловічому
Боявся бути схожим на протилежну стать	У дитинстві Ви боялися бути «як дівчинка» (якщо Ви чоловік) чи «як хлопчик» (якщо ви жінка)
Підозрілість до фемінізованих чоловіків	Ви з підозрою та недовірою відноситеся до підкреслено жіночному чоловіку, коли знаходитесь в одній компанії з ним
Підозрілість до маскулінічних жінок	Ви з підозрою та недовірою відноситеся до чоловікоподібним жінкам, коли знаходитесь в одній компанії з ними
Чоловіки більш успішні ніж жінки	Рахую, що чоловіки в сучасному світі більш успішніші ніж жінки
Слабкість жінок – це маніпуляція	Жінки демонструють слабкість, щоб маніпулювати чоловіками
Сила чоловіків – це маніпуляція	Чоловіки демонструють силу, щоб подобатися жінкам
Прийняття/неприйняття емансипованих жінок у мистецтві	Вам неприємно дивитися фільм, коли головний герой сильна емансипована жінка (воїн, бізнесмен..)
Прийняття/неприйняття фемінізованих чоловіків у мистецтві	Вам неприємно дивитися фільм, коли головний герой чуттєвий, підкреслено слабкий чи жіночний чоловік
Прийняття публічної сексуальної привабливості жінок	Коли жінка публічно демонструє або підкреслює свою сексуальну привабливість – це (недопустимо – нормально)
Прийняття публічної сексуальної привабливості чоловіків	Коли чоловік публічно демонструє або підкреслює свою сексуальну привабливість – це (недопустимо – нормально)
Прийняття жіночої еротики	Ваше відношення до жіночої еротики на екранах та в журналах
Прийняття чоловічої еротики	Ваше відношення до чоловічої еротики на екранах та в журналах

Таблиця Б. 2.2

Кодування гендерних ролей

Код	Опис ролі
Я	Самооцінка респондента за характеристиками ідентичності
Типова Ж	Узагальнене уявлення про типовість прояву жінок
Типовий Ч	Узагальнене уявлення про типові прояви чоловіків
Мати	Жінка, основною функцією якої є виховання та турбота про дітей
Батько	Чоловік, основною функцією якої є виховання та турбота про дітей
Дружина	Жінка, що перебуває у шлюбі з чоловіком, проживає на одній з ним території та виконує разом з ним основні сімейні функції
Чоловік	Чоловік, що перебуває у шлюбі з жінкою, проживає на одній з нею території та виконує разом з нею основні сімейні функції
Коханка	Жінка, що перебуває у інтимно-романтичних стосунках з чоловіком, але без гарантії створення сімейного союзу у майбутньому
Альфонс	Чоловік, що перебуває у інтимно-романтичних стосунках з статусно та економічно успішнішою жінкою, живе за її рахунок
Подруга	По відношенню до чоловіка – жінка, яка не претендує на створення з ним сімейного союзу, але має довірливі, стосунки, основані на загальних інтересах та прив'язаності
Друг	По відношенню до жінки – чоловік, який не претендує на створення з нею сімейного союзу, але має довірливі, стосунки, основані на загальних інтересах та прив'язаності
Бабуся	Жінка, представник попереднього покоління, яка включена в процес виховання онуків та допомоги дітям
Дідусь	Чоловік, представник попереднього покоління, який включений в процес виховання онуків та допомоги дітям
Жінка-лідер	Емансипована жінка, яка досягла поваги до себе, проявила силу характеру та займає керівну посаду
Чоловік-лідер	Сильний вольовий чоловік, який досяг багато в житті та займає керівну посаду
Домогосподарка	Непрацююча жінка, яка займається домогосподарством та вихованням дітей
Домогосподар	Непрацюючий чоловік, який займається домогосподарством та вихованням дітей
Спокусниця	Жінка, що приваблює чоловіків, привертає їх увагу підкресленою жіночністю
Мачо	Чоловік, що приваблює жінок, привертає їх увагу підкресленою мужністю
/Ф	Фемінність та фемінні прояви
/М	Маскулінність та маскулінні прояви
/А	Андрогінність та андрогінні прояви

Таблиця Б. 2.3

Кодування шкал психодіагностичних методик

Код	Тест/шкали
1	2
Самоефективність	Шкала загальної самоефективності Р. Шварцера і М. Єрусалема
Драйвери	Опитувальник з вивчення драйверів поведінки М. Кокс
«Будь досконалим»	Драйвер, що спонукає людину доводити справи до ідеального стану, невдоволення результатом
«Радуй інших»	Драйвер, що спонукає людину у пріоритети ставити справи інших, ігноруючи власні потреби
«Поспішай»	Драйвер, що спонукає людину до поспіху, роботи у аврального режимі
«Будь сильним»	Драйвер, що спонукає людину справлятися з ситуацією ціною здоров'я, нехтування почуттями
«Намагайся»	Драйвер, що спонукає людину занурюватися у процес, зазвичай не досягаючи результату
Агрес/Конф	Методика «Особистісна агресивність та конфліктність» (Є. Ільїн і П. Ковальов)
Агрес/Конф: Запальність	Запальний характер респондента
Агрес/Конф: Напористість	Наполегливість як риса характеру людини
Агрес/Конф: Образливість	Схильність до образливості
Агрес/Конф: Непоступність	Непоступливий характер людини
Агрес/Конф: Безкомпромісність	Схильність до безкомпромісності
Агрес/Конф: Мстивість	Схильність до помсти
Агрес/Конф: Нетерпимість до думки інших	Схильність до нетерплячості щодо думки оточуючих
Агрес/Конф: Підозрілість	схильність до підозрілості
5PFQ	Методика П'ятифакторний особистісний опитувальник (5PFQ)
5F.Екстраверсія	Фактор екстраверсія – інтроверсія як універсальна характеристика особистості
5F.Екстр/Активність	Активність – пасивність як компонент фактору екстраверсії
5F.Екстр/Домінування	Домінування – підлеглість як компонент фактору екстраверсії
5F.Екстр/Товариськість	Комунікативність (товариськість) – замкнутість як компонент фактору екстраверсії
5F.Екстр/Пошук вражень	Пошук нових вражень – уникнення нових вражень як компонент фактору екстраверсії
5F.Екстр/Уникнення почуття провини	Прояв – уникнення почуття провини як компонент фактору екстраверсії
5F.Прихильність	Фактор прихильність – відокремленість як універсальна характеристика особистості
5F.Прих/Теплі стосунки	теплота – байдужість як компонент фактору прихильності
5F.Прих/Співробітництво	співробітництво – суперництво як компонент фактору прихильності
5F.Прих/Довірливість	довірливість – підозрілість як компонент фактору прихильності
5F.Прих/Розуміння	розуміння – нерозуміння як компонент фактору прихильності

Продовження табл. Б. 2.3

1	2
5F.Прих/Повага до інших	повага до інших – самоповага як компонент фактору прихильності
5F.Контроль	Фактор контролювання – природність як універсальна характеристика особистості
5F.Контр/Акуратність	акуратність – неохайність як компонент фактору контролю
5F.Контр/Наполегливість	наполегливість – відсутність наполегливості як компонент фактору контролю
5F.Контр/Відповідальність	відповідальність – безвідповідальність як компонент фактору контролю
5F.Контр/Самоконтроль поведінки	самоконтроль – імпульсивність як компонент фактору контролю
5F.Контр/Передбачливість	передбачливість – безтурботність як компонент фактору контролю
5F.Емоц. нестійкість	Фактор емоційності – емоційна стриманість як універсальна характеристика особистості
5F.Емоц/Тривожність	тривожність – безтурботність як компонент фактору емоційної нестійкості
5F.Емоц/Напруженість	напруженість – розслабленість як компонент фактору емоційної нестійкості
5F.Емоц/Депресивність	депресивність – емоційна комфортність як компонент фактору емоційної нестійкості
5F.Емоц/Самокритика	самокритичність – самодостатність як компонент фактору емоційної нестійкості
5F.Емоц/Лабільність	емоційна лабільність – емоційна стабільність як компонент фактору емоційної нестійкості
5F.Експресивність	Фактор грайливості – практичність як універсальна характеристика особистості
5F.Експрес/Допитливість	цікавість – консерватизм як компонент фактору експресивності
5F.Експрес/Мрійливість	мрійливість – реалістичність як компонент фактору експресивності
5F.Експрес/Артистичність	артистичність – неартистичність як компонент фактору експресивності
5F.Експрес/Сензитивність	сенситивність – низька чутливість як компонент фактору експресивності
5F.Експрес/Пластичність	пластичність – ригідність як компонент фактору експресивності
Опитувальник Рол. компетентність	Опитувальник Рольової компетентності (П. Горностай)
Рол. комп/гнучкість	Рольова гнучкість та варіативність як складова рольової компетентності особистості
Рол. комп/глибина	Рольова глибина – здатність до рольового переживання як складової рольової компетентності особистості

Авторська анкета № 1 для пілотного дослідження

«Гендерні ролі в моєму житті»

Мета анкети – виявити типові гендерні ролі в уявленнях сучасних чоловіків та жінок. Анкета пропонується респондентам наприкінці групової дискусії «Гендерні ролі у моєму житті».

Питання анкети:

1. Назвіть характерні ролі сучасних чоловіків: _____
Сучасних жінок: _____
2. Які ролі притаманні Вам? _____
3. Опишіть, будь ласка, 3–4 гендерних ролі (як чоловічих так і жіночих) за такою схемою:
  - а) Назва ролі.
  - б) Які почуття викликає у Вас ця роль.
  - в) Які проблеми можуть бути з цієї ролі?
  - г) Який потенціал та які ресурси, на Ваш погляд, є у цій ролі?
  - д) Охарактеризуйте цю роль.
  - е) Які відомі особистості та персони асоціюються у Вас з цією роллю?

Роль	
Почуття	Проблеми
Характеристики	Потенціал та ресурси
	Персони
Роль	
Почуття	Проблеми
Характеристики	Потенціал та ресурси
	Персони

Залиште, будь ласка, інформацію про себе:

Ваше ім'я _____

Ваш вік _____

Ваша головна життєва роль на даний момент _____

Дякую за участь!

Авторська анкета № 2
«Соціально-статусний досвід гендерно-рольової взаємодії»

Цель анкеты – описание индивидуальных особенностей развития личности под призмой ролевого поведения. Респондентам предлагается отметить те характеристики и качества, которые соответствуют их личной истории.

Описание анкеты

Социальные данные	Пол Возраст Образование Семейное положение Полная/неполная семья Наличие братьев и сестер
Экономический статус	1. Денег не хватает даже на продукты питания, постоянно испытываем нужду. 2. Денег хватает только на продукты питания, но на одежду уже не хватает, прибегаем к по сторонней помощи. 3. Денег хватает только на самое необходимое – на продукты питания и одежду, но на товары длительного пользования (телевизор, холодильник и т. п.) уже не хватает. 4. Денег хватает на продукты питания, одежду и товары длительного пользования, но на очень дорогие предметы (квартира, машина, дача и т.п.) уже не хватает, регулируем свои расходы. 5. Денег хватает на все и даже на очень дорогие предметы, делаем накопления.
Отношения с сиблингами	1. Соперничество, противостояние 2. Сотрудничество, совместная выгода 3. Компромисс, каждый в чем-то уступал 4. Избегали общения 5. Приспосабливались к неприятным обстоятельствам
Отношения в старшей школе/училище	<i>8 позиций:</i> лидер, инициатор конфликтов, одноклассники просто Вас игнорировали, чувствовали себя униженным, отношения со сверстниками складывались неудачно, удавалось решать конфликты сверстников, успешно общались в школьной компании, дружба с противоположным полом удавалась хорошо
Влияние значимых взрослых	Мама Папа Дедушка Бабушка
Зафиксированные отношения родителей	1. Нежные, романтические, Вы постоянно замечали любовь родителей друг к другу 2. Разумные, рациональные, несколько холодные, скорее похожие на сотрудничество, но хорошие 3. Основанные на чувстве морального долга, вынужденности, обязанности, когда, невзирая на чувства или разум, муж/жена обязан быть хорошим мужем/женой 4. Конфликтные, холодные отношения, родители были «вместе» только когда конфликтовали. 5. Родители стали для Вас образцом романтичности и нежности в отношениях с противоположным полом
Сексуальная культура в семье	<i>2 позиции (разговоры о сексе и романтических отношениях)</i>
Опыт жестокого отношения со стороны родителей	Мама Папа Другие

Отношение	<p><i>Гендерная маргинальность 2 позиции (о себе):</i> Если мужчина / женщина рядом с Вами выглядит или ведёт себя несколько женственно/мужеподобно</p> <p><i>8 позиций (о женственности/мужественности):</i> В детстве Вы боялись быть «как девочка» (если Вы мужчина) или «как мальчик» (если Вы девушка); Вы с подозрением и недоверием относитесь к подчеркнuto женственному мужчине, если он оказывается в одной компании с Вами; Вы с подозрением и недоверием относитесь к подчеркнuto мужеподобной женщине, если она оказывается в одной компании с Вами; Считаю, что мужчины более успешны в современном обществе, чем женщины; Женщины демонстрируют свою слабость, чтобы манипулировать мужчинами; Мужчины демонстрируют свою силу, чтобы понравиться женщинам; Вам неприятно смотреть фильм, когда главный герой – сильная эмансипированная женщина (бизнесмен, воин и т.д.); Вам неприятно смотреть фильм, когда главный герой – чувственный, подчеркнuto слабый или женственный мужчина.</p> <p><i>К демонстрации сексуальности в поведении и в СМИ:</i> Когда женщина/ мужчина публично демонстрирует или подчеркивает свою сексуальную привлекательность – это недопустимо – допустимо; Ваше отношение к женской/мужской эротике на экране или в журналах</p>
Стереотипы	<p><i>Гендерно-семейные:</i> Мужчина – это добытчик и главный человек в доме; Женщина должна быть сильной, много работать и быть главной в доме; В домашнем хозяйстве, на кухне и с детьми мужчина может быть лучше, чем женщина; Только женщина может нормально вести домашнее хозяйство; Мужчина и женщина равны, не важно кто из них и в чём лучше, в семье нет места соперничеству полов; Секс является важной частью жизни, им нельзя пренебрегать; Романтические, высокоморальные отношения – важнее всего; Официальный брак – важнее всего, сожительство – плохо</p>
Прототипы	<p><i>Общепринятые:</i></p> <p>1. Когда современные мужчины обретают некоторые стереотипно «женские» черты: чувственность и романтичность, забота о внешности, допускают некоторые избранные элементы женского гардероба, любовь к детям, отказ от проявлений жёсткой агрессии, душевность, мягкость – это... (недопустимо – нормально)</p> <p>2. Когда современные женщины обретают некоторые стереотипно «мужские» черты: рациональность и некоторую холодность в отношениях, возможность пренебрегать внешностью, допускают мужской стиль одежды в повседневной жизни, увлечены работой, а не семьёй, допускают проявления агрессии, жесткость в отношениях, сводят решения к сугубо рациональным – это (недопустимо – нормально)</p>

**Описи гендерних ролей, які були використані
у емпіричному дослідженні**

Жіночі ролі	Чоловічі ролі
Типова жінка – це Ваше особисте узагальнене уявлення про жінок взагалі, які вони, як себе проявляють	Типовий чоловік – це Ваше особисте узагальнене уявлення про чоловіків взагалі, які вони, як себе проявляють
Мати – жінка, основною функцією якої є виховання і турбота про дитину	Батько – чоловік, основною функцією якої є виховання і турбота про дитину
Дружина – жінка, яка перебуває у шлюбі з чоловіком, проживає з ним на одній території, виконує разом з ним основні сімейні функції: господарську, духовну, емоційну, сексуально-еротичну, репродуктивну і т.і.	Чоловік – чоловік, який перебуває у шлюбі з жінкою, проживає з нею на одній території, виконує разом з нею основні сімейні функції: господарську, духовну, емоційну, сексуально-еротичну, репродуктивну і т.і.
Коханка – жінка, що перебуває в інтимних стосунках з чоловіком, переживає з ним етап інтимних і романтичних відносин, без гарантії сімейного союзу в майбутньому	Альфонс – коханець, що знаходиться на утриманні у жінки
Подруга – по відношенню до чоловіка – жінка, яка не претендує на роль дружини або коханки, але яка має з ним стосунки, засновані на взаємній прихильності, довірі, духовної близькості, спільності інтересів	Друг – по відношенню до жінки - чоловік, що не претендує на роль чоловіка або коханця, але який має з нею, стосунки, засновані на взаємній прихильності, довірі, духовної близькості, спільності інтересів
Бабуся – жінка, представник попереднього покоління, яка включена в процес виховання онуків, допомоги дітям	Дідусь – чоловік, представник попереднього покоління, який включений в процес виховання онуків, допомоги дітям
Жінка керівник, лідер – емансипована жінка, яка викликає повагу до себе, проявила силу характеру і досягла багато чого в житті. У зв'язку з цим вона часто займає домінуючу роль, яку часто асоціюють з чоловіками	Чоловік керівник, лідер – сильний, вольовий, самостійний чоловік, який здатний керувати іншими, має досвід подолання багатьох проблем, домігся багато чого в своєму житті
Домогосподарка – непрацююча жінка, яка присвячує весь свій час дітям, турботі про чоловіка, веденню домашнього господарства	Домогосподар – чоловік, який не має роботи, перебуває вдома, веде домашнє господарства, доглядає за дітьми
Спокусниця – жінка, основним мотивом поведінки якої є привернення чоловічої уваги. Робить все, щоб сподобатися чоловікам, поводить підкреслено жіночно	Мачо – чоловік, що відрізняється підкресленими ознаками мужності, основним мотивом поведінки якого є привернення уваги жінок

Додаток В

Результати пілотного дослідження (молоді респонденти)

Додаток В. 1

Результати пілотного дослідження (юнки)

Таблиця В. 1.1

Рейтингові оцінки приписування чоловікам і жінкам
гендерних ролей (молоді жінки)

Рейтинг вибору	Приписані чоловічі ролі	% виборів	Приписані жіночі ролі	% виборів
1	Батько	10,2	Мати	14,1
2	Чоловік	10,2	Дружина	12
3	Добувач	8,1	Коханка	7,7
4	Хлопець	6,8	Дівчина	7,0
5	Альфонс	6,1	Донька	6,3
6	Друг	6,1	Господиня	4,3
7	Син	6,1	Подруга	4,3
8	Коханець	4,1	Годувальниця	4,3
9	Брат	4,1	Муза	4,3
10	Спонсор	4,1	Професіонал	3,5
11	Начальник	3,4	Утриманка	3,5
12	Жигало	3,4	Повія	3,5
13	Захисник	3,4	Бізнес-леді	2,8
14	Професіонал	2,7	Сестра	2,8
15	Господар	2,7	Покровителька	2,1
16	Герой	2,0	Кар'єристка	1,4
17	Мудрець	2,0	Невістка	1,4
18	Робітник	1,3	Начальниця	1,4
19	Дядько	1,3	«Сіре мишеня»	0,7
20	Дідусь	0,7	Жертва	0,7
21	Тесть	0,7	Теща	0,7
22	Зять	0,7	«Блондинка»	0,7
23	Коханий	0,7	Така дурепа	0,7
24	Водій	0,7	Наречена	0,7
25	Лікар	0,7	Світська левиця	0,7
26	Повар	0,7	Спортсменка	0,7
27	Бізнесмен	0,7	Добувачка	0,7
28	Підлеглий	0,7	Кохана	0,7
29	Вірний	0,7	Кокетка	0,7
30	Меценат	0,7	Героїня	0,7
31	Хрещений	0,7	Спонсор	0,7
32	«Папик»	0,7	Учениця	0,7
33	Муз	0,7	Викладачка	0,7
34	Мачо	0,7	Домашня робітниця	0,7
35	Вовк-одинак	0,7	Хранителька домашнього затишку	0,7
36	Кар'єрист	0,7	Хрещена	0,7
37			Німфоманка	0,7

Таблиця В. 1.2

Функціонально-симетричні ролі у вибірці молодих жінок

№	Приписані чоловічі ролі	Приписані жіночі ролі
1	Батько	Мати
2	Чоловік	Дружина
3	Хлопець	Дівчина
4	Друг	Подруга
5	Коханець	Коханка
6	Син	Донька
7	Господар	Господиня
8	Альфонс	Утриманка
9	Брат	Сестра
10	Добувач	Добувачка
11	Гість	Теща
12	Зять	Невістка
13	Начальник	Начальниця
14	Кар'єрист	Кар'єристка
15	Бізнесмен	Бізнес-леді
16	Професіонал	Професіонал
17	Герой	Героїня
18	Муз	Муза
19	Хрещений	Хрещена
20	Коханий	Кохана
21	Спонсор	Спонсор
22	Жигало	-
23	Захисник	-
24	Мудрець	-
25	Робітник	-
26	Дядько	-
27	Вовк-одинак	-
28	Дідусь	-
29	Повар	-
30	лікар	-
31	«Папик»	-
32	Мачо	-
33	Водій	-
34	Меценат	-
35	Підлеглий	-
36	Вірний	-
37	-	Годувальниця
38	-	Покровителька
39	-	«Сіре мишеня»
40	-	Повія
41	-	Кокетка
42	-	Викладачка
43	-	Учениця
44	-	Домашня робітниця
45	-	Жертва
46	-	«Блондинка»
47	-	Така дурепа
48	-	Наречена
49	-	Світська левиця
50	-	Спортсменка
51	-	Хранителька домашнього затишку
52	-	Німфоманка

Таблиця В. 1.3

Класифікація ролей згідно вибору юнок

Група	Ролі		Група	Ролі		
	чоловічі	жіночі		чоловічі	жіночі	
<i>Сімейні ролі</i>	Батько	Мати	<i>Ресурсно-фінансові</i>	Господар	Господиня	
	Чоловік	Дружина		Добувач	Добувачка	
	Син	Донька		Спонсор	Спонсор	
	Брат	Сестра		Меценат	-	
	Тесть	Теща		-	Годувальниця	
	Зять	Невістка		-	Покровителька	
	Хрещений	Хрещена		-	Хранителька домашнього затишку	
	Дядько	-		<i>Ситуативно-характерні ролі</i>	Герой	Героїня
	Дідусь	-			Вовк - одинак	-
-	Наречена	-	«Сіре мишеня»			
<i>Соціально-підтримувальні ролі</i>	Муз	Муза	-		Жертва	
	Друг	Подруга	-		Така дурепа	
	Мудрець	-	-		«Блондинка»	
	Захисник	-	<i>Еротично-ігрові ролі</i>		Коханець	Коханка
	Вірний	-			Альфонс	Утриманка
	<i>Соціально-професійні ролі</i>	Начальник			Начальниця	Коханий
		Кар'єрист		Кар'єристка	Хлопець	Дівчина
		Бізнесмен		Бізнес-леді	Жигало	-
		Професіонал		Професіонал	«Папик»	-
Робітник		-		Мачо	-	
Повар		-		-	Повія	
Лікар		-		-	Кокетка	
Водій		-	-	Світська левиця		
Підлеглий		-	-	Німфоманка		
-		Викладачка				
-		Учениця				
-		Домашня робітниця				
-	Спортсменка					

Таблиця В. 1.4

Доповнювальні ролі у виборах молодих жінок

Чоловічі ролі	
Батько	Син Донька
Тесть	Зять
Чоловік	Дружна Хранителька домашнього затишку
Альфонс	Покровителька
«Папик»	Утриманка
Начальник	Підлеглий Робітник
Господар	Домашня робітниця
Жіночі ролі	
Мати	Син Донька
Теща	Зять
Начальниця	Підлеглий Робітник
Викладачка	Учениця
Господиня	Домашня робітниця

Додаток В 2

Результати пілотного дослідження (юнаки)

Таблиця В. 2.1

Рейтингові оцінки приписування чоловікам і жінкам
гендерних ролей (молоді чоловіки)

Рейтинг вибору	Приписані чоловічі ролі	% виборів	Приписані жіночі ролі	% виборів
1	Батько	14	Мати	19,3
2	Чоловік	14	Дружина	19,3
3	Добувач	9,3	Утриманка	8,3
4	Альфонс	7	Домогосподарка	8,3
5	Спонсор	4,7	Донька	5,6
6	Коханець	4,7	Сестра	5,6
7	Професіонал	4,7	Повія	5,6
8	Брат	4,7	Подруга	5,6
9	Порадник	4,7	Коханка	5,6
10	Син	2,3	Дівчина	2,8
11	Жигало	2,3	Студентка	2,8
12	Помічник	2,3	Професіонал	2,8
13	Споживач	2,3	Бізнес-леді	2,8
14	Начальник	2,3	Красуня	2,8
15	Захисник	2,3	Годувальниця	2,8
16	Харизма	2,3	-	-
17	Продовжувач роду	2,3	-	-
18	Хлопець	2,3	-	-
19	Поціновувач красоти	2,3	-	-
20	Підтримка	2,3	-	-
21	Господар	2,3	-	-
22	Студент	2,3	-	-
23	Управлінець	2,3	-	-

Таблиця В. 2.2

Функціонально-симетричні ролі у вибірці молодих чоловіків

№	Чоловічі ролі	Жіночі ролі
1	Батько	Мати
2	Чоловік	Дружина
3	Коханець	Коханка
4	Альфонс	Утриманка
5	Професіонал	Професіонал
6	Син	Донька
7	Брат	Сестра
8	Хлопець	Дівчина
9	Студент	Студентка
10	Добувач	-
11	Спонсор	-
12	Порадник	-
13	Жиголо	-
14	Помічник	-
15	Споживач	-
16	Начальник	-
17	Захисник	-
18	Харизма	-
19	Продовжувач роду	-
20	Поціновувач краси	-
21	Підтримка	-
22	Господар	-
23	Управлінець	-
24	-	Домогосподарка
25	-	Повія
26	-	Подруга
27	-	Бізнес-леді
28	-	Красуня
29	-	Годувальниця

Таблиця В. 2.3

Класифікація ролей згідно вибору юнаків

Група	Приписані ролі	
	чоловічі	жіночі
<i>Сімейні ролі</i>	Батько	Мати
	Чоловік	Дружина
	Син	Донька
	Брат	Сестра
<i>Соціально-підтримувальні ролі</i>	Порадник	-
	Помічник	-
	Захисник	-
	Підтримка	-
	-	Подруга
<i>Соціально-професійні ролі</i>	Професіонал	Професіонал
	Студент	Студентка
	Начальник	-
	Управлінець	-
	-	Бізнес-леді
<i>Еротично-ігрові ролі</i>	Коханець	Коханка
	Альфонс	Утриманка
	Хлопець	Дівчина
	Жигало	-
	Продовжувач роду	-
	Поціновувач краси	-
	-	Повія
	-	Красуня
<i>Ресурсно-фінансові</i>	Добувач	-
	Спонсор	-
	Споживач	-
	Господар	-
	-	Домогосподарка
	-	Годувальниця
<i>Ситуативно-характерні ролі</i>	Харизма	-

Таблиця В. 2.4

Доповнювальні ролі (молоді чоловіки)

Чоловічі ролі	
Батько	Син Донька
Чоловік	Дружна
Поціновувач краси	Красуня
Жіночі ролі	
Мати	Син Донька

Додаток Д

Результати пілотного дослідження (респонденти зрілого віку)

Додаток Д. 1

Результати пілотного дослідження (зрілі жінки)

Таблиця Д. 1.1

Рейтингові оцінки приписування чоловікам і жінкам
гендерних ролей (зрілі жінки)

Рейтинг вибору	Чоловічі ролі	% виборів	Жіночі ролі	% виборів
1	Керівник	10,6	Мати	13,4
2	Батько	10,0	Дружина	10,2
3	Чоловік	8,6	Керівниця	8,7
4	Господар	7,3	Подруга	7,9
5	Начальник	7,3	Донька	7,1
6	Альфонс	5,3	Коханка	6,3
7	Коханець	4,6	Сестра	5,5
8	Друг	4,0	Господиня	3,9
9	Брат	4,0	Бізнес-леді	3,9
10	Господар	4,0	Бабуся	3,1
11	Підприємець	3,3	Професіонал	3,1
12	Син	3,3	Домогосподарка	3,1
13	Зять	2,6	Утриманка	2,3
14	Добувач	2,6	Невістка	2,3
15	Професіонал	2,6	Свекруха	1,6
16	Годувальник	1,9	Кума	1,6
17	Кум	1,9	Тітка	1,6
18	Дідусь	1,9	Офісний працівник	1,6
19	Політик	1,3	Берегиня	1,6
20	Сват	1,3	Порадниця	1,6
21	Тесть	1,3	Теща	0,8
22	Робітник	1,3	Викладач	0,8
23	Козел	1,3	Ненька	0,8
24	Крутий пацан	0,7	Організатор дозвілля	0,8
25	Діловий чоловік	0,7	Вихователька	0,8
26	Тренер	0,7	Секретарка	0,8
27	Водій	0,7	Годувальниця	0,8
28	Майстер	0,7	Сваха	0,8
29	Вчитель	0,7	Кохана	0,8
30	Психолог	0,7	Повія	0,8
31	Захисник	0,7	Секс партнер	0,8
32	Критик	0,7	Кокетка	0,8
33	Розмазня	0,7	-	-
34	Скнара	0,7	-	-
35	Опора	0,7	-	-
36	Коханий	0,7	-	-
37	Жигало	0,7	-	-
38	Лоботряс	0,7	-	-
39	Секс партнер	0,7	-	-
40	Домогосподар	0,7	-	-
41	Пристосованець	0,7	-	-
42	Бомж	0,7	-	-
43	Деспот	0,7	-	-
44	Порадник	0,7	-	-
45	Соратник	0,7	-	-

Таблиця Д. 1.2

Функціонально-симетричні ролі у вибірці зрілих жінок

№	Чоловічі ролі	Жіночі ролі	№	Чоловічі ролі	Жіночі ролі
1	Батько	Мати	28	Психолог	-
2	Керівник	Керівниця	29	Робітник	-
3	Чоловік	Дружина	30	Критик	-
4	Друг	Подруга	31	Розмазня	-
5	Коханець	Коханка	32	Скнара	-
6	Син	Донька	33	Козел	-
7	Господар	Господиня	34	Тренер	-
8	Годувальник	Годувальниця	35	Жигало	-
9	Альфонс	утриманка	36	Лоботряс	-
10	Брат	Сестра	37	Добувач	-
11	Захисник	Берегиня	38	Діловий чоловік	-
12	Кум	Кума	39	Пристосуванець	-
13	Тесть	Теща	40	Бомж	-
14	Зять	Невістка	41	Деспот	-
15	Дідусь	Бабуся	42	Соратник	-
16	Ненько	Ненька	43	Опора	-
17	Сват	Сваха	44	Крут пацан	-
18	Підприємець	Бізнес-леді	45	Політик	-
19	Професіонал	Професіонал	46	-	Тітка
20	Домогосподар	Домогосподарка	47	-	Свекруха
21	Секс партнер	Секс партнер	48	-	Офісний працівник
22	Вчитель	Викладач	49	-	Організатор дозвілля
23	Коханий	Кохана	50	-	Секретарка
24	Порадник	Порадниця	51	-	Вихователька
25	Водій	-	52	-	Повія
26	Майстер	-	53	-	Кокетка
27	Начальник	-			

Таблиця Д. 1.3

Класифікація ролей згідно вибору жінок зрілого віку

Група	Ролі		Група	Ролі	
	чоловічі	жіночі		чоловічі	жіночі
<i>Сімейні ролі</i>	Батько	Мати	<i>Соціально-професійні ролі</i>	Керівник	Керівниця
	Чоловік	Дружина		Підприємець	Бізнес-леді
	Син	Донька		Професіонал	Професіонал
	Брат	Сестра		Вчитель	Викладач
	Кум	Кума		Водій	-
	Тесть	Теща		Майстер	-
	Зять	Невістка		Начальник	-
	Дідусь	Бабуся		Психолог	-
	Ненько	Ненька		Робітник	-
	Сват	Сваха		Критик	-
	-	Тітка		Тренер	-
	-	Свекруха		Діловий чоловік	-
<i>Ресурсно-фінансові</i>	Господар	Господиня	Політик	-	
	Годувальник	Годувальниця	Соратник	-	
	Домогосподар	Домогосподарка	-	Офісний працівник	
	Добувач	-	-	Секретарка	
	Пристосуванець	-	-	Вихователька	
	Бомж	-	-	Організатор дозвілля	
<i>Еротично-ігрові ролі</i>	Коханець	Коханка	<i>Ситуаційно-характерні ролі</i>	Розмазня	-
	Альфонс	Утриманка		Скнара	-
	Коханий	Кохана		Козел	-
	Секс партнер	Секс партнер		Лоботряс	-
	Жигало	-	Деспот	-	
	Крутий пацан	-	<i>Соціально-підтримувальні ролі</i>	Друг	Подруга
	-	Повія		Захисник	Берегиня
-	Кокетка	Порадник		Порадниця	
-	-	Опора	-		

Таблиця Д. 1.4

Доповнювальні ролі у вибірці жінок зрілого віку

Чоловічі ролі	
Батько	Син Донька
Тесть	Зять
Чоловік	Дружна
Начальник	Робітник Секретарка Офісний працівник
Керівник	Робітник Секретарка Офісний працівник
Політик	Соратник
Жіночі ролі	
Мати	Син Донька
Теща	Зять
Свекруха	Невістка
Керівниця	Робітник Секретарка Офісний працівник

Додаток Д. 2

Результати пілотного дослідження (зрілі чоловіки)

Таблиця Д. 2.1

Рейтингові оцінки приписування чоловікам і жінкам
гендерних ролей (зрілі чоловіки)

Рейтинг вибору	Чоловічі ролі	% виборів	Жіночі ролі	% виборів
1	Добувач	22,2	Мати	30,8
2	Батько	16,6	Дружина	15,3
3	Начальник	11,0	Берегиня	7,7
4	Воїн	11,0	Подруга	7,7
5	Чоловік	5,6	Коханка	7,7
6	Альфонс	5,6	Помічниця	7,7
7	Коханець	5,6	Утриманка	7,7
8	Нитик	5,6	Бізнес-леді	7,7
9	Алкоголік	5,6	Добувачка	7,7
10	Вождь	5,6		
11	Захисник	5,6		

Таблиця Д. 2.2

Функціонально-симетричні ролі у вибірці чоловіків зрілого віку

№	Чоловічі ролі	Жіночі ролі
1	Батько	Мати
2	Чоловік	Дружина
3	Коханець	Коханка
4	Альфонс	Утриманка
5	Захисник	Берегиня
6	Добувач	Добувачка
7	Алкоголік	-
8	Вождь	-
9	Начальник	-
10	Воїн	-
11	Нитик	-
12	-	Подруга
13	-	Помічниця
14	-	Бізнес-леді

Таблиця Д. 2.3

Класифікація ролей згідно вибору чоловіків зрілого віку

Група	Ролі	
	чоловічі	жіночі
<i>Сімейні ролі</i>	Батько	Мати
	Чоловік	Дружина
<i>Соціально-підтримувальні ролі</i>	Захисник	Берегиня
	Вождь	-
<i>Соціально-професійні ролі</i>	Начальник	-
	Воїн	-
	-	Подруга
	-	Помічниця
	-	Бізнес-леді
<i>Еротично-ігрові ролі</i>	Коханець	Коханка
	Альфонс	Утриманка
<i>Ресурсно-фінансові ролі</i>	Добувач	Добувачка
<i>Ситуативно-характерні ролі</i>	Алкоголік	-
	Нитик	-

Таблиця Д. 2.4

Доповнювальні ролі у вибірці чоловіків зрілого віку

Чоловічі ролі	
Чоловік	Дружна
Начальник	Помічниця

Додаток Е

Описи ролей респондентами пілотного дослідження

Таблиця Е. 1

Опис ролі «Матері»

Респонденти Показники	Юнки	Юнаки	Жінки	Чоловіки
Характеристика ролі	Ніжна //, організована, добра // ласкава, відповідальність//, впевненість, дружба зі своєю дитиною, гарна, турботливість ///, впевненість, хвилювання, самопожертва, захищеність, потрібність, розуміюча, потрібно всю себе віддавати сім'ї максимально, робити так, щоб сім'ї було комфортно, порадиця для сина, подруга для доньки, довіра до дитини, гарні капіталовкладення, відповідальність за дитину, труднощі виховання, матеріальні проблеми	Доброта Чесність любов	Легідна турботливість ніжна кохана любляча, доброта, розуміння, хазяйновитість	Повага, спокій
Почуття	Страх, радість, довіра; доброта, турботливість, ласка, страх за дитину, впевненість, позитив,, любов, відповідальність, спокій, тепло, комфорт, ніжність, праця, опіка, розвиток, досконалість, надія, «плече», емпатія, співчуття, щастя	Любить дітей	доброта, турботливість, любов, тепло, м'якість,	Спокій, доброта
Проблеми	Багато відповідальності, немає поруч надійного чоловіка, тривога, не достаток часу, виховання дитини, відповідальність за життя дітей, віддача усіх сил дитині, страх, неспокій, зміни, фізичне моральне вигорання, втома, мало часу, недосипання, нерозуміння дітей, кар'єрна зупинка, діти виростуть та підуть	Мало часу	Супер турботливість, втома	залежність
Потенціал та ресурси ролі	Організація часу, любий малюк, відповідальність, вдячні діти, виховання громадянина своєї держави, впевненість, любов, турбота, радість, здатність виховувати, не буду одинокою, більш зібрана, почуття, що ти потрібна, опора, значимість, впевненість у старості, вдячність, сила волі, гідність, забезпеченість, відчуття підтримки, любові, щаслива старість, органічність, бажання, матеріальні	Виховання гарних людей, Емоційна сила щастя	Безмежний материнська любов, Безмежні власні сили	Турбота про старше покоління, заслуги
Особистості, що втілюють цю роль в суспільстві	Моя мама, всі мами, Валерія, Ліля Подкопаєва, Ірина Розанова, моя бабуся	Анжеліна Джолі	-	Мать Тереза

Таблиця Е. 2

Опис ролі «Батька»

Респонденти Показники	Юнки	Юнаки	Жінки	Чоловіки
Характеристика ролі	Відповідальний хоробрый, надійний	Мужній, чесність, доброта, турбота, матеріальне забезпечення, важлива роль, бо від твоїх дій залежить життя дітей	Добре заробляє, уважний до потреб інших	Людина, що формує своїми діями нову особистість, вимоги
Почуття	Тепло, близькість, розуміння, відповідальність, підтримка, захист	Відповідальність сила, любов, гордість, уважність, любить дітей, позитивний, неординарний	Повага, відповідальність, надійний, любить дітей, впевнений, не «виражається», захист, опора, безпека, спокій	Відповідальність, щастя, виклик, доброта, турбота, любов, хвилювання за майбутнє
Проблеми	Суспільні стереотипи, треба все завжди встигати	Нерозуміння, мало часу на себе та свої бажання, розчарування, виснаження, переживання	Мало часу для спілкування, аналітичний розум	Відповідальність, складність долі, доказувати свою правоту, бракує знань насамперед в галузі психології
Потенціал та ресурси ролі	Творіння, стаєш краще, енергія, тепло, підтримка і віра в тебе від родини	Стати прикладом для своїх дітей, Виховання, продовження свого роду, навчання якостей життєзабезпечення, соціальні контакти, вивчення нового члена суспільства, емоційна сила, радість, гідність, спадкоємці, матеріальні, духовні	Залежить від особи, захисник, добувач, опора, задовільненість, впевненість, високий соціальний статус, мужній, годувальник, любов до своїх близьких, самодостатність	Можливість стати чимось більшим, обов'язки, потреби, можливість навчатися в життєвих ситуаціях, на прикладах знайомих
Особистості, що втілюють цю роль в суспільстві		Мій тато	Дід Панас, Бум Бараш, тато, М. Міхалков	Батько товариша

Таблиця Е. 3

Опис ролі «Чоловіка»

Респонденти Показники	Юнки	Юнаки	Жінки	Чоловіки
Характеристика ролі	Відповідальність, цілеспрямованість, надійність, турбота, мудрість, наставництво, не дуже комфортне	Мужній, злий, романтичний, добрий, рішучий, радикальний, впевнений, завдяки цій ролі можна уникати самотності	Сила, зацікавленість у продовженні роду	-
Почуття	Повага, комфорт, тепло, турбота, відповідальність, страх, надійність	Відповідальність, любов, радість, прихильність, гордість, насолода	Надія, оптимізм	-
Проблеми	Втома, з грошима, розбіжності, неможливість поєднувати роботу та домашні турботи, деспотичність	Не завжди є змога забезпечувати сім'ю, визначати пріоритети та перспективи, часові обмеження відносно свого вільного часу	Наявність роботи, наявність активності	-
Потенціал та ресурси ролі	Любов, захист, підтримка, передача свого досвіду наступним поколінням, гармонія у стосунках з дружиною, діти, вдячність, відповідальність, дружина, батьки, потреба у родині, потреба у регулярному сексуальному житті	Втішати сім'ю, дружину забезпечити клімат в сім'ї, ріст самооцінки, гармонія, матеріальні та духовні ресурси	Розум, освіченість	-
Особистості, що втілюють цю роль в суспільстві	Путін, мій батько, Батлер з «Знесених вітром»	-	-	-

Таблиця Е. 4

Опис ролі «Дружини»

Респонденти Показники	Юнки	Юнаки	Жінки	Чоловіки
Характеристика ролі	Відповідальність, надійність, впевненість, хазяйновитість, благополуччя, турбота любов, доброта, розумна, цілеспрямована, сердешна, співчутлива, тепло, вірна, сильна, зберегти родину, турбуватися про чоловіка, сумісне життя з чутливою людиною, жінка, що готує їжу	-	Доброта, сексуальність, турбота, хазяйка, джерело натхнення, вірність, щирість, кохання, взаєморозуміння, довіра	-
Почуття	Теплота, любов, доброзичливість, страх, турбота, благополуччя, захищеність, відчуття себе коханою, повага, співчуття, бажана, відчуття підтримки, відповідальність, тотально відповідальні, позитивна, радість, доброта, щастя, довіра, дискомфорт, обмеженість	-	Любов, турбота, комфорт, опора в сім'ї, реалізація, приємні почуття	-
Проблеми	Відповідальність за родину, недовіра, розбіжності, втома, перенапруга, непорозуміння, домашні турботи, втрата сну, готівка їжі, прання, прасування, певні обмеження, необхідність вибору між сім'єю та кар'єрою	-	Емоційний вантаж потребує наявності великого терпіння і стресостійкості, мало особистого часу, потреба постійного взаєморозуміння	-
Потенціал та ресурси ролі	Розвиток родини, любов, комфорт, тепло, ласка, турбота, взаємність почуттів, енергійність, зарядженість, не буде почуття самотності, почуття власної затребуваності, близькі люди, спокій, самореалізація, ласка, відповідальність, близькість тільки з одним, вдячність, захищеність, діти, батьки, чоловік, матеріальний, духовний, внутрішнє задоволення, підтримка, захист	-	Щасливе сімейне життя, почуття до чоловіка	-
Особистості, що втілюють цю роль в суспільстві	моя мама, дружина Путіна, моя бабуся, Ольга Фреймут, Джолі	-	Королева Єлизавета, жінка, яка прожила з чоловіком усе життя	-

Таблиця Е. 5

Опис ролі «Дідуся»

Показники \ Респонденти	Юнки	Юнаки	Жінки	Чоловіки
Характеристика ролі	Опора, казковість, старість, мудрість	-	-	-
Почуття	Ніжність, поступливість	-	-	-
Проблеми	Здоров'я, самотність	-	-	-
Потенціал та ресурси ролі	Онуки, любов, турбота	-	-	-
Особистості, що втілюють цю роль в суспільстві	-	-	-	-

Таблиця Е. 6

Опис ролі «Бабусі»

Показники \ Респонденти	Юнки	Юнаки	Жінки	Чоловіки
Характеристика ролі	-	-	Ніжність, лагідність, чуйність, турбота	--
Почуття	-	-	Любов до онуків	-
проблеми	-	-	Любов заважає бачити проблеми	-
Потенціал та ресурси ролі	-	-	Реалізація любові	-
Особистості, що втілюють цю роль в суспільстві	-	-	-	-

Таблиця Е. 7

Опис ролі «Друг»

Показники \ Респонденти	Юнки	Юнаки	Жінки	Чоловіки
Характеристика ролі	Відповідальність, затребуваність, бажання слухати (не тільки в проблемах), людина, на яку можна покластися	-	-	-
Почуття	Тепло, підтримка, комфорт, самовіддача, безпека	-	-	-
Проблеми	Неможливість допомогти у всьому, треба приділяти багато часу,	-	-	-
Потенціал та ресурси ролі	Наявність близької людини, підтримка один одного	-	-	-
Особистості, що втілюють цю роль в суспільстві	Їх декілька, Чіп й Дейл	-	-	-

Таблиця Е. 8

Опис ролі «Подруга»

Респонденти Показники	Юнки	Юнаки	Жінки	Чоловіки
Характеристика ролі	Дружелюбність, комунікабельність, розуміння, прийняття, відповідальність, надійність, готовність допомогти, всепрощення, розумність, весела, щирість, проведення часу з людиною, з якою ваші інтереси співпадають, підтримка, розділення	-	-	-
Почуття	Веселощі, радість, безтурботність, любов, тепло, дружелюбність, впевненість, довіра, спокій, близькість, підтримка, щирість, відкритість	-	Доброта ніжність	-
Проблеми	Образи, заздрощі, сварки, непорозуміння, страх розчарування, прихильність, брехливість, зрада	-	Не розуміння, можливість перебільшення	-
Потенціал та ресурси ролі	Підтримка, дружба, демонстрація, довіра, спілкування, увага, впевненість, надійність, впевненість у підтримці, саморозвиток	-	Комусь бути потрібним, спілкування, потреба комусь надати допомогу	-
Особистості, що втілюють цю роль в суспільстві	Моє оточення, Доктор Хто	-	-	-

Таблиця Е. 9

Опис ролі «Коханка»

Респонденти Показники	Юнки	Юнаки	Жінки	Чоловіки
Характеристика ролі	Пристрасть, любов, довіра, розпуста, без комплексів, комунікативна, стерво, вільна, відважна, розкута, ніяких обов'язків, добре виглядати завжди (привабливо в очах мужчин), нові погляди, жінка, до якої приходять відпочити	-	Кокетство, сексуальне задоволення, яскрава жінка, безпринципна	-
Почуття	Задовільненість, пристрасть, любов, довіра, співчуття, свобода, задоволення від власної незалежності, насолода, радість, кураж	-	Моральне задоволення, радість, потрібність, привабливість, негативні почуття	-
Проблеми	Відповідальність, непорозуміння, недовіра, перевірки, венеричні хвороби, старість, відсутність любові, захворювання, може бути нікому не потрібна, несумісність біоритмів, нестабільність	-	Страх, ризик, сором, шкода іншим людям, невизначеність	-
Потенціал та ресурси ролі	Підтримка, пожертва собою, задоволення, потрібні зв'язки, може трансформуватися на роль дружини, довіра, розуміння, гроші, сексуальне задоволення, задовільненість, фізичне й емоційне задоволення, сексуальність, жіночність, впевненість у собі, секс	-	Кохання, потреба в увазі та любові, може стати дружиною, видимість щастя, залежність від когось	-
Особистості, що втілюють цю роль в суспільстві	Дж. Робертс, Анжеліка – Маркіза Янголів, мадам Боварі, Скарлет О'Хара	-	Моніка Левінські	-

Таблиця Е. 10

Опис ролі «Альфонса»

Респонденти Показники	Юнки	Юнаки	Жінки	Чоловіки
Характеристика ролі	Нездатність заробляти гроші самостійно, підлиза, дуже слабкий, безхарактерний, вимогливий, молодий, красивий хлопець, завжди догоджає своїй «госпоже»	Постійно приходиться просити гроші, особливо у жінок	Нещирість, лінь, байдужість, егоцентризм, «хочу!», мамин синок, солодкувате (рос. слащавий) доглянуте хлоп'я, розважливий	-
Почуття	Неповага, недолугість, неоднозначність, тяжко розуміючи безпосередні, зручність, що все зроблять за тебе	Кохання, Відчуженість, Різко негативні	Непостійність, зневага, егоїзм, негативні почуття, презирство	-
Проблеми	Постійно приходиться просити гроші Втрата ресурсів (грошей), дівчини, яка утримує, нездатність на щирі почуття, а лише дитячі образи, обраниця не завжди кохана, може прийти інший на це місце	Розчарування, Розвив сімейності, в будь-який момент може кинути	Відсутність постійних зав'язків та нещирість почуттів, суспільство від цього стає аморальним, найти чергову «жертву», нестабільність, ризики, дискомфорт, відсутність свого Я	-
Потенціал та ресурси ролі	Нічого не дає, тільки забирає, наявність грошей на задоволення потреб, забезпеченість, вчиться брехливості, вміння домовлятися, спонсор, зручність	Нічого не робити, матеріальні ресурси	Харизма, артистизм, жага до наживи, небажання самому досягти чогось, так зручно, завжди є запасний варіант, приживала	-
Особистості, що втілюють цю роль в суспільстві	Толік з серіалу про Букіних, Максим Банкин, людина, яка шукає прописку, наприклад	-	Казанова, Голохвастий, Жигало, позиція більшості чоловіків та юнаків сучасності	-

Таблиця Е. 11

Опис ролі «Чоловіка – лідера»

Респонденти Показники	Юнки	Юнаки	Жінки	Чоловіки
Характеристика ролі	Сила, надійність, харизматичність	-	Трудоголік, Зірка, всезнайка, всеумійко, задоволення, самозамилування, відношення до всіх, як до засобів виробництва, широке коло інтересів, незалежний, має власну думку, гарно заробляє, освічений, тактовний, суворий, надійність, мудрість, емоційна врівноваженість	-
Почуття	Впевненість, хвилювання, відповідальність	-	Безпринципність, авторитетність, майстерність управління, відповідальність, як до добре працюючій машині, викликає довіру, високий соціальний статус, гордість, напруження, страх, повага, розуміння	-
Проблеми	Відповідальність, виснаження, труднощі на роботі, смерть	-	Зарозумілість, самодурство, перевтома, завантаженість, авторитарність, жорсткість, втома, вигорання, віддалення від родини, непередбачуваний, мало часу для відпочинку, зловживання службовим становищем, приниження підлеглих	-
Потенціал та ресурси ролі	Керівництво роботою, нові зв'язки, кар'єрні вершини, Самореалізація, підтримка персоналу	-	Культура поведінки, саморегуляція, не зваловати на себе непосильну ношу, кар'єрне зростання, знання, прозорливість, здатність навчатися, активний, великий, цілеспрямований, розумне та успішне керівництво	-
Особистості, що втілюють цю роль в суспільстві	-	-	Замісники (у відсутність директора), О. В. Безпалько, Ленін, Хмельницький, директор	-

Таблиця Е. 12

Опис ролі «Жінки – лідера»

Респонденти Показники	Юнки	Юнаки	Жінки	Чоловіки
Характеристика ролі	Владність, впертість, цілеспрямованість	-	Компетентність, освіченість, справедливість, толерантність, наставництво, сміливість, жорсткість	-
Почуття	Незалежність, саморозвиток	-	Позитивні, амбівалентні, відповідальність за інших, за роботу	-
Проблеми	Ризик втрати родини, стосунків чи друзів	-	втома	-
Потенціал та ресурси ролі	Розвиток кар'єри, гроші, влада, незалежність	-	Самопрезентація, досягнення успіху, самоздійснення, можливість самореалізації, знання, тяжіння до розвитку	-
Особистості, що втілюють цю роль в суспільстві	-	-	Маргарет Тетчер, золівка, княгиня Ольга, Т. В. Олійник	-

Таблиця Е. 13

Опис ролі «Домогосподаря»

Показники	Респонденти	Юнки	Юнаки	Жінки	Чоловіки
Характеристика ролі		Допомога, турбота	-	-	-
Почуття		Відповідальність, задоволення	-	--	-
Проблеми		Обмеженість часі	-	-	-
Потенціал та ресурси ролі		Впевненість у своїх силах, порядок в домі в родині	-	-	--
Особистості, що втілюють цю роль в суспільстві		-	-	-	-

Таблиця Е. 14

Опис ролі «Домогосподарки»

Показники	Респонденти	Юнки	Юнаки	Жінки	Чоловіки
Характеристика ролі		Постійна зайнятість, зате є вдячні споживачі	-	Добррозичливість, повага	-
Почуття		Відповідальність, обмеження свободи, замкнутий простір	-	Сім'я, чоловік, спокій., стабільність, втома, побут, роздратування	--
Проблеми		Відсутність часу на любиму справу	-	Перевтома, багато працює	
Потенціал та ресурси ролі		Чистий будинок, тепло, затишок	-	Працьовитість, духовність, допомога чоловіка	-
Особистості, що втілюють цю роль в суспільстві		Моя бабуся	-	-	-

Таблиця Е. 15

Опис ролі «Мачо»

Показники	Респонденти	Юнки	Юнаки	Жінки	Чоловіки
Характеристика ролі		Фліртуючий, гламурний подинок	-	-	-
Почуття		Завжди и всюди готовий, я-шикарний	-	-	-
Проблеми		Страх імпотенції	-	-	-
Потенціал та ресурси ролі		Кожний день щось новеньке, популярність	-	-	-
Особистості, що втілюють цю роль в суспільстві		Павло Воля (його образ), Д. Білан	-	-	-

Таблиця Е. 16

Опис ролі «Спокусниці»

Показники	Респонденти	Юнки	Юнаки	Жінки	Чоловіки
Характеристика ролі		-	-	-	-
Почуття		-	-	самозакоханість	-
Проблеми		-	-	непостійність	-
Потенціал та ресурси ролі		-	-	гарна зовнішність, чарівність, захопливість, схильність до інших	-
Особистості, що втілюють цю роль в суспільстві		-	-	-	-

Додаток Ж

**Отримані показники, що не мають значущих відмінностей у
респондентів різної статі**

Таблиця Ж. 1

Показник самоефективності у чоловіків та жінок

Показник	Жінки	Чоловіки	U	p
Самоефективність	29,43	30,16	10186,5	0,082

Таблиця Ж. 2

Сила драйверів за статтю

Показники	Жінки	Чоловіки	U	p
Будь досконалим	11,06	10,82	12818	0,122
Радуй інших	10,56	10,7	11353,5	0,774
Поспішай	10,2	10,03	12394	0,31
Будь сильним	11,09	11,09	11588,5	0,995
Намагайся	10,87	10,65	11905	0,688

Додаток З

**Порівняльний аналіз отриманих результатів
соціально-статусного досвіду респондентів**

Таблиця 3. 1

Порівняння за типом професії

Показники	Тип професії	Допомагаюча	Не допомагаюча	U	p
Чоловік є головним		6,78	7,74	9150,5	0,008
Обов'язок		2,52	3,48	9309,5	0,013
Відкритість теми сексу		6,93	5,95	13024,5	0,023
Відкритість теми романтики		8,59	7,83	13351	0,006
Допускає фемінізацію чоловіків		5,29	4,79	13249,5	0,01
Толерантність до фемінізованих чоловіків		3,93	3,02	13605	0,002
Підозр. щодо фемінізованих чоловіків		3,34	4,69	9515	0,029
Підозр. щодо маскулінізованих жінок		3,21	4,24	9456,5	0,024
Неприйняття фемін. чоловіків у мистецтві		3,63	4,77	9625	0,04
Прийняття чоловічої еротики		4,77	3,79	13270,5	0,009
Безкомпромісність		7,04	6,15	13484	0,004
Екстраверсія		52,87	50,09	13033,5	0,023
Домінування		10,68	9,93	13273,5	0,01
Уникнення почуття провини		10,87	10,15	12815	0,044
Розуміння		11,28	10,39	13541	0,003
Наполегливість		11,08	10,4	12967,5	0,028
Експресивність		56,95	53,76	13508,5	0,004
Мрійливість		12,44	11,19	13393	0,006
Сензитивність		11,26	10,69	12854,5	0,039
Пластичність		10,58	9,91	13063	0,02
Мама/М		44,98	46,81	9501	0,029
Батько/М		63,33	60,27	13515	0,004
Бабуся/М		45,52	47,33	9468	0,026
Друг/М		59,99	57,98	12998	0,026
Домогосподарка/М		41,74	44,14	8931	0,004
Спокусниця/М		53,04	53,95	8915	0,003
Дружина/Ф		59,88	57,74	13335	0,008
Мама/Ф		59,43	56,75	13753,5	0,001
Альфонс/Ф		57,48	56,45	12878,5	0,037
Домогосподарка/Ф		41,67	43,93	9047	0,006
Домогосподар/Ф		45,64	47,67	9625	0,042
Спокусниця/Ф		53,26	53,9	9517	0,03
Тип. чоловік/А		54,88	51,22	12968	0,028
Дружина/А		53,06	48,84	12816	0,045
Чоловік/А		54,52	49,98	13571,5	0,003
Батько/А		53,21	49,44	13431	0,005
Дідусь/А		50,13	49,35	12802,5	0,047
Подруга/А		55,56	52,4	13820	0,001
Друг/А		54,85	53,44	12619	0,08
Ф №1 сімейно-жіночі ролі/Ф		0,24	-0,18	13951	0,001
Ф №3 господарські ролі, домовитість		-0,39	0,05	8584	0,001
М №1 сімейно-жіночі ролі/М		-0,25	-0,05	9601	0,039
А №1 сімейно-просоціальні ролі		0,09	-0,22	13105	0,018

Таблиця 3. 2

Порівняння за економічним станом

Показники \ Екон. стан. сім'ї	1-2 низький	3 середній	4 високий	5 високий	Н	р
Співробітництво	6,94	6,04	5,22	8,49	10,63	0,014
Чоловік та дружина рівні	7,55	7,34	8,12	9,41	12,18	0,007
Важливість романтики	8,53	6,15	7,72	8,05	11,03	0,012
Важливість офіційного шлюбу	2,42	4,3	5,08	4,75	7,58	0,056
Любов	3,97	4,26	5,16	5,49	10,47	0,015
Взірець стосунків	3	3,22	4,7	4,87	10,3	0,016
Відкритість теми романтики	8,48	7,05	8,05	9,05	11	0,012
Допускає маскулінізацію жінок	6,18	3,84	3,94	3,31	10,19	0,017
Неприйняття фемін. чоловіків у мистецтві	1,72	5,24	4,28	3,04	7,39	0,06
Прийняття чоловічої еротики	5,84	3,81	3,99	3,21	8,58	0,035
Образливість	3,88	4,53	3,99	3,56	11,66	0,009
Домінування	11,86	10,27	9,92	11,38	10,06	0,018
Самоконтроль	50,93	55,05	50,53	52,08	7,81	0,05
Акуратність	8,38	10,85	9,9	10,1	9,78	0,021
Передбачливість	9,82	11,11	10,15	10,09	10,56	0,014
Емоц. нестійкість	50,32	50,23	49,14	44,6	7,83	0,05
Депресивність	11,3	10,16	10,2	8,94	7,53	0,057
Тип. жінка/М	42,68	41,23	43,57	45,06	9,1	0,028
Мачо/М	62,21	62,17	61,88	59,47	9,01	0,029
Тип. жінка/Ф	56,62	63,08	61,18	60,38	11,11	0,011

Таблиця 3. 3

Порівняння за статусом шлюбу мами

Показники \ Шлюб мами	Не перший	Перший	U	р
Суперництво	2,24	3,71	1705,5	0,007
Лідер	5,24	6,15	6267,5	0,049
Принижений	2,27	1,77	8682	0,055
Вирішував конфлікти	5,01	5,91	6123	0,028
Важливість офіційного шлюбу	3,55	5,09	5433,5	0,001
Прийняття жіночої еротики	4,72	5,23	6184	0,036
Самоефективність	28,53	29,97	6156,5	0,033
Довірливість	8,71	9,46	6254	0,048
Акуратність	9,13	10,06	6064,5	0,023
Допитливість	10,17	10,94	6196	0,038
Мама/М	44,48	46,71	6140,5	0,032
Дідусь/Ф	48,09	46,8	8804	0,05
Домогосподарка/Ф	41,4	43,74	5995	0,018
Ф №3 господарські ролі домовитість	-0,34	-0,02	6178	0,036
М №1 сімейно-жіночі ролі/М	-0,36	-0,06	6170	0,035

Таблиця 3. 4

Порівняння за статусом шлюбу батька

Показники \ Шлюб батька	Не перший	Перший	U	p
Лідер	4,85	6,17	3449,5	0,002
Невдалі стосунки з однолітками	2,92	2,09	6445,5	0,007
Успішне спілкування	7	7,85	3973	0,035
Любов	3,95	5,1	3874,5	0,022
Самоефективність	27,93	29,91	4011	0,044
Непоступність	3,74	4,47	3940,5	0,03
Мстивість	3,44	3,96	4059,5	0,052
Розуміння	11,22	10,62	6262	0,026
Рольова глибина	6,23	5,29	6114	0,051
Мама /Ф	60,41	57,22	6294,5	0,023
Бабуся /Ф	58,49	54,72	6588,5	0,005
Мама /А	53,29	50,48	6098,5	0,056
Коханка /А	46,7	44,97	6417	0,012
Домогосподарка /А	50,99	46,43	6128	0,05
Домогосподар /А	49,71	47,32	6232,5	0,031
Ф №1	0,27	-0,1	6265	0,026
М№2	0,21	-0,11	6136	0,048
М№4	0,1	-0,11	6161	0,043

Таблиця 3. 5

Порівняння з типом батьківської родини

Показники	Тип батьк. родини						
	Батьківська	Материнська	Повна	Поза родинною	Прародина	Н	p
Уникання	1	1,25	1,84	9	1	10,13	0,038
Ініціатор конфліктів	1,36	2,29	2,91	10	2,31	11,06	0,026
Дружина є головною	2,71	4,51	4,16	10	5,14	9,79	0,044
Жорстокість з боку мами	3	1,44	1,68	10	1,64	10,54	0,032
Допускає маскулінізацію жінок	2	4,22	3,87	10	1,62	10,53	0,032
Толерантність до фемінізованих чоловіків	1,33	3,19	3,23	10	1,57	10,47	0,033
Підозр. щодо фемінізованих чоловіків	1,4	5,07	3,94	1	9	8,68	0,07
Підозр. щодо маскулінізованих жінок	1,29	4,83	3,9	1	3,83	9,82	0,044
Чоловіки більш успішні, ніж жінки	9,59	3,9	4,71	10	4,85	10,29	0,036
Сила чоловіків – це маніпуляція	9,2	8,2	7,89	1	7,71	10,07	0,039
Неприйняття емансип. жінок у мистецтві	1	1,89	2,37	10	1,25	12,18	0,016
Образливість	2,2	3,95	4,05	6,5	4	9,82	0,044
Нетерпимість до думки інших	3	4,05	4,33	7,5	2,5	10,11	0,039

Таблиця 3. 6

Порівняння за сімейним станом

Показники	Сімейний стан					
	Немає сім'ї	Оф.шлюб	Розлучення	Неофіц.шлюб	Н	р
Відкритість теми сексу	6,01	9,15	4,8	7,93	9,8	0,02
Чоловіки більш успішні, ніж жінки	4,73	2,69	9,73	3,65	11,43	0,01
Прийн. публічної секс. привабливості жінок	6,18	7,65	2,36	4,67	9,64	0,022
Прийняття жіночої еротики	5,21	3,17	2,38	4,99	10,32	0,016
Прийняття чоловічої еротики	3,9	3,67	9	4,82	12,53	0,006
Передбачливість	10,37	8,06	8	11,62	7,91	0,048
Допитливість	10,89	9	7	10,92	7,8	0,05
Коханка/М	49,51	51,62	52,61	49,72	8,14	0,043
Коханка/Ф	49,39	51,36	52,73	49,97	8,48	0,037
Мачо/А	46,58	47,62	49,53	44,64	9,55	0,023

Таблиця 3. 7

Порівняння за напрямом освіти

Показники	Гуманітарні	Медичні	Прикладні	Природничі	Творчі	Точні	Н	Р
Напрямок освіти								
Пристосування	3,42	5,06	2,51	4,53	6,17	4,07	13,58	0,019
Відкритий	1,75	1,94	1,42	1,56	2,36	1,36	9,52	0,09
Принижений	1,7	2,13	1,49	1,64	3,08	1,88	13,17	0,022
Чоловік є головним	6,94	6,19	8,23	8,13	7,4	8,63	18,22	0,003
Дружина є кращою господаркою	4,99	4,31	6,39	6,21	4,04	6,09	13,34	0,02
Важливість сексу	7,5	7,72	9,38	8,36	8,6	8,13	19,64	0,001
Відкритість теми сексу	5,97	7,73	6,34	7,09	4,72	5,85	14,76	0,011
Відкритість теми романтики	8,23	8,65	6,18	8,12	7,19	7,02	13,42	0,02
Доцускає фемінізацію чоловіків	5,06	5,44	3,37	3,93	6,05	3,95	20,05	0,001
Доцускає маскулінізацію жінок	4,03	4,3	3,01	3,3	5	2,28	19,14	0,002
Толерантність до фемінізованих чоловіків	3,34	4,14	1,82	2,7	3,67	2,46	17,69	0,003
Толерантність до маскулінізованих жінок	3,98	4,61	1,96	4,43	4,84	2,49	17,01	0,004
Радуй інших	10,73	10,32	9,79	10,84	10,74	11,04	11,09	0,05
Намагайся	10,7	10,58	10,21	11,02	12,07	10,99	13,13	0,022
Безкомпромісність	6,61	7,19	5,28	6	6,97	6,93	13,79	0,017
Активність	10,07	10,06	11,07	10,07	11,45	9,91	13,18	0,022
Домінування	9,94	10,76	10,81	9,31	11,64	9,93	10,98	0,052
Уникнення почуття провини	10,22	11,07	10,13	9,19	11,45	10,12	16,56	0,005
Прихильність	51,51	50,57	47,44	44,37	55,68	54,22	22,09	0,001
Теплі стосунки	10,7	9,96	9,39	8,9	11,64	11,71	17,83	0,003
Співробітництво.1	10,32	9,73	9,32	8,89	11,27	10,99	15,39	0,009
Довірливість	9,62	7,98	9,22	8,14	9,97	9,38	13,14	0,022
Розуміння	10,84	10,86	9,17	9,42	11,33	10,96	18,41	0,002
Повага до інших	10,72	10,79	9,56	9,83	11,2	11,08	11,58	0,041
Самоконтроль	51,03	51,37	50,24	46,84	53,21	54,77	11,11	0,049
Наполегливість	10,8	10,45	10,05	9,2	11,16	10,54	11,2	0,048
Відповідальність	10,84	10,74	10,22	9,27	11,35	11,72	12,3	0,031
Передбачливість	10,33	9,96	10,44	9,09	11,13	11,07	11,28	0,046
Емоц. нестійкість	48,32	48,25	48,04	46,46	54,11	52,15	12,08	0,034

Тривожність	10,22	10,01	10,02	9,14	11,22	11,68	12,77	0,026
Депресивність	9,92	10,28	10,31	10,66	11,96	10,76	10,73	0,057
Експресивність	54,35	56,62	52,01	49,64	61,46	54,68	19,31	0,002
Мрійливість	11,23	12,8	11,55	11,09	12,9	11,25	12,09	0,034
Артистичність	11,25	11,8	10,36	10,17	13,18	11,06	17,78	0,003
Сензитивність	10,84	10,88	9,75	9,55	11,67	11,59	16,08	0,007
Пластичність	9,95	10,06	9,95	9,74	11,2	10,05	12,13	0,033
Рольова гнучкість	10,87	11,22	9,94	9,14	11,78	9,32	15,74	0,008
Рольова глибина	5,52	4,83	5,49	5,07	7,36	6,08	14,42	0,013
Я/М	49,93	52,72	61,45	47,32	55,69	55,76	21,44	0,001
Чоловік/М	62,59	67,97	61,76	59,67	63,06	62,36	19,19	0,002
Батько/М	60,29	67,06	60,25	57,96	62,11	60,78	18,74	0,002
Дідусь/М	53,67	58,96	55,7	51,61	53,78	56,35	14,28	0,014
Жінка лідер/М	62,45	66,76	61,42	61,27	62,76	62,27	20,11	0,001
Чоловік лідер/М	68,38	72,71	66,17	65,88	68,99	67,15	13,17	0,022
Домогосподарка/М	42,6	41,54	46,86	46,15	43,57	43,84	19,93	0,001
Домогосподар/М	46,63	45,25	48,71	49,19	46,44	47,72	9,4	0,094
Мачо/М	61,88	62,31	61,52	60,13	62,85	61,82	9,1	0,105
Я/Ф	55,59	56,56	50,25	53,43	54,01	54,75	14,88	0,011
Тип. жінка/Ф	60,46	64,12	62,52	61,72	61,88	62,05	12,17	0,033
Дружина/Ф	57,42	61,81	58,27	56	60,01	57,95	20,09	0,001
Мама/Ф	57,19	60,69	54,59	54,05	58,07	58,7	20,07	0,001
Жінка лідер/Ф	62,4	66,84	61,54	60,89	62,83	62,53	21,26	0,001
Чоловік лідер/Ф	68,31	72,7	66,01	65,89	68,99	66,89	13,05	0,023
Домогосподарка/Ф	42,42	41,42	46,6	45,57	43,87	43,68	19,66	0,001
Дружина/А	48,29	57,41	49,65	46,4	49,16	50,72	17,23	0,004
Чоловік/А	48,94	58,38	51,37	47,89	51,25	53,75	18,02	0,003
Мама/А	48,69	54,15	51,55	49,1	52,88	52,39	17,25	0,004
Батько/А	48,73	58,06	51,51	48,94	50,37	50,44	16,99	0,005

Бабуся/А	47,97	51,54	50,16	46,79	49,42	50,66	14,91	0,011
Подруга/А	52,51	58,15	52,82	50,81	53,29	54,28	17,02	0,004
Друг/А	53,01	56,53	53,87	49,27	57,99	55,4	14,73	0,012
Коханка/А	44,51	47,02	46,05	44,35	46,49	45,59	11,04	0,051
Жінка лідер/А	46,45	47,89	47,94	46,09	50,37	48,33	13,76	0,017
Чоловік лідер/А	46,78	51,7	49,58	45,54	49,84	48,48	14,45	0,013
Домогосподарка/А	45,21	48,11	51,61	45,6	48,97	49,4	17,04	0,004
Домогосподар/А	46,27	48,38	51,98	47,45	49,77	48,35	14,08	0,015
Ф №1 сімейні жіночі ролі	-0,14	0,52	-0,17	-0,45	-0,01	0,11	18,86	0,002
Ф №3 господарські ролі домовитість	-0,16	-0,5	0,3	0,33	-0,28	0,17	17,85	0,003
М №2 сімейні чоловічі ролі	-0,13	0,62	-0,16	-0,61	-0,01	-0,09	20,02	0,001
М №3 господарські ролі хазяйновитість	-0,15	-0,47	0,3	0,33	-0,34	0,16	18,12	0,003
А №1 сімейно-просоціальні ролі	-0,29	0,51	-0,06	-0,46	-0,13	0,11	20,1	0,001

Додаток И
**Результати кореляційного аналізу оцінок ролей
за статтю респондентів**

Таблиця И. 1

Оцінка маскулінності ролей

Ролі \ Респонденти	Вибірка		U	p
	Жінки	Чоловіки		
Я/М	48,78	63,21	4325	<0,001
Тип. жінка/М	42,44	44,62	9567,5	0,012
Тип. чоловік/М	71,08	67,16	13977	0,003
Дружина/М	43,95	47,26	8585	<0,001
Чоловік/М	63,21	61,85	12508	0,25
Мама/М	45,61	47,82	9319,5	0,005
Батько/М	60,67	61,4	10319,5	0,116
Дідусь/М	53,06	57,84	6973	<0,001
Бабуся/М	46	48,68	8518,5	<0,001
Подруга/М	47,92	50,45	8172,5	<0,001
Друг/М	57,63	60,3	8939	0,001
Коханка/М	50,07	48,44	14329,5	0,001
Альфонс/М	56,74	56,07	12966,5	0,085
Жінка лідер/М	63,01	61,94	13372,5	0,026
Чоловік лідер/М	68,72	66,44	13494	0,017
Домогосподарка/М	41,78	48,74	5097,5	<0,001
Домогосподар/М	45,76	50,87	6400,5	<0,001
Спокусниця/М	53,5	54,31	9349,5	0,005
Мачо/М	61,69	62,07	11201	0,635

Таблиця II. 2

Оцінка фемінінності ролей

Респонденти Роля	Вибірка		U	p
	Жінки	Чоловіки		
Я/Ф	56,67	49,79	17079,5	<0,001
Тип. жінка/Ф	60,68	62,39	9669	0,017
Тип. чоловік/Ф	39,61	42,64	9247,5	0,004
Дружина/Ф	57,43	59,61	9669,5	0,017
Чоловік/Ф	43,52	44,78	10349	0,124
Мама/Ф	57,67	57,22	11876,5	0,715
Батько/Ф	43,83	44,53	10822,5	0,344
Дідусь/Ф	47,31	46,35	12779	0,137
Бабуся/Ф	54,7	55,43	10075,5	0,061
Подруга/Ф	51,96	56,68	7210	<0,001
Друг/Ф	45,43	45,73	11888,5	0,704
Коханка/Ф	50,03	48,21	14638	<0,001
Альфонс/Ф	56,91	56,12	13074,5	0,063
Жінка лідер/Ф	62,93	62,12	12856,5	0,113
Чоловік лідер/Ф	68,8	65,9	13936,5	0,003
Домогосподарка/Ф	41,6	48,53	5027	<0,001
Домогосподар/Ф	45,75	51,02	6314	<0,001
Спокусниця/Ф	53,65	54,08	10429,5	0,151
Мачо/Ф	61,4	62,08	10949,5	0,431

Таблиця II. 3

Оцінка андрогінності ролей

Ролі	Вибірка		U	p
	Жінки	Чоловіки		
Я/А	58,07	58,25	11351,5	0,774
Тип. жінка/А	51,61	51,79	11221,5	0,653
Тип. чоловік/А	51,76	52,76	10923,5	0,412
Дружина/А	48,61	50,54	10109,5	0,067
Чоловік/А	49,04	53,45	8587,5	<0,001
Мама/А	49,22	52,87	8889	0,001
Батько/А	48,79	53,5	8472,5	<0,001
Дідусь/А	48,05	51,68	7605,5	<0,001
Бабуся/А	47,87	51,14	8133,5	<0,001
Подруга/А	52,5	55	9167	0,003
Друг/А	52,13	56,33	8336,5	<0,001
Коханка/А	44,38	46,65	8020	<0,001
Альфонс/А	43,77	44,65	10191,5	0,083
Жінка лідер/А	46,35	49	8037	<0,001
Чоловік лідер/А	46,76	50,18	8446	<0,001
Домогосподарка/А	44,42	52,26	5016,5	<0,001
Домогосподар/А	45,68	51,89	5909,5	<0,001
Спокусниця/А	44,67	46,95	7205	<0,001
Мачо/А	45,35	48,41	7129,5	<0,001

Додаток Л

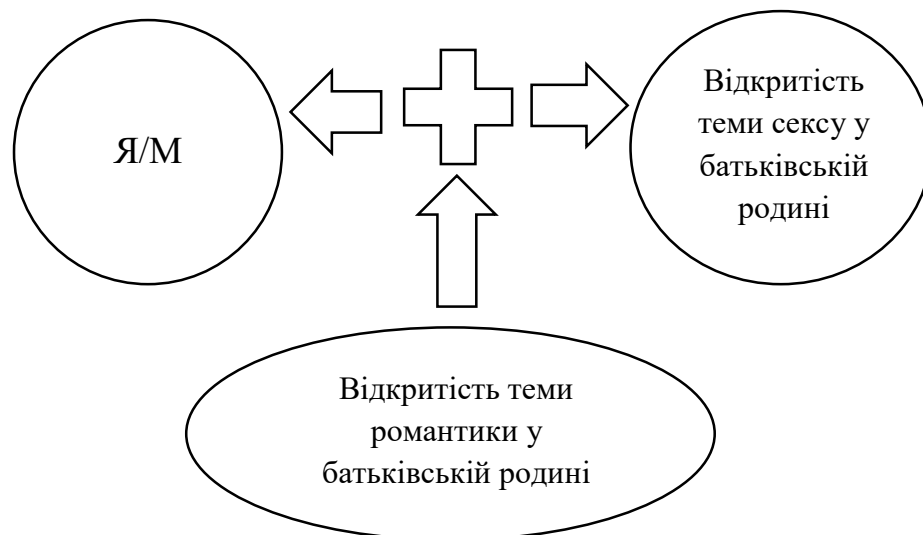
**Результати статистичного аналізу процесу сприймання
гендерних ролей респондентами**

Таблиця Л. 1

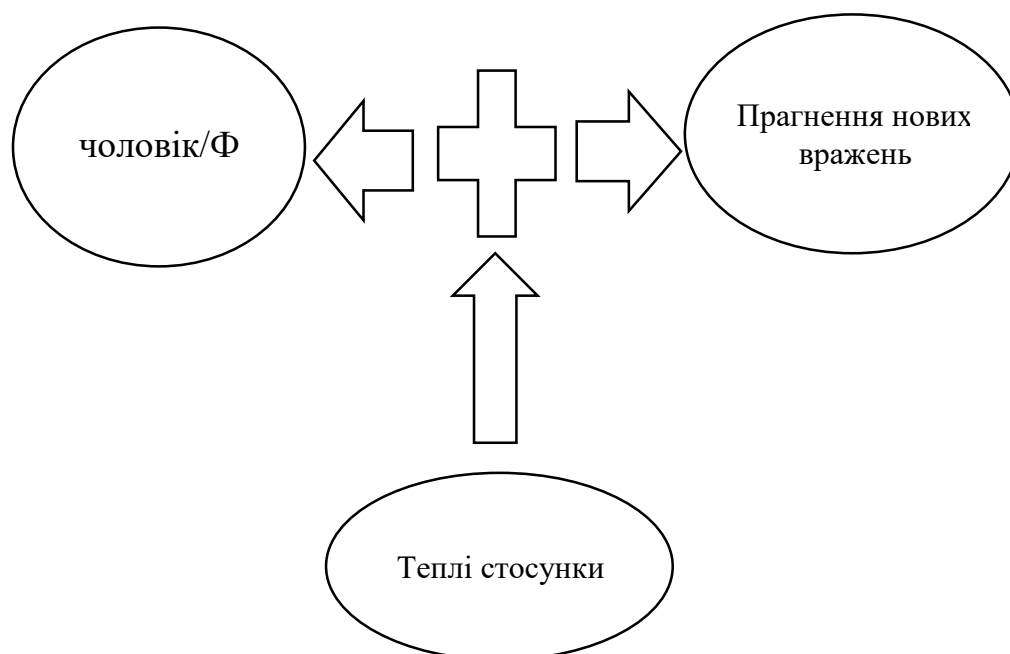
Порівняння дисперсій оцінки ролей (М/Ф/А) чоловіками та жінками

Показники Ролі/М	Дисперсії		р (критерій Ансарі-Бредлі)	Показники Ролі/Ф	Дисперсії		р (критерій Ансарі-Бредлі)
	Жінки	Чоловіки			Жінки	Чоловіки	
Я /М	75,9	102,6	<0,001	Я/Ф	59,1	60,6	0,011
Тип, жінка/М	74,7	62	0,038	Тип, жінка/Ф	58,5	50,4	0,009
Тип, чоловік/М	65,3	65,6	0,26	Тип, чоловік/Ф	59,6	52,7	0,029
Дружина/М	60,1	53,3	0,647	Дружина/Ф	52,1	43,9	0,003
Чоловік/М	58,4	70,1	0,785	Чоловік/Ф	41,6	54,4	0,763
Мама/М	57,6	73,8	0,772	Мама/Ф	46,1	52,4	0,626
Батько/М	70,6	76,6	0,076	Батько/Ф	38,9	55,7	0,608
Дідусь/М	82	62,3	0,196	Дідусь/Ф	55,6	46,6	0,595
Бабуся/М	62,2	46,7	0,515	Бабуся/Ф	56,2	34,5	<0,001
Подруга/М	52,3	47,4	0,001	Подруга/Ф	62	45	<0,001
Друг/М	69,8	74,2	0,294	Друг/Ф	43,4	52,6	0,029
Коханка/М	32,9	43,8	0,019	Коханка/Ф	32,6	44,5	0,008
Альфонс/М	30,9	47,7	<0,001	Альфонс/Ф	30,3	47,3	<0,001
Жінка лідер/М	38,6	61,6	0,09	Жінка лідер/Ф	39,1	61,3	0,366
Чоловік лідер/М	45,4	61,8	0,225	Чоловік лідер/Ф	45,5	62,8	0,077
Домогосподарка/М	40,8	52,5	0,001	Домогосподарка/Ф	41,5	52,9	<0,001
Домогосподар/М	45,3	66,8	0,05	Домогосподар/Ф	45,2	65,4	0,029
Спокусниця/М	20,4	33	0,78	Спокусниця/Ф	19,8	33,1	0,478
Мачо/М	29,2	45,8	0,005	Мачо/Ф	30	47,6	<0,001
Порівняння дисперсій оцінки ролей /А							
Роль /А	Жінки	Чоловіки	р	Роль/А	Жінки	Чоловіки	р
Я/А	60,7	83,5	0,008	Подруга/А	63	59,4	0,022
Тип, жінка/А	78,3	96,9	0,488	Друг/А	70,7	62,2	0,073
Тип, чоловік/А	95,4	116,3	0,165	Коханка/А	42	53,3	0,5
Дружина/А	94,1	107,3	0,398	Альфонс/А	35,6	54,2	0,949
Чоловік/А	105	85,8	0,007	Жінка лідер/А	57,6	50,8	0,009
Мама/А	86	98,8	0,059	Чоловік лідер/А	64,6	63,3	0,288
Батько/А	90,2	83,8	0,153	Домогосподарка/А	55,5	44,8	0,028
Дідусь/А	80,2	56,7	0,002	Домогосподар/А	53,7	47,4	0,78
Бабуся/А	79	61,4	0,001	Спокусниця/А	22,6	38,5	0,168
				Мачо/А	32,6	44,8	0,283

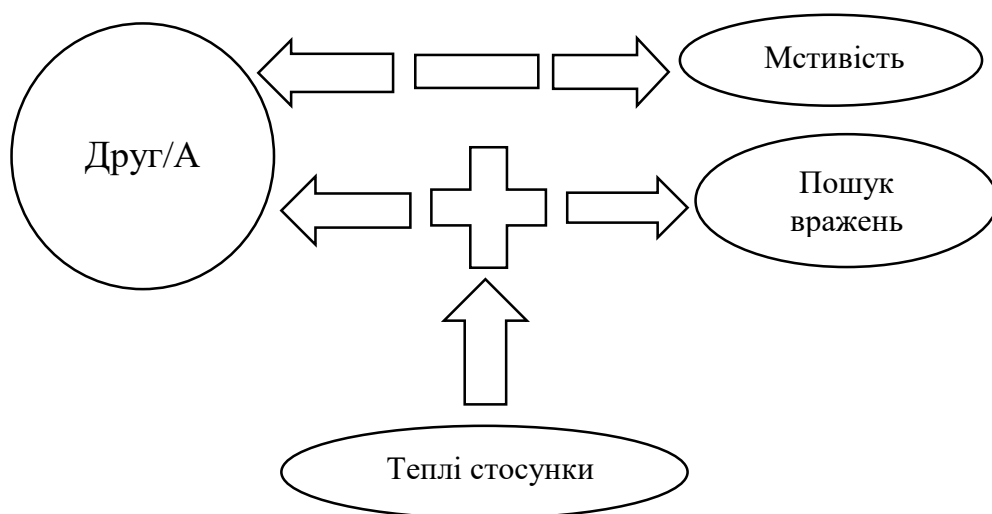
**Зразки дії медіаторів щодо ситуативності сприймання
у чоловічій вибірці**

Рис. Л 2.1 Нейтралізуючі чинники кореляції з «Я/М» у чоловіків

Рис. Л 2.2 Нейтралізуючі показники кореляцій для ролі «чоловік/Ф»

Рис. Л 2.3 Кореляти ролі «друг/А» у чоловіків

Додаток М

Результати факторного аналізу

Додаток М. 1

Дані для оцінок фемінінності

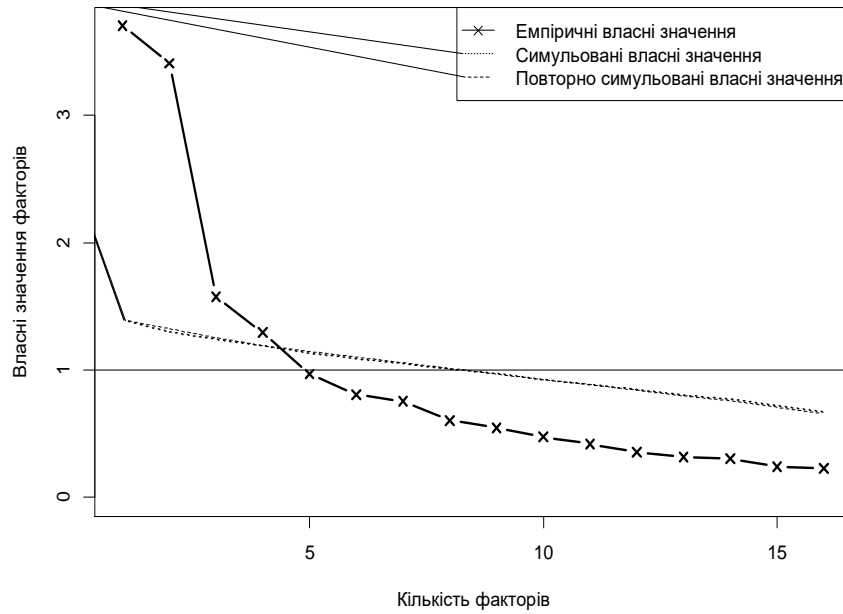

Рис. М 1 Власні значення факторів за емпіричними та симульованими даними оцінок фемінінності

Додаток М. 2

Дані для оцінок маскулінності

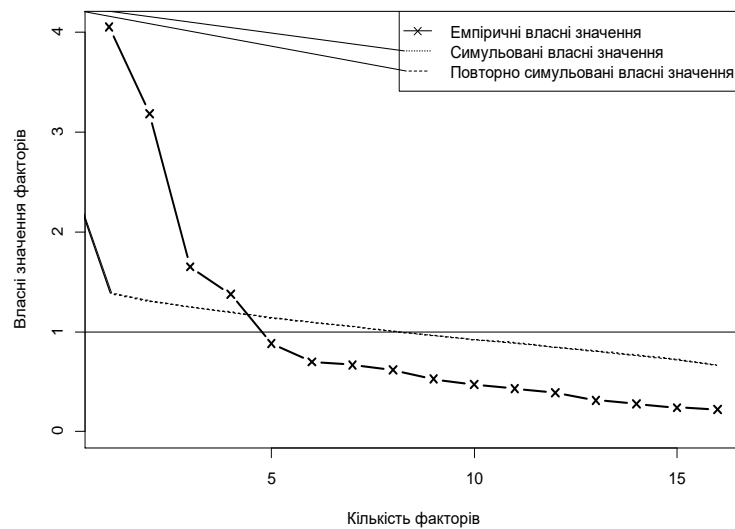

Рис. М 2 Власні значення факторів за емпіричними та симульованими даними оцінок маскулінності

Дані оцінок андрогінності ролей

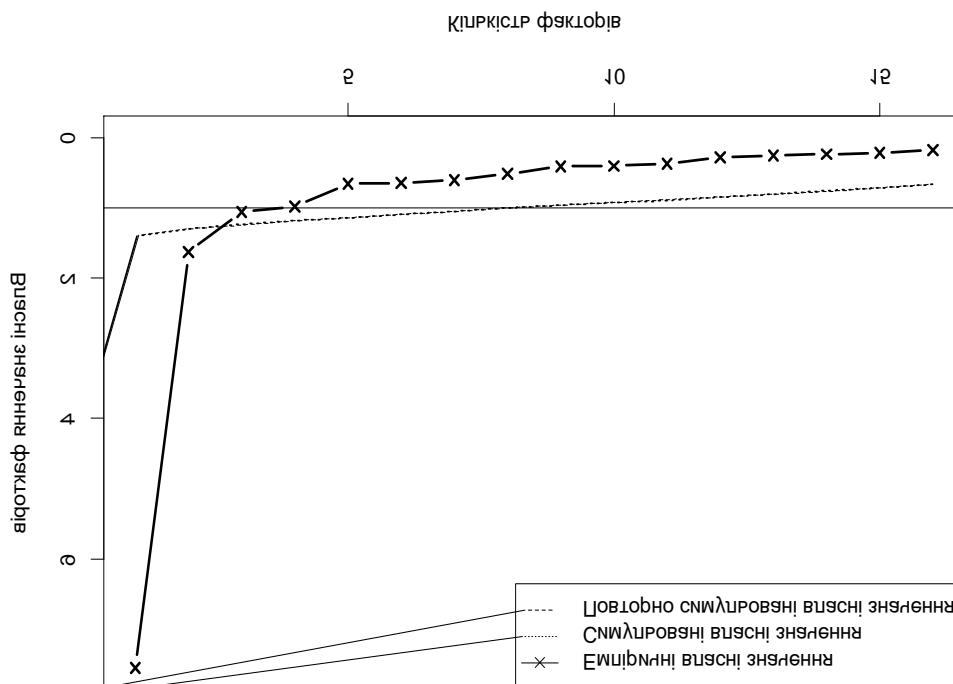

Рис. М 3 Власні значення факторів за емпіричними та симульованими даними оцінок андрогінності.

Казки учасників тренінгової програми

Казка 1 без назви (мовою оригіналу)

Буратино и Пьеро. Они родные братья. С самого рождения они были неразлей вода: вместе гуляли, играли, помогали друг другу. Мама и папа любили их одинаково, дарили свою любовь, внимание, заботу. Шли годы и единение братьев начало разрушаться без понятных (для мамы и папы) причин. Один из них стал обижать...

Казка 2 без назви (авторський стиль збережено)

Одного разу маленький сірий дикий кіт йшов лісом. Він був самотнім і було йому дуже сумно. Він йшов через хащі, а навколо нікого не було. Аж раптом він побачив пташинку синього кольору, що знялась з гілки і полетіла. Кіт побіг за пташинкою, намагаючись привернути увагу пташки до себе. Та пташка летіла і не звертала на нього увагу, адже вона була вгорі, а вінвнизу у хащах. Коту було дуже образливо, що він не міг літати. Пташка повернула, подивилась с гори на kota і зверхньо полетіла. кіт продовжував бігти і не помітив ями, в яку і упав. Коту стало ще гірше, бо він не тільки не міг літати, але й падав вниз уже кілька хвилин. Аж раптом він почав стрімко підніматися вгору. Як виявилось внизу ями була павутина, що спрацювала як батут. Кіт стрімко набирал висоту і за мить підлетів до рівня пташки. Пташка побачивши літаючого kota, зацікавилася нимі почала подавати знаки уваги. Та коту це було вже байдуже: він піднімався і падав і було йому вже добре без пташки і радість прийшла до kota.

Казка 3 без назви (далі мовою та стилем оригіналу)

1. *В замке на горе жив вампир. У него на всех этажах замка, во всех комнатах стояла техническая аппаратура, которая была способна модифицировать людей. У вампира были кристальные клыки. Над замком всегда была гроза и небо было зловещим.*

В сельской местности жила девушка, любящая ходить босиком по цветам. Она очень понравилась вампиру и он захотел ее за получить себе. Однако ей был страшен вампир и она не видела в нем человека. Тогда вампир превратил ее в кристальную с помощью своей аппаратуры. И она стала идеальной частью его замка.

Многие пытались найти эту девушку, но замок находился слишком высоко

2. *Однажды в Антарктиде в стране Пингвинации жили пингины. Самый лучший из них – Пингвинкинг, имеющий топор и шлем с рогами. Его членами семи были: ученый Пинум, изобретавший ему технические быстеры; Пиноварка, варящая ему рыбу и ребенок Пинни, который прыгал на игрушке-скакалке. И они вчетвером служили пингвиньему королю и защищали Пингвинацию от захватчиков.*

Желал захватить и растопить Пингвинацию Злой Заяц, который имел лазерный глаз и сидячий на технотроне. Он нанимал кабанов и медведей, чтоб они атаквали Ледники Пингвинации. Но вчетвером пингинам было очень весело, и они защищали Пингвинацию для своего удовольствия.

Казка 4 без назви (мовою та стилем оригіналу)

Жили-были два бога, они постоянно соперничали между собой, спорили, кто лучше сможет что-нибудь создать, кто круче. Однажды, когда был дождь, и было этим двум богам очень грустно, они решили придумать героев и у кого будет самый интересный герой и пройдет самые тяжелые испытания, тот станет сыном или дочерью этих богов. А богам этим на самом деле нужно было что-то, что их объединит. Потому что, несмотря на постоянное их соперничество, они очень друг друга любили и так, один бог создал Ксену, принцессу-воина и Алису в стране чудес, а другой Маленького принца и Элли. Для каждого из них они создали целые отдельные миры. Но сами боги наделили этих героев силой воли и боги не знали, что случится с героями. Главное, что они сделали – это создали им вселенные и наделили их качествами. Итак, в конце каждый должен будет постичь свою истину, выработать свою мудрость. И тогда, чья истина и мудрость больше понравится богам и герой пройдет большой опыт, тот и станет их ребенком и объединит их. Но когда боги увидели все эти вселенные и наблюдали их истории, они так растрогались и так полюбили их всех, что не смогли никого выбрать и оставили всех, потому что поняли, что нет одной истины, а все эти истины и правды имеют право быть и сами боги лучше поняли себя.

Благодаря Маленькому принцу поняли как важна ответственность; Ксене – как важно бороться, не теряя человеческих качеств; Элли – как помогать людям; Алисе – как познавать мир!!!

Казка 5 без назви (мовою та стилем оригіналу)

Однажды встретилась Оленька, которая в то время уже была обладательницей цветика-семицветика, встретилась с русалочкой Андерсена, которая уже знала, что ее ждет встреча в недалеком будущем, но Оля предложила ей лепесток, чтобы узнать свою судьбу. Русалочка согласилась на это.

Они встретились на берегу моря и Оля, оторвав лепесток сказала: Лети-лети, лепесток, через Запад на Восток, через север, через Юг, возвратившись, сделай круг, облети вокруг Земли, бать по-моему вели, вели, чтобы Русалочка узнала свое будущее!

Не успела Русалочка оглянуться, как она стоит на краю корабля: белоснежные светящиеся паруса, за кормой бушующее море, а вот и он, ее принц, ее судьба, ее мечта. Как вдруг она видит, что кроме нее на палубе стоит еще одна молодая, тонкая, темноволосая девушка. Она нравится Русалочке. Ее движения, ее взгляд.

Он целует ее и Русалочка обрушивается пеняй в море. И тут Русалочка очнулась, Оля хитро, лукаво смотрит и спрашивает: Ну как? тебе нравится твой финал? Ты готова?

Русалочка: Я готова превратиться в пену хоть десятки, сотни, тысячи раз

1. Но почему?

2. Потому что я увидела прекрасное и ощутила то, что стоит гибели

Додаток П

Результати формувального дослідження

Додаток П. 1

Результати оцінок ролей до початку тренінгу

Таблиця П. 1.1

Порівняння оцінок маскулінності у експериментальній та контрольній групі до початку тренінгу

Ролі	Показники	Вибірка		U	p
		Е	К		
Я/М		56,13	56,25	176	0,525
Тип. жінка/М		40,77	40,54	164	0,337
Тип. чоловік/М		65,93	67,04	198	0,968
Дружина/М		43,09	43,29	196	0,925
Чоловік/М		62,73	63,04	222	0,561
Мама/М		46,93	46,86	172	0,457
Батько/М		59,32	59,38	210	0,797
Дідусь/М		52,92	52,85	214	0,715
Бабуся/М		49,11	49,57	192	0,839
Подруга/М		48,21	48,02	168	0,394
Друг/М		56,03	56,13	182	0,636
Коханка/М		49,67	49,83	180	0,598
Альфонс/М		46,65	46,32	168	0,394
Жінка-лідер/М		66,37	66,6	208	0,839
Чоловік-лідер/М		70,41	71,92	224	0,525
Домогосподарка/М		39,84	39,38	176	0,524
Домогосподар/М		41,53	41,73	190	0,797
Спокусниця/М		54,43	54,18	184	0,675
Мачо/М		64,38	64,41	190	0,797

Таблиця П. 1.2

Порівняння оцінок фемінності у експериментальній та контрольній групі до початку тренінгу

Ролі	Показники	Вибірка		U	p
		Е	К		
Я /Ф		57,83	57,36	206	0,882
Тип. жінка/Ф		59,36	59,78	196	0,925
Тип. чоловік/Ф		41,38	40,16	170	0,425
Дружина/Ф		58,5	57,81	198	0,968
Чоловік/Ф		44,45	44,55	196	0,925
Мама/Ф		56,34	56,07	216	0,675
Батько/Ф		48,8	48,23	196	0,925
Дідусь/Ф		52,72	52,64	202	0,968
Бабуся/Ф		51	51,29	184	0,675
Подруга/Ф		50,26	49,56	168	0,394
Друг/Ф		47,18	46,95	202	0,968
Коханка/Ф		49,83	49,89	192	0,839
Альфонс/Ф		46,14	45,52	200	1
Жінка-лідер/Ф		41,37	41,23	212	0,756
Чоловік-лідер/Ф		38,48	38,18	184	0,675
Домогосподарка/Ф		55,28	55,59	204	0,925
Домогосподар/Ф		52,82	52,95	198	0,968
Спокусниця/Ф		46,5	46,54	164	0,337
Мачо/Ф		39,33	39,72	172	0,457

Таблиця П. 1.3

Порівняння оцінок андрогінності у експериментальній та контрольній групі до початку тренінгу

Ролі	Показники	вибірка		U	p
		Е	К		
Я/А		59,62	60,24	242	0,261
Тип. жінка/А		44,13	44,44	190	0,797
Тип. чоловік/А		54,3	54,23	178	0,561
Дружина/А		50,53	51,67	194	0,882
Чоловік/А		51,78	51,09	208	0,839
Мама/А		46,4	47,15	198	0,968
Батько/А		46,93	47,81	200	1
Дідусь/А		52,29	52,03	204	0,925
Бабуся/А		46,49	47,82	200	1
Подруга/А		49,32	51,15	220	0,598
Друг/А		52,67	54,16	224	0,525
Коханка/А		43,65	43,36	186	0,715
Альфонс/А		39,31	39,2	192	0,839
Жінка-лідер/А		50,15	50,4	186	0,715
Чоловік-лідер/А		50,46	49,85	220	0,598
Домогосподарка/А		42,89	43,21	180	0,598
Домогосподар/А		42,12	42,19	166	0,365
Спокусниця/А		44,42	43,95	188	0,756
Мачо/А		46,71	46,72	170	0,425

Таблиця П. 1.4

Порівняння значень факторів оцінок ролей у експериментальній та контрольній групі до початку тренінгу

Фактори	Показники	вибірка		U	p
		Е	К		
Ф №1 Турбота		-1,5	-1,49	212	0,756
Ф №2 Мудрість		0,95	0,92	196	0,925
Ф №3 Домовитість		2,18	2,19	174	0,49
Ф №4 Узалежність		-3,26	-3,45	186	0,715
М №1 Контроль		-0,04	-0,04	170	0,425
М №2 Захист		-0,37	-0,42	194	0,882
М №3 Хазяйновитість		-1,22	-1,37	186	0,715
М №4 Зваблення		-0,26	-0,27	208	0,839
А №1 Сімейно-просоціальні ролі		-0,39	-0,37	192	0,839
А №2 Індивідуально-споживацькі ролі		-0,4	-0,4	198	0,968

Додаток П. 2

Результати оцінки ролей у експериментальній групі

Таблиця П. 2.1

Порівняння оцінок маскулінності в експериментальній групі до та після тренінгу

Ролі \ Показники	До	Після	Приріст (%)	T	p
Я/М	56,13	57,37	2	75	0,663
Тип. жінка/М	40,77	44,86	10	60	0,096
Тип. чоловік/М	65,93	69,7	6	53	0,163
Дружина/М	43,09	47,82	11	61	0,104
Чоловік/М	62,73	62,51	0	104	0,985
Мама/М	46,93	51,45	10	73	0,239
Батько/М	59,32	62,46	5	76	0,287
Дідусь/М	52,92	50,91	-4	119	0,614
Бабуся/М	49,11	48,9	0	112	0,808
Подруга/М	48,21	52,39	9	62	0,112
Друг/М	56,03	60,33	8	84	0,444
Коханка/М	49,67	51,35	3	84	0,444
Альфонс/М	46,65	55,17	18	15	0,001
Жінка-лідер/М	66,37	64,83	-2	125	0,466
Чоловік-лідер/М	70,41	69,94	-1	133	0,304
Домогосподарка/М	39,84	45,97	15	21	0,002
Домогосподар/М	41,53	45,54	10	80	0,36
Спокусниця/М	54,43	54,01	-1	100	0,866
Мачо/М	64,38	65,77	2	84	0,444

Таблиця П. 2.2

Порівняння оцінок фемінінності в експериментальній групі до та після тренінгу

Ролі \ Показники	До	Після	Приріст (%)	T	p
Я/Ф	57,83	58,76	2	53	0,453
Тип. жінка/Ф	59,36	60,85	3	72	0,571
Тип. чоловік/Ф	41,38	40,44	-2	101	0,896
Дружина/Ф	58,5	59,66	2	80	0,36
Чоловік/Ф	44,45	45,81	3	61	0,295
Мама/Ф	56,34	57,71	2	96	0,751
Батько/Ф	48,8	49,47	1	104	0,985
Дідусь/Ф	52,72	52,24	-1	111	0,837
Бабуся/Ф	51	53,11	4	84	0,444
Подруга/Ф	50,26	55,83	11	54	0,059
Друг/Ф	47,18	52,2	11	37	0,012
Коханка/Ф	49,83	51,14	3	84	0,444
Альфонс/Ф	46,14	54,84	19	34	0,008
Жінка-лідер/Ф	41,37	64,9	57	0	<0,001
Чоловік-лідер/Ф	38,48	69,88	82	0	<0,001
Домогосподарка/Ф	55,28	45,93	-17	161	0,038
Домогосподар/Ф	52,82	45,56	-14	156	0,059
Спокусниця/Ф	46,5	54,02	16	38	0,013
Мачо/Ф	39,33	65,57	67	0	<0,001

Таблиця П. 2.3

**Порівняння оцінок андрогінності в експериментальній групі
до та після тренінгу**

Ролі \ Показники	До	Після	Приріст (%)	T	p
Я/А	59,62	59,86	0	84	0,965
Тип. жінка/А	44,13	51,17	16	52	0,05
Тип. чоловік/А	54,3	54,02	-1	107	0,955
Дружина/А	50,53	52,49	4	83	0,422
Чоловік/А	51,78	53,05	2	95	0,723
Мама/А	46,4	53,81	16	38	0,04
Батько/А	46,93	51,84	10	80	0,36
Дідусь/А	52,29	48,46	-7	119	0,15
Бабуся/А	46,49	49,23	6	57	0,222
Подруга/А	49,32	57,31	16	46	0,029
Друг/А	52,67	61,64	17	34	0,008
Коханка/А	43,65	45,73	5	102	0,926
Альфонс/А	39,31	42,82	9	75	0,27
Жінка-лідер/А	50,15	51,71	3	83	0,422
Чоловік-лідер/А	50,46	50,3	0	103	0,955
Домогосподарка/А	42,89	46,84	9	61	0,104
Домогосподар/А	42,12	47,38	12	48	0,035
Спокусниця/А	44,42	44,17	-1	102	0,926
Мачо/А	46,71	49,24	5	61	0,104

Таблиця П. 2.4

**Порівняння значень факторів оцінок ролей
в експериментальній групі до та після тренінгу**

Фактори \ Показники	До	Після	T	p
Ф №1 Турбота	-1,5	0,06	3	0
Ф №2 Мудрість	0,95	0,7	134	0,287
Ф №3 Домовитість	2,18	-0,43	210	0
Ф №4 Узалежність	-3,26	0,3	0	0
М №1 Контроль	-0,04	0,38	80	0,36
М №2 Захист	-0,37	-0,1	88	0,538
М №3 Хазяйновитість	-1,22	-0,39	66	0,15
М №4 Зваблення	-0,26	0,34	73	0,239
А №1 Сімейно-просоціальні ролі	-0,39	0,21	53	0,054
А №2 Індивідуально-споживацькі ролі	-0,4	-0,08	95	0,723

Додаток П. 3

Результати оцінки ролей у контрольній групі

Таблиця П. 3.1

Порівняння оцінок маскулінності в контрольній групі
до та після тренінгу

Ролі \ Показники	До	Після	Приріст (%)	T	p
Я/М	56,25	57,26	2	77	0,312
Тип. жінка/М	40,54	40,7	0	95	0,729
Тип. чоловік/М	67,04	66,38	-1	109	0,898
Дружина/М	43,29	43,49	0	95	0,729
Чоловік/М	63,04	62,32	-1	122	0,546
Мама/М	46,86	46,05	-2	129	0,388
Батько/М	59,38	60,28	2	92	0,648
Дідусь/М	52,85	55,32	5	65	0,143
Бабуся/М	49,57	49,5	0	104	0,985
Подруга/М	48,02	48,14	0	117	0,674
Друг/М	56,13	55,28	-2	121	0,571
Коханка/М	49,83	50,9	2	74	0,261
Альфонс/М	46,32	44,87	-3	136	0,261
Жінка-лідер/М	66,6	66,17	-1	119	0,622
Чоловік-лідер/М	71,92	71,43	-1	112	0,812
Домогосподарка/М	39,38	40,11	2	86	0,498
Домогосподар/М	41,73	40,84	-2	139	0,216
Спокусниця/М	54,18	55,57	3	85	0,475
Мачо/М	64,41	64,64	0	99	0,841

Таблиця П. 3.2

Порівняння оцінок фемінінності в контрольній групі
до та після тренінгу

Ролі \ Показники	До	Після	Приріст (%)	T	p
Я/Ф	57,36	57,68	1	97	0,784
Тип. жінка/Ф	59,78	59,92	0	100	0,869
Тип. чоловік/Ф	40,16	42,22	5	77	0,312
Дружина/Ф	57,81	58,02	0	91	0,622
Чоловік/Ф	44,55	44,25	-1	113	0,784
Мама/Ф	56,07	55,98	0	108	0,927
Батько/Ф	48,23	49,01	2	89	0,571
Дідусь/Ф	52,64	53,48	2	71	0,216
Бабуся/Ф	51,29	50,08	-2	121	0,571
Подруга/Ф	49,56	50,47	2	77	0,312
Друг/Ф	46,95	47,42	1	80	0,368
Коханка/Ф	49,89	49,89	0	107	0,956
Альфонс/Ф	45,52	47,08	3	78	0,33
Жінка-лідер/Ф	41,23	41,08	0	112	0,812
Чоловік-лідер/Ф	38,18	37,85	-1	115	0,729
Домогосподарка/Ф	55,59	56,19	1	95	0,729
Домогосподар/Ф	52,95	52,02	-2	117	0,674
Спокусниця/Ф	46,54	46,46	0	113	0,784
Мачо/Ф	39,72	39,02	-2	138	0,231

Таблиця П. 3.3

**Порівняння оцінок андрогінності в контрольній групі
до та після тренінгу**

Ролі	Показники	До	Після	Приріст (%)	T	p
Я/А		60,24	59,5	-1	127	0,43
Тип. жінка/А		44,44	43,54	-2	119	0,622
Тип. чоловік/А		54,23	54,85	1	91	0,622
Дружина/А		51,67	49,51	-4	149	0,105
Чоловік/А		51,09	51,92	2	90	0,596
Мама/А		47,15	45,37	-4	131	0,349
Батько/А		47,81	46,99	-2	119	0,622
Дідусь/А		52,03	52,66	1	102	0,927
Бабуся/А		47,82	45,24	-5	141	0,189
Подруга/А		51,15	48,1	-6	142	0,177
Друг/А		54,16	53,75	-1	120	0,596
Коханка/А		43,36	44,54	3	75	0,277
Альфонс/А		39,2	39,71	1	89	0,571
Жінка-лідер/А		50,4	49,2	-2	129	0,388
Чоловік-лідер/А		49,85	51,57	3	75	0,277
Домогосподарка/А		43,21	42,52	-2	129	0,388
Домогосподар/А		42,19	42,79	1	96	0,756
Спокусниця/А		43,95	44,08	0	109	0,898
Мачо/А		46,72	45,91	-2	131	0,349

Таблиця П. 3.4

**Порівняння значень факторів оцінок ролей в контрольній групі
до та після тренінгу**

Фактори	Показники	До	Після	T	p
Ф №1 Турбота		-1,49	-1,44	92	0,648
Ф №2 Мудрість		0,92	0,99	82	0,409
Ф №3 Домовитість		2,19	2,02	126	0,452
Ф №4 Узалежність		-3,45	-3,24	73	0,245
М №1 Контроль		-0,04	0,04	89	0,571
М №2 Захист		-0,42	-0,57	125	0,475
М №3 Хазяйновитість		-1,37	-1,11	59	0,09
М №4 Зваблення		-0,27	-0,2	94	0,701
А №1 Сімейно-просоціальні ролі		-0,37	-0,35	100	0,869
А №2 Індивідуально-споживацькі ролі		-0,4	-0,22	81	0,388

Додаток П. 4

Порівняння результатів оцінки ролей після тренінгу

Таблиця П. 4.1

Порівняння оцінок маскулінності у експериментальній та контрольній групі після тренінгу

Ролі	Показники	вбірка		U	p
		Е	К		
Я/М		57,37	57,26	214	0,715
Тип. жінка/М		44,86	40,7	240	0,285
Тип. чоловік/М		69,7	66,38	250	0,18
Дружина/М		47,82	43,49	242	0,261
Чоловік/М		62,51	62,32	200	1
Мама/М		51,45	46,05	248	0,199
Батько/М		62,46	60,28	232	0,394
Дідусь/М		50,91	55,32	154	0,218
Бабуся/М		48,9	49,5	204	0,925
Подруга/М		52,39	48,14	258	0,12
Друг/М		60,33	55,28	268	0,068
Коханка/М		51,35	50,9	202	0,968
Альфонс/М		55,17	44,87	380	<0,001
Жінка-лідер/М		64,83	66,17	154	0,218
Чоловік-лідер/М		69,94	71,43	162	0,31
Домогосподарка/М		45,97	40,11	262	0,096
Домогосподар/М		45,54	40,84	248	0,198
Спокусниця/М		54,01	55,57	176	0,525
Мачо/М		65,77	64,64	204	0,925

Таблиця П. 4.2

Порівняння оцінок фемінінності у експериментальній та контрольній групі після тренінгу

Ролі	Показники	вбірка		U	p
		Е	К		
Я/Ф		58,76	57,68	208	0,839
Тип. жінка/Ф		60,85	59,92	226	0,49
Тип. чоловік/Ф		40,44	42,22	152	0,199
Дружина/Ф		59,66	58,02	254	0,148
Чоловік/Ф		45,81	44,25	230	0,425
Мама/Ф		57,71	55,98	240	0,285
Батько/Ф		49,47	49,01	182	0,636
Дідусь/Ф		52,24	53,48	104	0,01
Бабуся/Ф		53,11	50,08	266	0,076
Подруга/Ф		55,83	50,47	284	0,024
Друг/Ф		52,2	47,42	314	0,002
Коханка/Ф		51,14	49,89	234	0,365
Альфонс/Ф		54,84	47,08	358	0
Жінка-лідер/Ф		64,9	41,08	400	0
Чоловік-лідер/Ф		69,88	37,85	400	0
Домогосподарка/Ф		45,93	56,19	68	0
Домогосподар/Ф		45,56	52,02	96	0,005
Спокусниця/Ф		54,02	46,46	328	0,001
Мачо/Ф		65,57	39,02	400	0

Таблиця П. 4.3

Порівняння оцінок андрогінності у експериментальній та контрольній групі після тренінгу

Ролі	Показники	вибірка		U	p
		Е	К		
Я/А		59,86	59,5	212	0,756
Тип. жінка/А		51,17	43,54	322	0,001
Тип. чоловік/А		54,02	54,85	148	0,163
Дружина/А		52,49	49,51	214	0,715
Чоловік/А		53,05	51,92	192	0,839
Мама/А		53,81	45,37	312	0,003
Батько/А		51,84	46,99	248	0,199
Дідусь/А		48,46	52,66	138	0,096
Бабуся/А		49,23	45,24	266	0,076
Подруга/А		57,31	48,1	322	0,001
Друг/А		61,64	53,75	324	0,001
Коханка/А		45,73	44,54	238	0,31
Альфонс/А		42,82	39,71	270	0,06
Жінка-лідер/А		51,71	49,2	264	0,085
Чоловік-лідер/А		50,3	51,57	182	0,636
Домогосподарка/А		46,84	42,52	290	0,015
Домогосподар/А		47,38	42,79	294	0,011
Спокусниця/А		44,17	44,08	188	0,756
Мачо/А		49,24	45,91	192	0,839

Таблиця П. 4.4

Порівняння значень факторів оцінок ролей у експериментальній та контрольній групі після тренінгу

Фактори	Показники	вибірка		U	p
		Е	К		
Ф №1 Турбота		0,06	-1,44	388	0
Ф №2 Мудрість		0,7	0,99	184	0,675
Ф №3 Домовитість		-0,43	2,02	10	0
Ф №4 Узалежність		0,3	-3,24	400	0
М №1 Контроль		0,38	0,04	184	0,675
М №2 Захист		-0,1	-0,57	270	0,06
М №3 Хазяйновитість		-0,39	-1,11	292	0,013
М №4 Зваблення		0,34	-0,2	234	0,365
А №1 Сімейно-просоціальні ролі		0,21	-0,35	262	0,063
А №2 Індивідуально-споживацькі ролі		-0,08	-0,22	198	0,968

Додаток П 5

Кореляція даних респондентів за домінуючою емоцією під час тренінгу

Таблиця П. 5.1

Емоція: тривожність

Категорії Ролі	Маскулінність				Фемінінність				Андрогінність			
	Ні	Так	U	p	Ні	Так	U	p	Ні	Так	U	p
Я	-2,25	0,28	44	0,786	-2,06	0,78	48	1	-2,63	3,34	44	0,786
Тип. жінка	-0,48	-9,5	84	0,006	-3,98	2,23	24	0,069	-6,8	-7,41	40	0,561
Тип. чоловік	-0,98	-7,96	52	0,786	3,91	-3,51	56	0,561	3,65	-4,76	64	0,23
Дружина	-3,21	-7	44	0,786	-2,57	0,94	48	1	-3,08	-0,26	48	1
Чоловік	1,67	-1,95	68	0,131	0,5	-4,16	80	0,015	-0,2	-2,89	56	0,561
Мама	-4,19	-5,02	44	0,786	-2,48	0,31	28	0,131	-11,86	-0,72	28	0,131
Батько	-2,56	-4,01	52	0,786	1,44	-3,84	64	0,23	-7,67	-0,76	40	0,561
Дідусь	-0,75	6,14	32	0,23	0,03	1,16	40	0,561	1,15	7,86	28	0,131
Бабуся	-5,17	8,27	24	0,069	1,04	-6,84	60	0,373	-6,34	2,64	20	0,033
Подруга	-9,14	3,24	32	0,23	-9,07	-0,31	36	0,373	-15,19	2,82	16	0,015
Друг	-11,72	6,83	20	0,033	-3,94	-6,64	60	0,373	-17,06	3,17	8	0,002
Коханка	-2,7	-0,17	36	0,373	-2,19	-0,01	32	0,23	-1,06	-3,59	44	0,786
Альфонс	-9	-7,81	40	0,561	-13,35	-1,73	24	0,069	-6,54	1,02	32	0,23
Жінка-лідер	-7,83	15,58	0	0	-28,75	-15,71	16	0,015	-2,19	-0,62	48	1
Чоловік-лідер	-4,86	8,47	20	0,033	-30,86	-32,21	56	0,561	-0,69	1,44	44	0,786
Домогосподарка	-4,54	-8,52	56	0,561	4,89	16,04	28	0,131	-5,82	-1,16	40	0,561
Домогосподар	-3,82	-4,29	44	0,786	4,4	11,55	28	0,131	-8,21	-0,83	32	0,23
Спокусниця	4,51	-5,72	60	0,373	-6,5	-9,06	48	1	1,46	-1,56	52	0,786
Мачо	1,86	-6,26	60	0,373	-26,33	-26,09	48	1	-2,5	-2,56	44	0,786

Таблиця П. 5.2

Емоція: невдоволеність

Категорії Ролі	Маскулінність				Фемінінність				Андрогінність			
	Ні	Так	U	p	Ні	Так	U	p	Ні	Так	U	p
Я	-3,59	2,29	24	0,069	-1,03	-0,78	56	0,56	2,28	-4,02	72	0,069
Тип. жінка	-1,8	-7,52	60	0,373	1,9	-6,59	72	0,069	-2,55	-13,78	72	0,069
Тип. чоловік	-1,7	-6,88	60	0,373	7,13	-8,34	96	0	4,74	-6,39	80	0,015
Дружина	-0,68	-10,79	64	0,23	1,64	-5,37	68	0,131	5,97	-13,84	96	0
Чоловік	2,47	-3,16	64	0,23	2,11	-6,58	96	0	6,53	-12,98	84	0,006
Мама	-2,63	-7,35	60	0,373	1,69	-5,94	72	0,069	-4,53	-11,72	56	0,561
Батько	1,36	-9,89	76	0,033	3,28	-6,59	76	0,033	-1,8	-9,57	72	0,069
Дідусь	7,75	-6,61	72	0,069	1,69	-1,33	56	0,561	8	-2,43	72	0,069
Бабуся	4,13	-5,68	68	0,131	-2,79	-1,11	56	0,561	-0,38	-6,3	72	0,069
Подруга	-3,26	-5,58	52	0,786	-2,56	-10,07	60	0,373	-6,7	-9,91	48	1
Друг	-5,1	-3,11	44	0,786	-2,71	-8,48	72	0,069	-11,71	-4,86	28	0,131
Коханка	-0,97	-2,75	60	0,373	-1,44	-1,12	48	1	4	-11,18	88	0,002
Альфонс	-4,15	-15,07	80	0,015	-4,78	-14,59	68	0,131	-2,27	-5,38	68	0,131
Жінка-лідер	-5,52	12,12	24	0,069	-27,35	-17,81	20	0,033	-4,96	3,54	24	0,069
Чоловік-лідер	-5,27	9,07	12	0,006	-33,94	-27,59	16	0,015	-1,3	2,36	36	0,373
Домогосподарка	-2,26	-11,93	80	0,015	9,94	8,46	56	0,561	-1,3	-7,94	56	0,561
Домогосподар	1,15	-11,74	80	0,015	12,31	-0,32	72	0,069	-5,51	-4,88	44	0,786
Спокусниця	0,39	0,46	44	0,786	-3,23	-13,96	72	0,069	1,27	-1,28	60	0,373
Мачо	0,06	-3,56	44	0,786	-24,54	-28,78	56	0,561	-1,5	-4,05	52	0,786

Таблиця П. 5.3

Емоція: розгубленість

Категорії Ролі	Маскулінність				Фемінінність				Андрогінність			
	Ні	Так	U	p	Ні	Так	U	p	Ні	Так	U	p
Я	-1,43	-0,95	52	0,786	-0,75	-1,19	50	0,907	-1,54	1,7	40	0,561
Тип. жінка	-5,25	-2,35	44	0,786	1,35	-5,77	72	0,069	-5,68	-9,08	56	0,561
Тип. чоловік	-7,2	1,38	32	0,23	-0,09	2,49	40	0,561	-2,16	3,96	36	0,373
Дружина	-6,7	-1,76	44	0,786	-1,91	-0,06	32	0,23	-0,44	-4,22	60	0,373
Чоловік	-0,55	1,38	48	1	-1,37	-1,35	40	0,561	-5,04	4,38	28	0,131
Мама	-5,64	-2,84	44	0,786	-2,02	-0,38	48	1	-6,34	-9,01	52	0,786
Батько	-4,98	-0,38	36	0,373	-5,12	6	24	0,069	-9,38	1,8	40	0,561
Дідусь	-3,52	10,3	24	0,069	0,09	1,06	48	1	1,36	7,54	32	0,23
Бабуся	-1,75	3,14	44	0,786	-1,12	-3,62	48	1	-4,32	-0,4	40	0,561
Подруга	-2,33	-6,98	48	1	-5,33	-5,92	40	0,561	-8,16	-7,72	44	0,786
Друг	-2,58	-6,89	48	1	-4,55	-5,72	52	0,786	-5,6	-14,02	60	0,373
Коханка	-3,22	0,62	40	0,561	-2,28	0,13	56	0,561	-5,52	3,1	36	0,373
Альфонс	-9,27	-7,39	44	0,786	-10,31	-6,28	40	0,561	-5,97	0,17	28	0,131
Жінка-лідер	3,48	-1,39	60	0,373	-20,98	-27,37	60	0,373	-2,61	0,02	36	0,373
Чоловік-лідер	-0,16	1,41	52	0,786	-29,09	-34,87	76	0,033	-1,75	3,02	32	0,23
Домогосподарка	-8,94	-1,91	24	0,069	3,1	18,72	24	0,069	-5,61	-1,47	32	0,23
Домогосподар	-6,33	-0,53	32	0,23	4,73	11,06	44	0,786	-6,35	-3,62	36	0,373
Спокусниця	-4,58	7,91	36	0,373	-8,38	-6,23	40	0,561	1,2	-1,17	56	0,561
Мачо	-8,38	9,09	8	0,002	-25,85	-26,81	52	0,786	-3,25	-1,43	32	0,23

Таблиця П. 5.4

Емоція: радість

Категорії Ролі	Маскулінність				Фемінінність				Андрогінність			
	Ні	Так	U	p	Ні	Так	U	p	Ні	Так	U	p
Я	0,1	-2,13	52	0,786	-0,52	-1,2	46	0,907	-4,83	2,82	20	0,033
Тип. жінка	-6,95	-2,18	44	0,786	-6,69	1,97	20	0,033	-16,26	-0,9	12	0,006
Тип. чоловік	-6,53	-1,93	40	0,561	-1,34	2,47	32	0,23	-0,74	0,97	44	0,786
Дружина	-14,03	1,48	8	0,002	-5,67	1,84	24	0,069	-8,7	2,54	20	0,033
Чоловік	-1,1	1,1	36	0,373	-4,71	0,87	20	0,033	-8,21	3,35	28	0,131
Мама	-11,33	0,03	32	0,23	-5,3	1,26	32	0,23	-11,94	-4,39	36	0,373
Батько	-2,9	-3,3	52	0,786	-1,7	0,02	40	0,561	-0,93	-7,56	52	0,786
Дідусь	-2,36	4,92	36	0,373	-3,44	3,1	28	0,131	5,54	2,7	52	0,786
Бабуся	-3,26	2,52	40	0,561	2,29	-5,06	60	0,373	-5,6	-0,85	28	0,131
Подруга	-14	2,36	16	0,015	-15,19	0,85	8	0,002	-15,78	-2,79	24	0,069
Друг	-13,65	1,93	28	0,131	-12,26	-0,19	0	0	-13,69	-5,82	40	0,561
Коханка	-2,26	-1,31	40	0,561	-0,22	-2,05	56	0,561	-9,27	2,73	16	0,015
Альфонс	-10,97	-6,89	40	0,561	-9,72	-8,02	52	0,786	-1,47	-4,87	44	0,786
Жінка-лідер	4,06	-0,15	64	0,23	-21,1	-25,16	68	0,131	-1,71	-1,46	48	1
Чоловік-лідер	4	-1,88	64	0,23	-29,11	-32,93	64	0,23	-2,43	1,89	36	0,373
Домогосподарка	-9,81	-3,68	32	0,23	5,1	12,18	28	0,131	-9,47	-0,28	28	0,131
Домогосподар	-10,21	0,13	28	0,131	1,14	11,34	28	0,131	-6,97	-4,11	44	0,786
Спокусниця	6,66	-3,74	60	0,373	-10,82	-5,32	40	0,561	-0,94	1,05	48	1
Мачо	-0,01	-2,31	56	0,561	-23,94	-27,76	56	0,561	-5,1	-0,8	40	0,561

Таблиця П. 5.5

Емоція: задоволеність

Ролі	Категорії	Маскулінність				Фемінінність				Андрогінність			
		Ні	Так	U	p	Ні	Так	U	p	Ні	Так	U	p
Я		-1,26	-1,21	56	0,676	-2,65	0,8	24	0,052	-7,84	7,36	8	0,002
Тип. жінка		-5,15	-3,03	56	0,676	-4,88	1,88	32	0,184	-11,95	-2,14	24	0,053
Тип. чоловік		-6,92	-0,62	28	0,103	-2,76	4,64	16	0,011	-6,89	7,47	4	0,001
Дружина		-8,82	-0,64	40	0,471	-7,11	4,78	12	0,004	-10,21	6,31	12	0,004
Чоловік		-2,93	3,38	36	0,306	-4,06	1,34	16	0,011	-12,86	10,31	0	0
Мама		-6,73	-2,3	32	0,184	-5,82	3,09	16	0,011	-14,72	-0,09	24	0,053
Батько		-10,3	4,02	12	0,004	-9,78	8,44	4	0,001	-16,65	6,84	8	0,002
Дідусь		-8,27	12,29	12	0,004	0,71	0,25	56	0,676	-3,62	11,28	12	0,004
Бабуся		-6,71	7,13	20	0,025	-0,58	-3,65	52	0,909	-9,5	4	8	0,002
Подруга		-6,2	-2,17	36	0,306	-11,35	0,21	28	0,103	-13,06	-2,91	36	0,306
Друг		-4,57	-4,04	48	0,909	-6,08	-3,96	40	0,471	-9,38	-8,56	56	0,676
Коханка		-1,44	-1,93	48	0,909	-1,11	-1,52	52	0,909	-7,35	3,21	24	0,053
Альфонс		-10,99	-6,05	36	0,306	-10,41	-6,99	44	0,676	-9,55	2,52	12	0,004
Жінка-лідер		3,63	-0,56	56	0,676	-19,55	-27,52	72	0,103	-0,22	-2,9	56	0,676
Чоловік-лідер		0,76	0,18	68	0,184	-27,72	-35,08	96	0,001	0,37	-0,05	52	0,909
Домогосподарка		-10,38	-1,88	24	0,053	2,3	16,4	24	0,053	-7,67	-0,24	40	0,471
Домогосподар		-6,19	-1,82	36	0,306	2,98	11,54	36	0,306	-7,61	-2,91	36	0,306
Спокусниця		0,99	-0,15	60	0,471	-9,04	-6	44	0,676	2,07	-1,56	56	0,676
Мачо		-5,13	2,34	40	0,471	-27	-25,47	52	0,909	-4,01	-1,03	40	0,471

Таблиця П 5.6

Емоція: симпатія

Ролі	Категорії	Маскулінність				Фемінінність				Андрогінність			
		Ні	Так	U	p	Ні	Так	U	p	Ні	Так	U	p
Я		-5,16	2,68	12	0,004	-0,56	-1,29	68	0,183	-0,79	0,3	44	0,676
Тип. жінка		1,62	-9,79	92	0,002	-2,52	-0,47	32	0,184	-7,21	-6,87	48	0,909
Тип. чоловік		-5,93	-1,61	20	0,025	7,81	-5,93	68	0,184	2,42	-1,85	56	0,676
Дружина		-0,27	-9,19	72	0,103	-0,85	-1,48	52	0,909	0,9	-4,81	56	0,676
Чоловік		4,72	-4,28	92	0,002	-1,01	-1,71	56	0,676	-1,81	-0,73	48	0,909
Мама		-7,52	-1,52	20	0,025	-1,57	-1,16	40	0,471	-10,03	-4,78	32	0,184
Батько		1,78	-8,06	68	0,184	-4,12	2,78	40	0,471	-6,35	-3,47	48	0,909
Дідусь		-1,32	5,33	36	0,306	5,35	-4,39	84	0,011	2,91	4,76	40	0,471
Бабуся		-2,53	2,95	44	0,676	2,42	-6,65	76	0,053	-6,17	0,68	20	0,025
Подруга		-5,23	-3,15	52	0,909	-4,58	-6,55	48	0,909	-9,95	-6,03	36	0,306
Друг		-7,24	-1,37	48	0,909	-2,21	-7,82	72	0,103	-13,35	-4,59	36	0,306
Коханка		-1,02	-2,36	48	0,909	-1,43	-1,21	48	0,909	1,52	-5,67	64	0,306
Альфонс		-6,46	-10,58	68	0,184	-8,66	-8,74	52	0,909	-5,7	-1,32	36	0,306
Жінка-лідер		-7,78	10,84	20	0,025	-22,43	-24,64	56	0,676	-1,88	-1,24	44	0,676
Чоловік-лідер		-5,77	6,71	24	0,053	-27,93	-34,88	88	0,004	-0,82	1,14	44	0,676
Домогосподарка		-2,19	-10,07	84	0,011	7,66	11,04	48	0,909	0,73	-8,64	76	0,053
Домогосподар		0,78	-8,79	68	0,184	10,85	3,67	56	0,676	-3,2	-7,31	60	0,471
Спокусниця		9,67	-8,83	84	0,011	-2,27	-12,77	72	0,103	7,03	-6,52	92	0,002
Мачо		3,28	-6,07	60	0,471	-20,65	-31,82	92	0,002	2,21	-7,25	88	0,004